

- ◆ KATALIN SISKA: The Press Coverage of the Turkish-Hungarian Economic and Trade Relations of the Atatürk Era in Hungary
- ◆ KNAPP LÁSZLÓ: Az Európai Unió immunitása: funkcionális és abszolút elemek
- ◆ SZABADFALVI JÓZSEF: „A jogállam a jogeszmé megvalósítását célzó intézmény” – Adalékok a magyar jogállam-fogalom kialakulásához
- ◆ HOLLÁN MIKLÓS: A bennfentes kereskedelem véelme az EU jogában: a Spector-ítélet öröksége
- ◆ CSÖRGITS LAJOS: Sportjogi dilemmák koronavírus idején
- ◆ FROLYÓ KAROLINA – SZIEBIG ORSOLYA JOHANNA: A Natura 2000 hálózat kritikája a kötelezettségszegési eljárások „horizontján” keresztül
- ◆ LACZÓ JÓZSEF: Szókratész írástoposza
- ◆ PETHŐ ANDRÁS: Determining Damage in the Hungarian Medical Law
- ◆ LUGOSI JÓZSEF: A vitakultúra a magyarországi társadalmi valóságban

GYŐR

JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- 3 KATALIN SISKA: The Press Coverage of the Turkish-Hungarian Economic and Trade Relations of the Atatürk Era in Hungary
- 23 KNAPP LÁSZLÓ: Az Európai Unió immunitása: funkcionális és abszolút elemek
- 39 SZABADFALVI JÓZSEF: „A jogállam a jogeszmé megvalósítását célzó intézmény” – Adalékok a magyar jogállam-fogalom kialakulásához
- 59 HOLLÁN MIKLÓS: A bennfentes kereskedelem véelme az EU jogában: a Spector-ítélet öröksége
- 81 CSÖRGITS LAJOS: Sportjogi dilemmák koronavírus idején

MŰHELY

- 105 FROLYÓ KAROLINA – SZIEBIG ORSOLYA JOHANNA: A Natura 2000 hálózat kritikája a kötelezettségszegési eljárások „horizontján” keresztül
- 125 LACZÓ JÓZSEF: Szókratész írástoposza

FÓRUM

- 143 PETHŐ ANDRÁS: Determining Damage in the Hungarian Medical Law
- 153 LUGOSI JÓZSEF: A vitakultúra a magyarországi társadalmi valóságban

E számunkat az Új idők 1933-as évfolyamának címlapjairól készült fotográfia-másolatok díszítik. Fotó: Már Mira.

- *A Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos kiadványa | Győr*
- Szerkesztőbizottság elnöke és főszerkesztő | BIHARI MIHÁLY
- Szerkesztőbizottság elnökhelyettese | RÉVÉSZ T. MIHÁLY
- Szerkesztőbizottság | CS. KISS LAJOS | DARÁK PÉTER
FEHÉR LENKE | JOSEF KOTÁSEK | KISS LÁSZLÓ
LÁMM VANDA | LENKOVICS BARNABÁS | LÉVAY MIKLÓS
KOVÁCS GÁBOR | MARIA PATAKYOVÁ | PATYI ANDRÁS
SMUK PÉTER | SÜLYÖK GÁBOR | SZALAY GYULA
SZIGETI PÉTER | TAKÁCS PÉTER | TORMA ANDRÁS
VARGA ZS. ANDRÁS | VEREBÉLYI IMRE
- Szerkesztő | DELI GERGELY | KELEMEN ROLAND
SZOBOSZLAI-KISS KATALIN
- Olvasószerkesztő | NÉMETH RICHÁRD
- Az alapító képviselője | FAZEKAS JUDIT dékán

Megjelenik | 3 havonta

Felelős kiadó | Universitas-Győr Nonprofit Kft. ügyvezetője

Terjesztő | Universitas-Győr Nonprofit Kft.

Levélcím | 9026 Győr, Egyetem tér 1.

Nyomdai munkálatok | Palatia Nyomda

ISSN | 2060-4580

<https://jap.sze.hu/jog-allam-politika>

KATALIN SISKA

The Press Coverage of the Turkish–Hungarian Economic and Trade Relations of the Atatürk Era in Hungary

I. INTRODUCTION

I have been interested in the life and legal work of Musztafa Kamâl Atatürk and its international assessment since my university years. For many decades, the head of the young Turkish Republic has defined Turkey's legal system, domestic and foreign policy orientations and judgments in the world. The Turkish legal system still operates „compared to the Atatürk system”. I found many references in both the contemporary and daily press. Therefore, I considered studying Atatürk's legal heritage and its press coverage in Hungary an indispensable stage of my research work. According to the diplomatic practice of the time, in the absence of the electronic communication, the press officer of the given country's embassy sent the relevant announcements about the other country both in the original and in the language of the diplomacy of the time, i.e. French. On the Turkish side, I could use the supermodern digital search program in the Archives of the Turkish Ministry of Foreign Affairs and on the Hungarian side, the well-organized and digitized data of the Arcanum Digital Science Library, which facilitated my work. In this paper, I wanted to examine the press coverage of the Turkish–Hungarian economic relations of the Atatürk era (1923–1938).

In terms of Turkish–Hungarian economic cooperation, our participation was the most prominent in industrial and infrastructural development. According to the Ambassador's report dated 1927, there were 1,000–1,200 Hungarians living in Turkey and from them 300–400 person arrived during 1926. Most of them were construction workers and worked as day laborers. The most influential Hungarians whom the ambassador mentioned by name, were Béla Kriszt, the Chief Engineer of the Chemin de Fer Orientaux, and the President of the Hungarian Association and Béla Vondra, the General Director of Hydraulic Engineering Departure at the Ankara Ministry of Public Works .^[1]

The legal basis for the employment of Hungarians in Turkey was the Friendship Treaty concluded on December 18, 1923. It guaranteed each

[1] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 1927.

other's citizens „full freedom of movement and establishment, free trade and business, legal protection, the most favorable treatment in respect of the acquisition of movable and immovable property and equality with nationals in the payment of taxes”.^[2]

In 1927, additional job opportunities opened up for Hungarians as the Minister of Commerce informed the Budapest Chamber of Engineers at the beginning of the year that they would like to employ Hungarian engineers and the Hungarian State Machine Factory (Magyar Állami Gépgyár in Hungarian) received an order for construction of seven large iron bridges in Turkey. The call for cooperation was further enhanced by the invitation of the Budapest Architecture Exhibition 1930 in which among others Turkish architects were invited to the capital to present their work.^[3]

In the field of agriculture, there was a strong interest from the Turkish Ministry of Agriculture early in the 1920s. Turkish delegations visited several Hungarian agricultural cities in order to gather experts in Hungary for the reconstruction of Turkey's agriculture.^[4]

Real opportunities for trade expansion and employment only arose in the 1930s, when, because of the global economic crisis, the first five-year plan came into force and there was an increasing emphasis on industrial development.^[5] In 1935, under the Law regarding on Occupations Reserved for Turkish Citizens in Turkey, there was a time limit for permitting the employment of foreign workers that expired on 21 May 1935.^[6] At the beginning of the year lengthy negotiations started between the Hungarian Embassy in Ankara and the competent Turkish authorities regarding the further applicability of Hungarian workers. The result was an oral agreement between the Hungarian ambassador and the representative of the Turkish Ministry of Foreign Affairs. However, after the above-mentioned deadline citing the lack of specificities in the agreement, only plumbing, central heating and other professionals who had the support of influential people could continue to work. As a result, hundreds of Hungarians returned to Hungary or sought work in the states neighboring Turkey.^[7]

In 1936, the only event worth mentioning was that one of the Hungarian industrial companies, the Nitrochemical Industrial Plants Co. (Nitrokémiai Ipartelepek Rt.) set up its factory near Ankara and carried out new orders. In 1937, the renegotiation of the trade agreement posed the greatest challenge to our economic cooperation. The agreement in 1935 was terminated, because it

[2] 85/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet.

[3] 6 Eylülde Budapeste mimari sergisi açılıyor. Bukardes milletin hararatli davetine mimarlarimiz da icabet etmelidir [Szeptember 6-án nyílik meg a Budapesti Építészeti Kiállítás. Testvéreink meghívtak bennünket is! / The Budapest Architecture Exhibition opens on September 6. Our brothers have invited us too!] (Cumhuriyet, 1930).

[4] Kecskeméti Közlöny, 1924.

[5] Dunántúl, 1925.

[6] Makói újság, 1935.

[7] MNL-OL K63 1936-32/1.

adversely affected our trade balance with Turkey in 1936. The Hungarian economic delegation, which arrived in Ankara in April 1937, began negotiations to establish a new agreement, which entered into force on 1 July. However, even a supplementary agreement was needed, which was finally adopted on 2 December.^[8]

In 1938, when the implementation of the five-year plan was coming to an end, Atatürk passed away and the Second World War was already felt, the Hungarians no longer had the opportunity to stay in the economy, especially the golden age of our help in industry came to an end.^[9]

II. THE ECHO OF THE MUTUAL RELATIONS IN THE HUNGARIAN PRESS

1. The mutual agreements

The Hungarian press in connection with the Turkish-Hungarian economic and trade relations reported mostly on ongoing negotiations,^[10] opportunities, annually renewed trade agreements,^[11] as well as on the continuous strengthening of the mutually expressed sympathy and friendship of the two nations^[12].

The new economic program of the Republic of Turkey was also published by Szeged Híradó. The Turkish National Committee has drawn up a four-point economic program, which is as follows:

1. The Turks maintain friendly relationship with all those states who are not enemies of Turkey,
2. Turkey shall only authorize the establishment of companies, which would accept Turkish as an official language.
3. Citizens of states which hostile to Turkey shall not be granted monopolies.
4. Turkey belongs to the Turks.^[13]

Thus, the Hungarian press reported on the final trade agreement concluded on December 20, 1926, which was preceded in 1925 by a preferential agreement between the Hungarian and Turkish governments regarding customs duty. At the negotiations, the Hungarian government was represented by Ambassador László Tahy. The purpose of the negotiations was to conclude a trade agreement between the two governments.^[14] In his speech, Bey Tevfik Rusdi expressed his wish that the negotiations on the regulation of trade relations between Turkey

[8] MNL-OL K63 1938-32/1.

[9] Függetlenség, 1934.

[10] Népszava, 1925a.

[11] Friss Újság, 1933.

[12] Népszava, 1930a.

[13] Szegedi Híradó, 1923.

[14] Az Est, 1925a.

and Hungary should lead to complete success.^[15] However, before this agreement was concluded, the two countries granted each other the most significant concessions that have been granted to a third country so far in terms of customs trade. The customs convention applied to all goods.^[16] The final result of these negotiations was a trade agreement signed in Angora on 20 December 1926.^[17]

The Hungarian press reported on the mutual courtesy of visits in 1930, and then on provisional trade agreements^[18] between the two governments on March 27, 1930, and on their final trade agreements on May 21, 1930.^[19]

„Foreign Minister Lajos Walko made a courtesy visit to Ankara, returning the visit of Turkish Foreign Minister Tewfik Rusdi Bey. Foreign Minister Walko and his entourage spoke with great satisfaction about their reception in Ankara. Kemal Pasha, the President of the Republic of Turkey, exchanged his views with our Foreign Minister Walko in several topics and the Foreign Minister informed the Turkish Head of State in full details, who was particularly interested in the Hungarian issue. The very first result of the Foreign Minister Walko’s trip to Turkey was that negotiations on a permanent Turkish-Hungarian treaty were started. The trade agreements were linked to a tariff agreement, as Turkey was extremely interested in Hungarian agriculture especially Hungarian animals. They also want to cover the needs of the Turkish army for horses from Hungary.”^[20] Incidentally, a separate article reported on this: The Turks buy horses in Somogy. It is known that the Turkish government buys artillery horses for its army in Hungary. The committee has so far been commissioned to buy 1,000 horses.^[21]

According to the report of the Hungarian Telegraph Office the Hungarian-Turkish trade agreement was also signed by Ambassador László Tahy and the Representative of the Turkish Government in Ankara.^[22]

One of articles in the newspaper *Nemzeti Újság* of 23 August 1925 reported on several exemplary professionals who enjoyed great respect in Constantinople before and during the war. Imre Torday, a consultant from the Ministry of Commerce, who was most appreciated and respected by his former colleagues and subordinates, Jenő Lukács, Director of the Institute of Technology, János Nyárády, a consultant of the Ministry of Agriculture, Dr. Géza Karácsony, Director of the Academy of Economics who all did their best from Hungary for Turkey. Examples of the article are listed because in 1925 the government announced its intention to contract experts to the Ministry of Interior. In addition, Hungary concluded an Establishment and Trade Agreement with Turkey on December 20,

[15] *Az Est*, 1930a.

[16] *Az Est*, 1925b.

[17] 1927. évi XXVI. törvénycikk.

[18] *Népszava*, 1930b.

[19] www.jogtar.hu.

[20] *Az Est*, 1930c.

[21] *Az Est*, 1930e.

[22] *Népszava*, 1930c.

1925. The Settlement Convention lasted for 5 years, and Hungarian citizens were free to settle and reside in Turkey.^[23]

The experts sought by the Turkish Ministry of Interior were professionals from police affairs, political administration of the vilajets, personnel matters (salary settlement, etc.) and the supervisory service. Experts were sought from the Ministry of Finance for indirect income (taxes and duties) tasks, national goods and supervision. Finally, experts were sought for the Ministry of Public Education for school museums and handicrafts. The Ministry of Public Works sought experts for water, electricity and aviation. The Ministry of Trade wanted three specialists for coal and iron. The Ministry of Public Health also needed two experts one for fighting malaria and one for Public Health matters. Those who wanted to apply for one of these posts had to submit their application in Turkish or French directly to the relevant ministry. According to the call, „Hungarians can expect to have an advantage over other nationalities with the same qualifications”.^[24]

The papers wrote encouragingly about Hungarian settlers in Asia Minor, especially Izmir, where the first Hungarian model farm was planned, and about former chief ally Aladár Gedeon and Elemér Glaser, governor of the Eszterházy estates visited Turkey to set up areas and gain permissions.^[25] According to the Turkish General Consul, the Turkish government can share as much land to Hungarians for settlements as it likes, as 75% of the arable land lies fallow and they do not have enough people to cultivate it.^[26] The visits were mutual, Turkish farmers also visited us, preferably Mezőhegyes, Tokaj, Hatvan, Budapest, Vác, Budafok, Magyaróvár, the Lake Balaton area, Pécs, Villány and Mohács, the latter as a place of historical remembrance.^[27]

The Turkish Ministry of Agriculture also sent an agricultural committee to Hungary. Commenting on the committee's work, Secretary of State Ali Rıza Bey stated: „Originally, Kemal Pasha was convinced that we would do our best to serve Turkish agriculture and horse breeding if we went on a study trip to Hungary and got what we needed.”^[28] Our agricultural training was also very popular among the Turks. The „Trunkated Hungary” has been active in establishing foreign relations, informing the foreign country and at the same time arousing sympathy towards Hungarians. An association from young people who studied or graduated in Hungary was formed in Turkey, chaired by Kamâl Atatürk Pasha's nephew, Mahmet Kamâl, who graduated from the Academy of Economics in Magyaróvár.^[29]

[23] Népszava, 1925b.

[24] Nemzeti Ujság, 1925.

[25] Az Est, 1923a.

[26] Nemzeti Ujság, 1923a.

[27] Esti Kurir, 1925b.

[28] Friss Újság, 1924.

[29] Magyar Kisebbség, 1924.

2. The mass emigration to Turkey

Encouraged by the Consul General and articles in the press, mass emigration began in the post-crisis years to Asia Minor. However most cases ended so unfavorably that had serious consequences under international law. *Esti Kurir*, *Népszava* and *Est* reported on the unfortunate Hungarians. The post-war economic crisis made the life in Hungary extremely difficult and almost impossible. Due to the pause in most industries forced Hungarian workers and members of the middle class to emigrate en masse. Few were able to reach America and other overseas states because, on the one hand, the quota law and, on the other, horrible travel costs. Instead, Hungarians new destination became Turkey and they were all pleased with the announcement by the Turkish government in Angora that masons, carpenters, concrete workers, miners and mechanics were employed with excellent salary in the new railway constructions. In 1923-24, real recruitment started among the Hungarian workers, and in the first round, hundreds of them were exported to Asia Minor where very little good news came about them.

The case of Pál F. became a precedent in the Hungarian press. Pál F. a mining worker from Selmec traveled to Angora in 1929 and returned to Budapest after incredible suffering and affliction completely devastated morally and financially. Pál F. who studied mining at the Selmec Mining College heard in April 1929 that the Turkish government had started large-scale railway construction in Angora and Anatolia, and needed Hungarian specialists partly for road construction and partly for blasting tunnels. Pál F. inquired about this at the Turkish Consulate and there he was informed that the news corresponded to reality and that the Hungarian experts are paid primarily by the Turkish government. After 8 months of deprivation, Pál F. returned to Budapest and shared his story. In the absence of any information from the Hungarian government on the subject, the newspaper considered it its duty to present Pál F.'s presentation, substantiated by credible data, in order to open the eyes of the unfortunates who believed that a paradise was waiting for them in Turkey. Pál F. wanted to get an application for tunnel drilling related to railway construction. He got his visa and sat on a train with \$300 in his pocket and embarked on the big road. He had to waste two weeks in Constantinople because he could not go on with a visa that he got in Budapest, they had to get another visa there, because in Turkey in 1929, every city and even every major village had a separate visa right, and only after obtaining it could passengers continue their journey. In Constantinople, hundreds of stuck Hungarians stood at the train station and almost fought with each other to grab the luggage from the hands of the arriving passengers. According to Pál F. the dismayed people were largely engineers, lawyers, and other college graduates who came to Constantinople falling for various bright promises and did not even get day lab. In Angora, they visited Béla Vondra Bey, one of the directors of the Ministry of Labor. On Vondra's recommendation, the Hungarians were immediately employed at Szivász-Samson railway line about 280 kilometers from

Angora. According to the agreement, they should have received five pounds a day, but when they started working, there was a Kurdish revolt that affected the Turkish state treasury so sensitively that due to lack of funds, they stopped paying for construction costs for a long time. The emigrants took a waiting position, and during this time of course lived on their own. Even the simplest form of life costs one and a half pounds a day, so when they run out of money they tried to get other job opportunities. On the recommendation of Vondra Bey Pál F. was contracted as a mining expert at landowner and contractor Esrem Bey in the village Eskisér who employed him to estimate his marble quarry and to start the work professionally. Esrem Bey offered full board, travel expenses and 5 pounds per day, but finally the Bey paid even the cost of the trip with the expert. Pál F. made a really tiring research for days and in his expert opinion explained that due to the distance from the railway line, the sale of the excavated material would not be profitable for Esrem. When the Bey heard this, he immediately told the Hungarian expert that he was not willing to start a risky business, and that is why he did not reflect on his services. Mr F. regretted the decision and sought reimbursement of his costs. Esrem Bey refused to comply with this request, so the Hungarian tricked into a dagger was forced to return to Angora with a loss of one hundred and eighty pounds. The construction of the state railway was still on hold, and the nearly 200 Hungarian workers employed were already in the greatest misery. The unfortunate people also devoured their small capital from home, sold their more valuable belongings and waited starving for work to begin. This has finally happened. After a long hiatus, the Turkish government restarted the construction, but as another group of 100 Hungarian and Swabian workers arrived in Angora from Báticasék in the meantime, reduced the previously 4-5 pound per a day wage to 2 pounds. What this meant for the hungry and deprived Hungarians will be revealed if we know that a person's daily livelihood - most modestly - also costs a Turkish pound in that region. Many of the Hungarian workers also took their families with them who were hardly saved from starvation with their earnings. The physical weakening also broke the resistance of most of them, and they fell to bed one after the other in the swampy, malarial countryside.^[30]

That's when the really bitter days came. The feverish, struggling workers, who could not bear the hard work of railway construction, were forced to undertake even the lowest servant duties, only to escape starvation. The secretary of the Hungarian embassy in Angora did everything possible to help the Hungarians, but unfortunately his situation was difficult and the means at his disposal proved insufficient to combat the general misery.

For escaping from this hopeless situation the mining worker, Pál F. took another decision. He met Safet Bey in the town, who wanted to build a water dam on his estate near the village of Belikár to make better use of the mill. He

[30] Pécsi Napló, 1926.

promised three hundred pounds and full board to Pál, who gladly accepted the assignment. Pál F. worked on the construction of the sluice for nearly six weeks, and when he was almost completely done with it, he told the the fact to the rich bey, who was the lord of 25,000 acres of land. Unfortunately, the Turks had a method toward Europeans: after learning how Europeans do their thing, they quarrel with them before finishing the work and expel them from their house without paying, while also letting a few lead balls after them to keep them from wanting to come back. That's what happened to him. „However I did everything and through the most fantastic battles on this field I managed to extort 80 Turkish pounds or 3,200,000 Hungarian koronas from the Bey and headed home. In Constantinople, I was then deprived of 45 pounds as income tax, more than half of my total earnings. I note that more than 300 pounds has swam away from my own money. While I was in Constantinople, I met many unfortunate Hungarians. I made the long journeys mostly on foot, working for weeks in the mines on my way to earn as much money as needed to travel on to the next station. Now I'm here without a penny, deranged, starving, I haven't eaten a bite in two days and I'm standing before my new life like never before.”^[31]

The case of Pál F. was published in several newspapers. The case was not unique,^[32] with hundreds of unfortunate people was coming to the consulate.^[33] Both the national and county newspapers reported the most glaring cases as a deterrent.^[34]

3. The legal and political consequences of the emigration to Asia Minor

In a decree^[35] (September 3, 1923),^[36] the Minister of Interior instructed the authorities to indicate in passports that was valid for Europe “except Turkey”.^[37] An exception could only be made if the person proved that his departure to Turkey was absolutely necessary or if his job or financial circumstances provided

[31] Pusztulnak a kivándorolt magyarok keleten. Egy magyar bányamérnöknek sikerült hazajönnie Angorából, a puskagolyó és malária hazájából, ezrével nyomorognak Konstantinápolyban a magyarok, akiket fényes ígéretekkel csábítottak Törökországba – Az angorai tömegszállók – Kisázsziából gyalog hazáig (Esti Kurir, 1925).

[32] Az Est, 1926a; Az Est, 1926b.

[33] Az Est, 1923b; Az Est, 1926c; Szózat, 1923a; Szózat, 1923b; Szózat, 1923c.

[34] Tizenöt évig kereste kenyérét Bulgáriában és Törökországban egy kecskeméti munkásember. Hazajött s elmesélte viszontagságait, az ott élő magyarok életét. „Kapart, tarlóra talál ma már a külföldre vándorló magyar munkás...” (Kecskeméti Közlöny, 1936).

[35] Népszava, 1923a.

[36] A m. kir. belügyminiszternek 137.898/1924. B. M. számú körrendelete. A Törökországba és Görögországba szóló útlevelek kiállítása [Hungarian Royal Decree of the Minister of the Interior 137.898/1924. Circular Decree Issuance of Passports to Turkey and Greece]. In: Belügyi Közlöny. No.45. sz. (1155).

[37] Esti Kurir, 1926a.

a sufficient guarantee that he would not be subject to public charges there.^[38] Those who travelled to Turkey for the purpose of emigration or searching temporary job had to prove that their employment in Turkey was guaranteed by a contract issued by Turkish employers and seen and stamped by the Hungarian Embassy in Istanbul.^[39] The contract had to indicate how much is the contracted worker's monthly wage and the promise that the employer would bear the total cost of the trip.^{[40][41]}

If a person goes to work he must present a written contract from his employer to the authority, as well as a guarantee that he will receive an adequate financial guarantee that, if he does not meet at the place of employment he will be returned at the cost of the employer.^[42] Hungarian workers trapped in Turkey were brought home with the help of the Dutch Embassy in Constantinople.^[43]

Following the incident the Ministry of Interior regularly published in the daily press^[44], drawing the attention of all those who wanted to travel to Turkey for working that they travel - for their own benefit - only if they had a regular passport issued by the Turkish Embassy in Turkey and they have a contract that specifies how much the contracted worker's monthly wage and the employer will bear the total cost of the trip.^[45] Warnings and deterrent examples were published not only in national but also in county newspapers. The newspaper *Szegedi Hétfői Rendkívüli Újság* describes a letter from one of Szeged's emigrants, M.B. an economic officer who emigrated to Turkey at the end of 1923.

In addition, calculations were published to help those with an intention to emigrate how much money they will need to be able to travel safely out and back home. According to the calculation made by the Turkish Consul in Budapest: it takes one million Hungarian koronas to emigrate to Turkey, and those who do not have it should not emigrate.^[46] The repatriation of the unfortunate Hungarians had to be solved by the Hungarian government. They managed to solve this through social cooperation. Up to the 10% of the thousands Hungarians twelve shipping companies brought them home free of charge and many emigrants set out on foot from Smyrna to return home.^[47]

[38] A m. kir. belügyminiszternek 185.698/1926. B. M. számú körrendelete. Magyar munkásoknak Törökországban és Bulgáriában való elhelyezkedése [Hungarian Royal Decree 185.698/1926 Employment of Hungarian workers in Turkey and Bulgaria] (Belügyi Közlöny. No. 32. (1344)).

[39] Népszava, 1930d.

[40] Esti Kurir, 1930.

[41] Népszava, 1926a.

[42] Az Est, 1926d.

[43] Népszava, 1926b.

[44] A m. kir. belügyminiszternek 137.184/1928, B. M. számú körrendelete. Törökországba irányuló kivándorlás. [Hungarian Royal Decree 137.184/1928 of the Minister of the Interior, Emigration to Turkey] (Belügyi Közlöny, No. 42. (1545)).

[45] Népszava, 1930e.

[46] Népszava, 1923b.

[47] 8 Órai Ujság, 1926.

In addition to the calculation, it was also pointed out that several press releases blamed the Turkish Consulate in Budapest for the failed attempt and through the Consulate, they attacked the new Turkey. The Turkish Consul General made the following statement about these attacks for the journalist of the *Nemzeti Újság*: „Recently the number of Hungarian citizens who want to go to Turkey to look for a new job or job opportunity has increased remarkably. On one occasion I also stated that there are many job opportunities in the construction of the new Turkey, and we would like to see that these opportunities offered by the reconstruction of the liberated Turkey used by our former allies, the Hungarians who sympathetic to us. However, I did not say that the path to success and prosperity is open to everyone. Moreover, I was making every effort to dissuade those who without money or adequate qualifications merely wanted to go to Turkey, relying on blind luck, to discourage them from this plan. University students, officials came to us for visas, who only wanted to go to Turkey because they could not find a job here. I have told all applicants that only those who can take enough money with them to make a living for the first two to three weeks should go, and if they fail to find a job, they can travel back. I have also told that mass emigration is not desirable for the time being, because the country has become impoverished, and the liberated area is only just beginning to be repatriated. So getting jobs is very difficult. Yet there were many who set out on their way in spite of every deficiency, and there were some who did not even have the cost to travel there. These then found them in a very awkward position because not everyone in the foreign and unfamiliar countryside got a job right away and indeed many were starving. There was another trouble that affected the emigrants, the behavior of the Greeks and the Entente, which we cannot do. The countryside where these emigrants have reached is still a war zone and many times, it happens when the border is closed. We could not have expected this in advance because we did not know when the border would be closed. The validity of the visa was for three months and many traveled only one or two or three months after obtaining the visa, while the Greeks or the Entente military simply closed the border. At least one million Hungarian koronas are needed as the trip there alone costs more than three hundred thousand koronas. There was no inconvenience to those who took my advice. For me, my official duty is only to give visas to those who apply, we cannot refuse them. The number of emigrants to Turkey is not so high anyway, so far we have issued only 511 visas and only three hundred of them have been issued to Hungarian citizens, the rest to transitors or diplomats.”^[48]

Estimating the number of emigrants, the newspaper *Uj Nemzedék* reported that emigration agents transported about 30-35,000 Hungarians to Turkey from the northern part of “Truncated Hungary” as well as from the occupied Upper Hungary and several Hungarian cities. The workers were of course terribly disappointed. They have suffered the greatest misery and now they do not have

[48] *Nemzeti Újság*, 1923b.

enough money to return to Hungary. The Ministry of Interior has launched the widest investigation into the case, based on a report from the Szeged Police.^[49]

Newspaper *Népszava* February 26, 1926 published the next announcement on the 10th page in the right column of the News section: „Two hundred Hungarian landowners’ families!!! Land is shared by the Turks! Every family gets 100 acres of land! ” „Deception! Misleading!” Wake up! Wake up my Hungarian nation! Be a worker of your homeland! What awaits you outside: “Apartment, building, without comfort.”! There are no Pécs, Szabadszentkirály! Land! Land! Land! You have to work! Foreign climate, foreign food among strangers!”^[50]

In addition, the Trade Union Council called on the Trade Union Council in Constantinople to send detailed information on employment and earnings in Turkey.^[51]

The newspaper *8 Órai Újság* published an interview with Hüsrev Bey the Turkish Ambassador of Budapest on this issue, who said that the news appeared in some newspapers about the misery of Hungarians in Turkey were simply lies. „I have just returned from Angora and in several places I have seen hundreds of Hungarians earning well. Such news comes from a source contrary to Hungarian interests, and some newspapers unwittingly use them. I do not understand, by the way, that there is a newspaper that reports such malicious news that unilaterally judges the excellent relationship between the two nations and in some respects adversely affects, instead of asking here in the competent place, whether such rumor is true or not?”^[52]

The Hungarian press examined the emigration^[53] wave to Turkey and it also attracted the attention of the authorities.^[54] The Interior Minister ordered a wide-ranging investigation into the matter, monitoring the activities of agents luring emigration and arresting them if necessary.^[55]

The newspaper *Nemzeti Újság* also published a booklet entitled Hungarians who planned to travel to Asia Minor included information on emigration. To quote a few:

“You have to learn Turkish. The main and most urgent task is to create a realistic basis for the relationship. The realistic basis is essential for a direct spiritual connection between the two nations. No one with a Western language should go to Turkey. The soul of the Turkish man can only really be reached by the Turkish language.”

“Turkey is not a charity. Before someone travel to Turkey, it is necessary to agree exactly with the relevant authority or company on all the details. One of the biggest curses of Turkey is the Levante merchant spirit, which is rude and

[49] *Nemzeti Újság*, 1923c.

[50] *Dunántúl*, 1926.

[51] *Népszava*, 1923c.

[52] *8 Órai Újság*, 1925.

[53] *Népszava*, 1925c.

[54] *Népszava*, 1923d.

[55] *Népszava*, 1923e.

unreliable. Hungarians therefore, should not seek contact with Greeks, Armenians, or similar Levantines; on the contrary, beware of this as of fire. Work and struggle await the Hungarians. However, it is unnecessary to explain further. Love of work and kindness! Hungarians take this to Anatolia.”^[56]

By 1934, passport and employment restrictions had eased. On March 19, 1934, the Hungarian government entered into an agreement with the Turkish government that skilled and well-qualified Hungarian workers could obtain a work permit from the Turkish Ministry of Economy.^[57] Under the new regulations, certain occupations in Turkey could only be pursued by Turkish nationals.^[58] Foreigners were not allowed to perform medical, veterinary, pharmaceutical, dental, engineering or architectural work in Turkey. The acquired rights were, of course held in disgrace. In addition, foreigners could not be printers, newsdealers, waiters, musicians, drivers, mechanics, pilots, helmsmen. Foreigners working in this field were obliged either to acquire Turkish citizenship within 6 months or if there are no legal possibilities to stop their work.^[59]

4. About economic relations in the Hungarian press

In the field of Turkish-Hungarian economic relations, in the 1920's we could read Hungarian reports mainly concerning the agricultural sector.

“The Turks bought breeding animals in larger quantities from Hungary. In addition, Hungarian specialists were contracted to manage the unused Turkish state estates. The Turkish statesmen thanked the Minister of Agriculture for the support of the Hungarian government.”^[60]

According to the Consulate General of the Republic of Turkey in Budapest, a new export system to Turkey was introduced on December 1, 1924. According to this after each good, product or animal the seller were required to present a certificate of origin to the Turkish customs authorities. The certificate could be obtained from Chambers of Commerce or other official authorities. Those who were unable to present such a certificate were required to pay a guarantee fee of between 15 and 100 pounds to the Turkish customs administration.^[61]

There was also published a report on the relocation of machine factories. Minister of Trade Lajos Walko and Mehmed Hamid Bey held a discussion at the Budapest International Fair at a tea party. The meeting was attended by Fülöp Wimmersperg Secretary of State, Jenő Fodor Secretary of State for Trade and Ist-

[56] Nemzeti Ujság, 1923d.

[57] Szabadság, 1934.

[58] Budapesti Elcilig, No 13754.

[59] Szegedi Friss Újság, 1924.

[60] Nemzeti Ujság, 1924.

[61] Esti Kurir, 1924d.

ván Torday Ministerial Adviser. The Turkish Ambassador offered those Hungarian machine factories that could not survive in Hungary to relocate to Turkey and the Turkish government is willing to take them over. Turning to the details, he explained that Turkey would primarily like to relocate factories whose products are used for agricultural cultivation, such as plows and similar ironworks, as well as machinery for agricultural processing, such as a dairy plant.^[62]

In addition to mechanical engineering, hat manufacturing had also proven to be a promising investment. In the field of Turkish-Hungarian economic relations, the sensationalist *Esti Kurir* published the following article: Budapest will control Eastern fashion... "If the guild system existed and it would be customary for individual guilds to choose a patron saint, fashion professions would be more suitable and we could not find a more worthy patron saint than Kemal Pasha. This bold statement is not of Hungarian origin, it was invented by the big fashion stores in Paris, because even the greatest conquests of French colonial policy did not allow their clothing industry to sell all its stock as completely as it does today, when Kemal Pasha's new laws are banned not only men from wearing fez, but even women were released so that there is no more harem, no polygamy, but there is eton hairstyle, 'bush jumping' skirt, hat and silk stockings."^[63] The Hungarian fashion industries saw the opportunity in Kamâl's new laws, and were preparing to offer the best to conquer the market with honest ambition. To this end, some companies had also set up branches in Constantinople and other hubs in Turkey. - writes newspaper *Kurir*.

Of course, after such news, the plan^[64] of the Budapest International Fair was welcomed,^[65] as a fashion industry group^[66] was also organized within the framework of the fair, which was strongly visited^[67] by the buyers of the eastern states. In connection with the International Fair held in May 1931, the report of the *Előrs* newspaper drew attention to the shortcomings of the event's plans. In their opinion the fair completely devoid the character of internationality, as no other nation had a separate pavilion outside than Yugoslavia and Turkey.^[68]

However, our fashion-dictating intoxicating joy did not last long... According to the article entitled "*The Compromise Novel from Goose Fat to Kemal Pasha*", Count Imre Andrassy and the Hungária Hat Factory (Hungária Kalapgyár) lost billions on the fact that the Turks did not want to wear hats even after Kamâl 's Hat Law. When Kamâl Pasha issued his famous Hat Law, in which he forbade the Turks from wearing fez and required them to wear hats, the Hungária Hat Factory immediately exported \$ 20,000 worth of hats to Turkey. However the \$ 20,000 business resulted a \$11,000 loss as only nine thousand dollars worth of hats were

[62] *Az Est*, 1926e.

[63] *Esti Kurir*, 1926b.

[64] *Cumhuriyet*, 1931a.

[65] *Szabadság*, 1937.

[66] *Cumhuriyet*, 1931b.

[67] *Cumhuriyet*, 1931c.

[68] *Előrs*, 1931.

sold. The Turks did not accept the laws of Kamâl Pasha and did not buy the hats of the Hungária Hat Factory. Following this, the auditor's report recalls that the Hungária Hat Factory was convicted of a 28,000 pengo customs violation, which is "likely to be paid".^[69]

There were also reports of Turkish coal imports.^[70] The first Turkish ship ran into the Óbuda gas plant, bringing a first-class Anatolian anthracite shipment to Budapest on the Danube. „A huge national economic benefit would also come from the idea that Turkish coal would be mined by hundreds of Hungarian workers under the leadership of Hungarian engineers and transported from Turkey to Budapest by Hungarian ships.”^[71] Unfortunately, the latter did not materialize. Instead, there have been reports that the capital's gas plant from Turkey will cover its gas coal needs.^[72]

Incidentally economic cooperation was the most common and expedient way of convergence. Hungary needed coal, cotton and other goods that Turkey could supply.^[73] Turkey, on the other hand, was in great need of intellectuals, professionals,^[74] textiles, agricultural machinery and other products produced by Hungarian industry in excellent quality.

5. Conclusion

The first Hungarian-Turkish Friendship Treaty concluded between Hungary and the young Turkish Republic on December 18, 1923 was not without precedent. From both the Turkish and Hungarian point of view, the First World War and the Peace Treaties brought far-reaching changes. The rapprochement of the two countries was important in several respects in the current foreign policy situation, as Turkey was trying to find its future allies at that time, and Hungary could also help in this in the hostile atmosphere in Central and Eastern Europe. The government has paid particular attention to the international peace pacts. The Turkish-Hungarian Friendship Treaty concluded on December 18, 1923 was the first friendship treaty concluded for Hungary after the war as a sovereign state. Mustafa Kemal was the first to sign an international agreement on behalf of the Republic of Turkey. Turkish-Hungarian relations gradually developed from the 1920s onwards, and the Hungarian position on the Mosul issue also strengthened relations.

Diplomatic relations between Turkey and Hungary deteriorated by the 1930's as Turkey moved closer to the French, in an Italian-French fight for Balkan rule.

[69] Esti Kurir, 1928.

[70] Az Est, 1930d.

[71] Esti Kurir, 1931.

[72] Függetlenség, 1933a.

[73] Függetlenség, 1933b.

[74] Szózat, 1924.

The reason of the estrangement of the two countries in 1934 was the fact that Turkey moved away from Italy, which had friendly relations with Hungary, and especially to the fact that it had got much closer relationship with two small countries, Yugoslavia and Romania.

Turkey wanted to stay away from conflict at all costs and focus only on its own peaceful development, so it developed a permanent and consistent foreign policy. Hungary could not count on the support of the Turks on the issue of revision, but this was completely understandable from their point of view, as their interest was to maintain peace in the Balkans.

Although in 1934 the condemnation of the revision was discussed in Turkey with considerable openness, it was 1936 when the Hungarian revisionist aspirations were openly condemned. 1938 was a decisive year in the relations between the two countries. Turkey surprisingly supported our demands against the Czechs and also congratulated the Vienna decision. At the end of the year, however, Turkey and Hungary were also mourned when Atatürk, the founder of the Republic of Turkey deceased.

The relationship between Turkey and Hungary proved to be extremely multifaceted during the Atatürk era. Despite the fact that our diplomatic relations proved to be quite undulating, we had successes in the field of economic cooperation.

BIBLIOGRAPHY

- 1927. évi XXVI. törvénycikk a Törökországgal 1926. évi december hó 20-án Angorában kötött kereskedelmi egyezmény becikkelyezéséről / Law No. 26 of 1927 on the implementation of the Trade Agreement concluded with Turkey in Angora on 20 December 1926. (The date of downloading: 12.13. 2019.).
- 85/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet a Magyarország és a Török Köztársaság közötti barátsági és együttműködési szerződés kihirdetéséről [Government Decree on the promulgation of the Friendship and Cooperation Agreement between Hungary and the Republic of Turkey].
- A m. kir. belügyminiszternek 137.898/1924. B. M. számú körrendelete. A Törökországba és Görögországba szóló útlevelek kiállítása [Hungarian Royal Decree of the Minister of the Interior 137.898/1924. Circular Decree Issuance of Passports to Turkey and Greece]. In: *Belügyi Közlöny*. No. 45. sz. (1155).
- A m. kir. belügyminiszternek 185.698/1926. B. M. számú körrendelete. Magyar munkásoknak Törökországban és Bulgáriában való elhelyezkedése [Hungarian Royal Decree 185.698/1926 Employment of Hungarian workers in Turkey and Bulgaria]; In: *Belügyi Közlöny*. No. 32. (1344).
- A m. kir. belügyminiszternek 137.184/1928, B. M. számú körrendelete. Törökországba irányuló kivándorlás [Hungarian Royal Decree 137.184/1928 of the Minister of the Interior, Emigration to Turkey]. In: *Belügyi Közlöny*. No. 42. (1545).
- Balázs Judit (1983): Az állam szerepe Kemal Atatürk gazdaságpolitikájában. In: *Világtörténet*. 1983/2. sz.

- Barlas, Dilek (1998): *Etatism and Diplomacy in Turkey. Economic and Foreign Policy Strategies in an Uncertain World, 1929-1939*. Brill, Leiden, New York, 1998.
- Bozdog, Ismet (2002): *Universal dimensions of Atatürk. Publications of the Republic of Turkey Ministry of Culture, Directorate of Publications*. Republic Library Series.
- Henning, Wilhelm (1997): Az 1929. évi világgazdasági válság oka és hatása az ipari, továbbá a mezőgazdasági orientációjú országokra. In: *Agrártörténeti szemle*. 1-2. sz.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügyminisztériumi Repertórium, Elnöki Osztály 1/S referátumának iratai [Hungarian National Archives National Archives, Ministry of Foreign Affairs Repertoire, Presidential Department 1 / S Papers] 1927-I/7, 2490/kig. 1927, February 1.
- Robinson, Richard D. (1963): *The First Turkish Republic: a Case Study in National Development*. Harvard University Press, Cambridge.
- Saygin, Hasan – Çimen, Murat (2013): *Turkish Economic Policies and External Dependency*. Cambridge Scholars Publishing.
- Shaw, J. Stanford – Shaw, Ezel Kural (1977): *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Singer, Morris (1983): Atatürk's Economic Legacy. In: *Middle Eastern Studies*. Vol. 19, No. 3, July.
- Takim, Abdullah – Yilmaz, Ensar (April 2010): Economic Policy during Atatürk's era in Turkey (1923-1938). In: *African Journal of Business Management*. Vol. 4(4). (Available at: <http://debis.deu.edu.tr/userweb//sedef.akgungor/SOTE/Early%20years.pdf>. Downloaded: 12.13.2020).
- www.jogtar.hu, 2020 (Downloaded: 2020.01.12.).

ARTICLES

- 1 millió korona kell a Törökországba való kivándorláshoz. In: *Nemzeti Ujság (1923b)*. 1923, August 29.
- A belügyminiszter szigorú rendelettel szabályozza a Franciaországba, Törökországba és Bulgáriába való magyar kivándorlást. In: *Esti Kurir (1926a)*. 1926, July 30.
- A kormány és a kivándorlás. In: *Népszava (1925c)*. 1925, May 1.
- A külföldiek megélhetését lehetetlenné teszik Törökországban. In: *Szegedi Friss Újság (1932)*. 1932, January 8.
- A magyar kivándorlók nyomorognak Törökországban. In: *Az Est (1923b)*. 1923, September 5.
- A magyar munkások törökországi kivándorlása. In: *Népszava (1923c)*. 1923, August 29.
- A magyar-török kereskedelmi szerződés. In: *Népszava (1930c)*. 1930, May 24.
- A miniszterelnök ankarai útjától török és bolgár gazdasági kapcsolataink kimélyülését remélhetjük. In: *Függetlenség (1933b)*. 1933, October 21.
- A török főkonzulátus vezetője a kisázsiai magyar telepekről. In: *Nemzeti Ujság (1923a)*. 1923, July 29.
- A török gazdasági élet. In: *Dunántúl (1925)*. 1925, March 8.
- A török kormány szívesen látná a magyar gépgyárak áttelepedését Törökországba. In: *Az Est (1926e)*. 1926, April 24.
- A török-magyar kereskedelmi szerződést aláírták. In: *Friss Újság (1933)*. 1933, August 2.
- A törökök új gazdasági programja. In: *Szegedi Híradó (1923)*. 1923, March 6.
- A Törökországban letelepedett magyar állampolgárok jogviszonyának rendezése. In: *Népszava (1926a)*. 1926, April 16.

- A Törökországban munkát vállalni szándékozók figyelmébe. In: *Népszava* (1930e). 1930, Szeptember 11.
- A törökországi kivándorlásról. In: *Szózat* (1923a). 1923, August 31.
- Adanából vissza Pécsre. Zsivanovits Béla volt török gazdasági tanácsos itthon. A kinn élő magyarok szomorú sorsa. In: *Dunántúl* (1925a). 1925, October 13.
- Andrássy Imre gróf milliárdokat veszített azon, hogy a törökök Kemal kalaptörvénye óta sem igen akarnak kalapot hordani. In: *Esti Kurir* (1928). 1928, April 8.
- Angol hír 800 magyar munkás tragikus sorsáról Törökországban. In: *Az Est* (1926c). 1926, October 20.
- Az angorai török-magyar tárgyalások. In: *Az Est* (1925a). 1925, August 6.
- Az angorai török-magyar tárgyalások. In: *Népszava* (1925a). 1925, August 6.
- Betiltották a törökországi kivándorlást. In: *Népszava* (1923d). 1923, Szeptember 20.
- Budapest fogja irányítani a keleti divatot. In: *Esti Kurir* (1926b). 1926, March 14.
- Budapeste Elciligi. No 13754. H.N 123. March 31. 1935. „Magyarország” cikk. A magyar szakemberek a jövőben Törökországban dolgozhatnak. In: *Külgyminiszteri találkozó* (1935).
- Budapeste sergisi ve tüccarumiz. A Budapesti Nemzetközi Vásár. In: *Cumhuriyet* (1931a). 1931, March 3.
- Budapeste Sergisime. Istirak ediyoruz. Budapesti kiállítás. In: *Cumhuriyet* (1931b). 1931, February 15.
- Éhező, gründoló, sikkasztó magyarok Törökországban. A csatlódszai határőrség lecsukja a gyalogosan hazaindulókat. In: *Az Est* (1926a). 1926, June 12.
- Földet osztanak a törökök. In: *Dunántúl* (1926). 1926, March 7.
- Harmincezer magyar munkást csábítottak Törökországba. In: *Nemzeti Ujság* (1923c). 1923, Szeptember 6.
- Hazajött s elmesélte viszontagságait, az ott élő magyarok életét. „Kapart, tarlóra talál ma már a külföldre vándorló magyar munkás...” A kecskeméti varróleány regényes házassága Perzsiában. In: *Kecskeméti Közlöny* (1936). 1936, February 8.
- Hüsrev bej budapesti követ megcáfolja a háborús híreszteléseket és nyilatkozik a török-magyar gazdasági kapcsolatokról. In: *8 Órai Ujság* (1925). 1925, October 9.
- Ideiglenes kereskedelmi megegyezés Törökországgal. In: *Népszava* (1930b). 1930, March 21.
- Iktisadi mehafide. Yerli oyuncakcilar bir fabrika acacaklar. Budapesten leszünk. In: *Cumhuriyet* (1931c). 1931, March 3.
- Kecskeméti szakembereket keresnek Törökország gazdasági megszervezésére 1924. In: *Kecskeméti Közlöny* (1924). 1924, Szeptember 4.
- Kereskedelmi szerződéseink Kelettel, Déllel. In: *Az Est* (1930a). 1930, June 18.
- Készül Budapest nagy idegenforgalmi eseménye: a Nemzetközi Vásár. In: *Szabadság* (1937). 1937, March 18.
- Két-három magyart temetnek hetenkint Angorában. Magyarok építenek vasutat Elő-Azsia pusztáin! Pécsi mérnök mérte fel Kemál pasa földjét. In: *Pécsi Napló* (1926). 1926, October 4.
- Kisázsiai magyar telepek. In: *Az Est* (1923a). 1923, August 5.
- Letelepdedési és Kereskedelmi Egyezmény Törökországgal. In: *Népszava* (1925b). 1925, December 22.
- Magyar munkások üldözése Törökországban - magyar följelentésre. In: *Népszava* (1929). 1929, April 11.
- Magyar világ Törökországban. Kemál basa kormánya tőlünk visz szakembereket Törökországba. A magyar értelmiség kultúrmissziója török földön. In: *Szózat* (1924a). 1924, May 17.

- Magyarok Kisásziában. In: *Nemzeti Újság (1923d)*. 1923, March 7.
- Magyarok Törökországban. In: *Friss Újság (1930)*. 1930, November 23.
- Megnehezítették a Törökországba szülő útlevelek kiadását. In: *Esti Kurir (1930)*. 1930, May 18.
- Munkakeresők ne utazzanak Törökországba. In: *Népszava (1930d)*. 1930, May 18.
- Nagyobb mennyiségű tenyészállatot vásároltak a törökök Magyarországon. In: *Nemzeti Ujság (1924)*. 1924, October 5.
- Nyomozás a törökországi kivándorlás ügyében. In: *Népszava (1923e)*. 1923, September 8.
- Pusztulnak a kivándorolt magyarok keleten. Egy magyar bányamérnöknek sikerült hazajönnie Angorából, a puszkagolyó és malária hazájából, ezrével nyomorognak Konstantinápolyban a magyarok, akiket fényes ígéretekkel csábítottak Törökországba – Az angorai tömegszállók – Kisásziából gyalog hazáig. In: *Esti Kurir (1925a)*. 1925, September 5.
- Rass Károly: Magyar tudományos intézetek a külföldön. In: *Magyar Kisebbség (1924)*. 1924, February.
- Séta a Budapesti Nemzetközi Vásáron. A rendezések hiányosságai. In: *Előrs (1931)*. 1931, January 3.
- Szakértők kellene Törökországnak. In: *Nemzeti Ujság (1925b)*. 1925, August 23.
- Szakképzett munkásokat nem utasítanak ki Törökországból. In: *Szabadság (1934)*. 1934, June 24.
- Szegediek Törökországban. In: *Szegedi Hétfői Rendkívüli Ujság (1925)*. 1925, February 16.
- Tilos a kivándorlás. In: *Népszava (1923a)*. 1923, September 30.
- Tizenkét tengeri hajósvállalatiaiat ingyen lógja hazahozni a kivándorlók arányának 10 százalékáig a hazakivánczó magyarokat. Törökországban több ezer teljesen lerongyolódott magyar kivándorló van – Szmirnából sok kivándorló már gyalog indul útnak, hogy hazajusson. In: *8 Órai Ujság (1926a)*. 1926, June 3.
- Török gazdaszok tanulmányútja Magyarországon. In: *Esti Kurir (1925b)*. 1925, July 8.
- Török gázszenet hozunk Budapestre. In: *Az Est (1930d)*. 1930, November 29.
- Török képviselő és gazdasági szakemberek látogatását várják májusban Budapestre. In: *Függetlenség (1934)*. 1934, February 2.
- Török lovakat vásárolnak Somogyban. In: *Az Est (1930e)*. 1930, August 28.
- Török szakbizottság Magyarországon. In: *Szegedi Friss Újság (1924)*. 1924, October 8.
- Török szénből magyar gáz. Anatóliában rendelt szenet a főváros. In: *Esti Kurir (1931)*. 1931, November 8.
- Törökország is kiutasítja a külföldieket. In: *Friss Ujság (1933)*. 1933, March 22.
- Törökországba érvényes útlevelek kiállítása. In: *Belügyi Közlöny*. No. 9. Törökországban 2000 teljesen lerongyolódott építőmunkás várja hazaszállítását. In: *Népszava (1926b)*. 1926, June 3.
- Törökországban puskatussal fogadják a kivándorló magyar munkásokat. In: *Népszava (1923b)*. 1923, August 28.
- Törökországból fedezi a fővárosi gázgyár a gázszénszükségletét. In: *Függetlenség (1933a)*. 1933, April 22.
- Törökországból kitoloncolják a magyar kommunistákat. In: *Magyarország (1928)*. 1928, January 31.
- Új rend a Törökországba irányuló exportban. In: *Esti Kurir (1924d)*. 1924, December 11.
- Új rendeletekkel szabályozták a kivándorló magyar munkások útlevelügyét. In: *Az Est (1926d)*. 1926, July 30.
- Vámforgalmi egyezmény Törökország és Magyarország között. In: *Az Est (1925b)*. 1925, August 29.
- Vándorlások török földön. In: *Szózat (1923b)*. 1923, September 2.

- Van-e magyar kivándorlási politika? In: *Szózat (1923c)*. 1923, September 5.
- Walko külügyminiszter Törökországban. In: *Népszava (1930a)*. 1930, March 2.
- Walko Lajos törökországi útjának eredményei. In: *Az Est (1930c)*. 1930, April 30.

ÚJ IDŐK SZERKESZTI
HERCZEG FERENC

XXXIX. évfolyam, 28. szám
Budapest, 1933 július 9

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI., Andrássy-út 16.
Telefon: Aut. 266-83, 245-09.

Negyedévre 6.00 pengő
Félévre 12.50 pengő
Egyes szám ára 50 fillér

Az Európai Unió immunitása: funkcionális és abszolút elemek

I. BEVEZETÉS

Az Európai Unió nemzetközi jogi szempontból *sui generis* nemzetközi szervezetként írható le, azaz olyan entitásként, amely megfelel a szervezetek kritériumainak, ugyanakkor azoktól eltérő jellemzőkkel is bír. E sajátosság leginkább a szervezeteket megillető olyan jogosultságokkal összefüggésben értelmezhető, mint a nemzetközi szerződések megkötése, vagy a nemzetközi jogi felelősség. Az előzőek közé tartozik az immunitás jogintézménye is,^[1] amely kapcsán az abszolút megközelítést mind az államok, mind a nemzetközi szervezetek esetén idővel felváltotta a funkcionális immunitás tana. A tanulmány azt kívánja feltárni, hogy e koncepciók elemei milyen sajátos formában jelennek meg az Európai Unió esetében. A fogalom nemzetközi jogi eredete miatt elsőként a nemzetközi szervezetek kiváltságaira és mentességére vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumokat és fejlődési irányokat veszi számba a munka, amelyek mintául is szolgáltak az európai integrációs szervezetek számára. Mindezt az uniós jog által meghatározott kapcsolódó normák vizsgálata követi, különös tekintettel ezek alkalmazási korlátaira és arra, hogy az immunitás rendelkezik-e valamilyen (belső) uniós jogi tartalommal. Az utolsó rész azt veszi górcső alá, hogy az Unió milyen jogi kereteket alakított ki a harmadik államokkal e tárgykörben, különös tekintettel a világ számos államában működő uniós küldöttségekre.

II. A NEMZETKÖZI SZERVEZETEK IMMUNITÁSÁNAK SZABÁLYOZÁSA

A 19. század második felétől kezdve egyre nagyobb számban létrehozott nemzetközi szervezetek immunitásával kapcsolatos szabályozás lényegét tekintve követte az államokat megillető kiváltságokkal és men-

[1] Az immunitás magyar megfelelője a mentesség kifejezés, amelyet a részben eltérő tartalmú kiváltságokkal együtt szabályoznak a kapcsolódó nemzetközi jogi dokumentumok. Mivel az abszolút és funkcionális jelzőket főként az immunitás fogalmához társítja a szakirodalom, jelen munka is ezt a terminust használja elsődlegesen, illetve a „kiváltságok és mentességek” szókapcsolat e terület szabályozására utal.

tességekkel összefüggésben kialakult koncepció változását. A jogintézmény célja abban ragadható meg, hogy a szuverén állam aktusai kapcsán más állam bírói szerve, illetve hatósága ne folytathasson le eljárást, valamint a külföldön fekvő épületei és vagyontárgyai sérthetlenséget élvezzenek. Mindez eredetileg az állam valamennyi aktusa vonatkozásában érvényesülő ún. abszolút immunitás volt, amely magában foglalta a szuverénként megített kormányzati/közhatalmi aktusokat (*acta jure imperii*) és a kereskedelmi ügyleteket (*acta jure gestionis*) is. E megközelítésben a századforduló bírói gyakorlata eredményezett változást, amely mögött alapvetően az húzóódott meg, hogy megsokasodtak az államnak a nem kormányzati funkciókkal összefüggő kereskedelmi ügyletei. A folyamat előtérbe hozta az államokat csupán a közhatalmi aktusok vonatkozásában megillető mentességet hirdető korlátozott vagy funkcionális immunitás tanát, amely a második világháborút követő időszakra irányadóvá vált.^[2]

A fent vázolt fejlődéssel összhangban alakult a nemzetközi szervezetek immunitásának szabályozása is. Az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződésekre foglalt Egyezségokmány univerzális nemzetközi szervezatként hozta létre a Nemzetek Szövetségét,^[3] amelyet a szerződési rendelkezések révén immunitással is felruháztak.^[4] A lent idézett rendelkezés kapcsán az „ügyeinek ellátása alatt” fordulat beillesztése már egyértelműen a korlátozott immunitás tényeréseként értékelhető, amely tovább erősödött a következő évtizedekben. A második világháború után létrehozott nemzetközi szervezetek kiváltságai és mentességei vonatkozásában modellértékkel bírt az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya,^[5] amely az ENSZ céljait és feladatait helyezte a koncepció középpontjába.^[6] Az ebben szereplő felhatalmazás alapján kerültek kidolgozásra a szervezet,^[7] valamint szakosított intézményei kiváltságait és mentességeit szabályozó egyezmények is,^[8] amelyek mintájára számos nemzetközi szervezet immunitása külön szerződésben

[2] Lásd erről: Yang, 2012, 7-19.

[3] Lásd: 1921. évi XXXIII. törvénycikk.

[4] 7. Cikk. [...]

„A Szövetség tagjainak képviselői és a Szövetség hivatalnokai a Szövetség ügyeinek ellátása alatt a diplomáciai személyek kiváltságaiban és mentességeiben részesülnek.

A Szövetségnek vagy hivatalnokainak, avagy az üléseken résztvevő képviselőknek használatában álló épületek és egyéb ingatlanok sérthetetlenek.”

[5] 1956. évi I. törvény.

[6] 105. cikk:

„1. A Szervezetet mindegyik tagjának területén megilletik a céljainak eléréséhez szükséges kiváltságok és mentességek.

2. Az Egyesült Nemzetek tagjainak képviselőit és a Szervezet tisztviselőit szintén megilletik a Szervezettel kapcsolatos feladataik független ellátásához szükséges kiváltságok és mentességek.

3. A Közgyűlés a jelen Cikk 1. és 2. pontjának alkalmazása tekintetében a részletek meghatározása iránt ajánlásokat tehet, vagy e célból az Egyesült Nemzetek tagjainak egyezmények kötését javasolhatja.”

[7] 1957. évi 15. törvényerejű rendelet.

[8] 1967. évi 23. törvényerejű rendelet.

került szabályozásra.^[9] Az ENSZ Alapokmány koncepciójával összhangban az ún. „funkcionális szükségesség” elve gyakorlatilag főszabályként érvényesül a nemzetközi szervezetek immunitásával kapcsolatos szabályozásban és bírósági gyakorlatban, ugyanakkor a szervezetek és alkalmazottaik között kialakult egyes munkajogi természetű jogviták esetén több bírói fórum gyakorlatilag abszolút immunitást állapított meg az előbbiek javára.^[10]

A világszervezet égisze alatt nem kizárólag magára a szervezetre irányadó szabályozást dolgoztak ki. Az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága az 1950-es évek végétől foglalkozott az államok és a nemzetközi szervezetek viszonyával. Az egyiptomi Abdullah El-Erian raportőr javaslatára a Nemzetközi Jogi Bizottság 1966-ban két részre bontotta a témát, az első a nemzetközi szervezetekhez delegált állami képviselők státusza, kiváltságai és mentességei, a második a nemzetközi szervezetek státusza, kiváltságai és mentességei lett.^[11] El-Erian a következő években kidolgozta az első témával kapcsolatos leendő egyezmény cikkeit, majd jelentéseiben ezeket a Bizottság elé tárta. A Nemzetközi Jogi Bizottság 1971. évi ülészakán fogadta el az egyezménytervezetet,^[12] majd az ENSZ Közgyűlése az 1973. novemberi határozatában ENSZ-konferenciát hívott össze Bécsbe, 1975 első felére.^[13]

Az 1975. február 4. és március 21. között tartott konferencia során megmutatkozott, hogy az egyes országcsoportok – eltérő okokból kifolyólag – különböző álláspontot képviseltek a kérdéssel összefüggésben. Ez egyrészt azzal a következménnyel járt, hogy a készülő egyezmény tárgyi hatályát leredukálták az egyetemes jellegű nemzetközi szervezetekre.^[14] Emellett problémát jelentett, hogy a küldő államok a kiváltságok magas szintjét kívánták volna rögzíteni, míg a több szervezet székhelyeül szolgáló államok ezt a minimálisra akarták szorítani.^[15] A tárgyalások eredménye végül az egyetemes jellegű nemzetközi szervezetek mellett működő állami képviseletekről szóló egyezmény lett. Tartalmát jól érzékelteti, hogy az ENSZ székhelyeül szolgáló államok – Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Kenya és Svájc – még alá sem írták a konvenciót, és elegendő számú ratifikáló állam hiányában az egyezmény mindezidáig nem lépett hatályba.^[16]

Az előbbiek miatt a Nemzetközi Jogi Bizottság csak 1976-tól foglalkozott ismét érdemben a nemzetközi szervezetek státuszával, kiváltságaival és mentességeivel, amely törekvést az ENSZ Közgyűlése 1977 decemberében hagyta jóvá.^[17] 1979-ben új raportőrt kapott a téma a venezuelai Leonardo Díaz González személyében, mivel Abdullah El-Eriant megválasztották a Nemzetközi Bíróság

[9] Klabbers, 2015, 138-139.

[10] Klabbers, 2015, 131-134.

[11] El-Erian, 1977, 141.

[12] Report of the International Law Commission, 1971, 278.

[13] General Assembly resolution, 3072 (XXVIII).

[14] Klabbers, 2013, 162.

[15] McClanahan, 1989, 82-83.

[16] Lásd: Status of Vienna Convention, 1975.

[17] General Assembly resolution, 32/151.

bírájává.^[18] A Díaz González riportőr által elkészített jelentések közül a kiváltságok és mentességek kérdését az 1986-ban előterjesztett harmadik és az 1989-ben bemutatott negyedik taglalta, amelyekben idézte az államok immunitását is szabályozó, a diplomáciai kapcsolatokról szóló 1961. évi bécsi egyezmény rendelkezéseit.^[19] A harmadik jelentés felvázolta a kialakítandó szabályozás szerkezetét, amely keretében elkülönítette egymástól a szervezetet és a tisztviselőit megillető nem pénzügyi és pénzügyi jellegű kiváltságokat és mentességeket.^[20]

A fenti koncepciótól eltért a negyedik jelentésbe foglalt normaszöveg-tervezet, amely már pusztán a szervezeteket megillető kiváltságokról és mentességekről szólt.^[21] Díaz González utalt arra, hogy az ENSZ és a szakosított intézményei immunitását szabályozó egyezmények – az Alapokmány keretei között – magát a mentességet gyakorlatilag abszolútként kezelik, amellyel összhangban ő is ilyen tartalmú szabályozást alakított ki. Ezt különösen annak fényében tehette meg, hogy a negyedik jelentés beillesztette az értelmező rendelkezéseket tartalmazó 1. cikket, amely szerint az egyezmény alkalmazásában a „nemzetközi szervezet” csak az egyetemes jellegű kormányközi szervezeteket jelenti.^[22] A cikkek meghatározták, hogy a szervezetek, a tulajdonuk tárgyai, a pénzügyi forrásaik és az eszközeik a jogi eljárások valamennyi formája, kutatás, lefoglalás, kizárólag a hivatalos funkciói gyakorlása céljából illeti meg a szervezeteket.^[23]

A tervezet korlátozott elmozdulásként értékelhető a funkcionálistól az abszolút immunitás irányába a nemzetközi szervezetek esetén. Azért tekintendő csak korlátozottnak, mert a jelentésekben vázolt egyezmény csupán az egyetemes jellegű nemzetközi szervezetekre vonatkozott volna, amelyek fő csoportjára irányadó volt az ENSZ Alapokmány funkcionális immunitást rögzítő 105. cikke. Így e kidolgozott rendelkezések a Nemzetközi Atomenergia Ügynökségen felül rendkívül szűk körben érvényesülhettek volna, például a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia esetén. A tervezett egyezmény rendelkezéseit a Nemzetközi Jogi Bizottság az 1990-es és 1991-es jelentéseibe foglalta. Az 1992. évi jelentésében a Bizottság az említett 1975. évi bécsi egyezmény rendkívül lassú ratifikációs folyamatára, és az általa kidolgozandó egyéb témákra tekintettel leállította a kodifikációs tevékenységét,^[24] amely döntést a Közgyűlés 1992. novemberében jóváhagyta.^[25]

[18] Report of the International Law Commission, 1979, 189.

[19] 1965. évi 22. törvényerejű rendelet.

[20] Díaz González, 1986, 168.

[21] Díaz González, 1989, 167-168.

[22] Díaz González, 1989, 156. Az egyezménytervezet az „egyetemes jellegű szervezet” alá a következőket sorolta: ENSZ és szakosított intézményei, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség, és olyan hasonló szervezetek, amelyek tagsága és felelősségei az egész világra kiterjednek.

[23] Díaz González, 1989, 168.

[24] Yearbook of the International Law Commission 1992, Vol. II, Part Two, 53.

[25] General Assembly resolution, 47/33.

III. AZ EURÓPAI UNIÓ IMMUNITÁSA: A 7. JEGYZŐKÖNYV ÉS EGYÉB JOGI ESZKÖZÖK

Már a Közösségeket létrehozó szerződések is felruházták a szervezeteket kiváltságokkal és mentességekkel, amely rendelkezést gyakorlatilag változatlan formában tartalmazza az Európai Unió működéséről szóló szerződés és az Európai Atomenergia-közösséget létrehozó szerződés.^[26] Az EUMSZ. 343. cikke lényegét tekintve a funkcionális immunitás koncepcióját veszi alapul annak kimondásával, hogy az Uniót „a feladatai ellátásához szükséges kiváltságok és mentességek” illetik meg. Az ENSZ Alapokmány korábban elemzett cikkéhez hasonlóan a közösségi alapszerződési rendelkezések is külön norma – jegyzőkönyv – kidolgozását írták elő a részlet-szabályok meghatározása céljából. Az érintett dokumentum az 1965. évi egyesítési szerződéssel került elfogadásra, ami jelenleg az uniós alapszerződésekhez csatolt 7. jegyzőkönyvnek felel meg,^[27] illetve ezt az EAKSz. is magában foglalja.^[28]

Az Unió immunitásának részlet-szabályait meghatározó jegyzőkönyv első fejezete foglalja magában a kiváltságok és mentességek klasszikus eseteit. A rendelkezések rögzítik az Unió helyiségeinek, épületeinek és irattárainak sérthetetlenségét, illetve az előbbi kettő mentességét többek között a házkutatás és az elkobzás alól. Sajátos, az Unió intézményi szerkezetére reflektáló előírásnak tekinthető, hogy kényszerítő jellegű közigazgatási vagy bírósági intézkedés tárgyát az Unió vagyona és követelései akkor képezhetik, ha ezt az Európai Bíróság engedélyezi.^[29] E szabályozás lényegét tekintve az abszolúthoz közelítő immunitást eredményezett az EU javára,^[30] mivel gyakorlatilag az egyik saját intézménye vált jogosulttá ennek korlátozására. Ugyanezen fejezet szól az adó- és vámmentességről is. Míg az utóbbi teljes mentességet jelent a behozatali és kiviteli vámok alól az Unió hivatali használatában lévő árucikkek tekintetében, addig az adómentességre vonatkozó szabályok összetettek. Az ún. közvetlen adók alól az Unió követelései, bevételai és egyéb vagyona teljes mentességet élvez, de a közvetett, illetve forgalmi adók vonatkozásában a tagállamok csupán „lehetőség szerint kötelesek” a nagyobb volumenű beszerzés esetén ezen adók elengedésére, illetve visszatérítésére. Ezeken felül nem adható mentesség az olyan adók és közterhek vonatkozásában, amely a közüzemi szolgáltatások díjának feleltethető meg.^[31]

[26] Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (a továbbiakban EUSz. és EUMSZ.) a kapcsolódó cikk az EUMSZ. 343. cikke. Az Európai Atomenergia-közösséget létrehozó szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (a továbbiakban EAKSz.) a kapcsolódó cikk az EAKSz. 191. cikke.

„Az Uniót a tagállamok területén megilletik a feladatai ellátásához szükséges kiváltságok és mentességek az Európai Unió kiváltságairól és mentességeiről szóló 1965. április 8-ai jegyzőkönyvben megállapított feltételek szerint. Ugyanez vonatkozik az Európai Központi Bankra és az Európai Beruházási Bankra.”

[27] HL C 202, 2016.6.7., 266-272.

[28] HL C 203, 2016.6.7., 907-104.

[29] 7. jegyzőkönyv, 1-2. cikkek.

[30] Wessel, 2015, 144.

[31] 7. jegyzőkönyv, 3-4. cikkek.

Mivel az intézmények többsége Belgiumban található, leginkább e tagállammal összefüggő esetekben merült fel a fenti jegyzőkönyvi rendelkezések értelmezésének szükségessége, amelyet a nemzeti bíróságok mellett – különböző eljárások eredményeként – az Európai Bíróság is elvégzett. Előzetes döntéshozatali eljárás keretében vizsgálta meg a testület azt az esetet,^[32] amelynek alapját az Európai Gazdasági Közösség és az AGF Belgium társaság között, az intézmények által használt gépjárművek vonatkozásában kötött felelősségbiztosítási szerződés képezte. A Közösség az idézett jegyzőkönyvi rendelkezésre hivatkozva megtagadta a belga jog által ilyen esetben előírt kiegészítő díjak megfizetését, amelyet így az AGF Belgiumnak kellett megfizetnie.^[33] A Bíróság az ítéletében szélesen értelmezte a jegyzőkönyv fenti rendelkezését, és kimondta, hogy az adómentesség a Közösségeknek a tagállamoktól való függetlenségét és megfelelő működésüket célozza, így a Közösség célkitűzéseinek megvalósításához szükséges valamennyi típusú beszerzésre vonatkozik, ideértve a szolgáltatások igénybevételét is.^[34]

A Bizottság *kontra Belgium ügynek*^[35] a háttérét a Közösség és a Vita társaság között, a Brüsszelhez közeli Ixelles-ben fekvő ingatlan vonatkozásában kötött bérleti szerződés kapcsán kivetett ún. regionális adó képezte, amelyet – az ezt előíró belga rendelet alapján – a bérbeadó a bérleti díj emelése révén a bérlőre kívánt hárítani. Az adómentességet előíró jegyzőkönyvi jogszabályhelyre hivatkozva a Bizottság megtagadta az összeg megfizetését, amelyre végül az eljáró belga bíróság is kötelezte a Közösséget. A Bizottság kötelezettségszegési eljárást kezdeményezett Belgiummal szemben, amelynek eredményeként a Bíróság elé került az ügy. A testület az eset „szerződéses jellegét” vette alapul, amely nyomán egyrészt kimondta, hogy a felek a szerződési szabadságuk alapján maguk állapítják meg annak tartalmát is, beleértve a bérleti díjat, amelynek teljes áthárítását nem írja elő a belga jogszabály.^[36] Másrészt e pénzügyi teher nem veszélyezteti a Közösségnek a tagállamoktól való függetlenségét, illetve megfelelő működését, így nem lehet az adómentesség biztosítását célzó jegyzőkönyvre hivatkozni.^[37]

Az előzők mellett az Európai Bíróság más irányból is lehatárolta a jegyzőkönyv alkalmazhatóságát, tekintettel arra, hogy a kiváltságokra és mentességekre többször politikai célok mentén is hivatkoztak. Ilyen volt többek között a *Le Pen-eset*,^[38] amely tárgyát az az idegengyűlölet és a fasizmus európai megerősödésére figyelmeztető, az Európai Parlament területén terjesztett politikai pamflet képezte, amely mögött a szocialista EP-frakció állt. Jean-Marie Le Pen és az általa vezetett Front National eljárást indított többek között egyes szocialista

[32] 1996. március 28-i AGF Belgium ítélet, C-191/94, EU:C:1996:144.

[33] 5-6. pontok.

[34] 19. és 36. pontok.

[35] 2007. március 22-i Bizottság kontra Belgium-ítélet, C-437/04, EU:C:2007:178, 9-11. pontok.

[36] 51. pont.

[37] 56. pont.

[38] 1990. március 22-i Le Pen-ítélet, C-201/89, EU:C:1990:133.

EP-képviselők, illetve a képviselőcsoportjuk ellen az anyag állítólagos rágalma-zó jellege miatt. A strasbourgi bíróság egyrészt a képviselőket megillető mentes-ség miatt utasította el a keresetet, másrészt azért, mert a frakció nem rendelke-zett francia jogi személyiséggel. A másodfokon eljáró bíróság előtt az alperesek arra hivatkoztak, hogy az Európai Bíróság kizárólagos joghatósággal rendelke-zik arra, hogy eljárjon a Közösség szerződésen kívüli felelőssége kérdésében,^[39] illetve azért sem fogadták el a nemzeti bíróság eljárását, mivel álláspontjuk sze-rint a vélt jogsértések kizárólag az Európai Parlament épületeiben valósultak meg, amelyek nem minősülnek francia területnek.^[40] Az előzetes döntéshozatali eljárás során a Bíróság az alapján utasította el a kizárólagos joghatóságra való hivatkozást, hogy a kiváltságokról és mentességekről szóló jegyzőkönyv ilyen jellegű rendelkezést nem tartalmaz.^[41] A testület azt is leszögezte, hogy vala-mely EP-képviselőcsoport cselekménye nem minősíthető az Európai Parlament aktusaként, így az említett akció Közösség szerződésen kívüli felelősségét sem vonhatja maga után.^[42]

A fentiekkel is összefügg, hogy a 7. jegyzőkönyv külön fejezetet szentel az Unió tisztviselőit és egyéb alkalmazottait megillető kiváltságoknak és mentes-ségeknek.^[43] Míg az 1961. évi bécsi egyezmény alapján a diplomáciai képvise-lő személye sérthetetlen,^[44] addig az uniós intézmények tisztviselőinél mind-ez szűkebb terjedelmű, alapvetően a hivatalos minőségükben, illetve az Unió érdekében végzett tevékenységük során illetik meg őket ezek.^[45] Az Európai Parlament tagjai számára speciális, a feladatuk ellátásával összefüggő szabá-lyokat állapít meg a második fejezet. Ennek gyakorlása során a rendelkezések biztosítják részükre a szabad véleménynyilvánítást, illetve mentességet élvez-nek az őrizetbe vétel, valamint az igazgatási és bírósági eljárások alól, amelyek a parlamenti ülésekre történő utazásuk és visszatérésük során is megilleti őket. A tagállamok az állampolgárságukkal rendelkező EP-képviselőknek a saját par-lamentjük tagjait megillető mentességet kötelesek adni. Mindezen szabályokra nem lehet hivatkozni bűncselekmény elkövetésében való tettenérés esetén, ille-tve az Európai Parlament is felfüggesztheti tagjainak a mentességét.^[46]

A fenti rendelkezések értelmezésével állt összefüggésben a nagy visszhan-got kapott *Gollnisch-eset* is,^[47] amelynek előzményét Bruno Gollnisch francia EP-képviselő sajtótájékoztatója képezte, amelynek során ő a nemzetiszocialis-ta rezsimek emberiség elleni bűncselekményei megkérdőjelezésének minősülő megjegyzéseket tett. Az Európai Parlament az alapján utasította el a mentelmi

[39] Lásd alább.

[40] 4-5. pontok.

[41] 10. pont.

[42] 14-15. pontok.

[43] 7. jegyzőkönyv, V. fejezet, 11-15. cikkek.

[44] 1961. évi egyezmény, 29. cikk.

[45] 7. jegyzőkönyv, 11. cikk a) bekezdés és 17. cikk.

[46] 7. jegyzőkönyv, 7-9. cikkek.

[47] 2010. március 19-i Gollnisch-ítélet, T-42/06, EU:T:2010:102.

jogának és kiváltságainak fenntartását, hogy a vitatott nyilatkozatot nem képviselői minőségében tette.^[48] A határozat ellen indított megsemmisítési eljárás során a Törvényszék egyrészt megerősítette a kiváltságoknak és mentességeknek az EP működéséhez kapcsolódó, funkcionális jellegét, másrészt kimondta, hogy a jegyzőkönyv alanyi jogot is biztosít a képviselők számára, amennyiben ilyen minőségükben járnak el.^[49] Azonban erről ebben az esetben nem volt szó.^[50]

Az Európai Parlament tagjaira vonatkozó rendelkezések értelmezését új elemmel bővítette az Európai Bíróság az Oriol Junqueras Vies korábbi katalán alelnök ügyében hozott, nagy visszhangot kiváltott ítéletben.^[51] Az alapeljárás főszereplőjét a 2017. októberi katalán függetlenségi népszavazást követően szeparatista törekvésekkel összefüggő bűncselekmények elkövetésével vádolták meg, majd letartóztatták. Az ellene folyó büntetőeljárás már folyamatban volt, amikor a 2019. májusi európai parlamenti képviselőválasztáson mandátumot szerzett. A spanyol legfelsőbb bíróság elutasította a rendkívüli eltávozásra vonatkozó kérelmét, amelynek célja az volt, hogy a központi választási tanács előtt esküt vagy fogadalmat tegyen. Junqueras Vies a döntés ellen ismét a testülethez fordult, az EP-képviselőket a 7. jegyzőkönyv alapján megillető kiváltságokra és mentességekre hivatkozva. Előzetes döntéshozatali eljárás keretében az Európai Bíróság elé került az ügy, amely során a spanyol kormány arra hivatkozott, hogy a jegyzőkönyv 9. cikke első bekezdésében foglalt mentesség ebben az esetben irreleváns, mivel ennek anyagi jogi tartalmát a tagállami jogrendszerek adják meg, és a spanyol jog szerint nem illeti meg immunitás azon képviselőket, akik ellen a megválasztásukkor már megindult a büntetőeljárás tárgyalási szakasza.^[52] Ezzel szemben a Bíróság ugyanazon cikk második bekezdése alapján kimondta, hogy a választások eredményének kihirdetését követően már mentesség illeti meg az EP-képviselőket, amely alapján biztosítani kell számukra az első ülésen való részvétel lehetőségét.^[53] Csupán ezt követően kezdeményezheti a nemzeti bíróság az Európai Parlamentnél az érintett képviselő mentességének felfüggesztését.^[54]

Ugyanakkor a 7. jegyzőkönyv mellett több olyan rendelkezés található az alapszerződésekben, amelyek összefüggésbe hozhatók az immunitás kérdésével. A szabályozás tárgyából adódóan elsődlegesen ilyennek minősül az Európai Unió felelősségéről szóló EUMSZ. 340. cikk,^[55] amely élesen elhatárolja

[48] 23. pont.

[49] 94. pont.

[50] Lásd: Wessel, 2015, 158-159.

[51] 2019. december 19-i Junqueras Vies-ítélet, C-502/19, EU:C:2019:1115.

[52] 52-53. pontok.

[53] 80-81. pontok.

[54] 92. pont.

[55] EUMSZ. 340. cikk: „Az Unió szerződéses felelősségét az adott szerződésre alkalmazandó jog szabályozza. Szerződésen kívüli felelősség esetén az Unió a tagállamok jogában közös általános elveknek megfelelően megtéríti az intézményei vagy alkalmazottai által feladataik teljesítése során okozott károkat. [...]”

egymástól a szerződéses és szerződésen kívüli felelősséget.^[56] A kiváltságokra és mentességekre vonatkozó nemzetközi jogi szabályokkal ellentétben a hangsúly itt nem egy másik entitás joghatósága alóli kizártságon van, ugyanakkor a kontraktuális és a deliktuális felelősségi alakzatok elválasztása részben megfellelthető a magánjogi és a közhatalmi aktusok elválasztásának. Mivel az Európai Unió külön szerződési joggal nem rendelkezik,^[57] a magánjogi szerződések tartalmát jelentő jogokat és kötelezettségeket tipikusan nem maga az uniós jog, hanem a szerződésre irányadó nemzeti jog határozza meg.^[58] Mindezek miatt a magánjogi szerződések megkötése elsődlegesen az Uniónak a tagállami jogrendszerekben betöltött státuszához kötendő.^[59] Amennyiben az Európai Unió Bírósága az EUMSZ. 272. cikk nyomán, választottbírói kikötés alapján eljár, a szerződésre irányadó nemzeti jogot köteles alkalmazni.^[60]

Az Unió immunitásának vizsgálata szempontjából tehát elsődlegesen a szerződésen kívüli felelősség esete bír jelentőséggel, azonban maga a 340. cikk nem árul el sokat ennek tartalmáról. A kapcsolódó joggyakorlat és jogirodalmi álláspontok alapján Blutman László négy olyan jogsértő magatartást sorol fel, amelyek tipikusan az Európai Unió kárfelelősségét eredményezik, ezek az uniós alkalmazott egyedi jogsértése munkaköri kötelezettségének teljesítése körében, az uniós szervek eljárásának hibáiból eredő jogsértés, az egyedi, igazgatási jellegű határozatokkal jogsértő módon okozott kár és az általános joghatású jogszabályok által okozott kár.^[61] Az első három esetben – a tagállami közigazgatási jogi szabályokhoz hasonlóan – fel lehet lépni az uniós intézményekkel és szervekkel szemben, azonban kérdéses volt, hogy a közhatalmi aktusok „magja”, a normatív természetű jogszabályok esetén is ez lehetséges-e.

A fentiekre az Európai Bíróság a *Schöppenstedt-ügyben*^[62] adott választ, amelyben a gazdaságpolitikai döntéseket is magában foglaló normatív aktus kapcsán leszögezte, hogy ilyen esetben felelősség „csak a magánszemélyeket védő magasabb rendű jogszabály kellően egyértelmű megsértése esetén állapítható meg.”^[63] Az előzőeket a *Bergaderm-ítéletben*^[64] összegezte és fejlesztette tovább a Bíróság. Következtetéseinek meghatározó eleme, hogy a tagállamoknak az uniós jog megszegéséből eredő károkozásért való felelősségére irányadó elve-

[56] Wessels, 2013, 145.

[57] Blutman, 2014, 320.

[58] Ugyanakkor azt, hogy az adott szerződésre melyik nemzeti jog vonatkozik, a tagállamok többsége vonatkozásában uniós jogi kollíziós jogszabály határozza meg: 593/2008/EK rendelet, 6-16.

[59] Az erről szóló EUMSZ. 335. cikk szerint „Az Unió valamennyi tagállamban az adott tagállam jogában a jogi személyeknek biztosított legteljesebb jogképességgel rendelkezik; így különösen ingó és ingatlan vagyont szereshet és idegeníthet el, továbbá bíróság előtt eljárhat. E célból az Uniót a Bizottság képviseli”.

[60] Lásd: 1992. április 8-i Freilhauer-ítélet, C-209/90, EU:C:1992:172, 13. pont, idézi: Blutman, 2014, 318.

[61] Blutman, 2014, 321.

[62] 1971. december 2-i Schöppenstedt-ítélet, 5/71, EU:C:1971:116.

[63] 11. pont.

[64] 2000. július 4-i Bergaderm-ítélet, C-352/98 P, EU:C:2000:361.

ket^[65] az Európai Unió felelősségére is alkalmazni rendelte, és kimondta, hogy ez utóbbi akkor áll fenn, ha a magánszemélyeket jogokkal felruházó uniós jogi norma kellően súlyos megszegése tényleges kárt okoz, és okozati összefüggés áll fenn az érintett intézménynek tulajdonítható jogsértés és az elszenvedett kár között.^[66] E megfogalmazás gyakorlatilag felülírta a *Schöppenstedt-ítéletet* is azáltal,^[67] hogy a felelősség megállapításához nem szükséges az uniós jogszabályi hierarchia magasabb szintű normájának megszegése, ugyanakkor a jogsértésnek kellően súlyosnak kell lennie.^[68] Összességében dogmatikai szempontból e megközelítés korlátozott funkcionális immunitás koncepciójának rögzítését jelentette, hiszen a normatív aktusok vonatkozásában is megállapíthatóvá válik az Unió kártérítési felelőssége.^[69]

IV. A HARMADIK ÁLLAMOKKAL KIALAKÍTOTT JOGI KERETEK

A Lisszaboni Szerződés egyik meghatározó újítása volt, hogy létrehozta az uniós küldöttségeket,^[70] amely gyakorlatilag a korábbi bizottsági delegációk szerepének kiszélesítését eredményezte. A jelenleg közel másfélszáz küldöttség^[71] fő feladataként az EUMSZ. az Unió harmadik államokban és nemzetközi szervezetek mellett történő képviselét jelöli meg, amely tevékenységet a tagállamok diplomáciai és konzuli képviseleteivel szorosan együttműködve végzik.^[72] A küldöttségek megújult szerepe abból is következik, hogy szervezetileg a Bizottságtól az Európai Külügyi Szolgálat alá kerültek, amely szervezet szabályozó 2010/427/EU határozat tartalmazza a delegációkkal összefüggő alapvető rendelkezéseket is.^[73] Ennek megfelelően az EKSZ-t irányító külügyi és biztonságpolitikai főképviseelő meghatározó szerepet tölt be a működésük kapcsán. Ő jogosult dönteni – igaz, a Tanáccsal és a Bizottsággal egyetértésben – a megnyitásukról és a megszüntetésükről, illetve a tőle és a Bizottságtól kapott utasításokat köteles a képviselővezető végrehajtani.^[74]

[65] 1996. március 5-i Brasserie du Pêcheur- és Factortame-ítélet, C-46/93 és C-48/93 egyesített ügyek, EU:C:1996:79, 42. és 51. pontok.

[66] C-352/98 P, 41-42. pontok, idézi: Gutman, 2011, 710.

[67] Gutman, 2011, 713-715.

[68] C-352/98 P, 42. pont.

[69] Simonné Gombos – Keserű – Gelencsér, 2018, 23.

[70] A diplomáciai jogban használatos „képviselő” kifejezés helyett az uniós jog a „küldöttség” megnevezést alkalmazza, amely a Lisszaboni Szerződéssel alapszerződési megerősítést is nyert, lásd: EUMSZ. 221. cikk.

[71] Az Európai Külügyi Szolgálat honlapján elérhető összeállítás szerint az EU 143 küldöttséget tart fenn harmadik országokban (ideértve a palesztin területeket is) és nemzetközi szervezetek (például az Afrikai Unió vagy a WTO) mellett. Lásd: European Union External Action: EU in the World.

[72] EUMSZ. 221. cikk.

[73] 2010/427/EU határozat.

[74] 2010/427/EU határozat, 5. cikk (1) és (3) bekezdések.

Az uniós delegációkat a főképviselőnek felelősséggel tartozó küldöttségvezető irányítja, akinek az akkreditációja az államok gyakorlatát – így alapvetően a diplomáciai kapcsolatokról szóló 1961. évi bécsi egyezményt – követi.^[75] A megbízólevelét az Európai Tanács és az Európai Bizottság elnöke írja alá, amely tartalmazza, hogy a képviselővezető ugyanazon hatáskörökkel van felruházva, mint az államok képviselőinek vezetői.^[76] A küldöttségvezető címe a diplomáciai udvariasság alapján nagykövet, aminek megfelelően a fogadó állam diplomáciai képviselővezetőinek legmagasabb rangosztályába tartozik, nem a nemzetközi szervezetek képviselőit magában foglaló másodikba, de a rangsorelsőbbsége az államok nagyköveti címet viselő képviselővezetői után következik.^[77] Az uniós küldöttségek személyzetének tagjai nem diplomata útlevelel rendelkeznek, hanem útiokmánnyal (*laissez-passer*).^[78]

Az uniós küldöttségek kiváltságai és mentességei vonatkozásában is szerepet kap annak külügyi és biztonságpolitikai főképviselője. Mivel a diplomáciai kapcsolatokról szóló 1961. évi bécsi egyezményhez csak államok csatlakozhatnak, így az Európai Unió nem lehet részes fél,^[79] emiatt a főképviselő feladata olyan tárgyú nemzetközi szerződések megkötése, amelyben a fogadó harmadik állam vagy nemzetközi szervezet vállalja, hogy az említett konvencióban szereplő kiváltságokat és mentességeket biztosítani fogja az uniós küldöttség számára.^[80]

A delegációkat létrehozó megállapodások jellemzően kifejezett utalást tartalmaznak a bécsi egyezményre, amelyet így gyakorlatilag szokásjogi szabályként maga az EU is alkalmaz.^[81] Az uniós küldöttségek kiváltságairól és mentességeiről szóló nemzetközi szerződések többsége nem nyilvános,^[82] jelen sorok írója csupán Japánnal,^[83] Brazíliával^[84] és Új-Zélanddal^[85] kötött megállapodásokat talált meg, amelyek jellemzően a viszonyosság elvét tartalmazzák. Az Új-Zélanddal 2004-ben kötött szerződés kimondja, hogy a bizottsági delegációt akkor illetik meg a bécsi egyezményben foglalt kiváltságok és mentességek, amennyiben a tagállamok – a Szerződésekhez csatolt, alább bemutatandó 7. jegyzőkönyvvel összhangban – biztosítják ugyanazon jogokat az új-zélandi delegáció számára.^[86]

[75] Kuijper – Wouters – Hoffmeister – De Beare – Ramopoulos, 2013, 50.

[76] Kerres – Wessel, 2015, 16.

[77] Kerres – Wessel, 2015, 16-17.

[78] 7. jegyzőkönyv, 6. cikk, idézi: Kuijper – Wouters – Hoffmeister – De Beare – Ramopoulos, 2013, 50.

[79] Lásd különösen az egyezmény 48. és 50. cikkei.

[80] 2010/427/EU határozat, 5. cikk (6) bekezdés.

[81] Ramses A. Wessel megfogalmazásában ez lényegében az EU „beszerződését” jelenti (Wessel, 2015, 148-149.).

[82] Wessel, 2015, 148-149.

[83] United Nations Treaty Series, vol. 1002, No. 14711, 215. (A HL-ben nem jelent meg.)

[84] United Nations Treaty Series, vol. 1525, No. 26463, 163. (A HL-ben nem jelent meg.)

[85] United Nations Treaty Series, vol. 2524, No. 45092, 19. (A HL-ben nem jelent meg.)

[86] United Nations Treaty Series, vol. 2524, No. 45092, 21., 3. cikk 3. bekezdés.

Az Európai Unió képviseletei által élvezett kiváltságokat és mentességeket széles körben elismerik az érintett harmadik országok, nem ismert olyan eset, amelyben valamely fogadó állam jogalkalmazó szerve ezt megkérdőjelezte volna.^[87] Jellemző az egyik jeruzsálemi bíróságnak még a bizottsági küldöttség nyilvános pályázatküldésével összefüggésben indult ügyben tett azon megállapítása, hogy habár az Európai Bizottság (sic!) nem szuverén állam, de Izrael által elismert, és meghatározott célokkal rendelkező nemzetközi szervezet, amelyet az említett célok megvalósítása érdekében mentesség illet.^[88] Mindebből az következik, hogy ha a Bizottság – illetve az Unió – szuverén állam lenne, akkor nem illelné meg mentesség a kereskedelmi ügyletek vonatkozásában, azonban mivel Izrael a nemzetközi szokásjog alapján csaknem abszolút immunitást biztosít az „elismert szervezetek” (mint például az ENSZ, az EU és a Vöröskereszt) számára, így a fenti ügyben végül elutasították a keresetet.^[89]

V. KONKLÚZIÓ

A nemzetközi szervezetek immunitásával kapcsolatos koncepciókat és szabályozást sajátos „ingamozgás” jellemezte az elmúlt évszázadban. A 20. század első felében fokozatosan teret nyert a korlátozott, majd funkcionális immunitás tana e körben, amely 1945 után uralkodó elvvé vált. Azonban míg az alapvető rendelkezések ezt a megközelítést rögzítik, addig a részletszabályok az egyes kapcsolódó jogosultságokkal összefüggésben abszolút vagy ahhoz közelítő elemeket tartalmaznak. Jól jellemezi a nemzetközi közösség megosztottságát, hogy sem a nemzetközi szervezetekhez delegált állami képviselők státusza, kiváltságai és mentességei, sem a szervezetek státusza, kiváltságai és mentességei tárgykörben nemzetközi egyezmény mindezülig nem lépett hatályba.

A fentiekhez hasonlóan alakította ki az Európai Unió is a kiváltságaira és mentességeire vonatkozó részletszabályokat, ugyanakkor ezek az összetett intézményrendszere – *sui generis* természetű – miatt több olyan kérdést is szabályoznak, amelyek nem találhatók meg az egyéb nemzetközi szervezetekre vonatkozó normák között. Az Európai Parlament képviselőire irányadó rendelkezések természetű kettős, ugyanis egy részük anyagi jogi tartalmát a kapcsolódó tagállami jogszabályok adják, más területek viszont önálló, abszolút immunitáshoz közelítő elemeket foglalnak magukban. Ugyanakkor a funkcionális immunitás sajátos uniós jogi tartalmat is kapott annak Európai Bíróság általi kimondásával, hogy a normatív természetű gazdaságpolitikai tárgyú aktusokkal okozott kárért is felelősséggel tartozik a szervezet.

[87] Wessel, 2015, 156.

[88] Carmon, 2009, idézi: Wessel, 2015, 155.

[89] Carmon, 2009.

Habár az Unió nem szerződő fele a diplomáciai kapcsolatokról szóló 1961. évi bécsi egyezménynek, azzal szinte egyenértékű immunitás illeti meg, nem csak a tagállamokban, hanem a harmadik államokban is. Mivel a bécsi egyezményre történő utalás gyakorlatilag valamennyi ilyen tárgyú uniós jogszabályban és nemzetközi szerződésben megjelenik, napjainkra annak szokásjogi szabályként való alkalmazásáról beszélhetünk. Ugyanakkor az EU korlátozott szerepére utal, hogy a harmadik államokkal kötött egyezmények a szervezet kiváltságai és mentességei feltételeként nem az Unió, illetve intézményei, hanem a tagállamok által biztosítandó viszonyosság követelményét rögzítik. Ellenben a gyakorlat azt mutatja, hogy a világ számos országában működő uniós delegációk az államokénál gyakran szélesebb körű, abszolúthoz közelítő immunitással bírnak azáltal, hogy nem pusztán a közhatalmi, hanem egyes kereskedelmi jellegű aktusaik vonatkozásában is mentességet élveznek.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS EGYÉB DOKUMENTUMOK

- Blutman László (2014): *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. HVG-ORAC, Budapest. (Elérhető: https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_548_EUjog/pr01.html. Letöltés ideje: 2020.09.25.)
- Carmon, Haggai (2009): A Jerusalem Court Ruling: The European Commission is Immune to a Commercial Lawsuit. In: *DIPLAW: Diplomatic/Consular Law and Sovereign Immunity in Israel and Worldwide*. March 5th, 2009. (Elérhető: <http://diplomaticlaw.com/blog/?p=100>. Megtekintés ideje: 2020.09.30.)
- Díaz González, Leonardo (1986): *Third Report on relations between States and international organizations (second part of the topic)*, by Mr. Leonardo Díaz González, *Special Rapporteur*. U.N. Doc. A/CN.4/401.
- Díaz González, Leonardo (1989): *Fourth report on relations between States and international organizations (second part of the topic)*, by Mr. Leonardo Díaz González, *Special Rapporteur*. U.N. Doc. A/CN.4/424 and Corr.1.
- El-Erian, Abdullah (1977): *Preliminary report on the second part of the topic of relations between States and international organizations*, by Mr. Abdullah El-Erian, *Special Rapporteur*. U.N. Doc. AJCN.4J304.
- European Union External Action: EU in the World. (Elérhető: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/area/geo_en. Letöltés ideje: 2020.10.05.)
- Gutman, Kathleen (2011): The evolution of the action for damages against the European Union and its place in the system of judicial protection. In: *Common Market Law Review*. Vol. 48, Issue 3, 695-750.
- Kerres, Pia – Wessel, Ramses A. (2015): Apples or Oranges? Comparing the European Union Delegations to National Embassies. In: *CLEER Working Papers*. 2015/2, 39.
- Klabbers, Jan (2013): Unity, Diversity, Accountability: the Ambivalent Concept of International Organisation. In: *Melbourne Journal of International Law*. Vol. 14, No. 1, 149-170.
- Klabbers, Jan (2015): *An Introduction to International Organizations Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 388.
- Kuijper, Pieter Jan – Wouters, Jan – Hoffmeister, Frank – De Beare, Geert – Ramopoulos, Thomas (2013): *The Law of EU External Relations: Cases, Materials, and Commentary on the EU as an International Legal Actor*. Oxford University Press, Oxford, 1092.

- McClanahan, Grant V. (1989): *Diplomatic Immunity: Principles, Practices, Problems*. Hurst & Co., London, 283.
- Report of the International Law Commission on the work of its twenty-third session, 26 April-30 July 1971, U.N. Doc. A/8410/Rev.1.
- Report of the International Law Commission on the work of its thirty-first session (14 May-3 August 1979). U.N. Doc. A/34/10.
- Simonné Gombos Katalin – Kesorú Barna Arnold – Gelencsér Dániel (2018): Szabadkereskedelem vs. környezetvédelem: zsákutca egy érdekpolarizált helyzetben – gondolatok az ISDS reformjának margójára. In: *Európai Tükör*. 2018/1. sz., 7-31.
- Status of Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Character. (Elérhető: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=III-11&chapter=3&lang=en. Letöltés ideje: 2020.09.30.).
- Wessel, Ramses A. (2015): Immunities of the European Union. In: Blokker, Niels M. – Schrijver, Nico J.: *Immunity of International Organizations*. Brill Nijhof, Leiden-Boston, 137-160.
- Yang, Xiaodong (2012): *State Immunity in International Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 761.
- *Yearbook of the International Law Commission 1992*. Vol. II, Part Two. U.N. Doc. A/CN.4/SER.A/1992/Add.I (Part 2).

JOGFORRÁSOK

- 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Észak-amerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nicaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.
- 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.
- 1957. évi 15. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek kiváltságairól és mentességeiről New Yorkban, 1946. évi február hó 13. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.
- 1965. évi 22. törvényerejű rendelet a diplomáciai kapcsolatokról Bécsben, 1961. április 18-án aláírt nemzetközi szerződés kihirdetéséről.
- 1967. évi 23. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek szakosított intézményeinek kiváltságairól és mentességeiről New Yorkban 1947. november 21-én kelt Egyezmény kihirdetéséről.
- General Assembly resolution, 3072 (XXVIII), United Nations Conference on the Representation of States in Their Relations with International Organizations. A/RES/3072 (XXVIII) (30 November 1973).
- Agreement on the establishment and the privileges and immunities of the Delegation of the Commission of the European Communities, Brussels, 11 March 1974. In: *United Nations Treaty Series*. Vol. 1002, No. 14711, 215-224.
- General Assembly resolution, 32/151, Report of the International Law Commission, A/RES/32/151 (19 December 1977).
- Agreement on the establishment and the privileges and immunities of the Delegation of the Commission of the European Communities in Brazil, Brussels, 4 April 1984. In: *United Nations Treaty Series*. Vol. 1525, No. 26463, 163-169.

- General Assembly resolution, 47/33, Report of the International Law Commission on the work of its forty-fourth session. A/RES/47/33 (25 November 1992).
- Agreement between the Government of New Zealand and the Commission of the European Communities on the establishment and the privileges and immunities of the Delegation of the Commission of the European Communities in New Zealand, Brussels, 10 March 2004. In: *United Nations Treaty Series*. Vol. 2524, No. 45092, 19-25.
- Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I.). *HL L 177.*, 2008.7.4., 6-16.
- 2010/427/EU: A Tanács határozata (2010. július 26.) az Európai Külügyi Szolgálat szerkezetének és működésének a megállapításáról. *HL L 201.*, 2010.8.3., 30-40.
- Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. *HL C 202.*, 2016.6.7., 1-388.
- Az Európai Atomenergia-közösséget létrehozó szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. *HL C 203.*, 2016.6.7., 1-112.

Szeptember. Vadas Ernő fényképe

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI., Andrásy-út 16.
Telefon: Aut. 244-83, 245-09.

Negyedévre 6.40 pengő
Félévre 12.50 pengő
Egyes szám ára 50 fillér

„A jogállam a jogeszme megvalósítását célzó intézmény”^[1] – Adalékok a magyar jogállam-fogalom kialakulásához^[2]

I. BEVEZETÉS

A polgári, parlamentáris demokrácia az elmúlt háromszáz év során megteremtette a modern nyugati társadalmak mindmáig legsikeresebb politikai, jogi berendezkedését. Az idők során kiderült, hogy képes a fejlődésre és az intézményes korrekcióra. Fundamentális elveit megőrizve, azokat a változó körülményekhez igazítva napjainkban is a legvonzóbb konstrukció a többség számára. A kritikákkal, vagy éppen a polgári demokrácia történetét válságok sorozataként bemutató elméletekkel szemben kijelenthető, hogy minden ellentmondásossága mellett bizonyítottan a „legélhetőbb” politikai-jogi formáció. Nincs ez másként a jogállam (joguralom), mint a polgári demokráciák jogi rendszerének egyik alapintézménye tekintetében sem, mely napjainkig interpretációs viták kereszttüzében áll. A következőkben a magyar jog- és államtudományi irodalomban a jogállam (joguralom) fogalom 19. századi megjelenését és értelmezési kereteit kívánom bemutatni.^[3] Úgy gondolom, hogy a kései utókornak okulására szolgál annak felidézése, hogy miként vélekedtek mindezekről az elmúlt századfordulót megelőző évtizedekben, a bukott szabadságharcot követően a neoabszolutizmus időszakában, majd a társadalmi-gazdasági felemelkedést hozó dualizmus korszakának leginkább prosperáló éveiben.

II. A JOGÁLLAM (JOGURALOM) FOGALOM MEGJELENÉSE ÉS HASZNÁLATA

A jogállam fogalom a hazai szakirodalomban a német közjogi, államelméleti irodalom közvetítésével jelent meg. A Rechtsstaat terminust

[1] Kuncz, 1888, 49.

[2] A tanulmány előadás formájában hangzott el a Takács Péter egyetemi tanár 65. születésnapja alkalmából tartott köszöntésen Győrött, 2020. július 2-án.

[3] A jogállam eszme és fogalom hazai fejlődéstörténetét Balogh Arthur akadémiai székfoglaló értekezésében vázlatosan érinti. Vö. Balogh, 1914, 31-34.

elsőként Carl Welcker használta 1813-ban, és mint sajátos államforma-típust definiálta a zsarnokság és a demokrácia mellett.^[4] A terminus elterjedése valójában Robert von Mohl 1830-as évek elejétől publikált munkáinak hatása révén következett be.^[5] A jogállam bevett fogalomként válásában fontos szerepe volt a korabeli liberális nézetek összefoglalásának tekinthető Welcker-Rotteck-féle *Staats-Lexikonnak*.^[6]

Magyarországon ez idő tájt két fordításkötetről érdemes említést tenni, melyek hatást gyakoroltak a korszak jog- és államtudományi fogalomhasználatára. Elsőként Mohl, eredetileg 1859-ben közzétett *Encyklopädie der Staatswissenschaften*^[7] című munkáját kell kiemelni, ami hét évvel később – Löw Tóbiás, a fiatalon elhunyt kiváló jogi szakíró fordításában – jelent meg magyar nyelven, és amelyben a Rechtsstaat tükörfordításaként főnévi formában olvashatjuk a „jogállam” fogalmat.^[8] Mohl államtudományi enciklopédiájában a jogállam lényegének meghatározásakor abból indul ki, hogy valójában egy sajátos államformáról van szó, ahol érvényesül az egyén és a társadalom önállósága (autonómia) és az egységes állam gondolata, mely a főhatalom érvényesítésének keretétül szolgál. A jogállam kettős feladatáról tesz említést. Egyrészt „az államhatalom minden területén fenn kell tartania a jogrendet”, másrészt „elő kell mozdítani az ésszerű emberi célokat”.^[9] Mindebből visszaköszön a formális és materiális legalitás sajátos mohl-i szintézise, melynek középpontjában az állam és egyén viszonyrendszerének normativitása áll. Ebben egyszerre ölt testet az államhatalom sajátos jogainak deklarálása és az „állam résztvevőinek” (polgárainak) szubsztantív szabadságjogainak kifejeződése, úgymint a törvény előtti egyenlőség, „a meg nem tiltott életcélok felé törekvés” joga, a közügyekben való részvétel joga, a „gondolatok közlésének szabadsága”, a „szabad vallásgyakorlat”, a helyváltoztatás joga, az egyesülési jog stb.

A Rechtsstaat fogalom recepciójának történetében a másik jelentős fordításmű Rudolf von Gneist nevéhez fűződik. A *Der Rechtsstaat* című, 1872-ben publikált könyve^[10] 1875-ben jelent meg magyar nyelven.^[11] A mű szemléletmódja jóval közelebb áll a Friedrich Julius Stahl-féle – a 19. század második felében eluralkodó – formális jogállam-eszméhez, melyben a jogállam alapvetően nem az állam célját vagy lényegét jelenti, hanem csupán a célok megvalósításának módját és jellegét, ahogyan mindezeket megvalósítja. Gneist szerint a Rechtsstaat „archimedesi pontja” az alkotmány „belső kifejtésén” nyugszik, azaz olyan alkotmányos államról van szó, ahol „a társadalomnak az állammal törvényhozás, közigazgatás és igazságszolgáltatás terén egyenletes összekötte-

[4] Welcker, 1813.

[5] Vö. Mohl, 1832-1833.

[6] Rotteck – Welcker, 1834-1843.

[7] Mohl, 1859.

[8] Mohl, 1866.

[9] Mohl, 1866, 159-165., 223-229.

[10] Gneist, 1872.

[11] Gneist, 1875.

tése” érvényesül.^[12] Az ilyen értelemben interpretált jogállamiság elkülönül az állami lét tartalmi elemeitől.

Gneist művét a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából Takács Lajos egyetemi magántanár fordította le *Jogi állam* címmel. Fontos megjegyezni, hogy a fordító nem volt következetes munkája során, hiszen a szövegben, illetve egyes alcímekben előfordul a Rechtsstaat fordításának főnévi változata is.^[13] Említésre méltó ugyanakkor, hogy a Rechtsstaat „jogi államként” való említésével a hazai szakirodalomban először Karvasy Ágoston *A közrendészeti tudomány* című, 1862-ben megjelent művében találkozhatunk.^[14] A Rechtsstaat terminus technicus jelzős szerkezetű használata a főnévi változat mellett egy ideig párhuzamosan alkalmazott megoldás volt a hazai szerzők körében. Ugyancsak itt kell megemlíteni, hogy a Rechtsstaat fogalomnak létezett egy harmadik magyar nyelvű verziója, a kötőjeles „jog-állam” forma. E kevésbé használatos verzióval Kautz Gyula 1876-ban megjelent *A politikai tudomány kézikönyve* című munkájában szembesülhetünk.^[15] Végül fontos felhívni arra a figyelmet, hogy a joguralom kifejezés – mint a jogállam szinonim fogalma, jóval kisebb gyakorisággal, de – szintén megjelent a szakirodalmi szövegekben. Ennek legelső példáját a kiváló magyar jogbölcész, Pauler Tivadar Észjogi alaptan című, 1854-ben kötetett művében találjuk,^[16] majd Pisztóry Mór 1872-ben publikált Állampolitika és történeti fejlődés című könyvének első kötetében,^[17] illetve Kautz már említett munkájában is feltűnik ez a fogalomhasználat.^[18]

III. JOGÁLLAM (JOGURALOM) FELFOGÁSOK A HAZAI SZAKIRODALOMBAN

Ha kronológiai szempontból vizsgáljuk, akkor a joguralom terminus technicus megelőzte a jogállam fogalom megjelenését. Pauler „észjogi alaptanában” a joguralom lényegét a következő kontextusában említi: „A joguralom minél tökéletesebb létesítésére... irányzott társadalmi intézmények, névszerint közhatalom szervezése szükséges, mely a jog elismerését, részrehajlatlan alkalmazását és sikere foganatosítását, főfeladványként a társak egyesített ereje által vegye eszközlésbe.”^[19] Lényegében ugyanezt olvashatjuk néhány évvel később az 1862-ben megjelent *Jog és államtudományok encyclopaediája* című műve második kiadásában: „... a joguralom minél tökéletesebb létesítése, és arra

[12] Gneist, 1875, 213-214.

[13] Gneist, 1875, 7., 20., 25.

[14] Karvasy, 1862, 7.

[15] Kautz, 1876, 199.

[16] Pauler, 1854, 79.

[17] Pisztóry, 1872, 109.

[18] Kautz, 1876, 433.

[19] Pauler, 1854, 79.

szervezett közhatalom megalapítása, az álladalom főfeladását képezi.”^[20] Az enciklopédia harmadik, 1865-ös kiadása megismétli a korábbi megfogalmazást,^[21] illetve kiegészíti az állam definiálásakor a következőkkel: „Az álladalom... a joguralom létesítésére, a szellemi s anyagi fejlődés előmozdítására, határozott területen közös főhatalom alatt szervezett társaság.”^[22] Mindebből következően Pauler joguralom terminusát tekintjük a jogállamiság-eszme első hazai megjelenésének, melyet az 1873-ban megjelent *Észjogi előtan* című – korábban kifejtett jogbölcseleti nézeteit összefoglaló – művében a következő gondolatokkal egészíti ki: „... a nemzetek közötti teljes jobbiztosság és joguralomnak eszménye, az ész többi eszményeiként természetünk gyarlóságainál fogva egész kiterjedése és tisztaságában nem is létesíthető; nem annyira ezen eszme tökéletes, mint inkább, csak közelítőleg történetű valószínűsítésére számítható az emberiség észszabta feladatai közé.”^[23] A joguralomra tehát úgy tekint, mint az észtörvény szabta sok-sok eszmény egyikére, mely az államok létének és működésének egyik meghatározó összetevője, amely szabályozott, részrehabilitálatlan, kiszámítható keretet ad a társadalmi és állami létnek.

Bár magát a jogállam, illetve joguralom fogalmat Eötvös József nem használta, de az 1854-ben megjelent *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* című fő művének második kötetében a törvény uralmáról, annak lényegi vonásáról így ír: „... a jogi alapon rendezett állam és kényuralom közt az a lényeges különbség, hogy amabban a törvény, ebben emberi akarat (egy vagy sok ember akarata) uralkodik.”^[24] A törvény uralmát azonban leszűkíti az államhatalom és az állam egyes intézményei közötti hatásköri kérdésekre, melyek eldöntéséhez „ítélőszékekre” van szükség. A bíróságoknak az észak-amerikai rendszer szerinti alkotmányvédő szerepét tartja követendőnek, és nem hangsúlyozza az államhatalomnak az egyénnel szembeni (közigazgatási) jogsértései esetén alkalmazott jogvédelmet.

A jogállam terminus használatával a hazai szakirodalomban elsőként Csemegei Károly, a magyar büntetőjogtudomány korszakos alakja egyik korai írásában találkozunk. A Schmerling-féle provizórium kezdetén, 1861-ben az államminiszter intézkedéseivel szembeni kritikaként tette közzé „A büntető törvények és a bíróság” című tanulmányát, amelyben a következőket olvashatjuk: „A valódi conservativizmus a népek életéből keletkezett; s az azzal egybeszővődött intézményeknek megóvásában, ezeknek rendszeres kifejlesztésében, valamint a szerzett jogoknak tiszteletében áll. Ennyiben a conservativ fogalom, a legitimitás fogalmába beolvad, mely utóbbi mintegy foglalhatja és kifejezése

[20] Pauler, 1862, 8. (A mű első kiadása, mely ugyanazon kiadó gondozásában Pesten 1851-ben jelent meg, még nem használja a joguralom fogalmat).

[21] Pauler, 1865, 8.

[22] Pauler, 1865, 9. Az enciklopédia negyedik kiadása megismétli a korábban írtakat. Vö. Pauler, 1871, 8-10.

[23] Pauler, 1873, 300. (Később is utal a „nemzetközi joguralom magasztos eszméjére”. Vö. Pauler, 1873, 301.).

[24] Eötvös, 1854, 406.

azoknak az állandó, kötelező és változhatatlan alapoknak, melyeken a jogállam nyugszik.”^[25] Csemegi e munkájában részletesen tárgyalja azokat az okokat, amelyek a „közsabadság” érdekében a közigazgatás és az igazságszolgáltatás különválasztása mellett szólnak. Ennek kapcsán a közigazgatási hatóságok által okozott egyéni jogsérelmek független bíróság általi jogorvoslásának fontosságára hívja fel a figyelmet, ezt tekinti a jogállam legfőbb attribútumának.^[26] A néhány hónappal később megjelent „Közigazgatás és törvénykezés” című tanulmányában tovább árnyalja a jogállamiságról alkotott nézeteit: „Sokat hallunk, sokat olvasunk napjainkban szabadságról, szabadelvűségről és alkotmányról. De az a szívósság, melylyel a kormányok parancsaik végrehajtóinak sértettségéhez még ma is sikerrel ragaszkodnak... meggyőz minket arról, hogy a nagy szavakban áradozó haladás, csupán némely lényegtelen formák mesterséges kiszövéséből áll... Mig az alkotmányban vagy ezen kívül s e mellett, olyatén szabály ismertetik el törvény gyanánt, mely azt rendeli, hogy a kormányhivatalnok felsősége rendeletének teljesítéséért a bíró által felelősségre nem vonhatik: addig a jogállam pusztá fantomkép s az alkotmány nem érdemli azt a fáradságot, mely annak összeszerkesztésére fordított.”^[27] Mint látjuk, Csemegi következetesen kiáll a jogállamiság eszméje mellett, s az intézményes megoldások híveként az egyes államhatalmi ágak „felosztását”, különös tekintettel a közigazgatás és bíraskodás különválasztását és az előbbi bírósági kontrollját szorgalmazza.^[28]

„A hatalom – jog?” című, 1866-ban megjelent tanulmányában a hatalom, az állam és a jog kapcsolatrendszerét tárgyalva kijelenti: „Minden hatalomnak először is a jogtól kell áthatva lennie, ez föltétlen követelmény s az állam eszméjéből úgy – mint annak átértett érdekéből származó szükség.”^[29] Két évtizeddel később, 1885-ben megjelent írásában ismét utal a jogállam „alapeszméjére”. Megfogalmazása szerint „a legfelvilágosodottabb, jogaira féltékenynyé lett társadalom, a legfelsőbb elvül kitűzött jogegyenlőségnek megfelelő – mindenki jogát biztosító [állami] organismust követel.”^[30] Csemegi példája jól mutatja, hogy

[25] Csemegi, 1904 [1861], 73.

[26] A jogállamiság kritériumai és az alkotmányosság összefüggéseiről, különösen tekintettel a közigazgatási jogvédelem és a közigazgatási bíraskodás ebben játszott szerepéről a 19. század második felében lásd: Stipta, 2020.

[27] Csemegi, 1904 [1862], 92.

[28] „Szerintünk az állam fennállásának, jólétének és céljai elérésének föltételei a szerves intézményekben, a törvényben foglaltatvák; s e szerint ama jog fenntartása és biztosítása, mely az egyes polgárt törvényileg illeti, oly lényeges része az állam létszerének, hogy ezzel éppen összefüggésében és vonatkozásaiban a társas együttlét eszméje és elismert feltételei valósítatnak meg. Az a jog, mely az állam akarata folytán az egyes polgárra ruháztatott: a szerves intézmények követelményeinek létesítése végett ruháztatott reá s ezzel ki van mondva az is, hogy annak épségben maradása tartja fenn azt az eszmét, melyen az álladalom épült, míg ellenkezőleg megsértésével a társadalom sértetik meg s megzavartatik az az összhangzás, melynek összemüködése az államrend fogalmának alapjául szolgál... Így látjuk mi biztosítva a jogot, a törvényt, a polgárt és az államot.” (Csemegi, 1904 [1862], 101.).

[29] Csemegi, 1904 [1866], 166.

[30] Csemegi, 1885, 278.

a jogállam eszméjének és garanciáinak kérdése a tételes jogtudományok művelői számára sem volt közömbös, s nem csupán a közjogot, „politikát”, vagy az állam- és jogbölcséletet művelő jogászok, jogtudósok körében vált aktuális témává a 19. század utolsó harmadában.^[31]

Szintén a neoabszolutizmus időszakában, 1862-ben jelent meg a korabeli politikatudományt elsőként magyar nyelven művelő Karvasy Ágoston már említett *A közrendészeti tudomány* című, joghallgatóknak szóló tankönyve.^[32] A mű bevezetőjében – ahol a „Polizeywissenschaft” diszciplína általános tanait tekinti át – tesz említést a rendőrállam ellentétéként a „jogi állam”-ról: „Hol a rendőri intézet arra használtatott, hogy... a közszellem elnyomassék, és a közéletre az országban temetői csend terjesztessék, ott nem csuda, ha a rendőri intézet gyűlöletes lett, oly államban a rendőrség nem a jog, hanem az önkény eszközévé válik... ellentétben a jogi állammal, melyben a rendőrség egyedül a jog és a bátorság fentartására használtatik...”^[33] Vagyis itt találkozunk legelőször a hazai szakirodalomban azzal a módszertani interpretációval, mely a jogállam lényegi vonásait a rendőrállammal összehasonlítva ragadja meg. Részletekbe menő elhatárolásra a könyvben nem kerül sor, csupán a korabeli hatalmi önkény ellentétéként beszél a jogállam ideájáról.

Ugyancsak 1862-ben jelent meg Kautz Gyula *Politika vagy Országászat-tan*^[34] című műve, melyben a modern „alkotmányos” állam – melyet „jog- és kultúrállamnak”^[35] nevez – leírása kapcsán használja a jogállam fogalmat. A neoabszolutizmus éveiben az ilyen megfogalmazások politikai állásfoglalással is felértek. Kautz – aki Mohlt tekintette a jogállam „első előharczosának” – a közjogi hagyományra épülő és elsősorban állambölcséleti, alkotmány- és közigazgatástani irodalomból táplálkozó, „jogászias és államcentrikus” politika, mint diszciplína hazai megalapozója volt.^[36] Kantiánus érveléssel határozta meg a „jogállapot” értelmét, mely nem más, mint „az összes életviszonylatok békés s biztonságnak örvendő rendje”.^[37] Ehhez képest a „jogeszme” nem más, mint a jog által – az igazságosság elveinek érvényre juttatásával – megteremtett kiszámíthatóság, azaz „közbiztonság” garantálása, ami mögött a szükséges „erőhatalommal” rendelkező állam („álladalom”) áll: „A rendezett Jogállapot teljes megvalósításának egyik főfolyománya az, hogy az államtagok mindenike, mint

[31] A hazai büntetőjogtudomány klasszikusáról kevésbé tudott tény, hogy számos elméleti (jog- és állambölcséleti) tárgyú írás szerzőjeként jeleskedett élete folyamán.

[32] Karvasy, 1843.

[33] Vö. Karvasy, 1862, 7. Ugyanezt ismétli meg a mű második kiadásában. Vö. Karvasy, 1866, 11.

[34] Kautz, 1862. (Második, teljesen átdolgozott kiadás: 1876; Harmadik „újolag átnézett és jav. kiadás”: 1877).

[35] Kautz, 1862, II. (Előszó).

[36] „Az akadémiai vonal mindig is jogászias és államcentrikus maradt, így ezek a vonások csökkenő befolyással ugyan, de a mai napig jellemzői politikatudományunknak.” (Lánczi, 1994, 95.) Ennek a hagyománynak volt az egyik kiemelkedő gondolkodója Kautz Gyula. Ugyanezt a megfogalmazást használja a két világháború közötti hazai politikatudományi gondolkodás jellemzésére Csizmadia Ervin. (Vö. Csizmadia, 2000, 180.)

[37] Kautz, 1862, 8.

emberi méltósága s személyi szabadságában biztosított polgár, minden általa észszerűnek felismert, s küljölléte, erkölcsi, anyagi és szellemi boldogságára, vezető célok elérésére, szabadon s akadálytalanul törekedhetik; erőinek, képességeinek teljes kifejtését és érvényesítését foganatosíthatja; s hogy mind e tekintetekben csak állami tagtársainak hason joga és képessége által korlátoztatik, jelesül akkor, hogyha törekvései és célzatni azok jogaival összeütköznenek, vagy ép az Egésznek Java és érdekével ellentétben állanának. A Jogeszme és a Jogossági Elv e szoros, szükségszerű kapcsolata az Álladalomeszmével, olly lényeges és messzeható, hogy a státuszfeladat s tevékenység legtávolabb köire is kiterjed, s hogy mindenkor azon nagy és döntőjelentőségű szabálmérvet és correctivumot képezi, a melyet a státus-főhatalom összes működése, célzatai és intézkedéseiben, vezérelvkép szemelött tartani van hivatva.”^[38] Egy lábjegyzetben megjegyzi, hogy „[a] Jogeszme az Álladalomeszméveli e szoros egybefüggésének folyománya... az ismeretes kifejezés »Jogállam« (Rechtsstaat).” Ennek ellentétéként említi meg a „Rendőrállam”-ot (Polizeistaat), ahol a jogállammal szemben „a Szabadság és Jogosság elvének igen szűk, az államhatalmi gyámkodás és kormányi beelegyedésnek pedig igen is tág tér nyitott.”^[39] Az „Egyéni Szabadságjogok (Individuelle Freiheitsrechte)” kapcsán később megjegyzi, hogy azok „az általános emberi ősjogokkal többé kevesbbé azonosok; és ép ez okból minden valódi jogállamban, még az alkotmány nélküliben is, tiszteletben tartandók és biztosítandók.”^[40] Végül a politikai szabadságjogok egyik kitüntetett válfaja kapcsán újra szóba hozza a jogállam fogalmát: „A jó szellemben kezelt és foganatosított sajtószabadság ezek szerint, mint nemes ékkő, ősi fényvilággal, melyet a humanus jogállam mindenkor fennen becsülni és gondosan őrizni fog, s a melyben az egyetemes közvélemény, s az összes szellemi nemzetélet láthatóan visszatükröződik s fényesb világosságot nyer minden szabad népek és szabad országnak életfontosságú föltétele és intézménye.”^[41] E gondolatok hangoztatása és képviselése minden tekintetben bátor szakmai állásfoglalásnak számított akkoriban.

Fő államelméleti műve második, „teljesen átdolgozott” változata *A politikai tudomány kézikönyve* címmel, 1876-ban jelent meg, melyben az államok osztályozása kapcsán beszél a jogállamról.^[42] Az államok tipizálásakor az „államalkatok” két fő osztályát említi, úgymint a jog- és igazságosság eszméjét érvényre juttató – kötőjeles fogalomhasználattal élve – „jog-államot” (Rechtstaat), és az „önkéntes-államot” (Gewaltstaat): „A jogállam a jog egyeduralma a tárgyilag létesített jogi szabványok s törvényes alakzatok és intézmények alapján, illetőleg ollyszzerű organismusa a közéletnek, a melyben uralkodó és nép, kormányzó és kormányzottak, tekintély és szabadság, rend és haladás egymáshozó viszo-

[38] Kautz, 1862, 9.

[39] Kautz, 1862, 11.

[40] Kautz, 1862, 152.

[41] Kautz, 1862, 174.

[42] Kautz, 1876.

nyukban s egymásra való hatásukban törvény- és alkotmányszabta módon rendezvék; a társadalom minden tagja ereinek és tehetségeinek kifejtésében, s jogos érdekeinek érvényesítésében kellő szabadságnak s törvény előtti egyenlőségnek örvend; a státushatalom viselője és közegei alkotmányos korlátoknak s ellenőrzetnek alávetvék; a polgároknak az önkormányzat, a politikai szabadságjogok, az esküdtzéki intézmény, stb. alapján a közhatalomban való részese-dése törvényileg megadva és biztosítva van; a műveltség és humanitás előmozdítására s terjesztésére erélyes köz- és társulati tevékenység fejtetik ki; s mindenek felett senki korlátlan hatalmat nem gyakorol, senki mások rovására és károsításával nem cselekedhetik, köz és magánköri cselekvényei tekintetében mindenki a felelősség szigorú szabályának alávetett. – Míg az önkény-állam az, a melyben az imént jelzett kellékek nincsenek meg, az államdolgok intézése egynek vagy többeknek kénye, különérdeke, törvényt és alkotmányt kizáró tetszése szerint eszközöltetik, jog- és alkotmánybiztosítékok hiányzanak, a polgárok mint egyének s mint összeség a szabad önelhatározás s mozoghatás jogával nem bírnak, a hatalom orgánumainak mindenbe gyámkodó beavatkozása szabályul áll, s az egész közület csak úgy jelenkezik, mint egy nagy gépely s rendőri szervezet!”^[43]

A jellemző sajátosságokat még hosszasan részletezi, így többek között megállapítja, hogy „[a]z igazi jogállam egyik fő ismérvét az képezvén, hogy annak kormányzati közegei és intézményei is nem mechanikus kapcsok és formák, hanem benső természetszerű kötelékek által fűzetnek egy rendszeres egészszé, a melyben minden elem és minden tag a törvény és alkotmány által elébeszabott körben, minden többiekkel viszonyban, s egymást támogatva, mozog és teljesíti funkciót.”^[44] A bírói hatalomról megállapítja, hogy a „közszabadságnak” és a „joguralomnak” az egyik erős támasza: „A bírászkodás e szerint azért mivel benne a jog majestása és az állami igazságosság eszméje nyilatkozik, valódi s önálló állam hatalmi funkciója státusnak mint morál-politikai létszernek direkt kifolyása; a miért is a modern jogállam teljes joggal tekinti magát minden bírászkodás egyedüli kutforrásának, s helytelenít minden olynemű igazságszolgáltatást, mely nem egyenesen a státus nevében és nem a státus hatósági műszervei által történik.”^[45] A bírósági szervezetrendszeren belül a „közigazgatásjogi bíróság” kapcsán megjegyzi: „Az igazi jogállam létfeltétele az, hogy az alkotmány és törvényhozás által biztosított minden magán- és nyilvánjogai a physikai és erkölcsi személyeknek: független s jólrendezett bíróságok ortalma alá helyeztessenek, mely bíróságokhoz akkor is fordulhatni, hogyha egyesek valamely közhatalóság (kormányzati közeg) által magukat jogaikban sértettnek tartják.”^[46] Érdemes megjegyezni, hogy említést tesz az ún. állambíróságról, melynek álláspontja szerint fontos szerepe van a jogállam intézményrendszerében: „Az igazi jogállam egyik kelléke az is, hogy létezzék benne oly legfő bíróság vagy

[43] Kautz, 1876, 199.

[44] Kautz, 1876, 356.

[45] Kautz, 1876, 433-434.

[46] Kautz, 1876, 437.

törvényszék, a mely előtt a státusalkotmány biztosítékai érdekében panasz- és vád emeltethetik oly személyek vagy hatalmi műszervek ellen, melyek állásukkal visszaélve az alkotmányt megsértik vagy önkény és erőszakoskodás által veszélyeztetek.”^[47] Legvégül utalni kell az igazságügyi szervezet működésének Kautz szerint legfontosabbnak tartott „főbb irányelveire”, mely nélkül a „polgárosult állam” nem tarthat igényt a jogállam címre.^[48] Mindezekből kitűnik, hogy a hazai jog- és államtudományi irodalomban Kautz műveiben körvonalázódott legelőször egy komplexnek tekinthető jogállam-koncepció, mely legin-

[47] Kautz, 1876, 443.

[48] „A polgárosult állam, s főleg az, a mely a »jogállam« czimére igényt tart, igazságügyi szervezetében egynémely vezér- és irányelv érvényrejtetésére van utalva, melyek foglalata a következő: a) Legyen mindenekelőtt biztosított mindenkire nézve (mint polgári alapjog) a bírósághoz való folyamodhatóság, a melyben a társadalmi jogótalom arra nézve érvényesül; a közhatalom e szerint tartozik arról gondoskodni, hogy az igazság keresésének útja még legszegényebb polgárára nézve is lehetségessé váljon, s mesterséges akadályok, súlyos törvénykezési illetékek stb. által attól senki vissza ne rettenessék. – b) Az igazságszolgáltatás szorosan elkülönítendő a közigazgatástól, úgy, hogy igazságügyi és administratív közeg egy és ugyanazon hatóság vagy hivatalnok ne lehessen, s bírói és peres féli állást egyidejűleg senki se foglalhasson el. – c) Senki se vonattassék el illetékes (törvényileg meghatározott) bírāja elől; valamint egy ügy se utaltassék oly bírósághoz, mely annak tárgyalására és eldöntésére törv. [törvényileg – Sz. J.] nincs jogosítva. Az újkori jog- és államfejlődés ez elveket érvényre emelve, s a középkori rendi különbségeken alapuló törvénykezést mellőzve, minden rangú és rendű polgárait egyforma eljárás szerint s a közönséges bíróságoknak veti alája; s a jó igazságszolgáltatással összeférhetlennek tekintti a kivételes törvényszékeket (Ausnahmsgerichte), melyek rendszerint nem az igazság, hanem vagy a szenvedély vagy az önzés vagy a kényhatalom közegei. – d) Legyen a bíróságok illetékességi köre, folyammenete (Instanzenzug) eljárása, s hatósági területe világosan és határozottan megállapítva, mindenekfelett pedig a bírói függetlenség biztosítva; biztosítva akként, hogy menten minden illetéktelen külbefolyás-, pártmesterkedés-, kegyígéret és megfélemlítéstől, a bírósági és törvényszék teljes önállósággal járhatson el tisztjében, s mondhasson ítéletet hatalmasok és gyengék, gazdagok és szegények, üldözök és üldözettek felett. – e) Emeltyűje az igazságszolgáltatás sikerességének a nyilvánosság; mely a polgároknak a jogérzületet és a közszellemet fejleszti, s hatalmi túlkapásokat és önkényeskedést akadályoz; továbbá a szóbeliség a peres eljárásban, mint a mely által a törvénykezés egyszerűbbé olcsóbbá s gyorsabbá válik, s az alkotmányossági feltételek és alapok is szilárdulnak. – f) A törvényszékek alakítása és folyamatainak szervezése a peres ügyek különféleségének megfelelőleg eszközöltessék; s főleg arra fordítson az állam figyelmet, hogy bírakul csak feddhetlen jellemű, alapos képzettségű s nemes hivatásuktól áthevült lelkiülettal bíró egyének jeleltessenek ki. – g) Az alkotmányosság követelésével megegyezőleg nyujtassék mód és alkalom a közpolgároknak is bírósági funkciókban részvételre, a mi a békebíró, meg az esküdtszéki intézmény által valósítható meg. – h) A helyes igazságszolgáltatási rendszer egyik föltétele a jogvédelmet eszközölő s a peres feleket bíróságok előtt szakszerűleg képviselő ügyvédség; mint kiegészítő eleme is a törvénykezési alkotmánynak, s praktikus iskolája a bírói, a magasb közhivatalnoki, az orsz. képviselői stb. pályáknak. – i) Alig nélkülözhető kellékét a törvénykezésnek képezik (főleg korunkban s bonyolultabb köz- és jogviszonyainkkal szemben) rendszeres (civil- és büntetőjogi) törvénykönyvek (Codex) s perrendtartási szabályok; hogy a bírónak ítélethozatalában szoros zsinórmérve legyen, a törvénykezésben minden önkény s kétértelműség kizárattassék, s mindaz eltávolítható legyen, a mi a pertárgyalásnak szükségtelen hosszabbítása- és összebonyolítására, vagy elhamarkodás és felületességre vezethetne. – j) Végül lengje az összes törvénykezést és igazságszolgáltatást át a modern idők felvilágosult szelleme, a humanitás és a méltányosság tekinteti; ne fedje soha a státus (főleg a büntető politikában) azt, hogy az igazságosság a megsértett jog helyreállításában (fenyítésben és büntetésben) az emberiség követeléseivel nem összeférhetetlen; s hogy azon nagy érdekek, a melyek a szabad s alkotmányos állam biztosítékai, egy szabadelvű s az emberi méltóság elvére alapított törvénykezési szervezetben és eljárásban is hathatós támaszt bírnak.” (Kautz, 1876, 501-502.).

kább a mohli-i formális és materiális legalitás sajátos szintézisén alapul. Joggal állíthatjuk, hogy Kautz jogállam-felfogása a vizsgált korszak legkidolgozottabb és legátgondoltabb elméleti alapvetése.

Immár a kiegészést követően, 1868-ban jelent meg a hazai szakirodalomban kevésbé számon tartott Kogler Nepomuk János *Általános vagy elméleti államtan*^[49] című munkája, melyben az államelméleti gondolkodás történetét és legújabb irodalmát vizsgálva Kant megjelenése kapcsán említi meg a „Német-honban” keletkezett jogállam „tanait”, mely a „rendőri állam” ellentettjeként „a legújabb időkig” a tudományban „nagy szerepet” vitt. A kortársakhoz képest relativizálja a jogállam jelentőségét és kijelenti: „... az idő folyamában tett előmenetel az államtudományi vizsgálódásokban azon meggyőződésre vezetett, hogy az állam tulajdonkép sem jogállam, sem rendőri állam, hanem inkább mindkét minőségű. Valamint téves azon felfogás, hogy az állam pusztá jogvédő és jogbiztosító intézmény, ép oly félszeg ama nézet, mely az egyéneket pusztá közjó előmozdításnak és köz érdekek igényletének fenhangú hirdetésével örökös gyámkodás alá helyezi.”^[50] A jogállam tanával szemben a történeti iskola nézőpontját méltatja, mely a „pusztá abstractió” helyett a valóságban működő, sajátos természettel bíró organizmusként írja le az államot.

A 19. század második felének egyik legsokoldalúbb társadalomtudósa, a bölcsész végzettségű, de az államtudományokban is jelentőset alkotó Schvarcz Gyula a dualizmus kezdetén a magyar közjogi viszonyok elemzésekor használja a jogállam fogalmat. Államintézményeink és a kor igényei^[51] című, 1871-ben megjelent – a hazai közjogi komparatiztika egyik korai^[52] – művében szembe állítja az angol, francia és általában a fejlett nyugat-európai államok közjogi viszonyait az alkotmányos monarchia hazai állapotával, melynek során a következőket írja: „Modern alkotmányos monarchiában, mint jogállamban, nem lehet a király egyéb, mint az állam első tisztviselője. Ugynevezett felségi jogai nem jelenthetnek ma már egyebet, mint megbízatást a népfelstől. A legfőbb hatalom nem foglalhat magában egyéb jogokat, mint a melyeket a népfelst tüzetesen ráruházott. Egyáltalán nem gyakorolhat egyéb jogokat, mint a melyeket az alkotmány részére határozottan kijelöl. Lehet része az államhatalmakban, de nem lehet sem a törvényhozó, sem a végrehajtó, sem a bírói hatalomnak forrása.”^[53] Schvarcz keserűen állapítja meg, hogy Magyarország közjogi helyzete mélyen alatta áll a korabeli modern alkotmányos monarchiák „színvonalának”.^[54] A nádor közjogi státusza kapcsán meglehetősen radikális, újtó javaslattal él a jogállami intézményrendszerre vonatkozóan. A kidolgozottnak nem nevezhető alkotmányos reformelképzelése a hazai közjogi hagyományoktól ide-

[49] Kogler, 1868.

[50] Kogler, 1868, 84.

[51] Schvarcz, 1871.

[52] Vö. Iván, 2015.

[53] Schvarcz, 1871, 9.

[54] Schvarcz, 1871, 10.

gen megoldásban öltött testet: „Egyes ember a mai jogállamban nem lehet őre az egész alkotmánynak. Az alkotmány őre ma már csak egy okszerűleg szervezett testület lehet. Még pedig... nem politikai testület. Hanem valódi bíróság, mely bírjon a függetlenség, illetékesség és felelősség minden biztosítékaival. Államtörvénytörvény, vagy ha tetszik, alkotmánytörvény.”^[55] A másfél évszázaddal későbbi szemlélő joggal gondol a modern értelemben vett alkotmánybíróságra, mint az alkotmány őrére, mely elképzelés ez idő tájt Közép-Európában mindenképpen unikumnak számított.^[56]

Érdekes megemlíteni, hogy Schvarcz parlamenti képviselőként 1872-ben közzétett választási programjában két helyen is megemlíti a jogállam fogalmát. Egyrészt csak „korszerű” közigazgatási törvény alapján létrehozott önkormányzati működéssel tud csak elképzelni jogállamot,^[57] másrészt a „lelkiismeretlenül eltított jövedelmek kellő fokoni megadóztatására” a fejlett európai jogállamok mintájára megalkotott törvény szükségességét hangsúlyozza.^[58] Sok évvel később, 1887-ben, egy akadémiai ülésen tartott előadásában az államformáknak méltatása során kerül ismét megemlítésre a jogállam terminus. Schvarcz az államok összetett tipizálása kapcsán a következőképpen fogalmaz: „... államformák... nemcsak egy nézpontról ismerhetők föl... és ezen nézpontról tekintve ugyanazon államok lehetnek többé-kevésbé demokratiák vagy aristokratiák, a melyek monarchiák vagy köztársaságok, sőt ugyanezen államok egészen külön típusokat képviselnek, ha a művelődési állam, a jogállam, a rendőr állam, a táborállam – vagy másfelől az állami központosítás, decentralisítás, meg self-government nézpontról vétetnek szemügyre.”^[59] Későbbi műveiben az államtípusológiai fejtegetései alkalmával megismételte a jogállam lényegéről szóló nézeteit.^[60]

Ugyancsak utalni kell a már korábban hivatkozott Pisztory Mór 1872-ben megjelent *Állampolitika és történeti fejlődés* című munkájában az állam fogalmi meghatározásakor kifejtett gondolataira: „Az államnak tisztán szellemi-kölcsi fölfogása... két szélsőségre vezetett, úgy hogy legtöbben az állam jogalapját ismét nem magában az emberi természetben, hanem a joguralom létesítésének szükségében, vagy az észparancsában keresték. A jogállam védői a jog eszményét a tökély legmagasabb fokának tekintik, az állam főfeladata... a jogélet megvalósítása.”^[61] Pisztory valójában a kanti észjogi felfogást azonosította a jogállam eszméjével. A korabeli követők tekintetében pedig megjegyzi, hogy „Hazánkban főleg Eötvös, Pauler, Kautz és Kogler... igen közel állanak a jogállam elméletéhez.”^[62] A néhány évvel később publikált *Bevezetés az államtudományokba*

[55] Schvarcz, 1871, 18.

[56] Lásd erről még: Miru, 1997; Miru, 1999; Miru, 2000, 34-35.; Szabó, 2019, 27-28.

[57] Schvarcz, 1872, 11.

[58] Schvarcz, 1872, 14.

[59] Schvarcz, 1887, 27.

[60] Lásd: Schvarcz, 1881-1883; Schvarcz, 1895.

[61] Pisztory, 1872, 16.

[62] Pisztory, 1872, 109.

című művében szintén kantiánus nézőpontjával szembesülünk, amikor így ír: „A társas élet mai igényeinek megfelelőleg az állam legelső és legfontosabb teendője... a jogrend létesítése, de a mai állam több mint jog-állam, a középkor és ó-kor államai pedig nem voltak jogállamok. – Jog és állam kölcsönösen egymásból és egymás által fejlődnek.”^[63]

A jogállam-felfogások vizsgálata során szót kell ejteni a hazai államelmélet, közjog és politikatudomány korszakos alakjáról, Concha Győzőről is. *A közigazgatási bíráskodás az alkotmányosság és az egyéni jogokhoz való viszonyában* című, 1877-ben megjelent műve második fejezetének alcímeként a következő olvasható: „A »jogi állam« fogalmának eredete és sorsa Németföldön”.^[64] A Rechtsstaat fogalomhasználatának bizonytalanságait, az ehhez kapcsolódó „kődös képzeteket” a német közjogi gondolkodásban az elmúlt századfordulóig tartó viták eredményének tulajdonította.^[65] Concha a német jogfejlődés sajátos következményeként mutatja be a „jogi állam” jelentéstartalmának változását, és megítélése szerint csak a legújabb fejlemények tükrében lehet koncepcionálisan elfogadható interpretációval találkozni. Ez pedig nem más, mint a „köz- és közigazgatási jogok birói független védelme” intézményes rendszerének kiépülése, vagyis a kormányzati és közigazgatási intézkedések bíróság előtti megtámadásának lehetősége. A helyes elméleti álláspont szerinte az, ha: „A jogi állam ügye ez által a leglényegesebb pontján a processualisták kezébe kerül, mint a birói hatáskör kérdése, s azok, lehet mondani nem rosszul fogják fel, nem rosszul védelmezik, abból indulva ki, hogy akármely közigazgatási intézkedés, legyen az katonai, adó, rendőri, ipari természetű, ezáltal nem válik alkalmatlanná a birói ítékezésre.”^[66] Kora legfőbb elérendő törekvéseként a „független bíróságok” és a „törvényes eljárási formák” megteremtésével látja megvalósíthatónak a jogállamiságot: „Azon állam, mely ezt megvalósítja, lesz a jogi állam. A jogi állam jelszónak ha valami concret tartalmat akarunk szerezni, azt másban hiába keressük, mint abban, hogy alatta az államnak oly fejlődési fokát értjük, a midőn nem csak a magánjogok, de a köz és közigazgatási jogok is in abstracto létezésükből, pusztán törvényekbeni kimondásukból, bírósági ítélet által vitethetnek át az életbe, nyerhetnek érvényt in concreto.”^[67]

Concha szerint a modern alkotmányos államok központi fogalmaként („jelszavaként”) kell beszélni a jogállamiságról, ahol „a jogilag áthatott állami viszonyok” képezik a modern állam alapját, melyben a közigazgatási bíráskodásnak

[63] Pisztóry, 1876, 56.

[64] Concha, 1877, 23.

[65] A „jogi állam” jelszavának „veszedelmességét” Mohl kapcsán a következőkben összegzi: „Individualizmus és politikai szabadság, jogegyenlőség és józan értelmesség, kormányi és felsőbbbségi beavatkozás megszorítása, ultramontanizmus, theokratikus uralmi törekvések elleni küzdelem, polgári házasság és községi iskola és kitudná mi minden még, hozzátartoztak a jogi államhoz; belőle ki lehetett magyarázni mindent, a magyarázó szándéka szerint.” (Concha, 1877, 30-31.).

[66] Concha, 1877, 33.

[67] Concha, 1877, 35.

van kitüntetett szerepe.^[68] Lorenz von Steinre hivatkozva megállapítja, hogy „a közigazgatási biráskodást mint a törvényhozás és végrehajtás közti harmoniának [a] betetőzését” lehet felfogni, mely az alkotmányos állam „mindennapi életében” teremti meg az összhangot.^[69] Végső konklúzióként kijelenti: „Az állami souverainitásnak az alapjogok általi korlátozása, a modern alkotmányos állam ez egyik fő oldala, már alapjában megváltoztatá a modern állam jellegét, még inkább fogja azt tenni a közjogok birói védelme, az államot egyszerű uralmi, hatalmi szervből, önmagát mérséklő, magát egyéneiben élőknek, ezeket magával egyenlő becsünek tudó és a bíróság által ilyennek is akaró jogi uralommá alakítva.”^[70]

Szűk két évtizeddel később, az 1895-ben megjelent *Politika* című műve első kötetében változás történik a fogalomhasználatban.^[71] A „jogi állam” terminus technicus helyett a napjainkban is használatos főnévi változat kizárólagos alkalmazására kerül sor a könyvben, ahol megismétli korábbi álláspontját, kiegészítve egy további szemponttal. Concha szerint a jogállam egyszersmind „laikus államot” is jelent, mely az „államtagok” számára garantálja a vallásszabadságot és a politikai jogegyenlőséget, illetve a vallással és egyházzal szembeni szuverenitását: „A jogállam... magát a vallástól s egyes egyházaktól függetleníti... Mint a véges világban, külső eszközökkel működő hatalom elhatározásaiban önalkotta, tehát forrásukat tekintve, világi indokok által vezetetti s a vallást az állami jogszabályok, intézmények megalkotásánál csak annyiban veszi tekintetbe, a mennyiben saját véges szempontjából szükségesnek látja.”^[72] Concha elméleti megközelítése részben kapcsolatba hozható a korszakdominánsnak tekinthető formális jogállamiság eszméjével. Friedrich Stahlhoz és Otto Mayerhez hasonlóan a törvény, a közigazgatás és az egyén közötti rendezett viszony, valamint jogvédelem együttesen jelenti számára a jogállamiság lényegét.^[73]

A korszak első számú jog- és állambölcseleti gondolkodója – Concha egykori vitapartnere^[74] – Pulszky Ágost *A jog és állambölcsezet alaptanai* című, 1885-ben megjelent könyvében a „történeti” társadalmakat tárgyaló fejezetben az ún. nemzeti társadalmak kapcsán a modern polgári társadalom (és állam) bemutatásakor említi meg a jogállam terminust. A nehézkes nyelvezettel fogalmazó szerző az államot tekinti jogállamnak, „a melyben minden társadalmi viszony a mai magánjoghoz hasonló természetű általános állandó szabály általi rendezésben részesülne.”^[75] Fő művében a jogállam fogalom második megemlékezésével az állam célja és eszménye leírásakor találkozunk: „... legkönnyebben alkotható

[68] Concha, 1877, 100-101.

[69] Concha, 1877, 102.

[70] Concha, 1877, 122.

[71] Concha, 1895. (Lényegében ugyanezen gondolatokat ismétli meg a *Politika* első kötetének 1907-es második kiadásában is. Vö. Concha, 1907, 352-354.)

[72] Concha, 1895, 331-332.

[73] Concha Győző államelméleti felfogását lásd bővebben: Egresi, 2009.

[74] Egresi, 2011.

[75] Pulszky, 1885, 142.

meg a jogállam képzete, vagyis azé, a melynek minden cselekvősege egyedül előre megállapított általános szabályok körén belül mozoghat. Erre törekszik pedig minden társadalom hosszasán békés és kétségbe nem vont uralmának szakában, akkor, mikor éltető érdeke minden tagjának teljesen tudatára jutott, és magánérdekével öszszehangzónak mutatkozik, a mi kivált a nemzeti állam eszményével könnyen azonosítható.”^[76] Vagyis Pulszky az elmúlt századfordulóhoz közeledve a jogállamiságot a nemzetállami és így a modern polgári állami lét elengedhetetlen elemének tekintette, mely – „cselekvősegi” elméletéből következően – működése során a jog által meghatározott kereteket semmilyen körülmények között nem lépheti át.

Fontos e helyen Kuncz Ignác, a dualizmus korszakának kiemelkedő „államtudósa” gondolatait is idézni.^[77] Az 1888-ban megjelent – több kiadást megélt – *A nemzetállam tankönyve*^[78] című művében az „államfajok” tárgyalásánál az ekkoriban szokásos rendőrállam–jogállam dichotómia mentén végzi el a fogalmi tisztázást: „A jogállam a jogszeme megvalósítását célzó intézmény, mely törvénnyel szabja meg a jogköröket és bíróilag biztosítja a polgároknak úgy politikai, mint magánjogai szempontjából a törvények végrehajtását. Nagyon kedvező a szabadságra nézve, de egyoldalúan alkalmazva, ha t. i. az állam csak jogállam és semmi egyéb, megfosztja az államot, főleg a kormányhatalmat, ruganyosságától; az egyén jogát biztosítja, háttérbe szorítja a nemzetet, s privatizáló irányra vezet a közjog és a közügy terén. Ennélfogva a jogállamra nem önmagában, hanem mint a politikai állam egyik sajátosságára kell törekednünk... A rendőrállam szinte pusztá intézmény, de különben egyenes ellentéte az utóbbinak. A jogállam a jog megvalósításának intézménye, míg a rendőrállam egy politikai nevelőházi intézmény. A jogállamban a jog függetlensége, a rendőrállamban semmi biztos jog. A jogállam tul keveset gondol a polgárokkal, a rendőrállam tulsokat. A jogállam merev, a rendőrállam folyékony és minden önkénynek engedő. A jogállam a polgárokat önségélyre és büszke önérzetre neveli, a rendőrállam gyámoltalanság- és meghunyászkodásra.”^[79] Mindebből kitűnik, hogy Kuncz a jogállamiságot a politikai állam egyik fontos jellemzőjeként tartja, amely a kormányzati hatalom „ruganyos” gyakorlását alkalmanként korlátozza. Ugyanakkor megakadályozza a rendőrállami módszerek alkalmazásának lehetőségét.

[76] Pulszky, 1885, 217.

[77] Kuncz Ignác államelméleti munkásságáról lásd: Finkey, 1908, 384-386.

[78] Kuncz, 1888. A jogállam fogalmát egy évvel korábban megjelent tanulmányában már – különösebb részletezés nélkül – használja. Vö. Kuncz, 1887, 399.

[79] Kuncz, 1888, 49. A későbbi kiadásokban a következő gondolatokkal egészíti ki a jellemzését: „A jogállam nemcsak a rendőr államnak ellentéte, hanem a rendi államnak is. Annak lényegéhez tartozik tehát az állampolgári szervezet, mert a jog egyenlő és független uralma állampolgári szervezet nélkül nem létezik, s így enélkül jogállam sem lehetséges. A rendőrállam szinte pusztá intézmény, miként a jogállam, de különben egyenes ellentéte az utóbbinak... A jogállam mindig alkotmányos állam, a rendőrállam absolutismus.” Vö. Kuncz, 1900, 121.; Kuncz, 1902, 126.

E sorban meg kell még említeni Krammer György teológus gondolatait, aki egy 1896-ban megjelent tanulmányában, az államok céljáról szóló fejtegetései kapcsán a „jogállam elméletét” az uralkodó értelmezési kontextustól eltérő módon közelíti meg. Jean-Jacques Rousseau, Alexander Humbolt és Herbert Spencer tanait vizsgálva megállapítja, hogy a jogállamiság egyetlen érték-értékre juttatásán nyugszik: „E szerint az államnak semmi más a célja, mint a polgárok egyéni jogait védeni... Hagyjuk az embert fejlődni, amint kinek-kinek hajlama, vágya, természete magával hozza, ez minden egyes joga, ne korlátozzuk, ne rontsuk ezt törvényekkel, az államnak az a célja, hogy mindenkit e szabad fejlődésében, terjeszkedésében megvédjen... mindenki a legtagabb szabadságot élvezze.”^[80] Krammer szerint mindez odáig vezet, hogy az ilyen állam nem gondoskodik a társadalom „jólétéről”, beleértve az erkölcsök vagy éppen a házasság eszméjének védelméről. A „létért való küzdelmet”, illetve a „törvény rendjét” megzavaró állami beavatkozást károsnak tekintő spenceri felfogásról lesújtóan állapítja meg: „Íme a jogállam igazi szörnye.”^[81] Véleménye szerint egyoldalú államfelfogással van dolgunk, amelyet szerinte Ferdinand Lassalle joggal nevezett éjjeliőr- vagy bakterállamnak.

Legvégeül szólni kell az elmúlt századfordulón megjelent – Magyarországon az első, nem fordításon alapuló enciklopédia – *A Pallas Nagy Lexikon*ában olvasható jogállam címszóról. A lexikon első kiadásának 1897-ben megjelent IX. kötetében található szócikk alatt szerzőként „HEIL” aláírás olvasható, aki nem más, mint Heil Fausztin. Az ítéltáblai bíró- és „jogi író”-ként számon tartott szerző a következőképpen fogalmaz: „A modern államnak célja nem szorítkozhatik a nép egyes szükségleteinek kielégítésére, hanem az egész népetet kell, hogy átölelje. Az államnak azért nem egyedüli s kizárólagos célja a jogállapotnak s jogbiztonságnak megvalósítása. Nem egyedüli, de azért mindig elsőrendű cél, mert minden további társadalmi haladásnak alapja és feltétele... A jog eszméje az állam eszméjétől elválaszthatatlan s oly lényeges, hogy az állami feladatok egyéb s összes köreire is kiterjed s minden állami tevékenységnek szabályozóját és korrektívumát kell hogy képezze. A »jog« és az »állam« azért, habár nem azonos, de egymással a legszorosabban összefüggő fogalmak, nemcsak azért, mert a jog államot, államilag szervezet társadalmat feltételez s államilag szervezet társadalom nélkül, államon kívül jogról szó nem lehet... A jog és az állam eszméinek ezen szoros egybefüggésén alapszik a J. (Rechtsstaat) fogalma, mely alatt nem oly államot kell érteni, amely a jog megvalósításán kívül más feladatot nem ismerne és mintegy jogbiztosító társaság szerepére szorítkoznék, hanem oly államot, mely összes feladataiban a jog és jogosság követelményeit szem előtt tartja, a jognak eszméjét megvalósítani törekszik s a célszerűség, az opportunitás elvét a jog elveinek alárendeli; a »quid juris« tilalmaiba nem ütköznek. Más értelemben J. ellentéte a rendőrállamnak (Polizeistaat), mely az egyéni szabadság s az egészséges önkormányzat elnyomásával a polgárokat minden-

[80] Krammer, 1896, 426.

[81] Krammer, 1896, 427.

ben az állam gyámkodó hatósága alá helyezi.”^[82] A *Pallas lexikonban* olvasható terjedelmes leírás után némileg meglepő, hogy hat évvel később a magyar jogtudomány jogi nyelv- és fogalomhasználatának fejlődése szempontjából meghatározó Márkus Dezső szerkesztette *Magyar Jogi Lexikon* 1903-ban megjelent IV. kötetében a „jogállam” címszó alatt csupán az ezen a néven egy évvel korábban indult szakmai folyóiratra utalással találkozunk.^[83]

IV. KONKLÚZIÓ HELYETT

E rövid áttekintésből jól látható, hogy a jogállam értelmezése, jelentéstartalmanak meghatározása a „jogi alapon rendezett államtól”, a jogállam-rendőrállam dichotómia felállításán keresztül a „köz- és közigazgatási jogok bírói független védelméig”, vagy éppen az „alkotmányszék” létrehozásának javaslatáig terjed. Bizonyára igaza van Balogh Arthurnak, a magyar közjog- és államtudomány jeles képviselőjének, amikor az 1914-es akadémiai székfoglalójában a következőket írja: „Az állam tudományát érdeklőleg nincs kifejezés, melynek többféle tartalmat adtak, melylyel különbözőbb fogalmakat igyekeztek volna kifejezni, mint a »jogállam« kitétel. Midőn a XIX. század folyamán jelszóvá vált, osztozott a jelszavak közös sorsában, hogy csak úgy tudjuk tartalmukat biztosan meghatározni, ha ama törekvések célját ismerjük, melyek mögöttük foglaltatnak.”^[84]

IRODALOM

- Balogh Arthur (1914): *Jogállam*. Székfoglaló értekezés. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből XIV. köt. 8. sz.). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Concha Győző (1877): *A közigazgatási bíráskodás az alkotmányosság és az egyéni jogokhoz való viszonyában*. Athenaeum R.-Társulat, Budapest.
- Concha Győző (1895): *Politika. I. köt. Alkotmánytan*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest.
- Concha Győző (1907): *Politika. I. köt. Alkotmánytan*. Második kiadás. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest.
- Csemegi Károly (1861): A büntető törvények és a bíróság. (Eredetileg megjelent: *Magyarország, 1861. évi december 6., 7. és 8. számaiban*.) In: *Csemegi Károly művei. I. köt. I. Közjogi és publicisztikai dolgozatok. II. Jogászegyleti beszédek*. Sajtó alá rendezték: Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond. Franklin-Társulat, Budapest, 1904. 58-81.

[82] Pallas, 1895, 934.

[83] „Jogállam, Budapest 1902. január óta megjelenő jog- és államtudományi havi szemle. Főszerkesztője Edvi Illés Károly dr., szerkesztői Baumgarten Nándor dr. és Gyomai Zsigmond dr. ügyvédek.” (Magyar Jogi Lexikon, 1903, 451.).

[84] Balogh, 1914, 3.

- Csemegi Károly (1862): Közigazgatás és törvénykezés. [Eredetileg cikksorozatként jelent meg 1862-ben.] In: *Csemegi Károly művei. I. köt. I. Közjogi és publicisztikai dolgozatok. II. Jogászegyleti beszédek*. Sajtó alá rendezték: Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond. Franklin-Társulat, Budapest, 1904. 82-100.
- Csemegi Károly (1866): A hatalom – jog? [Eredetileg megjelent: *Törvénytörési Csarnok* 1866. évi 42. számában.] In: *Csemegi Károly művei. I. köt. I. Közjogi és publicisztikai dolgozatok. II. Jogászegyleti beszédek*. Sajtó alá rendezték: Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond. Franklin-Társulat, Budapest, 1904. 158-196.
- Csemegi Károly (1885): A jogászat és a jogászok helyzete hazánkban. [Eredetileg megjelent: *Jog* 1885. évi 1. számában.] In: *Csemegi Károly művei. I. köt. I. Közjogi és publicisztikai dolgozatok. II. Jogászegyleti beszédek*. Sajtó alá rendezték: Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond. Franklin-Társulat, Budapest, 1904. 267-290.
- Csizmadia Ervin (2000): A két háború közötti magyar politikatudomány diszkurzív tematikái. Dékány István, Ottlik László és Makkai János munkásságáról. In: Szabó Máté (szerk.): *Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete*. József Attila Műhely Kiadó, Budapest. 162-184.
- Egresi Katalin (2009): Concha Győző konzervatív állameszménye. In: *Jog – Állam – Politika. Jog- és politikatudományi folyóirat*. 1. évf. 1. szám. 77-107.
- Egresi Katalin (2011): Pulszky Ágost és Concha Győző vitája az államról. In: *Jog – Állam – Politika. Jog- és politikatudományi folyóirat*. 3. évf. (Különszám). 225-239.
- Eötvös József (1854): *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra*. II. köt. Emich, Pest.
- Finkey Ferenc (1908): *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi. I. köt. Bevezetés és a jogbölcsezet kifejlődésének története*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest.
- Gneist, Rudolf von (1872): *Der Rechtsstaat*. Springer, Berlin.
- Gneist Rudolf (1875): *A jogi állam*. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Bizottságának megbízásából fordította: dr. Takács Lajos). Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, Budapest.
- Iván Dániel (2015): Schvarcz Gyula – közjog és komparatiztika egy történész szemével. In: *Pro Publico Bono. Magyar Közigazgatás*. 3. évf. 3. szám. 173-188.
- Karvasy Ágoston (1843): *A politikai tudományok rendszeresen előadva. I. köt. Alkotmányi politika, általános igazgatási politika, igazságszolgáltatási politika és policziatudomány*. Streibig Klára betűivel.
- Karvasy Ágost (1862): *A közrendészeti tudomány*. Emich, Pest.
- Karvasy Ágost (1866): *A közrendészeti tudomány*. Második tökéletesbített és bővített kiadás. Emich, Pest.
- Kautz Gyula (1862): *Politika vagy Országásztan, tekintettel a két művelt világrész államintézményeire és törvényhozására. Rendszeres tan- és kézikönyvül*. Heckenast, Pest.
- Kautz Gyula (1876): *A politikai tudomány kézikönyve*. Második, teljesen átdolgozott kiadás. Franklin-Társulat, Budapest.
- Kautz Gyula (1877): *A politikai tudomány kézikönyve*. Harmadik, újjól átnézett és jav. kiadás. Franklin-Társulat, Budapest.
- Kogler Nepomuk János (1868): *Általános vagy elméleti államtan*. Heckenast, Pest.
- Krammer György (1896): Az államról és az államhatalomról (Felolvastatott az Aquinói-Szent-Tamás-Társaság 1896. február 13-án tartott ülésében). In: *Bölcseleti Folyóirat*. 11. évf. 412-435.
- Kuncz Ignác (1888): *A nemzetállam tankönyve*. Drottleff, Pozsony.
- Kuncz Ignác (1887): A közjogi s különösen a közigazgatási bíráskodás filozófiája. In: *Magyar Philosophiai Szemle*. 6. évf. 1. szám. 390-417.

- Kuncz Ignác (1900): *A nemzetállam tankönyve*. Második, bővített kiadás. Stein János M. Kir. Egyetemi Könyvkereskedése, Kolozsvár.
- Kuncz Ignác (1902): *A nemzetállam tankönyve*. Harmadik, bővített kiadás. Stein János M. Kir. Egyetemi Könyvkereskedése, Kolozsvár.
- Láncki András (1994): A politika mint tradíció. In: *Politikatudományi Szemle*. 3. évf. 2. szám. 92-108.
- Márkus Dezső (szerk.) (1903): *Magyar Jogi Lexikon*. IV. köt. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- Miru György (1997): *Polgárosodás és alkotmányos átalakulás Schvarcz Gyula politikai gondolkodásában*. Kandidátusi értekezés (kézirat). Debrecen.
- Miru György (1999): Kísérlet az állam körül: Schvarcz Gyula reformtervei a dualizmus-kori alkotmányosság továbbfejlesztésére. In: *Aetas*. 14. évf. 1-2. szám. 86-111.
- Miru György (2000): Bevezetés. In: Miru György (2000): *Schvarcz Gyula*. (Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Miru György). Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 7-61.
- Mohl, Robert von (1832-1833): *Die Polizei-Wissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates*. I-II. Bd. Laupp, Tübingen.
- Mohl, Robert von (1859): *Encyklopädie der Staatswissenschaften*. Laupp, Tübingen, 1859.
- Mohl, Robert (1866): *Az államtudományok encyclopaediája* (Ford. Löw Tóbiás). Heckenast, Pest. (2. kiadás: 1871).
- Pallas (1895): *A Pallas nagy lexikona*. IX. köt. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest. (Elérhető: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/j-DA39/jogallam-DE1C/>).
- Pauler Tivadar (1854): *Észjogi alaptan*. Emich, Pest.
- Pauler Tivadar (1862): *Jog és államtudományok encyclopaediája*. Második, javított és bővített kiadás. Emich, Pest.
- Pauler Tivadar (1865): *Jog és államtudományok encyclopaediája*. Harmadik, javított és bővített kiadás. Emich, Pest.
- Pauler Tivadar (1871): *Jog és államtudományok encyclopaediája*. Negyedik javított és bővített kiadás. Athenaeum, Pest.
- Pauler Tivadar (1873): *Észjogi előtan*. Athenaeum, Budapest.
- Pisztóry Mór (1872): *Állampolitika és történeti fejlődés*. I. köt. Államismerettan és alkotmányi politika. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársulat, Pest.
- Pisztóry Mór (1876): *Bevezetés az államtudományokba*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest.
- Pulszky Ágost (1885): *A jog és állambölcsészet alaptanai*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest.
- Rotteck, Carl von – Welcker, Carl Theodor (Hrsg.) (1834-1843): *Das Staats-Lexikon*. *Encyklopädie der sämtlichen Staatswissenschaften für alle Stände*. 1-15. Bd. Hammerich, Altona.
- Schvarcz Gyula (1871): *Államintézményeink és a kor igényei*. I. füzet. Aigner, Pest.
- Schvarcz Gyula (1872): *Schvarcz Gyula programja*. Aigner, Pest.
- Schvarcz Gyula (1881-1883): *A politika elemei*. I-III. köt. (1-5. füzet). Aigner, Budapest.
- Schvarcz Gyula (1887): *A két utóbbi évtized államformatani irodalmának kritikai méltatásához*. Értekezések a társadalmi tudományok köréből. VIII. kötet. IX. szám. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Schvarcz Gyula (1895): *Elemente der Politik*. *Versuch einer Staatslehre auf Grundlage der vergleichenden Staatsrechtswissenschaft und Culturgeschichte*. Berlin.

- Stipta István (2020): *A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem. (Jogtörténeti értekezések 44.)*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Szabó Zsanett (2019): Schvarcz Gyula (1838-1900) államfelfogása. In: *Joghistoria*. 24. évf. 1. szám. 26-31.
- Welcker, Carl Theodor (1813): *Die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe*. Heyer, Giessen.

Vasárnap. Dulovits Jenő fényképe

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI., Andrássy-út 16.
Telefon: Aut. 266-83, 245-09.

Negyedévre 6.40 pengő
Félévre 12.50 pengő
Egyes szám ára 50 fillér

A bennfentes kereskedelem véelme az EU jogában: a Spector-ítélet öröksége*

I. PROBLÉMAFELVETÉS

A kutatási projekt keretében az egyik célkitűzésem annak megvizsgálása volt, hogy a különböző jogágak (így elsősorban a büntetőjog, illetve a közigazgatási jog) miképpen képesek – külön-külön és persze egymással összhangban – a befektetések és a tőkepiacok hatékony védelmét biztosítani. A kutatás alapvető feladata tehát az egyes felelősségi, illetve szankciórendszerek elemzése volt, különös figyelemmel azok hasonlóságaira, eltéréseire, átfedéseire, valamint szankcióik együttes alkalmazásának tilalmára.

Jelen munka a bennfentes kereskedelem közigazgatási szabályozásának és szankcionálásának dogmatikai^[1] kérdéseivel foglalkozik, a kapcsolódó büntetőjogi tényállás(ok) elemzését egy másik tanulmányban végzem el. A feldolgozás során azonban már most – éppen a fentekben említett tágabb kutatási célkitűzésekből eredően – különös figyelmet fordítottam azon kérdésekre, amelyek tekintetében a büntetőjogi és közigazgatási szankciórendszer általánosságban jelentős (ha nem is minden esetben döntő) különbséget mutat. Ilyen problematika különösen a felelősség „objektívizálásának” lehetőségei,^[2] valamint a felelősséget megalapozó véelmek alkalmazása.^[3]

Tanulmányom mindezeket a kérdéseket a bennfentes kereskedelem európai uniós szabályozása tekintetében vizsgálja. Az elemzés centrumában a Spector-ügy áll,^[4] amelyben az eljáró szervek behatóan foglalkoztak a közigazgatási felelősség szubjektív elemeivel, objektívizálásának határaival és – ezzel részleges átfedésben – a véelmek alkalmazásával is.

* Lezárva 2019. augusztus 15. napján. „A tanulmány a Pallas Athéné Domus Sapientiae Alapítvány támogatásával a PADS Vezető Kutató Program keretében került megvalósításra”.

[1] A büntetőjogi és közigazgatási szabályozást elsősorban jogpolitikailag vizsgálta: Kaszás (2008).

[2] Vö. Kis – Nagy, 2007, 30-79.

[3] Vö. Nagy, 2018, 252.

[4] C-45/08. sz. ügy.

II. A BENNFENTES KERESKEDELEM ELLENI IRÁNYELVEK A SPEC-TOR-ÜGYET MEGELŐZŐEN

A Spector-ügy a bennfentes kereskedelem egyik korábbi európai uniós szabályozásához kötődik, sőt, abban felmerültek a még korábbi szabályozástól való eltérés kérdései is, így annak megértéséhez mindenképpen szükséges egy részletesebb jogtörténeti visszatekintés elvégzése.

1. A bennfentes kereskedelemről szóló irányelv (1989)

A bennfentes kereskedelemről szóló szabályok összehangolásával kapcsolatos 1989. november 13-i 89/592/EGK tanácsi irányelv^[5] (IDD)^[6] alapján „minden tagállam eltiltja azt a személyt, aki

- a kibocsátó igazgatási, irányító vagy felügyeleti testületében való tagsága folytán,
- a kibocsátó tőkéjében való részesedése folytán, vagy
- mert hozzáfér ilyen információkhoz beosztása, foglalkozása vagy feladatai végzése folytán,

bennfentes információval rendelkezik [attól], hogy a tények ismeretében e bennfentes információ felhasználásával közvetlenül vagy közvetve, vagy harmadik személy javára az információ által érintett kibocsátó vagy kibocsátók átruházható értékpapírjait megvásárolja vagy eladja”.^[7]

Ezen felül „minden tagállam hasonlóképpen kiterjeszti [ezen] tilalmat minden olyan személyre, akiről az említett cikkben nem történt említés, de a tények teljes ismeretében olyan bennfentes információval rendelkezik, amelynek közvetlen vagy közvetett forrása nem lehet más, mint [az előzőekben] említett valamelyik személy”.^[8]

Az irányelv szerint „minden tagállam elfogadhat az [abban] megállapítottaknál szigorúbb, valamint további rendelkezéseket is, feltéve hogy ezeket a rendelkezéseket általánosan alkalmazzák. Ezek különösen a 2. cikkben megállapított tilalom hatályát terjeszthetik ki [...]”.^[9]

[5] HL L 334., 830.

[6] A bennfentes kereskedelemre vonatkozó instrumentumok a tanulmányban a hazánkban (pl. Mnb.hu: Mad/mar) is használt angol nyelvű rövidítésükkel szerepelnek.

[7] IDD 2. cikk (1) bek.

[8] IDD 4. cikk.

[9] IDD 6. cikk.

2. A bennfentes kereskedelemről és a piaci manipulációról szóló irányelv (2003)

Az IDD-t felváltotta a bennfentes kereskedelemről és a piaci manipulációról szóló 2003. január 28-i 2003/6/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv^[10] (MAD I). Ennek alapján „a tagállamok megtiltják minden, a második albekezdésben említett személynek, aki bennfentes információkkal rendelkezik, hogy ezeket az információkat felhasználja oly módon, hogy közvetlenül vagy közvetve, saját vagy harmadik személy javára az információhoz kapcsolódó pénzügyi eszközöket vegyen vagy adjon el, illetve kíséreljen meg venni vagy eladni”.^[11]

Ezt az „első albekezdést kell alkalmazni minden olyan személyre, aki a következők folytán került a bennfentes információ birtokába:

- a kibocsátó igazgatási, irányító vagy felügyeleti testületében való tagsága folytán; vagy
- a kibocsátó tőkéjében való részesedése folytán; vagy
- mert hozzáfér ilyen információkhoz beosztása, foglalkozása vagy feladatai végzése folytán; vagy
- mert bűncselekményt követett el”.^[12]

Az irányelv szerint „a tagállamok biztosítják, hogy [ezen rendelkezést] alkalmazzák azokra a [...] személyekre is, akik bennfentes információ birtokában vannak, és tudják, vagy tudniuk kellett volna, hogy a szóban forgó információ bennfentes információ”.^[13]

Az irányelv külön kimondja, hogy ez a rendelkezés „nem alkalmazandó azokra az ügyletekre, amelyeket pénzügyi eszközök vételére vagy eladására vonatkozó, esedékessé váló kötelezettség teljesítése kapcsán hajtanak végre, amennyiben ez a kötelezettség olyan megállapodásból ered, amelyet azt megelőzően kötöttek meg, hogy az érintett személy a bennfentes információ birtokába jutott”.^[14]

Az irányelv szerint a bennfentes kereskedelem tilalma nem vonatkozik „a részvény-visszavásárlási programok keretében bonyolított, saját részvényekre vonatkozó ügyletekre, sem a pénzügyi eszközök stabilizálására, feltéve hogy az ilyen ügyleteket [meghatározott] végrehajtási intézkedésekkel összhangban hajtják végre.”^[15]

Az irányelv szerint „a tagállamok – a büntetőjogi szankciók alkalmazásához való joguk sérelme nélkül – nemzeti jogukkal összhangban biztosítják,

[10] HL L 96., 16.; magyar nyelvű különkiadás: 6. fejezet, 4. kötet, 367.

[11] MAD I 2. cikk (1) bekezdés, első albekezdés.

[12] MAD I 2. cikk (1) bekezdés, második albekezdés.

[13] MAD I 4. cikk.

[14] MAD I 2. cikk (3) bek.

[15] MAD I 8. cikk. Ennek feltételeiről lásd a 2003/6 irányelvnek a visszavásárlási programokra vonatkozó mentességek és a pénzügyi eszközök stabilizálása tekintetében történő végrehajtásáról szóló, 2003. december 22-i 2273/2003/EK bizottsági rendeletet.

hogyan az ezen irányelv végrehajtása során elfogadott rendelkezések megsértéséért felelős személyek ellen megfelelő közigazgatási intézkedésre, illetve közigazgatási szankció alkalmazására kerüljön sor. A tagállamok biztosítják, hogy ezek az intézkedések hatékonyak, arányosak és visszatartó erejűek legyenek”.^[16]

III. A SPECTOR-ÜGY

A következőkben áttekintem a Spector-ügy előzményeit, a nemzeti bíróság kérdéseit és a főtanácsnoki indítványt,^[17] illetve bemutatom az ítélet^[18] érvelését. Ennek során nemcsak a vélelmekkel kapcsolatos okfejtésekre térek ki, hanem két, azzal szoros összefüggésben lévő kérdésre: a bennfentes kereskedelem fogalmára, illetve az irányelvből eredő kötelezettségek jellegére is.^[19]

3. Az ügy előzményei

a) A tények

A Spector egy tőzsdén jegyzett, belga jog szerint létrehozott vállalkozás volt, amely munkavállalók részére részvényopciós programban részvények megszerzését tette lehetővé. Annak érdekében, hogy az említett opciók gyakorlása esetén eleget tehessen kötelezettségeinek, a 2002. év során több mint 45 000 részvényt kellett a piacon beszereznie.^[20]

2003. augusztus 11-én és 13-án Ch. Van Raemdonck két megbízást adott, amelyek a Spector számára lehetővé tették 19 773 részvény 9,97 eurós átlagáron történő megszerzését, míg az opciók gyakorlása esetén érvényes ár 10,45 euró volt. Ezt követően a Spector közétett bizonyos információkat eredményeivel és üzletpolitikájával kapcsolatban. Ezt követően nőtt az említett vállalkozás részvényeinek árfolyama. 2003. december 31-re az árfolyam elérte a 12,50 eurót.^[21]

A belga felügyeleti hatóság ezeket az „adásvételeket bennfentes kereskede-

[16] MAD I 14. cikk (1) bek.

[17] C-45/08. sz. ügy, Kokott főtanácsnok indítványa, European Court Reports 2009 I-12073 (továbbiakban: Spector indítvány).

[18] C-45/08. sz. ügy, a Bíróság (harmadik tanács) 2009. december 23-i ítélete. Spector Photo Group NV és Chris Van Raemdonck kontra Commissie voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen (CBFA) (a hof van beroep te Brussel [Belgium] által benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem) ECR 2009 I-12073. (továbbiakban: Spector-ítélet).

[19] A Spector-ügyben a bennfentes információ fogalmával, a bennfentes kereskedelem szankcionálásának arányosságával és a kétszeres értékelés tilalmával kapcsolatban is fontos jogtételeket fogalmaztak meg, amelyek elemzése egy másik tanulmány tárgya lehet.

[20] Vö. Spector-ítélet, 11. bek.

[21] Vö. Spector-ítélet, 13-14. bek.

lemnek minősítette és 80 000 euró összegű pénzbírságot szabott ki a Spector és 20 000 euró összegű pénzbírságot Ch. Van Raemdonck esetében, akik ezt követően keresetet nyújtottak be az említett határozat ellen a belga bíróság előtt”.^[22]

b) A tagállami bíróság kérdései

A belga bíróság a következő kérdéseket terjesztette a Bíróság elé:

- a MAD I 2. cikke „teljes [...] vagy [...] csak minimális harmonizációt” jelent;
- a pusztán tény, hogy a MAD I „2. cikke [(1) bekezdésének] első albekezdésében említett személy bennfentes információkkal rendelkezik, és [...] az információhoz kapcsolódó pénzügyi eszközöket vesz vagy elad [...], egyben azt is jelenti, hogy ez a személy az említett bennfentes információit felhasználja”;
- Ha az előző kérdésre „nemleges válasz adandó”, feltételezni kell-e, hogy a MAD I „2. cikkének alkalmazása a bennfentes információk felhasználására vonatkozó tudatos döntést előfeltételez”. Másrészt „szükséges-e, hogy az ilyen információk felhasználására vonatkozó döntés olyan körülményekből következzen, amelyek nem tesznek lehetővé más értelmezést, vagy elegendő, hogy a körülmények így is értelmezhetők”.

A tagállami bíróság kérdései tehát alapvetően három témát érintettek:

- a bennfentes információk felhasználásának eleme a bennfentes kereskedelem kontextusában (második kérdés),
- a bennfentes információkkal kapcsolatos szubjektív elemek szükségessége (harmadik kérdés),
- a bennfentes kereskedelem jogharmonizációjának szintje (első kérdés).

4. A főtanácsnoki indítvány

A főtanácsnok indítványa elsősorban a felhasználás fogalmát értelmezte,^[23] ennek kapcsán tért ki a bennfentes kereskedelem szubjektív elemeire,^[24] illetve tilalmára (beleértve annak célját is).^[25]

[22] Vö. Spector-ítélet, 15. bek.

[23] Spector indítvány, 46. bek.

[24] Spector indítvány, 59. bek.

[25] Spector indítvány, 54-55. bek.

a) A felhasználás

A főtanácsnoki indítvány alapján az információ felhasználása a bennfentes kereskedelem önállóan vizsgálendő és lényeges feltétele.^[26] Bennfentes információ felhasználásáról akkor van szó, ha annak „ismerete befolyásol valamely cselekményt”.^[27]

A főtanácsnoki indítvány nem fogalmazza meg a felhasználás vélelmét, így nem szól annak megdöntéséről sem. A felhasználás tipikus eseteként (főszabályként) nevesíti azonban az elsődleges bennfentes által a bennfentes információ ismertetében az értékpapírra kötött ügyletet.^[28]

b) A szubjektív elemek

A bennfentes információ ismerete a főtanácsnok szerint a felhasználás (és így a bennfentes kereskedelem) szükséges feltétele.^[29] A főtanácsnok szerint azonban a bennfentes információ ismeretének nem kell szigorú (*conditio sine qua non* értelemben vett) okozati összefüggésben állnia a cselekménnyel. Nem szükséges tehát a bennfentes kereskedelemhez annak a feltételnek a teljesülése, hogy a személy a bennfentes információ nélkül nem cselekedett volna.^[30]

c) A felhasználás és a bennfentes kereskedelem hiánya

A bennfentes információ ismertetében kötött ügylet a felhasználás (így a bennfentes kereskedelem) szükséges, de nem elégséges feltétele.^[31] Vannak olyan esetek ugyanis, amikor a felhasználás a bennfentes információ ismerete ellenére sem állapítható meg. Ezek részben olyan esetek, amelyeket az irányelv 2. cikk (3) bekezdése, illetve preambuluma (18) bekezdése nevesít.^[32] Ezen felül is vannak azonban olyan esetek, amelyek azért nem minősülnek bennfentes kereskedelemnek, mert éppen annak ellenkezőjére vannak adatok, hogy a bennfentes információ kihatót volna az ügyletre.^[33] Így pl. a főtanácsnok utal az Egyesült Királyság kormánya által hozott példára, amely szerint valamely személy „azért ad el részvényeket – jóllehet olyan bennfentes információkkal rendelkezik, amelyek alapján a részvényárak emelkedése várható –, mert azonnal szüksége van az eladásból származó bevételre, és nem tudja kivárni az árfolyam-emelkedést”.^[34]

[26] Vö. pl. Spector indítvány, 48-49., 51-52. bek.

[27] Spector indítvány, 46. bek.

[28] Spector indítvány, 61. bek.

[29] Spector indítvány, 52. bek.

[30] Spector indítvány, 59. bek.

[31] Spector indítvány, 52. bek.

[32] Vö. 1.2. cím.

[33] Spector indítvány, 62-67. bek.

[34] Spector indítvány, 66. bek.

A főtanácsnoki indítvány szerint tehát ezekben az esetekben az bennfentes kereskedelem hiányának döntő eleme a felhasználás (azaz a befolyásolás) kizártsága. Így „olyan helyzetekben, amelyekben kizárt, hogy a bennfentes információ ismerete befolyásolja a cselekvést, nem lehet a bennfentes információ »felhasználásáról« beszélni”.^[35] A főtanácsnok azonban utal arra is, hogy a kivételek „mind a tilalom célul szolgáló szűkítéséből következnek, tehát olyan helyzeteket érintenek, amelyekben a bennfentes kereskedelem tilalmának értelme és célja nem érvényesül”.^[36]

d) Viszony a tagállami joghoz

A főtanácsnok kifejezetten (bár másodlagosan)^[37] állást foglal az irányelv tagállami joghoz való viszonya tekintetében is. Megállapította, hogy a MAD I „harmonizációja mértékének kérdésére – teljes harmonizáció vagy minimális harmonizáció – nem lehet általánosan az egész irányelvre vonatkozóan választ adni”, hanem „annak minden elemét önmagában kell vizsgálni”.^[38] A „bennfentes kereskedelem” tilalma tekintetében „szigorúbb tagállami szabályozásnak „sem valódi szükségessége, sem az arra vonatkozó jelentős mozgástér nem ismerhető el”.^[39] Így kifejezetten kimondja, hogy a bennfentes kereskedelem fogalma (tilalma) tekintetében a MAD I teljes jogharmonizációt jelent.^[40]

A Bizottság hivatkozott arra, hogy „a »felhasználás« fogalmát az irányelvben nem határozták meg, bizonytalan jogi fogalomról van szó, amelynek kitöltése során a tagállamokat – szemben a teljes harmonizáció esetével – eleve széles mérlegelési mozgástér illeti meg”. A főtanácsnok szerint azonban „a felhasználás fogalma [...] „sokkal inkább önálló közösségi jogi fogalom, amelyet egységesen kell meghatározni valamennyi tagállam számára.”^[41]

5. Az EU Bíróság ítélete

Az EU Bírósága a tagállami bíróság második és harmadik kérdésére egyszerűen válaszolta meg. Az ítélet összegzése szerint „a kérdést előterjesztő bíróság közelebről azt szeretné meghatározni, hogy ahhoz, hogy valamely ügyletet tiltott bennfentes kereskedelemnek minősítsenek, elegendő-e, ha a bennfentes információval rendelkező elsődleges bennfentes valamilyen piaci ügyletet hajt

[35] Spector indítvány, 62. bek.

[36] Spector indítvány, 86. bek.

[37] Az erre vonatkozó tagállami bírósági kérdést ugyanis a főtanácsnok nem tartotta elfogadhatónak. Vö. Spector indítvány, 71-73. bek.

[38] Spector indítvány, 75. bek.

[39] Spector indítvány, 86. bek.

[40] Spector indítvány, 88. bek.

[41] Spector indítvány, 91-92. bek.

végre az információ által érintett pénzügyi eszközökkel, vagy ezen kívül annak bizonyítása is szükséges, hogy e személy az említett információt »a tények ismeretében használta fel«.^[42]

a) A felhasználás és annak vélelmezése

A Bíróság a bennfentes információ felhasználásának fogalmát tartalmilag valójában nem is elemezte, hanem csak annak a bennfentes kereskedelem többi eleméhez való viszonyát határozta meg. Megállapította, hogy amennyiben az elsődleges bennfentes „bennfentes információval rendelkezik, és ezeket az információkat felhasználja oly módon, hogy [...] az információhoz kapcsolódó pénzügyi eszközöket vesz vagy ad el [...], egyben azt is jelenti, hogy e személy az említett rendelkezés értelmében »ezeket az információkat felhasználja«.^[43]

Ebből kitűnően viszont a Bíróság szerint a bennfentes kereskedelemnek fogalmi eleme az információk felhasználása. Ennek fennállását azonban nem kell önállóan bizonyítani, hanem azt a többi elem [azaz a) elsődleges bennfentes, b) bennfentes információval rendelkezés és c) ügyletkötés] fennállása esetén vélelmezni kell.

A felhasználás vélelmét az ítélet külön – a szubjektív elemektől és a bennfentes kereskedelmet kizáró okoktól függetlenül – nem indokolja. De ebben a vonatkozásban is felhozható az ítélet azon megállapítása, hogy „a 2. cikk (1) bekezdésének a)-c) pontjában említett elsődleges bennfenteseket a bennfentes információval érintett pénzügyi eszközök kibocsátójához fűző bizalmi kapcsolat”, az ami „az előbbiekről e vonatkozásban különös felelősséget feltételez”.^[44] Az ítélet kivételeket érintő részéből pedig a felhasználás vélelme tekintetében is indokolást képez az a megfontolás is, hogy „szoros kapcsolat áll fenn a bennfentes kereskedelem tilalma és a bennfentes információ fogalma” között, hiszen utóbbi „amelynek nyilvánosságra hozatala valószínűleg jelentős hatást gyakorolna a szóban forgó pénzügyi eszközök vagy a kapcsolódó származtatott pénzügyi eszközök árára”.^[45]

A felhasználás eleme azonban csak akkor vélelmezhető, ha „a védelemhez való jogot és különösen a fenti vélelem megdöntésének jogát tiszteletben tartják”.^[46]

[42] Spector-ítélet, 30. bek.

[43] Spector-ítélet, 62. bek.

[44] Spector-ítélet, 36. bek.

[45] Spector-ítélet, 50. bek.

[46] Spector-ítélet, 54. bek., hasonlóan 62. bek.

b) A szubjektív elemek és azok vélelmezése

Az ítélet másik súlyponti kérdése a bennfentes kereskedelem fogalmának szubjektív elemeivel kapcsolatos.

c) A szubjektív elemek szabályozottsága

Az EU Bíróság szerint a MAD a „bennfentes kereskedelmet [legalábbis elsődleges bennfentes esetén] objektív módon határozza meg”.^[47] A MAD 2. cikkének (1) bekezdése ugyanis

- „nem határozza meg, hogy a tiltott ügyletet »a tények ismeretében« kell végrehajtani”;^[48]
- „nem jelöli meg kifejezetten, hogy szükséges-e annak bizonyítása, hogy a bennfentes információ meghatározó volt a szóban forgó piaci ügylet végrehajtására vonatkozó döntés vonatkozásában”;^[49]
- „nem mondja ki kifejezetten, hogy az elsődleges bennfentesnek tudatában kellett lennie a birtokában lévő információ bennfentes jellegének”;^[50]
- „nem pontosítja, hogy az elsődleges bennfenteset spekulatív szándéknak kell-e vezetnie, csalárd szándékkal vagy szándékosan, illetve gondatlanságból kell-e cselekednie”.^[51]

A fenti nyelvtani értelmezés mellett erre vezetett a történeti értelmezés is. Ennek keretében az EU Bíróság egyrészt a szabályozási előzménnyel (IDD) való összevetésre utalt, hiszen az még kifejezetten tartalmazta „a tények ismeretében e bennfentes információ felhasználásával”^[52] való elkövetést. Másrészt a testület hivatkozott az Európai Közösségek Bizottsága által 2001. május 30-án előterjesztett irányelvjavaslatra is,^[53] amely „a tények ismeretében” kifejezést azzal az indokkal törölte, hogy „[az elsődleges bennfentesek] meghatározásukból adódóan nap mint nap bennfentes információkhoz férhetnek hozzá, és tudomásuk van az általuk kapott információk bizalmas jellegéről”.^[54]

d) A szubjektív elemek vélelmezése

Az ítélet a szubjektív elemekkel kapcsolatos másik fő megállapítása az, hogy a „2. cikkének (1) bekezdésében említett alkotóelemeinek együttes megvalósulása [...] lehetővé teszi az ügylet végrehajtója szándékának vélelmezését”.^[55] Ez

[47] Spector-ítélet, 35. bek.

[48] Spector-ítélet, 31. bek.

[49] Spector-ítélet, 32. bek.

[50] Spector-ítélet, 32. bek.

[51] Spector-ítélet, 32. bek.

[52] Spector-ítélet, 33. bek.

[53] 2001/0118[COD].

[54] Spector-ítélet, 34. bek.

[55] Spector-ítélet, 38. bek.

pedig nem kizárólag a szándéknak szükségképpen részét képező ismeret vélelmezése, hanem annak is, hogy „az információ [...] beépült döntéshozatalának folyamatába”.^[56]

A szubjektív elemek vélelmezése a Bíróság szerint egyrészt „a bennfentes kereskedelem különös jellegével magyarázható”. Ebben a körben az ítélet kiemeli, hogy „a 2. cikk (1) bekezdésének a)-c) pontjában említett elsődleges bennfenteseket a bennfentes információval érintett pénzügyi eszközök kibocsátójához fűző bizalmi kapcsolat az előbbiekről e vonatkozásban különös felelősséget feltételez.” Ehhez hasonlóan azt is, hogy egy „piaci ügylet végrehajtása [...] szükségszerűen döntések olyan összetett összefüggésbe illeszkedő láncolatának eredménye, amely főszabály szerint lehetővé teszi annak kizárását, hogy annak végrehajtója anélkül cselekedett volna, hogy cselekményeinek tudatában lett volna”.^[57]

Másrészt a szubjektív elemek vélelmezése az EU Bíróság szerint a MAD „céljával magyarázható, amely a közösségi pénzügyi piacok integritásának biztosítása és az e piacok iránti befektetői bizalom erősítése”. A „közösségi jogalkotó a bennfentes kereskedelem megelőzésére és közigazgatási szankcionálására szolgáló mechanizmus mellett döntött, amelynek csökkentenő a hatékonyságát, ha az rendszerint valamely szubjektív elem keresésétől függne”. A „piaci ügyletek tilalmának hatékony végrehajtása tehát olyan egyszerű szerkezeten alapul, amelyben a szubjektív védekezési jogalapok nem csupán a szankcionálás, hanem az említett tilalom megsértésének hatékony megelőzése érdekében is korlátozottak”.^[58]

e) A vélelmek korlátai: az alapjogi garanciák

Az EU Bíróság szerint a szubjektív elemek vélelmezése „mindazonáltal nem sértheti az alapvető jogokat”, így különösen a védelemhez való jogot és az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. cikkének (2) bekezdésében kimondott ártatlanság vélelmének elvét.^[59]

Ez még akkor is érvényesül, ha a MAD I közigazgatási intézkedésekre, illetve közigazgatási szankciókra vonatkozik, mivel „a szóban forgó jogsértések jellegére és az általuk adott esetben kiváltott szankció súlyosságának fokára tekintettel e szankciók az egyezmény alkalmazásának szempontjából” az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) az ítéletben is hivatkozott gyakorlata alapján a 6. cikk szempontjából „büntetőjogi szankcióknak minősülhetnek”.^[60] Az ártatlanság vélelméből eredően az EJEB ítélkezési gyakorlata azt követeli meg, hogy „a vélelmeket szorítsák ésszerű keretek közé, amelynek során vegyék figyelem-

[56] Spector-ítélet, 36. bek.

[57] Spector-ítélet, 36. bek.

[58] Spector-ítélet, 37. bek.

[59] Spector-ítélet, 39., 54. bek.

[60] Spector-ítélet, 42. bek.

be a kockázat súlyosságát, és óvják a védelemhez való jogot”.^[61]

Az EU Bíróság szerint szubjektív elemek vélelme vonatkozásában is kulcsfontosságú, hogy „a vélelem megdönthető és biztosított a védelemhez való jog”.^[62]

f) Kivételek a bennfentes kereskedelem fogalma alól

Az EU Bíróság is elismeri, hogy az általa követett értelmezés, a felhasználás és a bennfentes információ ismeretének és kihatásának vélelmezése „azzal a kockázattal jár, hogy az említett tilalom hatályát az említett irányelv által követett célok eléréséhez megfelelő és szükséges mértéken túlra kiterjeszti”.^[63]

A Bíróság szerint az irányelv célja, hogy biztosítsa „a pénzügyi piacok integritásának védelmét és erősítse a befektetők bizalmát”.^[64] Ez a „bizalom különösen azon a tényen nyugszik, hogy a befektetők egyenlő bánásmódban részesülnek”,^[65] mégpedig „az információkhoz való hozzáférés tekintetében”.^[66] Így „elkerülve azt, hogy egyikőjük, aki bennfentes információval rendelkezik [...] az információt nem ismerő más személyek rovására ebből hasznot húzzon”,^[67] azaz „ügyletek igazolatlan gazdasági előnyhöz juttatják őket a »nem bennfentesek« hátrányára”.^[68]

A Bíróság szerint „azt a kérdést, hogy az említett személy megsértette-e a bennfentes kereskedelem tilalmát, az említett irányelv céljára tekintettel kell vizsgálni”,^[69] csak „a fenti céllal ellentétes felhasználás minősül tiltott bennfentes kereskedelemnek”.^[70] Így „a bennfentes kereskedelem tilalma akkor alkalmazható”, ha az „elsődleges bennfentes az említett információ által neki juttatott előnyt az említett információval összhangban lévő piaci ügylet végrehajtása során jogtalanul használja fel”.^[71]

Ezek kapcsán az EU Bíróság ítéletében is megjelenik azonban az a megközelítés, hogy ilyen esetekben nemcsak a bennfentes kereskedelem fogalma (tilalma) kizárt, hanem már a felhasználás fogalma is. Így az ítélet utal arra, hogy a felhasználás fogalmát „az említett irányelv céljára tekintettel kell meghatározni”.^[72]

A Bíróság is bemutatja, hogy a MAD I preambuluma több példát ad olyan helyzetekre, amelyekben az a körülmény, hogy valamely bennfentes informáci-

[61] Hivatkozással az EJEB, 1988. október 7-i Salabiaku kontra Franciaország ítéletet, A. sorozat, 141-A. szám, 28. §, és az 1992. szeptember 25-i Pham Hoang kontra Franciaország ítéletet, A. sorozat, 243. szám, 33. §.

[62] Spector-ítélet, 44. bek. Ezen aspektusok részletes elemzésére lásd: Arden 2010, 342-346.

[63] Spector-ítélet, 46. bek.

[64] Spector-ítélet, 49. és 52. bek. Vö. MAD címe, valamint Preambulum (2) és (12) bek.

[65] Spector-ítélet, 47. bek.

[66] Spector-ítélet, 49. bek.

[67] Spector-ítélet, 48. bek.

[68] Spector-ítélet, 49. bek.

[69] Spector-ítélet, 62. bek.

[70] Spector-ítélet, 61. bek., hasonlóan 46. bek.

[71] Spector-ítélet, 53. bek.

[72] Spector-ítélet, 61. bek.

óval rendelkező elsődleges bennfentes piaci ügyleteket hajt végre, „önmagában nem minősül [...] bennfentes információ felhasználásának”,^[73] illetve ha annak is minősül, „önmagában nem minősül bennfentes kereskedelemnek”.^[74]

Az előbbi körbe tartozik

- a pénzügyi eszközök vételével vagy eladásával kapcsolatos jogszerű üzleti tevékenység tőzsdei kereskedők (szerződő félként tevékenységre jogosult testületek) részről,^[75]
- megbízás szabályszerű teljesítése erre felhatalmazott személyek által,^[76]
- a vétel vagy eladás végrehajtása más személy erre vonatkozó döntése alapján,^[77] míg az utóbbiba
- „bennfentes információ [...] nyilvános vételi ajánlattal összefüggésben történő felhasználása az adott társaság feletti ellenőrzés megszerzése vagy az adott társasággal történő egyesülés indítványozása céljából”.^[78]

g) Viszony a nemzeti joghoz

Az EU Bíróság szükségtelennek ítélte az arra vonatkozó tagállami bírósági kérdés megválaszolását, hogy az instrumentum a nemzeti jogok teljes vagy minimális harmonizációjára törekszik-e. Az EU Bíróság értelmezése szerint ugyanis a tagállami bírósági kérdése egy olyan szituációra vonatkozott (a felhasználás vélelmének tilalma), amelynek megvalósulását a bennfentes kereskedelem fogalmára vonatkozó (második és harmadik) kérdésekre adott válasz kizárja (hiszen annak alapján a MAD I éppenséggel felhasználás vélelmét^[79] mondja ki).^[80] Az ítélet azonban mellékesen utalt arra is, hogy objektivizált szabályozási konstrukcióval a jogalkotó célja „a tagállami jogszabályok egységes harmonizálásának elérése” volt.^[81]

h) Részösszegzés

A bennfentes kereskedelemmel kapcsolatos különféle elemek bizonyításának szükségességét (vélelmzését) a Spector-ítélet alapján a következő saját szerkesztésű táblázat szemlélteti:

[73] Spector-ítélet, 56. bek.

[74] Spector-ítélet, 59. bek.

[75] Spector-ítélet, 57. bek. [vö. MAD I (18) preambulumbekkezdés].

[76] Spector-ítélet, 58. bek. [vö. MAD I (18) preambulumbekkezdés].

[77] Spector-ítélet, 60. bek. [vö. MAD I (30) preambulumbekkezdés].

[78] Spector-ítélet, 60. bek. [vö. MAD I (29) preambulumbekkezdés].

[79] Vö. III.3.a. cím.

[80] Spector-ítélet, 64. bek.

[81] Spector-ítélet, 35. bek.

	Bizonyítandó elem	Vélelmezett elem	Nem szükséges elem	Kizáró ok
<i>objektív oldal</i>	elsődleges bennfentes	felhasználás		tőzsdei kereskedők stb. jogszerű üzleti tevékenysége
	értékpapír ügylet			a vétel vagy eladás végrehajtása
	bennfentes információ			nyilvános vételi ajánlattal összefüggésben történő felhasználás
<i>szubjektív oldal</i>		az információ ismerete		
		az információ mint a döntés motívuma		
			bennfentes jelleg ismerete	
			csalárdság, előnyszerzés	

1. táblázat: A bennfentes kereskedelemmel kapcsolatos különféle elemek bizonyításának szükségessége a Spector-ítélet alapján (Forrás: a szerző saját szerkesztése)

IV. A SPECTOR-ÜGY ÉRTÉKELÉSE

1. A szakirodalomban

A Spector-ítéletet a szakirodalom a bennfentes kereskedelemmel kapcsolatos európai uniós szabályozás jelentős mérföldkövének tartja. A Bíróság érvelését illetően azonban komoly módszertani kritikák is megfogalmazódtak, ahogy a bennfentes kereskedelem abból következő jogi konstrukciója kapcsán is jeleztek dogmatikai inkonzisztenciákat.

a) A felhasználás fogalma

Böse találó értékelése szerint a felhasználás fogalmának meghatározásával az ítélet jórészt adós maradt. A szubjektív elemek szükségességének kiterjedt elemzése ugyanis elvonta a figyelmet attól, hogy önmagában mit is jelent a fel-

használás fogalma. Ezt nem pótolja a felhasználás védelmezésének kimondása sem, mivel a fogalom meghatározásának hiányában nem tudjuk, hogy mit kell védelmezni.^[82]

b) A felhasználás védelme

A talán legerőteljesebb – többek által is felhozott, elsődlegesen módszertani jellegű – kritika a felhasználás védelmével^[83] kapcsolatos. A MAD I ugyanis egy másik jogellenes cselekmény, a piaci manipuláció kapcsán kifejezetten szabályoz védelmet.^[84] Akkor viszont a jogalkotó (*argumetnum a contrario*) nyilvánvalóan nem kívánt a bennfentes kereskedelem kapcsán védelmet alkotni.^[85]

A felhasználás védelme kapcsán Blachnio-Parzych arra is utal, hogy amennyiben a jogalkotó valóban olyan szabályozást akart volna, ami az ítéletben megjelent, akkor egyszerűen kihagyta volna a felhasználás elemét.^[86]

Ez utóbbi kritika azonban nem megalapozott, mivel a Blachnio-Parzych által feltételezett és az ítéletben megjelenő szabályozási konstrukció nem azonos. A felhasználás védelmezése esetén az azzal kapcsolatban sikeres ellenbizonyítás kizárja a felelősséget. Ezzel szemben a felhasználás elemének teljes mellőzése esetén a felelősség akkor is megállapítható lenne, ha a bennfentes információ döntésre való kihatása teljesen kizárt lett volna. A felhasználás védelmezése tehát nem azonos a felhasználás elemének teljes mellőzésével.

Az igazi kérdés tehát az, hogy a felhasználás védelmezésének kimondásával az EU Bíróság az értelmezés keretein belül maradt-e, vagy – aktivista módon^[87] – lényegben jogot alkotott.

c) Az objektivizálás és a szubjektív elemek védelmezése

A bennfentes kereskedelem Spector-ítéletben alapul vett fogalma a szubjektív elemek védelmezésén alapul. Ezzel azonban az EU Bíróság azt ismerte el, hogy a jogalkotó célja a MAD I megalkotásakor nem a szubjektív elemek eltörlése, hanem „csak” szintjük csökkentése volt.^[88]

A szakirodalom értékelése szerint az irányelv elsődleges bennfentes esetén a bennfentes információ ismeretét is védelmezi. Ennek kritikájaként azonban

[82] Böse, 2011, 194-195.

[83] Ez a kérdés az amerikai szabályozás kapcsán már korábban megjelent, ahogy a bennfentes kereskedelem sok más problematikája is. Vö. Langenbucher, 2013, 447.

[84] MAD I 1. cikk 2. bek. a) pont: „kivéve, ha az a személy, aki az ügyletet megkötötte, illetve a vételi vagy eladási megbízást adta, bizonyítja, hogy szóban forgó eljárása során jogos indokok vezérelték, és hogy az érintett ügylet vagy megbízás megfelel az érintett szabályozott piac elfogadott piaci gyakorlatának”.

[85] Böse, 2011, 198.; Blachnio-Parzych, 2013, 139.

[86] Blachnio-Parzych, 2013, 136.

[87] Klöhn, 2010, 355.

[88] Böse, 2011, 194.

utalnak arra, hogy az ismeretre vonatkozó fogalmi elem mellőzésére éppen azért került sor, mert a felhasználás – már főtanácsnoki vélemény szerint is – ismeretet feltételez.^[89] Ezzel összhangban Blachnio-Parzych arra utal, hogy a történeti értelmezéssel a MAD I olyan interpretációja is összhangban lett volna, amely szerint csak az információnak az elsődleges bennfentes döntésére való kihatását kell vélelmezni,^[90] míg magát az ismeretet nem.

A szakirodalomban van olyan álláspont is, hogy elsődleges bennfentes esetén a MAD I nemcsak a bennfentes információ ismeretét, hanem az információ bennfentes jellegének ismeretét is vélelmezi.^[91] Ennek elfogadása azonban az eljárás alá vont elsődleges bennfentes akkor is mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy az általa ismert információ bennfentes jellegének nem volt tudatában.

d) A kivételek

A szakirodalom szerint az EU Bíróság összességében nem a jogbiztonságnak megfelelően határozta körül a bennfentes kereskedelem fogalmát. Ennek körében különösen a „tisztegtelen” előnyökre való utalás képezte a kritika tárgyát.^[92]

Böse azt is megállapítja, hogy a MAD I preambulumának egyes bekezdései – az ítélethez képest – kifejezetten különböztetnek a felhasználás, illetve a bennfentes kereskedelem hiánya között. Így helyesebb lett volna az ítélet olyan megközelítése, amely a kivételeket sokkal erőteljesebben hozta volna összefüggésbe a felhasználás fogalmával.^[93]

e) A másodlagos bennfentesek

Klöhn arra utal, hogy az ítéletből összességében nem világos, hogy a vélelmek mennyiben lesznek alkalmazhatók az ún. másodlagos bennfentesek esetén. Ebben a vonatkozásban ugyanis egyaránt lehetnek érvek a megfelelő alkalmazás, illetve annak elvetése mellett is. Igenlő választ kell adni, ha a vélelmeket döntően a bennfentes információ fogalmára vezetjük vissza. Ezzel szemben tagadót, ha azok fontosabb indokaként az elsődleges bennfentesek fokozott hozzáférési lehetőségeit tekintjük.^[94]

[89] Böse, 2011, 194.

[90] Blachnio-Parzych, 2013, 138.

[91] Langenbucher, 2013, 444-445.

[92] Langenbucher, 2013, 436.; illetve Klöhn, 2010, 356-357.

[93] Böse, 2011, 195., 196.

[94] Klöhn, 2010, 362-363.

2. Saját elemzésem és értékelésem

A Spector-ügy különös nehézségét az jelentette, hogy a tagállami bíróság által feltett kérdésekben a bennfentes kereskedelem fogalmának több aspektusa is összekapcsolódott: nevezetesen a bennfentes információk felhasználása, a bennfentes információk ismerete (ezek kihatása a döntésre) és a bennfentes kereskedelem alóli kivételek. A főtanácsnoki indítvány, az ítélet és szakirodalom megközelítésének eltérései is nagyrészt abból erednek, hogy ki melyik kérdésre helyezte a hangsúlyt, illetve mennyiben ismerte el azok esetleges összefüggéseit.

a) A felhasználás és annak véelme

A Spector-ügy központi kérdésének (ahogy az a főtanácsnoki indítvány érvelésében és a szakirodalomban is megjelent) a felhasználás fogalmának kellett volna lennie. Ehhez képest az EU Bírósága nem ennek tartalmát értelmezte, hanem – módszertanilag is megkérdőjelezhető módon – egyszerűen annak vélelmezését mondta ki elsődleges bennfentesek esetén. Ezzel a bennfentes kereskedelemért való felelősség szempontjából a felhasználás jelentősége jelentős mértékben csökkent, teljesen azonban nem enyészett el. Annak funkciója az ítélet szerint lényegében abban merül ki, hogy az eljárás alá vont személynek – az ezzel kapcsolatos ellenbizonyítás segítségével – lehetővé tegye a bennfentes kereskedelem megállapítása alóli mentesülést.

b) A szubjektív elemek és azok vélelmezése a fogalomban

Az ítélet egyértelműen tisztázza, hogy melyek azok a szubjektív elemek, amelyek fennállása (elsődleges bennfentes esetén) nem szükséges a bennfentes kereskedelem fogalmához. Így az elsődleges bennfentesnek nem kell tudnia a birtokában lévő bennfentes információról (annak bennfentes jellegéről), nem kell az sem, hogy az meghatározó motívuma legyen a piaci ügylet végrehajtására vonatkozó döntésnek, valamint nem szükséges a részéről sem csalárd szándéknak, sem spekulatív célzatnak fennállnia.

Az EU Bíróság azt is kimondta, hogy az elsődleges bennfentes szándéka is egy olyan körülmény, amelyet a bennfentes kereskedelem megállapításához (a felhasználáshoz hasonlóan) megdönthetően vélelmezni kell. Az ítélet viszont csak arra tért ki külön, hogy vélelmezendő a bennfentes információ ismerete, illetve a döntésre gyakorolt kihatása. Az viszont már kérdéses – és a szakirodalomban is vitatott –, hogy az információ bennfentes jellegének tudatát vagy a spekulatív (csalárd) szándékot is vélelmezni kell-e (vagy ezek egyszerűen nem képezik részét a bennfentes kereskedelem fogalmának). Ennek azért van jelentősége, mert első esetben az erre vonatkozó ellenbizonyítás kizárja a bennfentes kereskedelem megvalósulását, míg a második esetben nem.

Összességében az EU Bíróság – a hatékonyságra és az elsődleges bennfentesek (egy részének) fokozott felelősségére támaszkodva – a bennfentes kereske-

delem fogalmát korlátozott mértékben objektivizálta. Az ítélet azonban – a szándék vélelmének megfogalmazásával – lehetővé teszi a bennfentes kereskedelem megállapításának szubjektív alapon való mellőzését (mármint egyes tudati elemek fennállásával kapcsolatos sikeres ellenbizonyítás esetén).

c) A bennfentes kereskedelem fogalma alóli kivételek

Az EU Bíróság is észlelte, hogy a vélelmekre tekintettel a bennfentes kereskedelem hatóköre olyan mértékben kitágult, amit a szabályozás célja nem feltétlenül indokol. Erre figyelemmel komoly hangsúlyt fektetett a bennfentes kereskedelem fogalma alóli kivételekre. Ezzel a bennfentes kereskedelem szabályozása elmozdult egy olyan – a közigazgatási szabályozás körében egyébként is tipikus – megoldás felé, amely az engedélyezettségre tekintettel statuál kivételeket egy amúgy viszonylag tág tilalom alól.

Az EU Bíróság a kivételeket elsősorban a bennfentes kereskedelem szabályozásának céljából vezette le, de ezekkel hozta összefüggésbe a bennfentes kereskedelem elleni irányelv preambulumban nevesített esteket. Összességében azonban nehezen állapítható meg, hogy ezek a kivételes körülmények a felhasználás fogalmát zárják ki, vélelmének megdöntését jelentik, vagy a bennfentes kereskedelem megvalósulásának egyéb akadályát képezik.

d) Viszony a tagállami jogokhoz

Az EU Bíróság – talán az előzetes döntéshozatali eljárás jellegéből is eredően – igen kevés figyelmet fordított arra is, hogy a bennfentes kereskedelemmel kapcsolatos vélelmek egy irányelvben helyezkednek el, amelynek célja a nemzeti rendelkezések harmonizálása.

Az EU Bíróság még az arra vonatkozó kifejezett tagállami bírósági kérdés megválaszolását is szükségtelennak ítélte, hogy az instrumentum a nemzeti jogok teljes vagy minimális harmonizációjára törekszik-e. Az ítélet egyéb érveléséből azonban olyan álláspont következik, hogy – legalábbis a bennfentes kereskedelem fogalma tekintetében – az irányelv által végrehajtott harmonizáció teljes, annál szigorúbb szabályozást a nemzeti jogban nem lehet alkalmazni.

A jogharmonizációs kötelezettség jellege tekintetében azonban a főtanácsnok egyértelműen megkülönböztette a bennfentes kereskedelem fogalmára (és tilalmára), illetve szankcionálására vonatkozó (az irányelvben is elkülönülő) rendelkezéseket. Az ítélet erre az aspektusra sem fordít figyelmet, így nem ad eligazítást abban a kérdésben sem, hogy a tagállamok a közigazgatási felelősség feltételeinek szabályozásánál a bennfentes kereskedelem fogalmához képest további feltételeket megkövetelhetnek-e. Így különösen köthetik-e a bennfentes kereskedelem miatti közigazgatási felelősség megállapítását elsődleges bennfentesek esetén is ahhoz, hogy a hatóság bizonyítsa: az eljárás alá vont személy tisztában volt a bennfentes információval (annak bennfentes jellegével), vagy legalábbis azt, hogy ebben a vonatkozásban gondatlanság terhelte.

V. TOVÁBBHATÁS ÉS ALKALMAZHATÓSÁG A HATÁLYOS EURÓPAI UNIÓS JOGBAN

A MAD I-et a piaci visszaélések európai uniós közigazgatási szabályozása tekintetében felváltotta az Európai Parlament és a Tanács 596/2014/EU rendelete (a MAR).^[95]

1. A bennfentes kereskedelem fogalma

A MAR alapján bennfentes kereskedelem az, amikor „a bennfentes információkkal rendelkező személy ezeket az információkat felhasználja oly módon, hogy közvetlenül vagy közvetve, saját vagy harmadik személy javára az információhoz kapcsolódó pénzügyi eszközöket szerez meg vagy idegenít el.”^[96] Ezen felül „szintén bennfentes kereskedelemnek minősül a bennfentes információ felhasználása az információhoz kapcsolódó pénzügyi eszközre szóló megbízás visszavonása vagy módosítása révén akkor, ha az adott személy a bennfentes információhoz a megbízást követően jutott hozzá”.^[97]

Ezek a rendelkezések „minden olyan személyre alkalmazandó[k], aki az alábbiak bármelyikéből eredően bennfentes információval rendelkezik:

- a kibocsátónak vagy a kibocsátási egységek piaca szereplőjének ügyvezető, döntéshozó vagy felügyeleti szervében betöltött tagság;
- a kibocsátónak vagy a kibocsátási egységek piacának szereplőjének tőkéjében való részesedés;
- az információkhoz munkaviszony, valamely foglalkozás gyakorlása vagy feladatok teljesítése során való hozzáférés; vagy
- bűncselekményekben való részvétel”.^[98]

A rendelkezések „minden olyan személyre is alkalmazandó[k], aki az első albekezdésben említettektől eltérő körülmények között rendelkezik bennfentes információval, amennyiben az említett személy tudja, vagy tudnia kellett volna, hogy bennfentes információról van szó”.^[99]

A bennfentes információ „olyan pontos információ, amelyet nem hoztak nyilvánosságra, és amely közvetlenül vagy közvetve egy vagy több kibocsátóval, illetve egy vagy több pénzügyi eszközzel kapcsolatos, és amelynek nyilvánosságra hozatala valószínűleg jelentős hatást gyakorolna a szóban forgó pénzügyi eszközök vagy a kapcsolódó származtatott pénzügyi eszközök árára”.^[100]

A bennfentes kereskedelem fogalma (és tilalma) alóli nevesített kivételeket

[95] HL L 173, 12.6.2014, 1-61.

[96] MAR 8. cikk (1) bek., első mondat.

[97] MAR 8. cikk (1) bek., második mondat.

[98] MAR 8. cikk (4) bek., első albekezdés.

[99] MAR 8. cikk (4) bek., második albekezdés.

[100] MAR 7. cikk (1) bek. a) pont.

(korábbiakhoz képest kibővítve) már a MAR „Jogszerű magatartás” című 9. cikke tartalmazza. Ezek körében a MAR számos olyan körülményt szabályoz, ami alapján ha „személy bennfentes információval rendelkezik vagy rendelkezett, ez a tény önmagában nem jelenti azt, hogy azt az információt fel is használta és így megszerzés vagy elidegenítés révén bennfentes kereskedelem vett részt”. További (és részben ezekkel egybeeső), a bennfentes kereskedelem fogalmát kizáró okokat tartalmaz a MAR preambuluma (30), illetve (31) bekezdése is.

A rendelet szerint „tilos a bennfentes kereskedelem”.^[101] Ezen felül a „tagállamok a nemzeti joggal összhangban hatáskört biztosítanak az illetékes hatóságok számára a megfelelő közigazgatási szankciók és közigazgatási intézkedések meghozatalához” bennfentes kereskedelem tilalma esetén is.^[102]

2. A Spector-ítélet öröksége

Vizsgáljuk meg a Spector-ítélet örökségét a bennfentes kereskedelem hatályos európai uniós szabályozásának – több vonatkozásban is megváltozott – kontextusában.

a) A felhasználás véelme

A MAR preambuluma kifejezetten szerepel, hogy „amennyiben egy bennfentes információval rendelkező jogi vagy természetes személy közvetve vagy közvetlenül az adott információ által érintett pénzügyi eszközöket szerez meg vagy idegenít el, illetve próbál megszerezni vagy elidegeníteni akár saját, akár harmadik fél hasznára, vélelmezni kell róla, hogy az illető felhasználja ezt az információt”.^[103]

A preambulum bekezdés igen erőteljesen támaszkodik a Spector-döntésre, de abban ahhoz képest két különbség is kimutatható. A MAR a vélelmet nem korlátozza az elsődleges bennfentesekre, hanem az a másodlagos bennfentesekre is kiterjed. Ezen felül a MAR a vélelmet már nem bújtatja a jogértelmezés álcájába, azaz abban csak egyszer (vélelmezett körülményként) szerepel a felhasználás kifejezés. Ezzel szemben a Spector-ítélet az ügylekötést kétszer – a felhasználás módjaként és vélelmezésének alapjaként – is szerepelteti.^[104]

b) A szubjektív elemek véelme

A MAR sem tartalmaz szubjektív elemeket a bennfentes kereskedelem fogalmában. A továbbiakban is irányadó tehát a Spector-ítélet azon értelmezése,

[101] MAR 14. cikk a) pont.

[102] MAR 30. cikk (1) bek. a) pont.

[103] MAR Preambulum (24) bek.

[104] Vö. Spector-ítélet, 62. bek.

hogyan a bennfentes kereskedelem fogalmánál elsődleges bennfentesek esetén a) bennfentes információ ismeretét, b) a döntésre vonatkozó kihatását, illetve c) az információ bennfentes jellegének ismeretét vélelmezni kell. A vélelmek következtében a hatályos szabályozásra is igaz, hogy az praktikus alkalmazható, de annak hatóköre veszélyes mértékben kitérülhet.^[105]

c) Kivételek a bennfentes kereskedelem alól

A MAR már kifejezetten tartalmazza azt a Spector-ítéletben kimondott tételt, hogy „azt, hogy egy személy megsértette-e a bennfentes kereskedelem tilalmát, vagy megpróbált-e [valaki] bennfentes kereskedelmet folytatni, e rendelet azon céljára tekintettel kell elemezni, amely a pénzügyi piac integritásának védelmére és a befektetői bizalom növelésére irányul, amely utóbbi pedig azon a bizonyosságon alapul, hogy a befektetők azonos bánásmódban részesülnek és a bennfentes információkkal való visszaélés ellen védelmet élveznek”.^[106]

d) Viszony a tagállami szankcionáláshoz

A bennfentes kereskedelem fogalmával kapcsolatosan a MAR nem jogharmonizációs kötelezettségként, hanem közvetlenül alkalmazandó jogként része a bennfentes kereskedelem európai uniós szabályozásának. Így a bennfentes kereskedelem fogalma tekintetében már nem problematikus, hogy az EU Bírósága a Spector-ítéletben a tagállami joghoz való viszony tekintetében nem adott egyértelmű útmutatást.

A közigazgatási szankciók (és intézkedések) meghatározása azonban bennfentes kereskedelem esetén továbbra is a rendeleti szintű szabályozás ellenére jogalkotási kötelezettségként jelenik meg az EU jogában. Ennek vonatkozásában viszont továbbra sem lehet eldönteni, hogy ezen feltételeinek meghatározása során a tagállamok mennyiben követelhetik meg pl. a bennfentes kereskedelem fogalmában nem szereplő (a fentiek szerint vélelmezendő) szubjektív elemek bizonyítását. Elképzelhető, hogy erre a kérdésre majd egy másik előzetes döntéshozatali eljárásban az EU Bírósága ad választ.

3. Összegző táblázat

A Spector-ítélet hidat képez a bennfentes kereskedelem korábbi és hatályos európai uniós szabályozása között. Annak jogtételi számos vonatkozásban (sok esetben módosult formában) megjelentek a MAR rendelkezései között, illetve továbbra is segítséget nyújtanak a bennfentes kereskedelem hatályos szabályozásának értelmezéséhez. Ennek részleteit a következő saját szerkesztésű táblázat szemlélteti:

[105] Anderson, 2018, 123-124.

[106] MAR Preambulum (24) bek.

	MAD I	Spector-ítélet	MAR
felhasználás vélelme	-	(54)	Preambulum (24)
szándékosság véelme		(38)	[Spector-ítélet (38) alkalmazható]
kivételek bennfentes kereskedelem alól a szabályozás célja alapján	-	(61)	Preambulum (24)
tételes kivételek a bennfentes kereskedelem fogalma alól	2. cikk (3) bek., Preambulum (18) és (29) (30)	(56)-(60)	9. cikk Preambulum (30) első mondat Preambulum (31) negyedik mondat

2. táblázat: A MAD I, a Spector-ítélet és a MAR összehasonlítása (Forrás: a szerző saját szerkesztése)

IRODALOM

- Anderson, John P. (2018): *Insider Trading. Law, Ethics and Reform*. CUP, New York.
- Arden, Mary (2010): Spector Photo Group and its wider implications. In: *European Company and Financial Law Review*. 2010/2. 342-346.
- Blachnio-Parzych, Anna (2013): The Use of Inside Information. Eucrim. In: *The European Criminal Law Associations' Forum*. 2013/4. 136-140.
- Böse, Martin (2011): Case C-45/08, Spector Photo Group NV, Chris Van Raemdonck v. Commissie voor het Bank-, Financie- en Assurantiewezen (CBFA), Judgment of the European Court of Justice (Third Chamber) of 23 December 2009. In: *Common Market Law Review*. 2011. 196-201.
- Kaszás Ágnes Roxán (2008): Elvi elszántság, gyakorlati tehetetlenség: a bennfentes kereskedelem elleni küzdelem első másfél évtizede. In: *Magyar Jog*. 2008/2. 96-103.
- Kis Norbert – Nagy Marianna (2007): *Európai közigazgatási büntetőjog*. HVG-ORAC, Budapest.
- Klöhn, Lars (2010): The European Insider Trading Regulation after Spector Photo Group. In: *European Company and Financial Law Review*. Vol.7 (2010) N 2. 347-366.
- Langenbucher, Katja (2013): Insider trading in European law. In: Bainbridge, Stephen et. al. (eds.): *Research Handbook on Insider Trading*. Elgar, Cheltenham. 429-449.
- Mnb.hu: MAD/MAR. (Elérhető: <https://www.mnb.hu/felugyelet/szabalyozas/mad-mar>. Letöltés ideje: 2019. 08. 15.).
- Nagy Marianna (2018): Dogmatikai alibi megoldások - a közigazgatási szankciós törvényről. In: *Jogtudományi Közlöny*. 2018/5. 252-259.

Az első hó a domboldalon

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI., Andrássy-út 16.
Telefon: Aut. 266—83, 245—09

Negyedévre 6.40 pengő
Félévre 12.50 pengő
Egyes szám ára 50 fillér

Sportjogi dilemmák koronavírus idején

I. BEVEZETŐ

A koronavírus-járvány óriási kihívás elé állította a világot, megbénítva az élet minden területét. A COVID-19 névre keresztelt kórokozó begyűrűzött a sportéletbe is, felborítva annak jól felépített struktúráját.

Az utóbbi évtizedekben viszonylag kiegyensúlyozottan működő rendszer és annak működtetői hirtelen rengeteg kérdéssel találták magukat szembe a Kínából a 2019. év végén útjára indult járvány miatt, melynek következtében számos korlátozó intézkedést vezettek be világszerte, és a legtöbb sportrendezvényt törölték vagy elhalasztották. Erre az utóbbi sorsra jutott az idei év két fő sporteseménye, a tokiói olimpia és a labdarúgó Európa-bajnokság, továbbá elmaradtak vagy félbeszakadtak az olimpiai kvalifikációs és más nemzeti, nemzetközi versenyek, bajnokságok is.

Hazánkban a 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet mondta ki, hogy 2020. március 17. napjától sportrendezvények csak nézők nélkül, zárt kapuk mögött tarthatók meg. Erre a rendelkezésre a sportági szakszövetségek különböző módon reagáltak; volt, ahol pár napig még zárt kapus mérkőzéseket tartottak, de rövid időn belül a legtöbb hazai szövetség lezárta, befejezetté nyilvánította, félbeszakította vagy felfüggesztette a bajnokságokat, kupaküzdelmeket, elhalasztotta vagy törölte a versenyeket, így 2020. március vége és 2020. május 4. napja között gyakorlatilag leállt a sportélet.

A 170/2020. (IV. 30.) Korm. rendelet alapján 2020. május 4. napjától Magyarország egész területén sportrendezvény nézők nélkül, zárt körülmények között megtartható volt, a sportegyesület által szervezett, valamint az amatőr sport, a szabadidős sport és a tömegsport célú edzésen való részvétel is megengedetté vált, tehát ez alapján a kijárási korlátozásról szóló 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet által már engedélyezett egyéni szabadidős sporttevékenység, továbbá a munkavégzés vagy a hivatásbeli kötelezettség teljesítése esetén a hivatásos sportolók által végzett sporttevékenység mellett lehetővé tette a szabadidős sport, valamint tömegsport célú edzéseken való részvételt életkortól függetlenül, amelyre zárt térben és szabadtéren, egyéni vagy csoportos sportolás keretében is sor kerülhetett. Ezt követően a 241/2020. (V. 27.) Korm. rendelettel a sportrendezvényekkel kapcsolatban olyan szabályozás született, hogy ha a rendezvényre vonatkozó jogszabályban, valamint az e rendeletben meghatározott feltételeket a rendezvény szervezője biztosítja, a szabad-

téri rendezvény a 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelettől eltérően megtartható, a szabadtéri rendezvény helyszínén való tartózkodás megengedett volt oly módon, hogy a szabadtéri sportrendezvényen a sportrendezvényekkel és sportedzésekkel kapcsolatos intézkedésről szóló 170/2020. (IV. 30.) Korm. rendelet 1. § (1) bekezdés a) pontjától eltérően nézők is részt vehettek.

Azzal egyidejűleg, hogy a 282/2020. (VI. 17.) Korm. rendelettel a Kormány a veszélyhelyzetet megszüntette, megszületett a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készütségről szóló 2020. évi LVIII. törvény, melynek 86. §-a szerint a rendezvények helyszínén való tartózkodásra a Kormány rendeletében különös szabályokat állapíthat meg. A fenti törvényi felhatalmazás alapján született meg a járványügyi készütségi időszak védelmi intézkedéseiről szóló 285/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet, melynek 1. § (1) bekezdése szerint a hatodik életévüket be nem töltött kiskorúak kivételével mindenki korán a tömegközlekedési eszközön, valamint az üzletben történő vásárlás során a száját és az orrot eltakaró eszközt (például orvosi maszk, sál, kendő) viselni.

Létszámkorlátozást is tartalmazott a törvény, de az csak a zárt helyen vagy a nem zárt helyen tartott, a zenés, táncos rendezvények működésének biztonságosabbá tételéről szóló 23/2011. (III. 8.) Korm. rendelet szerinti zenés, táncos rendezvény (a továbbiakban: rendezvény) vonatkozásában ír elő létszámkorlátot, akként, hogy – függetlenül a rendezvény nyilvános vagy nem nyilvános, valamint alkalmi vagy rendszeres jellegétől – abban az esetben tartható meg, ha a rendezvény helyszínén a jelenlévők létszáma (beleértve az ott foglalkoztatott személyeket) – egy időben nem haladja meg az 500 főt.

Kiemelést érdemel ekörben, hogy a szabadtéri rendezvényekről szóló 241/2020. (V. 27.) Korm. rendelet hatályát veszítette a veszélyhelyzet megszűnésének napjától, így az abban foglalt rendelkezéseket (pl. védőtávolság) sem kötelező alkalmazni már.

A szabályozás menetét végigkövetve megállapítható, hogy bár a veszélyhelyzet megszűnésével a sportrendezvények megtartásával kapcsolatban már nincsenek korlátok, a fentiek következtében a sportban, mint iparágban így is nagy megtorpanás történt, az elmúlt évtizedek bevételnövekedése most értelemszerűen megállt, és jelen pillanatban még jósolni sem lehet, milyen következményei, negatív hatásai lesznek a világjárványnak a sportgazdaságra, gondoljunk csak például a szponzorációból és az arculat-átvitelből, az ún. merchandisingből származó bevételi források csökkenésére.

Számos vetülete van annak a krízisnek, melyet a sportéletnek meg kell élnie a jelen pandémiás helyzetben, és melyek kihatással lehetnek a klubok gazdaságára csakúgy, mint azok sportteljesítményére, és esetlegesen akár közép- vagy hosszú távú problémákat okozhatnak működésükben, figyelemmel arra, hogy a sportgazdaság ezer szálon kötődik több olyan gazdasági ágazathoz – pl. turizmus, vendéglátás –, melyet szintén erősen érint a válsághelyzet.

Meg kell emellett jegyezni, hogy a járvány világjellegré tekintettel hasonló intézkedések születtek valamennyi országban, időben hol előbb, hol később.

Ez fejtette ki a hatását a nemzetközi versenyekre, kupákra, bajnokságokra, melyek elhalasztásra, törlésre, felfüggesztésre kerültek, tekintettel arra, hogy a különböző kontinentális és nemzetközi szövetségek, valamint az olimpiai bizottságok valamely jog (általában székhelyük joga vagy az alapidokumentumukban meghatározott más jog) hatálya alá tartoznak, de a tagszervezeteik anyajogának eltérése alapján lényegében nem lehetett minden tagszervezet székhelye szerinti jogának előírásait figyelembe venni (pl. beutazási előírások).

Jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogy a sportélet főbb területein – azon belül is kiemelten a látvány-csapatsportok életében – milyen problémákkal kell megküzdeni a jelenlegi helyzetben.

II. SPORTSZERZŐDÉSEK

A kötelmi jog egyik alapelve a „pacta sunt servanda”, miszerint a megállapodásokat, szerződéseket teljesíteni kell. A szerződéses kötelezettségek alóli mentesítésre, mentesülésre a jog csak kivételes esetben, egy nagyon szűk, jól körülhatárolható körben ad lehetőséget. Késedelemmel, hibás teljesítéssel vagy nem teljesítéssel kapcsolatban először azt kell megvizsgálni, hogy az adott szerződés milyen szabályrendszert tartalmaz ezekre az esetekre, milyen feltételek bekövetkezése esetén mentesülhet a szerződésszegő fél a jogkövetkezmények alól. Amennyiben a szerződés nem tartalmaz erre vonatkozó megállapodást, úgy a polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) rendelkezéseit kell megvizsgálni. A Ptk. 6:142 § szerint aki a szerződés megszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa. A szerződésszegés körülményeit minden esetben egyedileg kell mérlegelni az adott tényállás kapcsán, és mindhárom feltétel teljesülése esetén mentesülhet csak a szerződésszegő fél. Az ellenőrzési körön kívüli helyzetet nevezzük a köznyelvben vis maioroknak, melyet nem definiál pontosan egy jogszabály sem, de nem határozza meg általában egy sportszövetség versenykiírása sem, a vonatkozó bírói gyakorlat igyekszik kimunkálni annak meghatározására vonatkozó kritériumokat. A vis maior mindenképpen „ellenállhatatlan erőt” jelent, amely abszolút jellegű, azaz az emberek számára elérhető eszközökkel nem hárítható el. A gazdasági recesszió, pénzügyi válsághelyzet általában és önmagában nem sorolható ide, a vonatkozó bírói gyakorlatnak megfelelően például a 40-50%-os bevételecsökkenés is még a szokásos üzleti kockázat körébe esik, ugyanakkor azonban a Ptk. hivatalos kommentárja és a szakirodalom az árvíz, földrengés stb. mellett a járványokat már a vis maior kategóriájába sorolja.

A Ptk. 6:142. §-ában foglalt rendelkezés kockázattelepítési szabály. A szer-

zódésszegésért való felelősség alóli kimentés feltételrendszere a fokozott veszéllyel járó tevékenységgel okozott károkért való felelősség kimentési feltételeihez áll közel. A szerződésszegésért való felelősség szabályai a „belső” vis maior esetében nem teszik lehetővé a felelősség alóli mentesülést. A szerződést szegő fél a kártérítési felelősség alól csak akkor mentesül, ha az elháríthatatlan körülmény az ellenőrzési körön kívül esik.

Önmagában az, hogy a szerződést megszegő fél az adott körülményt nem képes befolyásolni, illetve nem képes arra hatást gyakorolni, nem eredményezi azt, hogy a körülményt ellenőrzési körön kívül esőnek kell tekinteni. Ebből következően ellenőrzési körbe eső lehet akár az olyan „belső” objektív körülmény is, amely a szerződésszegő által nem volt befolyásolható, és amely a gondos ellenőrzéssel sem volt elhárítható.

Ennek tükrében kerül áttekintésre néhány szerződéstípus.

1. Az amatőr sportolók megbízási szerződéseivel és a profi sportolók munkaszerződésével kapcsolatos problémák

a) Amatőr sportolók megbízási szerződései

A sportról szóló 2004. évi I. törvény (a továbbiakban: Sporttörvény) 5. §-a alapján amatőr sportoló sportegyesület keretében tagként, illetve ha a sportszövetség vonatkozó szabályzata másként nem rendelkezik, sportszerződés alapján, sportvállalkozás és az utánpótlás-nevelés fejlesztését végző alapítvány keretében pedig – amennyiben az ilyen alapítvány nem minősül egyúttal az e törvényben meghatározott sportiskolának is – sportszerződés alapján sportolhat. Köznevelési típusú sportiskola tanulója tanulói jogviszonya alapján is amatőr sportolónak minősülhet. A tanulói jogviszony szünetelése az amatőr sportoló versenyengedélyének érvényességét nem érinti.

A sportszerződésben a sportszervezet és az amatőr sportoló megállapodnak a sporttevékenységgel kapcsolatos együttműködésük feltételeiről. A sportszerződésre a Polgári Törvénykönyv megbízási szerződésre vonatkozó rendelkezéseit a Sport tv.-ben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.

A sportszerződés csak határozott időre, kiskorú amatőr sportoló esetén legfeljebb 1 évre, nagykorú amatőr sportoló esetén legfeljebb 3 évre köthető.

A sportszerződés – a sportszövetség vonatkozó szabályzatában meghatározottak szerint – egy versenyrendszer (bajnokság, szezon) időtartamára is köthető. A sportszerződés időtartama alatt annak lejártát követő időtartamra sportszerződés érvényesen nem köthető.

Az egy bajnokság időtartamára kötött megbízási szerződésekkel kapcsolatos probléma a nemzeti bajnokságok befejezetté nyilvánításával, illetve felfüggesztésével függ össze. Ezzel kapcsolatban meg kell vizsgálni, hogy a megbízási szerződés tartalmaz-e bármilyen kitélt vis maior esetére, pl. felmondható-e

a jogviszony. Tekintettel arra, hogy az elmúlt években nem volt példa hasonló esetre, általában ezek a szerződések nem tartalmaztak ilyen kitételeket.

Kérdésként merült fel, hogy lehet-e, kell-e módosítani, esetleg megszüntetni, és ha igen, mely rendelkezéseit az amatőr sportolók megbízási szerződéseinek, tekintettel arra, hogy a járványhelyzetre figyelemmel a sportolók értelemszerűen nem, vagy csak részben, más formában tudják teljesíteni szerződéses kötelezettségeiket. Ugyanez igaz a másik félre is, hiszen bizonytalan időre nem tudta biztosítani az edzés lehetőségét, mert nem volt helyszín, pl. bezárták az uszodát, az edzőtermet stb., vagy a versenyeztetést, mivel a versenyek, bajnokságok elmaradtak, félbeszakadtak a szövetségi döntések értelmében. Azaz a Sporttörvény által a sportszervezetre rótt 2. § (1) bekezdés szerinti^[1] kötelezettségét nem tudta (teljes mértékben) teljesíteni. Így a sportszervezet által a „karantén” idejére esetlegesen előírt edzésterveket a versenyzők (akik lehetnek amatőr vagy hivatásos sportolók)^[2] az otthoni körülmények között tudták csak korlátozott formában elvégezni.

Az amatőr sportoló egyesületi tagság alapján való sportolásánál nem jön szóba a fenti probléma. Hiszen a sportolás alapja, a mindkét fél által elvárt és nyújtott „szolgáltatások” a tagsági viszonyból erednek. Az egyesületi tagság kötelező tagi kötelezettségi eleme az egyesületi tagdíj megfizetése. Amikor nem tudja a tag a sportolási tevékenységet igénybe venni, felmerül a kérdés, kell-e tagdíjat fizetni. A válasz igen, hiszen a tagdíj az egyesületi tagságért, az egyesület céljainak megvalósításához való hozzájárulásként, a működés fenntartásáért fizetendő. Az egyesületi tagság egy önként vállalt döntés azzal, hogy elfogadja a tag az egyesület céljait, az alapszabályban előírt kötelezettségeket, melyeknek törvényileg kötelező része a tagdíj, ami egy sportegyesületnél havonta nem ritkán több tízezer forint. Ezen összeg nagysága miatt érezte úgy sok szülő, hogy a 4-6, de akár 10-14 éves gyermekének az egyesületi tagdíj fizetése nem korrekt, mivel szinte semmilyen egyesületi szolgáltatást (teremhasználat, edzés stb.) nem tud igénybe venni a gyermek. Ezt érezték az egyesületek is, és mivel hosszú távon nem akarták elveszíteni fiatal sportolóikat, voltak olyanok, ahol ideiglenesen csökkentették a tagdíjat (hic et nunc ne menjünk abba bele, hogy ezt csak az egyesület legfőbb döntéshozó szerve tudta volna megtenni, amely döntés meghozatalára általában részéről nem került sor), vagy online edzéseket tartottak, kiküldve a feladatokat, hogy mit végezzon el a sportoló, és pl. videofájlon visszavárva a megvalósítást, amit az edző értékelni tudott.

[1] A sportszervezet keretében sporttevékenységet folytató versenyző számára a sportszervezet köteles biztosítani a sportág jellege szerinti biztonságos sporttevékenység folytatásához szükséges feltételeket.

[2] Sporttörvény 1. § (3) bek. Versenyszerűen sportoló (a továbbiakban: versenyző) az a természetes személy, aki a sportszövetség által kiírt, szervezett vagy engedélyezett versenyeken, vagy versenyrendszerben vesz részt. A versenyző vagy amatőr, vagy hivatásos sportoló.

2. Hivatásos sportoló munkaszerződése

A Sporttörvény 8. § (1) bekezdése alapján a hivatásos sportoló a sportszervezettel kötött munkaszerződés vagy megbízási szerződés alapján fejt ki sporttevékenységét, feltéve, hogy a megbízási díj a számvitelről szóló törvény alapján bérköltségként kerül kifizetésre. A hivatásos sportoló sporttevékenységgel összefüggő munkaviszonyára a Munka Törvénykönyvről szóló 2012. évi I. törvényt (a továbbiakban: Mt.) a Sporttörvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.

A hivatásos sportolók esetében tehát az amatőr sportolóknál már felmerült kérdésekhez más problémakörök is csatlakoznak. Mindamellettt ugyanis, hogy a hivatásos sportolók szintén nem, vagy csak részben, más formában tudják teljesíteni szerződéses kötelezettségeiket – amellyel kapcsolatban érdekes kérdést vet fel, hogy ki miatt nem tudja, vagy miért nem tudja teljesíteni a szerződéses kötelezettségeit – kérdéses volt, hogy a munkáltatók milyen intézkedéseket hozzanak a kialakult helyzetre tekintettel ott, ahol a megélhetési forrása ez a sportolónak. A szabadságkiadás, az esetleges bércsökkenés, az alaphér felajánlása a munkáltatónak, a munkaszerződés egyéb irányú módosítása, a munkavégzés alóli mentesítés, a munkaviszony megszüntetése, a munkaszerződés lejártával kapcsolatos egyéb kérdéskörök mind-mind olyan téma, melyet érdemes külön is megvizsgálni. Annak az alapvető követelménynek a fényében érdekes ez, hogy bár a sportoló munkavállalónak az Mt. 52. § (1) bekezdés b)-c) pontjai alapján a munkaideje alatt – munkavégzés céljából, munkára képes állapotban – a munkáltató rendelkezésére kell állni, és munkáját személyesen, az általában elvárható szakértelemmel és gondossággal, a munkájára vonatkozó szabályok, előírások, utasítások és szokások szerint végezni, azaz edzeni, versenyeken, mérkőzéseken részt venni, regenerálódással, valamint a munkaszerződésében rögzített egyéb, pl. szponzorációval kapcsolatos feladatait ellátni. Mindezen kötelezettségei teljesítésére nem, vagy csak korlátozott módon adtak lehetőséget (pl. edzés otthon) a bevezetett korlátozó rendelkezések.

Az amúgy is nehéz helyzetben további problémát jelentett, hogy a hatóságok eltérően értelmezték a vonatkozó rendeleteket, talán azért is, mert nem egyszer olyan terminológiát használtak, amelyek eltértek a korábbi jogszabályokban alkalmazottaktól, illetve a szabályozás megfogalmazása nem volt egyértelmű. A 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet értelmezése során pl. többféle álláspont alakult ki az uszodák nyitvatartásával és az ott végezhető sportolási tevékenységekkel kapcsolatban. Alapvetően az okozott e körben problémát, hogy ki mehetett be az uszodába úszni. A 170/2020. (IV. 30.) Korm. rendelet 1. § (1) bekezdése értelmében ugyanis Magyarország egész területén a) sportrendezvény nézők nélkül, zárt körülmények között megtartható, b) a sportegyesület által szervezett, valamint az amatőr sport, a szabadidős sport és a tömegsport célú edzésen való részvétel megengedett volt. Tekintsünk el attól, hogy sportegyesületen kívül sportvállalkozás is szervezhető volna edzést, illetve ez alapján a válogatott edzések, melyeket a sportszövetségek szerveztek, nem lettek volna megtartha-

tóak. Tehát sokkal inkább legalább sportszervezetet lett volna helyes írni, vagy még tovább tágítani a kört. A sportrendezvény fogalmába lényegében bármilyen sporttal kapcsolatos tevékenység beletartozhat a Sporttörvény 77. § u) pontja alapján, mivel a sporteseménynek, ami része a fogalomnak, nincs definíciója.^[3] Ennél problematikusabb, hogy a szabadidős sport^[4] és a tömegsport célú edzés mit jelent, hiszen az edzésnek szintén nincs törvényi definíciója. Ugyanakkor a Sporttörvény szerint sporttevékenységnek minősül a meghatározott szabályok szerint, a szabadidő eltöltéseként kötetlenül vagy szervezett formában, illetve versenyszerűen végzett testedzés vagy szellemi sportágban kifejtett tevékenység, amely a fizikai erőnlét és a szellemi teljesítőképesség megtartását, fejlesztését szolgálja.^[5] Ez lényegében azt jelenti, hogy aki elmegy az uszodába és úszik, az szabadidős sport keretében, kötetlen formában végez testedzést. Innentől nem volt érthető vagy talán inkább érthető, hogy a különböző illetékességi területen működő tisztifőorvosok miért jutottak más-más következtetésre azzal kapcsolatban, ki is használhatja az uszodát. Az úszóedzésen való részvétel a munkavégzés vagy a hivatásbeli kötelezettség teljesítése esetén a hivatásos vagy amatőr sportolók által végzett sporttevékenységnek minősülhet, ezért az egyesületi tagsággal rendelkező úszókat (vízilabdázókat) beengedték az uszodába, ugyanakkor a szabadidős sport keretében a lakossági úszókat nem. Voltak olyan hatóságok, melyek azt mondták, hogy az uszodák nyitvatartását nem engedélyezte a Kormány,^[6] csak a strandokét, így az uszodákban sporttevékenység nem folytatható. Voltak olyan hatóságok is, melyek elfogadták a lakosság számára való megnyitását az uszodáknak, tekintettel arra, hogy aki úszik, az szabadidős sportot végez, hiszen magának tart edzést. Természetesen az egyéb kiszolgáló helyiségek, mint pl. szauna ilyen esetben nem voltak nyitva, hiszen az nem része az edzésnek, legfeljebb a rekreációnak, amire viszont nem volt engedély a kormányrendeletben. Az a hatósági álláspont, mely szerint az uszodák nem is lehettek nyitva annak dacára, hogy a bezárásukra való kötelezés alapvetően és egyértelműen egyik veszélyhelyzetben hozott jogszabályból sem volt kiolvasható, alapvetően téves volt. Ugyanis az uszodákat semelyik jogszabály nem záratta be, csak bizonyos tevékenységek volt korlátozva. Az, hogy a strandok megnyitását lehetővé tette egy kormányrendelet, nem jelenti azt, hogy zárva kell tartani azt, ami nincs egyébként úgy szabályozva. Ha ezt így értenénk, akkor

[3] Sportrendezvény: sportszervezet vagy sportszövetség által versenyrendszerben vagy azon kívül, sporttevékenység végzése céljából tartott verseny, mérkőzés. A sportesemény sportrendezvénynek minősül.

[4] Nincs a szabadidős sportnak definíciója, de a Sporttörvény 29. § (1) bek. szerint: a szabadidő-sport szövetségek nem feltétlenül sportágak szerint szerveződő, a szabadidős sporttevékenységre létrehozott országos sportszövetségek. Szabadidős sporttevékenységnek minősül a hagyományos magyar sportok ápolását célzó sporttevékenység is. Ezt összevetve a sporttevékenység fogalmával, a szabadidőben végzett testedzés, az szabadidős sport.

[5] Sporttörvény 1. § (2) bek.

[6] A védelmi intézkedésről szóló 168/2020. (IV. 30.) Korm. rendelet 4. § (4) bekezdése szerint a strand, valamint a szabadtéri fürdő nyitva tarthat és látogatható.

a kijárási korlátozásról szóló 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet alapján minden mást, pl. a hivatalokat és a bíróságokat is be kellett volna zárni, és nem lehetett volna ügyeket intézni, hisz nem voltak bent a kivételek között, és a kinyitását sem engedélyezte jogszabály.

A szerződések vizsgálata előtt fontos azt is megállapítani, hogy bármely munkáltatói intézkedés is merült fel, azokat mindig azon a szemüvegen át kellett megvizsgálni a róluk szóló döntés előtt, hogy amennyiben a sportoló nem edz, a fizikai, technikai képességei csökkennek, visszaesik a teljesítménye. Ez egy olyan bizonytalan helyzetben, amikor nem lehetett tudni, meddig is tart a veszélyhelyzet, a munkáltató részéről nagy körültekintést igényelt, hiszen hosszú időt vesz igénybe a „formába hozás”, az edzéskihagyás élettani hatásai és egyéb egészségügyi kérdések is felmerülnek e problémakör kapcsán.

a) A szabadság kiadása

A munkáltató az egészségügyi helyzet miatt kieső időtartamra az éves szabadságot akkor tudja kiadni, ha ebben a felek megállapodnak. Amennyiben ilyen megállapodás nem születik, úgy az általános szabályok szerint a munkavállaló éves szinten 7 munkanappal rendelkezik, illetve a szabadság akkor biztosítandó, ha akár a munkáltató, akár a munkavállaló a szabadság kiadását/kivételét 15 nappal korábban jelzi. A 7 munkanapon felül a fennmaradó szabadsággal rendelkezhet a munkáltató és jogosult kiadni, azonban a szabadság kiadásának időpontját a munkavállalóval legkésőbb a szabadság kezdete előtt 15 nappal közölni kell. A szabadság kiadása elsődlegesen a bajnoki (illetve verseny-) idények között célszerű. Azoknál a munkáltatóknál, ahol munkaidőkeret alapulvételével történik a munkaidő beosztása – és sportszervezetek esetén ez az általános –, fennáll annak a lehetősége, hogy a soron következő munkaidőkeretben rendelkezésre álló pihenőnapokat a munkáltató előrehozza és összefüggően kiadja. Ez ugyanakkor azt vonja maga után, hogy a munkaidőkeret következő részében a munkavállalóknak a mostani előrehozott pihenőnapokat le kell dolgozniuk. A szabadság kiadása a kialakult egészségügyi helyzetben az alábbi szempontok alapján volt megfontolandó: egyfelől amennyiben a fent ismertetett korlátozó rendelkezések alapján a munkavállaló nem tud munkát végezni, nem tudja a felkészüléssel kapcsolatos feladatait ellátni és a bajnokság, versenyek stb. folytatása, megrendezése is bizonytalan, kétségkívül jó megoldás lehet a szabadságolás, legalábbis a Munkáltató szempontjából. Másfelől a sportoló viszont ebben az esetben nem végez edzést, hisz az már munkavégzés lenne. Ennek a megoldásnak ugyanakkor kockázata, mint ahogyan korábban már rámutattam, hogy a sportoló leépül és nehezebb utána a szintre hozása, ráadásul negatív egészségügyi, élettani hatások is felmerülhetnek ezzel összefüggésben, továbbá egy ilyen esetben sokkal hosszabb a felkészülési idő, mintha valamilyen edzésmunka végezve lenne, azaz versenyhátrányba kerülhetnek azok a sportszervezetek, ahol ezt választják, ha a szövetség egy rövidebb időn belüli verseny vagy bajnokság folytatása mellett dönt.

b) Állásidő elrendelése

Abban az esetben, ha a munkáltató a munkavállalóinak nem tud munkát biztosítani, úgy állásidőt rendelhet el. Az állásidő elrendelése egyoldalú munkáltatói intézkedéssel történik, ahhoz a munkavállaló hozzájárulása nem szükséges, a munkavállalónak az állásidő tartama alatt nem kell munkát végeznie, és a munkahelyén megjelennie. Ennek a lehetőségnek a választásával kapcsolatban azt kellett megfontolnia a munkáltatónak, hogy állásidő elrendelése esetén a munkavállalónak nem kell rendelkezésre állnia, illetve szempont volt, hogy kellett-e adott esetben edzésfeladatokat teljesítenie a munkavállalónak vagy sem, ugyanis amennyiben edzenie kell, úgy értelemszerűen munkabért is kell számára fizetni, és nem mondható, hogy nem végez munkát, legfeljebb máshol, mint szokott. Ugyanez a helyzet akkor is, ha a szponzorációval kapcsolatos kötelezettségeit teljesíti – amely szerepel a munkaszerződésében – otthonról. A vonatkozó szabályok szerint az állásidőre a munkavállaló alapbérre jogosult, ez arra az esetre vonatkozik a fentiek alapján, ha a munkavállaló nem végez semmilyen munkát, és a munkáltató nem elháríthatatlan külső ok miatt nem tud munkát biztosítani számára. Amennyiben azonban az állásidő elrendelésére elháríthatatlan külső ok miatt kerül sor, úgy a munkavállaló számára az állásidő tartamára díjazás nem jár. Bár az elháríthatatlan külső ok meghatározása általánosságban jogvitára adhat okot, álláspontom szerint a koronavírus alatti veszélyhelyzet idején a Kormány rendeleteiben rögzített korlátozások, tilalmi szabályok, egyes tevékenységek betiltása mindenképpen ilyennek minősülnek. Ugyanakkor az állásidő bevezetésének kérdésében vita alakult ki a veszélyhelyzet során, nem volt egyértelmű, hogy lehet-e jogszerűen alkalmazni.

c) A munkabér csökkentése

A sportszervezetek kiadásai közül az egyik legjelentősebb tételt a sportolói fizetések jelentik. A hivatásos sportolók munkaszerződésének módosításához a felek közös megegyezése szükséges, így van ez természetesen a munkabérről kapcsolatos változtatás esetén is. A veszélyhelyzet hatálybalépését követően tehát konszenzus kellett ahhoz a felek részéről, hogy a sportoló munkabére csökkentésre kerülhessen akár egy-két hónap időtartamra, akár a veszélyhelyzet megszűnésének akkor még nem ismert időpontjáig, arra tekintettel is, mivel a bevételek csökken(het)tek vagy teljesen megszűn(het)tek. Így egyes sportszervezeteknél a szponzorációs díjak, közvetítési jogdíjak elmaradása miatt akár a csődhelyzet elkerülése érdekében is szükségessé vált a munkabér-csökkentési konszenzusra törekedni. Abban az esetben, ha a munkáltató ajánlatot tesz a munkabér csökkentésére, az ajánlatban szerepeltetnie kell azt, hogy annak el nem fogadása esetén felmondással fog élni, ebben az esetben azonban az indok nem lehet pusztán az, hogy a munkavállaló nem járult hozzá a munkabér csökkentéséhez, a felmondási oknak a munkáltató működésével összefüggő oknak kell lennie.

A Kormány azonban 2020. április 22. napján, a veszélyhelyzet idején alkalmazandó egyes munkajogi szabályokról szóló 142/2020. (IV. 22.) Korm. rendelettel (a továbbiakban: Rendelet) a látvány-csapatsport szereplőinek díjazásával kapcsolatban olyan speciális szabályozást alkotott, mely a munkajogban alapvető garanciális rendelkezésektől eltérő rendelkezésekből áll. A Rendelet 2. §-a^[7] alapján ugyanis lehetővé vált, hogy a veszélyhelyzet ideje alatt a Magyar Labdarúgó Szövetség által kiírt versenyrendszerben szereplő sportszervezet az általa labdarúgás sportágban munkaviszony vagy megbízási jogviszony keretében foglalkoztatott hivatásos sportolót, illetve munkaviszony vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony keretében foglalkoztatott sportszakembert megillető rendszeres havi díjazást írásbeli nyilatkozatával egyoldalúan csökkentheti, azaz, hogy a megbízási jogviszony esetén akkor csökkenthető a díjazás, ha a megbízási díj a számvitelről szóló törvény alapján bérként kerül kifizetésre. A csökkentés mértéke legfeljebb 70 százalék lehet.

A fentiekől eltérően a Rendelet 3. §-a^[8] alapján a veszélyhelyzet ideje alatt a labdarúgáson kívül a többi látvány-csapatsportban az országos sportági szakszövetség erre irányuló döntése alapján a szakszövetség által kiírt versenyrendszerben szereplő sportszervezet az általa látvány-csapatsportágban munkaviszony vagy megbízási jogviszony keretében foglalkoztatott hivatásos sportolót, illetve munkaviszony vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony keretében foglalkoztatott sportszakembert megillető rendszeres havi díjazást írásbeli nyilatkozatával egyoldalúan csökkentheti.

A labdarúgást és az egyéb látvány-csapatsportot érintő szabályozás között az eltérés az, hogy a labdarúgás esetén ez a lehetőség adott a szövetségtől függetlenül, a többi látvány-csapatsportnál viszont az adott szövetség erre irányuló döntése esetén van mód a bérek csökkentésére. Most tekintsünk el annak elem-

[7] 2. § (1) A veszélyhelyzet ideje alatt a Magyar Labdarúgó Szövetség által kiírt versenyrendszerben szereplő sportszervezet az általa labdarúgás sportágban a) munkaviszony vagy megbízási jogviszony keretében foglalkoztatott hivatásos sportolót, illetve b) munkaviszony vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony keretében foglalkoztatott sportszakembert megillető rendszeres havi díjazást írásbeli nyilatkozatával egyoldalúan csökkentheti.

(2) Az (1) bekezdés alapján megbízási jogviszony esetén akkor csökkenthető a díjazás, ha a megbízási díj a számvitelről szóló törvény alapján bérként kerül kifizetésre.

(3) Az (1) bekezdés szerinti csökkentés mértéke legfeljebb 70 százalék lehet.

(4) Az (1) bekezdés alapján csökkentett díjazás a veszélyhelyzet megszűnéséig érvényes.

[8] 3. § (1) A veszélyhelyzet ideje alatt a látvány-csapatsportban működő, a 2. § (1) bekezdésének hatálya alá nem tartozó országos sportági szakszövetség erre irányuló döntése alapján a szakszövetség által kiírt versenyrendszerben szereplő sportszervezet az általa a 2. § (1) bekezdése alá nem tartozó látvány-csapatsportágban a) munkaviszony vagy megbízási jogviszony keretében foglalkoztatott hivatásos sportolót, illetve b) munkaviszony vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony keretében foglalkoztatott sportszakembert megillető rendszeres havi díjazást írásbeli nyilatkozatával egyoldalúan csökkentheti.

(2) Az (1) bekezdés szerinti csökkentésre a 2. § (2)-(4) bekezdését kell alkalmazni.

zésétől, hogy a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 15. §-beli^[9] rendelkezései szerint a jogszabály – hacsak nem rendelkezik másképpen az átmeneti rendelkezés – csak a hatálybalépését követően keletkezett jogviszonyok tekintetében alkalmas joghatás kiváltására.

Kérdésként merült fel a Rendelettel kapcsolatban az is, hogy arányosan kellett-e annak alapján csökkenteni a munkabéreket, vagy a csökkentés mértéke teljesen a munkáltató döntési kompetenciájába tartozó mértékű lehetett. Véleményem szerint a csökkentés mértéke a munkáltató teljesen egyoldalú döntési kompetenciájába tartozott mindenféle mérlegelési, indokolási kötelezettség nélkül. Azt viszont meg kell jegyezni, hogy az egyenlő bánásmód követelményéből adódóan egy adott munkáltatónál eltérő bércsökkentést csak objektíven alátámasztott, indokolható különbség esetén volt lehetőség alkalmazni.

Természetesen az egyoldalú bércsökkentés csupán lehetőséget teremtett a munkáltatói oldalon álló sportszervezet részére, nem volt köteles azzal élni.

A munkabércsökkentésnek egy speciális megoldása lehetett, ha a sportszervezet a munkavállalóival megállapodott arról, hogy a munkabér egy részét zárolja, tehát a munkavállaló írásbeli hozzájáruló nyilatkozattal felajánlotta munkabérének bizonyos százalékát a munkáltatónak, pl. egy munkáltatói alapba, mely felajánlott munkabér felhasználásáról a munkáltató dönthetett. A munkáltató rendelkezhetett akként, hogy az ilyen módon felajánlott munkabért veszteségei csökkentésére, a sportszervezet hosszútávú anyagi stabilitásának fenntartása érdekében felhasználja, vagy egy bizonyos időtartam után, amennyiben úgy alakul a sportszervezet anyagi helyzete, visszafizeti a zárolt összeg egy részét vagy egészét a munkavállalók részére.

d) Munkaszerződés egyéb irányú módosítása

A részmunkaidő bevezetése és ennek megfelelően munkabércsökkentés esetén a teljes munkaidő részmunkaidővé történő átalakítására, illetve az alpbér csökkentésére csak írásbeli munkaszerződés-módosítás útján van lehetőség, tehát mindkét fél beleegyezése szükséges hozzá. Ez a módszer viszonylag ritkán került alkalmazásra a sportszerződésekkel kapcsolatban, de nem kizárt ez a módus sem, például abban az esetben, ha edzési feladatokat el kellett látnia a sportolónak, de azokat a korlátozó rendelkezések alapján csak otthonában végezhetette. A munkaidő csökkentése maga után vonja, hogy csökken a rendelkezésre állási, az edzési stb. kötelezettség időtartama is, és amennyiben a munkáltató már nem kíván ezzel a lehetőséggel élni, úgy nyilván ismételtlen csak a

[9] 15. § (1) A jogszabályi rendelkezést – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – a hatálybalépését követően a) keletkezett tényekre és jogviszonyokra, valamint b) megkezdett eljárási cselekményekre kell alkalmazni.

(2) A jogszabályi rendelkezést – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – a hatálya alatt a) keletkezett tényekre és jogviszonyokra, valamint b) megkezdett eljárási cselekményekre a jogszabályi rendelkezés hatályvesztését követően is alkalmazni kell.

munkavállaló beleegyezésével, közös megegyezéssel módosíthatják teljes munkaidős foglalkoztatásra a munkaviszonyt, kivéve, ha már eleve a veszélyhelyzet fennállásának idejére módosították a munkaszerződést. Ne felejtsük el viszont, hogy a részmunkaidőnek vannak előnyei és hátrányai is, mint pl. ugyanannyi szabadság jár,^[10] vagy ha a foglalkoztatás nem éri el a 6 órát, akkor a nyugdíj jogosultság szempontjából csak fele időként számít be.^[11]

e) Mentésítés a munkavégzés alól

További lehetőség, hogy a munkáltató a munkavállalók részére fizetés nélküli szabadságot ad a működés leállása miatt. A hatályos munkajogi szabályok szerint ez kizárólag a felek közös megegyezésével lehetséges. A fizetés nélküli szabadságról szóló írásbeli megállapodásban rögzíteni kell a távollét tartamát, továbbá azt a körülményt, hogy a felek által megállapodott időre a munkavállaló munkabért nem kap. A fizetés nélküli szabadság időtartamára a munkavállaló társadalombiztosítási ellátásra sem jogosult. Ennek kiküszöbölése érdekében a munkáltató dönthet úgy is, hogy a munkavállaló erre az időtartamra munkabért ugyan nem kap, azonban a munkáltató kötelezettséget vállal arra, hogy a munkavállaló helyett befizeti a munkavállalót terhelő egészségügyi szolgáltatási járulékot. Természetesen ezen időszak alatt sem terheli a munkavállalót semmilyen munkavégzési kötelezettség.

f) Munkaviszony megszüntetése

A legdrasztikusabb megoldás nyilvánvalóan az, amennyiben a munkavállaló további foglalkoztatására nincs lehetősége a munkáltatónak, ha a munkaviszonyt a sportszervezet felmondással vagy a felek közös megegyezéssel megszüntetik. Kérdéses, hogy a hazai bajnokságok befejezetté nyilvánításával, ugyanakkor a nemzetközi kupákra vonatkozóan a kontinentális szövetség hallgatásával, mint pl. a kézilabda és a kosárlabda esetén véget ér-e a szezon, vagy elképzelhető az, hogy valamely csapatnak véget ér, valamelyiknek nem. Ehhez kötődik az a dilemma is, vajon jogszerű lehetett-e erre hivatkozással felmondani a munkaszerződést a munkáltatónak, ki kellett-e a sportoló számára fizetni a fennmaradó időre még öt megillető járandóságokat? Figyelemmel arra, hogy a munkaszerződések határozott időre köthetőek, és az Mt.-től a felmondás vonatkozásában a Sporttörvény nem tesz eltérő szabályozást, ha az egyéb okok nem álltak fenn, akkor abban az esetben, ha a munkáltató azonnali hatállyal indokolás nélkül mondta fel a jogviszonyt, az Mt. 79. § (1) bekezdés b) pontja

[10] Mt. 116. §.

[11] A társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény 39. § (1) bek.

és (2) bekezdése alapján^[12] ki kellett fizetni, így a sportszervezet nem volt a felmondással előrébb, azaz a közös megegyezéssel megszüntetés volt a járható út. Abban az esetben viszont, ha a munkáltató az Mt. 65. § (8) bekezdés c) pontjára^[13] hivatkozva akarta felmondani a munkaviszonyt, úgy álláspontom szerint azt indokolni volt köteles, és kérdéses, hogy amennyiben a sportszervezet bankszámláján még volt felhasználható pénzösszeg, és olyan hatályos szerződésekkel bírt, melyekből bevétele származott, reális és okszerű lehetett-e azzal az indokolással felmondani a munkaviszonyt, hogy elháríthatatlan külső ok következtében lehetetlenné vált a munkaviszony fenntartása.

Amennyiben a közös megegyezés járható út volt a felek között, akkor is problémát jelentett, hogy ez valóban mennyire közös akarat, hiszen bár a közös megegyezést is megtámadhatja bármely fél 30 napon belül a bíróságon,^[14] de nyilván a sportolónak mérlegelnie kell azt is, hogy a jövőben is sportolni kíván, és így egzisztenciális kérdés számára, hogy a korábbi klubja a jövőben is alkalmazza, azaz nem támadja meg a közös megegyezést.

g) A bajnokságok hosszával és a munkaszerződés lejártával kapcsolatos kérdések

Külön problémakört jelent, amikor a hivatásos sportoló munkaszerződése, mely határozott időre és maximum öt évre köthető, de alapvetően sokszor egy szezonra/bajnokságra jön létre, míg az amatőr szerződés kiskorú amatőr sportoló esetén csak kifejezetten legfeljebb egy évre, míg nagykorú amatőr sportoló esetén legfeljebb három évre szólhat, éppen a veszélyhelyzet időtartama alatt járt le. Ebben az esetben a feleknek több kérdésben kellett döntést hozniuk, melyek összefüggésben álltak azzal, hogy az adott sportágban a bajnokság meddig tartott, valamint azzal, hogy ekkor még nem lehetett tudni azt sem, hogy a bajnokságokból elmaradt mérkőzések pótlásra kerülnek-e azon szövetségek-nél, amelyek nem nyilvánították befejezetté a bajnokságot mindjárt a veszélyhelyzet elején, mint a kosárlabdások.^[15]

A látvány-csapatsportokban a szezon általában az adott év július 1. napjától a következő év június 30. napjáig tart. Hazánkban a kézilabda szövetség például a szokottnál hamarabb befejezte a szezont, ugyanakkor az Európai Kézilabda

[12] Az Mt. 79. § (1) bekezdés b) pontja alapján azonnali hatályú felmondással – indokolás nélkül – megszüntetheti a munkáltató a határozott idejű munkaviszonyt, azzal, hogy a (2) bekezdés szerint az (1) bekezdés b) pont szerinti megszüntetés esetén a munkavállaló jogosult tizenkét havi, vagy ha a határozott időből hátralévő idő egy évnél rövidebb, a hátralévő időre járó távolléti díjára.

[13] Mt. 65. § (8): A munkáltató a határozott idejű munkaviszonyt felmondással megszüntetheti c) ha a munkaviszony fenntartása elháríthatatlan külső ok következtében lehetetlenné válik.

[14] Mt. 287. § (3) bekezdése szerint a munkaviszony megszüntetésére vonatkozó megállapodás vagy egyoldalú jognyilatkozat megtámadása esetén a keresetlevelet a megtámadás eredménytelenségének megállapításától számított harminc napon belül lehet előterjeszteni. A megtámadás eredménytelen, ha a másik fél annak közlésétől számított tizenöt napon belül nem válaszol, vagy azt nem fogadja el.

[15] Hunbasket.hu: Befejezettnek nyilvánítja az összes 2019-20-as bajnokságot az MKOSZ, 2020.

Szövetség kommunikációja meglehetősen bizonytalan volt, a Bajnokok Ligája versenysorozatot folytatni kívánta a férfiaknál 2020 decemberében, a nőknél 2020. augusztus végén és szeptember elején, míg a férfi EHF-kupát eleve befejezetté nyilvánították.^[16] Azóta tudjuk, hogy a nőknél a BL-sorozatot befejezetté nyilvánították 2020. június 26-án.^[17] Az UEFA mind a férfi, mind a női Bajnokok Ligáját 2020 augusztusában folytatta, még ha az eredeti kiírástól eltérően is, és így születtek meg a BL-győztesek, míg a 2020-as Európa-liga-döntőre 2020. augusztus 21. napján került sor.

Azon túl, hogy az egyes klubok kompenzációja az elmaradt jegybevételek és kupák befejezetté nyilvánítása miatt terítéken van, és felháborodást vált ki a férfi és női szakág közötti különbségtétel, amit most jogilag nem elemzünk, további kérdéseket vet fel, hogy meg lehetett-e ezeket a változtatásokat tenni, mert egyes európai szövetségek versenykiírásaiban egy szó sincs sem a módosításról, sem a törlésről, legfeljebb a jogtulajdonosi pozícióra vezethető vissza a lehetőség, míg legalább a magyar versenykiírások felhatalmazást tartalmaznak arra vonatkozóan, hogy a versenybizottság ezt megtehesse. Így például a kosárlabda Nemzeti Bajnoksága női NB I. A csoport 2019/2020 szezorra vonatkozó versenykiírása 19.8 pontja szerint minden olyan esetben, melyről ezen Versenykiírás, illetve a Verseny- és játékszabályok nem intézkednek, az MKOSZ Elnöksége, ill. Versenybizottsága dönt.^[18] Még pontosabban fogalmaz a Magyar Kézilabda Szövetség Magyarország Kézilabda Nemzeti Bajnokság férfi és női 2019-2020. évi I. osztály Versenykiírása. Ennek 1. pontja szerint a versenykiírástól való esetleges eltérések tárgyában a Szakmai- és Versenybizottság dönt, döntésével szemben jogorvoslati lehetőség nincs.^[19] Végül a Magyar Labdarúgó Szövetség versenykiírása szerint a verseny (bajnokság, kupa, torna) megkezdése után a hatályos versenykiírást csak az adott versenyben induló valamennyi sportszervezet írásos, egyetértő beleegyezésével lehet módosítani.^[20]

A fent említettek a munkaszerződések lejártával is összefüggnek. Döntést kellett hozniuk a hazai sportszervezeteknek arról, hogy a bajnokság vagy nemzetközi kupa új idényben való folytatása esetén azon hivatásos sportolóiknál, akiknél a munkaszerződés lejárt, hosszabbítanak-e részben (pár hónapra) vagy egészben (egy teljes idényre), vagy sem. A kérdés, lehet-e egyáltalán egy profi sportolónak két szerződése egymás mellett, egy még az előző idényre, mely az elhalasztott versenyek miatt meghosszabbításra kerülne, és egy új, az aktuális szezorra. A kérdésre a válasz a hatályos jogszabályi rendelkezések alapján

[16] Eurohandball.com: Hírek és információk az EHF final 4-ről és az EHF kupadöntőről, 2020.

Eurohandball.com: Hírek és információk a 2020. márciusi és áprilisi EHF versenyekről, 2020.

Eurohandball.com: Megvalósíthatósági tanulmányról információk, az európai kézilabda újrakezdésének témakörében, 2020.

[17] Eurohandball.com: Hírek és információk a 2020-as DELO női EHF Final 4-ről, 2020.

[18] Hunbasket.hu: kosárlabda nemzeti bajnoksága női NB I. A csoport 2019/2020 szezorra vonatkozó versenykiírása, 2019.

[19] Nemzetisport.hu: Kézilabda versenykiírás 2019/2020, 2019.

[20] MLSZ.hu: a Magyar Labdarúgó Szövetség versenykiírása 2019/2020, 2019.

az, hogy erre nincs lehetőség. Egy hosszabbítás csak akkor fordulhat elő, ha a sportoló még nem kötött más sportszervezettel szerződést az új szezonra, hiszen egyszerre csak egy sportszervezetnél rendelkezhet szerződéssel a hivatásos sportoló. Ha ez nem így lenne, akkor előállhatna az a helyzet, hogy, ha pl. a 2019/2020-as és a 2020/2021-es bajnokság párhuzamosan zajlódna, akkor az eligazolt sportoló ugyanazon időszakban két különböző csapatban teljesítené a sportolói feladatokat. Ez nyilván nem lehetséges, ezért érdekes az EHF férfi BL F4 megrendezésének időpontja, amikor már teljesen más összetételű csapatok küzdenek, mint fél évvel korábban, így az is kérdéses, tényleg annak a szezonnak lesz-e az az eredménye. Természetesen így előfordulhat, hogy valaki két érmet is szerez, mivel két különböző csapatban is játszott az adott szezonban, amit alapvetően a szabályok kizártak, hisz ha valaki már nevezve volt egy BL-meccsen, ugyanazon szezonban más csapatnál már nem volt nevezhető. Ez a nemzeti bajnokságokban és kupaküzdelmekben az átigazolásokra nem volt igaz, csak a nemzetközi mérkőzésekre.

Ezek a kérdések további kérdéseket eredményeznek, ilyen pl. a prémium fizetése is bizonyos eredmény elérése esetén. A sportolói szerződések ugyanis gyakorta tartalmazznak olyan kitételeket, miszerint a havi alapléren felül prémium illeti meg a munkavállalót, amennyiben például a munkáltató csapata az adott szezon végén megnyeri a Bajnokok Ligája versenysorozatot, és a sportoló a mérkőzések bizonyos százalékán részt vett. Ebben az esetben a sportklubok költségvetése bizonyos százalékán részt vett. Ebben az esetben a sportoló már elszerződött a klubtól, ugyanakkor a prémiumot még ki kell fizetni számára, amennyiben az elhalasztott versenyek lebonyolítását követően fennállnak annak feltételei, illetve az újonnan érkezők is jogosulttá válnak a prémiumra.

III. A COVID-19 JÁRVÁNY HATÁSAI SPORTRENDEZVÉNYEKRE, VALAMINT A SPORTSZERVEZETEK MŰKÖDÉSÉRE

Az élsport több olyan gazdasági ágazattal fonódik össze, amelyeket szintén erősen érintett a járványhelyzet. Az alapvető forráson, a jegybevételen túl jórészt a sportturizmusból, a vendéglátásból, a sportruházat- és sportszer-kereskedelemből, a merchandisingből és a szerencsejátékból befolyt pénzek, valamint a közvetítési jogdíjak biztosítják az iparág egészének működését. Mérkőzések, versenyek híján és a sportturizmus visszaesése miatt a bevételek jelentős – akár a költségvetésük negyedét is kitevő – hányadától elesnek a sportszervezetek, a szövetségek és a sportolók, míg a kompenzációra rendkívül korlátozták a lehetőségek. Fontos hangsúlyozni e körben, hogy a jegybevételek elmaradása miatti kiesés egész máshogy érint egy nagyobb nézőközönséggel bíró csapatot. Sokkal szignifikánsabb a bevételkiesés egy olyan csapatnál, ahol sok ezer szurkoló jár ki rendszeresen a mérkőzésekre, hiszen itt már egy mérkőzés elmaradása esetén is több tízmillió forintos bevételkieséssel kell számolnia a sportszervezetnek,

míg egy kisebb, kevésbé népszerű vagy kisebb befogadóképességű sportlétesítményben játszó csapatnál ennek töredéke a meccsenkénti elmaradó bevétel.

Kijelenthető azonban, hogy a magyar sportban gyakorlatilag csak a nézői bevételek származnak piaci forrásból, de ezek aránya nagyon alacsony. Dénes Ferenc sportközgazdász álláspontja szerint míg a klasszikus piacgazdaságokban a márkaerő volt a döntő tényező a koronavírus negatív hatásai miatti kárenyhítésnél, Magyarországon az „érdekérvényesítési erősség” dominál, ez dönti el, hogy milyen mértékben sikerül közfinanszírozással pótolni a bevételeket, illetve kikényszeríteni a költségsökkentéseket.^[21]

A sportszervezetek legjelentősebb bevételei általában az állami, önkormányzati források, melyek nélkül nem létezne profi sport. Ezen közvetlen vagy közvetve biztosított források mellett vannak azonban olyan bevételei is egy sportszervezetnek, melyek jelentős részt jelentenek a költségvetésükben, most ezeknek a világvárossal összefüggő problematikáját tekintem át per tangentem.

1. Sportközvetítési jogdíjak

A bevezetőben már felvázolt jogszabályi előírások miatt a járvány hatására a sportéletet is leállások terhelték, így a sportszervezetek, de leginkább a szövetségek a sportközvetítési jogdíjak és a jegybevételek elmaradása miatti nehézségekkel is küzdenek, annak ellenére is, hogy a veszélyhelyzet megszűnésével, illetve a versenyek, mérkőzések ismételt rendezési lehetőségével viszonylag gyors visszarendeződést lehet elérni majd ezen a területen. Azért elsődlegesen a szövetségeket érintette közvetlen ez a hatás, mivel ők általában a Sporttörvény 37. §-a^[22] alapján magukhoz vonták ezen jogokat, ugyanakkor a szövetségtől a Sporttörvény rendelkezései szerint^[23] a sportszervezeteknek juttatott ilyen jogcímű forráskiesés az egyesületeket és a sportvállalkozásokat is közvetlenül érintette.

[21] Portfolio.hu: Szórakozás, szabadidő, sport - mennyire lehetetleníti el őket a koronavírus Magyarországon?, 2020.

[22] A Sporttörvény 37. § (1) bekezdése szerint a sportszövetség jogosult az általa kiírt és szervezett versenyrendszerre nézve szabályzatban úgy rendelkezni, hogy tagjai 36. § szerinti egyes vagyoni értékű jogait hasznosításra meghatározott időre magához vonja. Ebben az esetben a felhasználóval az értékesítésre irányuló szerződést a sportszövetség köti meg.

[23] A Sporttörvény 37. § (2) bekezdése szerint a vagyoni értékű jogok elvonásáért a 36. § (4) bekezdésében megjelölt jogosultak részére a sportszövetségnek előre meghatározott és a közvetítési jog piaci értékével arányos ellenértéket kell fizetnie. Az ellenérték megállapítása és az értékesítési szerződés megkötése előtt a sportszövetségnek ki kell kérnie az érintett sportszervezetek álláspontját. Ezt követően az ellenértéket a szövetségi szabályzatban meghatározott módon úgy kell megállapítani, hogy az a sportág sajátosságainak megfelelően arányosan vegye figyelembe: a) a közvetítések számát, továbbá nézettségét, b) a sportszervezet által elért versenyeredményt, c) a sportszövetség többi tagjával való együttműködés (szolidaritás) elvét, ideértve az amatőrök és az utánpótlásnevelés támogatását is, d) a sportág stratégiai fejlesztési koncepciójában foglaltakat.

A műsorszolgáltató társaságok a látvány-csapatsportágak gazdasági erősödését támogatták azáltal, hogy a közvetítési jogokért az elmúlt pár évben a korábbinál lényegesen nagyobb – de a labdarúgást leszámítva a nyugat-európai példákkal összevetve mégsem jelentős – összegeket fizettek a sportszövetségeknek, rajtuk keresztül a sportszervezeteknek, mivel a sportközvetítések nézettsége magas, így nagy reklámbevételekre tud szert tenni a szolgáltató. Ugyanakkor a bajnokságok idő előtti befejezése vagy határozatlan időre való felfüggesztése a nézők, a hirdetők, a célközönség számának esésével járt, hiszen az analóg ismételt korábbi mérkőzések és versenyek már nem jelentik ugyanazt a nézettséget, így bevételt sem. Ennek következtében a közvetítési jogdíjak újratárgyalására, csökkentésére kerülhetett sor, illetve egyszerűen csak a kifizetések késtek, és ez nagy valószínűséggel kihatással lesz a következő idényekre is, sőt hosszú távon a sportközvetítési díjak csökkenéséhez vezethet. Tekintettel arra, hogy a sportvilág egész gazdasági szisztémája érintett a vírus miatt, kérdéses, hogy a sportszervezetek mivel tudják kompenzálni a közvetítési jogdíjakból befolyó bevételeik csökkenését. Erősen kérdéses például, hogy megoldás lehet-e a jegyárak és bérletárak emelése, hiszen nem biztos, hogy ezt tolerálja a közönség.

Másrészt a közvetítési jogok fel is értékelődhetnek abban az esetben, ha lehet mérkőzéseket és versenyeket rendezni korlátozott nézőszámmal vagy zárt kapuk mögött, hisz ebben az esetben a kiszorult, új sportélményekre „kiéhezett” nézők nagyobb számban ülnek képernyők elé.

2. Szponzoráció

A következő problémakörben, mely részben szintén a sportközvetítésekhez köthető, a hirdetők, azaz jobbára a vállalati szféra tagjai, a gazdasági társaságok szerepelnek érintettként, akik számára értékesíti a TV-társaság a reklámidőt, illetve a szövetségek, sportszervezetek szponzorai, akiknek kiemelten fontos a megjelenés, hiszen a szponzorációs szerződésekben a szponzornak szinte minden esetben a legfontosabb jogosultsága a mérkőzési reklámfelületeken: molinókon, pályamatricákon, a LED-Perimeter szalagreklámon, a mérkőzések szünetében vetített reklámfilmeken stb. történő megjelentetése. A szponzorációs szerződésekkel ennek fényében hasonló probléma merül fel, mint bármely más szerződésnél, mely a járvány miatt nem ment részben vagy egészben teljesedésbe. A külön nehézséget az jelenti a szponzorációs szerződéseknel, hogy abban az esetben is, ha a szerződés tartalmaz rendelkezéseket a lehetetlenülés esetére, nagyon nehéz meghatározni, hogy az adott esetben egyösszegben előre megfizetett szponzorációs díjból mekkora összeg jár vissza a szponzornak, ha egyáltalán visszajár. Itt sokszor eltér az ellentétes oldalon álló felek véleménye.

Kérdéses, hogyan történjen az elszámolás akkor, amikor egy bajnoksághoz, idényhez kötődően kerül meghatározásra a szponzorált kötelezettsége (függetlenül általában a mérkőzésszámtól), és nem minden kötelezettség és „ellenérték” kerül külön-külön meghatározásra. Az egyes mérkőzések nézettsége eltér

rő, függ attól, ki kivel játszik, de amikor egyben kerülnek értékesítésre a jogok, akkor ezt általában nem veszik figyelembe. Ezt legfeljebb a szövetség a közvetítési jogdíjak sportszervezetek közötti felosztásánál tartja szem előtt. Meg kell jegyezni, hogy általában nem tartalmaz mérkőzészsámot egy szponzorációs szerződés, így abban az esetben, ha a szövetség módosítja a versenykiírást, és kevesebb mérkőzésből áll egy versenysorozat, amennyiben a szponzorált azokon teljesítette a kötelezettségét, akkor nem lehet számon kérni a szerződés teljesítését. Ugyanakkor, ha az eredeti versenykiírástól lényegesen kevesebb a mérkőzés, a szponzor joggal mondhatja, hogy ő nem ezzel a megjelenéssel számolt. Kétségtávol itt a feleken kívüli olyan erő okozta a változást, amire nincs ráhatásuk. Ugyanakkor a szerződés feltételeiben beállt lényeges változtatások alapot adhatnak a szerződés módosításának követelésére. Abban az esetben, ha a felek hosszabb idejű együttműködéséről van szó, illetve egyik fél számára sem létkérdés, akkor ezt tárgyalással lehet rendezni, megállapodni. Ha nem, akkor bírói úton van lehetőség eldönteni, mikor, mennyire is indokolt a szerződés módosítása, akár bíróság által.

A szponzorok sokszor egyébként az adóhivatal esetleges ellenőrzése érdekében nyilatkoztatták a szponzoráltat a szerződés teljesítéséről, felülvizsgálatáról.

Meg kell jegyezni, nagyon nehéz az elszámolásnál az egyes elmaradt megjelenések „beárazása”, figyelemmel arra a szponzorációval kapcsolatos másik kérdésre is, hogy a zártkapus sportrendezvények miatt a célközönség nem tud a helyszínen szurkolni, így értelemszerűen teljesen más a hangulata a mérkőzéseknek, a szponzori megjelenések nyilvánvalóan nem ugyanúgy érnek célba, mint normál esetben.

További nehézség, hogy az elszámolás időben is elhúzódik, hiszen látható volt, hogy a különböző látvány-csapatsportok esetén eltérő volt a bajnokságok befejezetté nyilvánítása, illetve folytatása hazánkban és nemzetközi szinten is, és ez kihatással van a korábbi szponzori szerződések lezárására és az újak megkötésére egyaránt. A bajnokságok párhuzamos bonyolításának már részletezett problémája a szponzoráció kapcsán úgy merül fel, hogy egy sportolónak adott esetben párhuzamosan többféle szponzort kell megjelenítenie az új, illetve a korábbi csapatához kötődően, illetve másik oldalról a csapatnak is dilemma, hogy amennyiben szponzorváltás volt, melyik mezt viseljék, tekintettel arra, hogy a szponzorációs szerződéseket is főszabály szerint egy adott szezonra, ugyanakkor határozott időre kötik. Így kérdés, ha a határozott idő után folytatódik egy szezon, kell-e azt a szponzort megjeleníteni. Ez különösen akkor kényes kérdés, ha az új szezonban egy versenytárs a szponzorált új támogatója.

3. Belépőjegyek és bérletek

A hatályos jogszabályokat, illetve az ezeken alapuló szerződési feltételeket, jegy- és bérletértékesítési szabályzatokat figyelembe véve kimondhatjuk, hogy a sportszervezet a megvásárolt belépőjegyet és bérletet nem köteles visszaváltani. E körben vizsgálni kell azt, hogy a sportszervezet hogyan adta el a jegyet

vagy a bérletet, adott esetben eleget tett-e a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződések részletes szabályairól szóló 45/2014 (II. 26.) Korm. rendelet 11. § (1) bekezdésében foglalt tájékoztatási kötelezettségének. A vásárló ugyanis a hivatkozott Korm. rendelet 29. § (1) bekezdése l) pontjának értelmében elállási jogot a vásárlást követően nem gyakorolhat, tekintettel arra, hogy a jegy- és bérletértékesítés, mint szabadidős tevékenységekhez kapcsolódó szolgáltatás egy meghatározott időpontra vagy időszakra szól.

A bérletekkel ellentétben a belépőjegy viszont általában nem névre szóló, így szabadon átruházható, ezáltal nem éri kár a vásárlót, azonban van olyan sport-szövetség is, mely szabályzataiban előírja, hogy a belépőjegyek is névre szólóak lehetnek a szurkolók azonosítása érdekében.

A sportrendezvények szervezői egyébként a legtöbb esetben fenntartják azt a jogot, hogy a megvásárolt belépőjegyen feltüntetett kezdési időpont tájékoztató jellegű, a tényleges kezdés napja, időpontja, sőt adott esetben akár a helyszín is változhat.

A fogyasztóvédelmi előírásoknak megfelelően a sportrendezvények szervezői minden tőlük elvárhatóat megtesznek annak érdekében, hogy a sportrendezvény esetleges meghiúsulása esetén – ahogy a koronavírus-világjárvány idején elmaradt mérkőzések alkalmával is történt – a vásárlókat tájékoztassák az új (pót) időpontról, illetve a sportrendezvény elmaradásáról.

Amennyiben az elmaradt sportrendezvény megtartása lehetséges, az új időpontban érvényesíthető az elmaradt mérkőzésre szóló belépőjegy, amennyiben a vásárlónak az nem megfelelő, akkor a jegy visszaváltható.

A látvány-csapatsportok szervezői a koronavírus-világjárvány miatt elmaradt sportrendezvények kapcsán jellemzően úgy rendelkeztek, hogy a jegyek visszaváltására a sportrendezvény szervezője által megadott, jogvesztő határidőn belül, az eredeti belépőjegy felmutatása mellett van lehetőség. A belépőjegy árán felül – amelyet a visszaváltást végző köteles teljes értéken visszaváltani – sem a sportrendezvény szervezője, sem a visszaváltást végző nem köteles semmilyen vélt vagy valós kár, költség (pl. utalási díj) megtérítésére. Általánosságban elmondható, hogy a sportrendezvény elmaradásán kívül egyéb esetekben a belépőjegyek visszaváltására nincs mód. Logikus – a járványügyi helyzetben is alkalmazható – szabályozási módszer az, hogy amennyiben egy mérkőzés félbeszakad, a megismételt mérkőzésre is érvényes a félbeszakadt mérkőzésre szóló belépőjegy.

A sportszervezők többsége a jegyértékesítés során kiköti vis maior vagy más olyan előre nem látható és elháríthatatlan akadály esetére, amely a vásárló, vagy a sportrendezvény szervezője hatókörén kívül esik, ha valamelyikük nem képes valamilyen szerződéses kötelezettségének eleget tenni, úgy ezen személy nem tartozik felelősséggel semmilyen veszteségért vagy kárért, amely ezen események következtében előállt.

A legtöbb esetben a belépőjegyek felhasználására vonatkozó feltételeket megfelelően alkalmazni lehet a bérletekre is, azzal, hogy bérlet esetén nem lehetséges annak más személyre történő átruházása. Problémaként merülhet fel példá-

ul a látvány-csapatsportok esetében az, amiről korábban már a szponzoráció és a munkaszerződés kapcsán is szóltam, vagyis amikor egy mérkőzés- vagy versenysorozat befejezté nyilvánítanak, vagy félbeszakad és a következő évadban megrendezik, esetleg a mérkőzések egy bizonyos százaléka megtartásra kerül. Ebben az esetben célszerű a sportszervezőnek már előre úgy rendelkezni, hogy a bérletek visszaváltása nem lehetséges. Ez általában nem történt meg, így sok helyen felmerült a kérdés, hogy vissza kell-e fizetni a bérletet. A válasz az, hogy nem, mivel általában nincsenek nevesítve a mérkőzések, hanem csak az, hogy az adott szezon hazai bajnoki, kupa-, nemzetközi mérkőzéseire vagy ezek valamilyen kombinációira jogosít belépésre. Célszerű ugyanakkor, ha nem akar egy sportszervezet a szurkolóival konfliktusba keveredni, és így pl. szurkolókat veszíteni, valamilyen kompenzációban részesíteni őket.^[24] Ez a sportszervezetnek jó, mivel az aktuális költségvetését nem terheli a visszafizetés összege, másrészt a jövőre nézve tett gesztus a szurkolóknál általában pozitív fogadtatásra talál, és az új bérletértékesítési időszak során nem olyan megterhelő az esetleges kedvezmény (pl. nincs bérletár-növelés, a bérletár kedvezményes vagy valamilyen ajándék vagy más kedvezmény – pl. kupon a merchandising termékekre – társul hozzá). A merchandising-kedvezmény – amely hazánkban még nem képez olyan bevételrészletet a sportszervezetek költségvetésében, mint Nyugat-Európában vagy a tengerentúlon – segíthet egyébként az előző szezonról beragadt termékek (amelyeken a szponzori felirat nem megfelelő már, vagy más már a dizájn stb.) értékesítésében.

4. TAO-változások

Végül érdemes röviden kitérni a részben az előbbieken írt bevételkiesések ellensúlyozásaként született TAO-támogatásokat érintő változásokra, melyek alapján a TAO-ból származó bevételek a járvány ellenére talán nem csökkennek jelentősen.

A TAO-támogatás alapvető célja az utánpótlás támogatása, az utánpótlásra és a fejlesztésekre történő forrásbevonás volt. Mindeddig alapvetően csak a felmerülő költségek bizonyos százalékáig lehetett igényelni azt, tehát valamennyi önerőt, egyéb forrást biztosítani kellett a sportszervezetnek. Az eddigi 30-70 százalékos

[24] A koronavírus-járvány miatt kialakult helyzetre tekintettel a hazai sportszövetségek döntéseit követően lehetett látni, hogy milyen sportrendezvényeket érinthet a jegy- és bérletvisszaváltás problémája. Például a Magyar Kézilabda Szövetség (MKSZ) és az Európai Kézilabda Szövetség (EHF) meghozott döntései a Győri ETO KC négy hazai mérkőzését érintették; három hazai bajnoki találkozót nem lehetett lejátszani, valamint a CSM Bucuresti elleni negyedöntős párharcra két felvonásban nem kerülhetett sor. A Győri ETO KC vezetéséhez hasonlóan a legtöbb sportszervezet úgy nyilatkozott a járvánnyal kapcsolatban, hogy a keletkezett „károkért” kompenzálni kívánja szurkolóit, azonban kérték a jegy-, illetve bérlettulajdonosokat, hogy amennyiben lehetőségük van támogatni kedvezményeket és a klubot, mely nem kevés tervezett bevételtől esett el, támogassák azzal, hogy nem élnek a kompenzáció lehetőségével.

támogatási mértékű szabályokkal ellentétben a Gazdaságvédelmi Akcióterv keretében a látvány-csapatsportok támogatásának eltérő szabályairól szóló 116/2020. (IV. 15.) Korm. rendelettel, majd a veszélyhelyzet megszűnését követően a társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény (a továbbiakban: TAO-tv.) 2020. június 18-án hatályba lépett módosításával lehetővé vált, hogy a sportcélú ingatlanberuházással és üzemeltetéssel, az utánpótlás-neveléssel, versenyeztetéssel, személyi jellegű ráfordításokkal, képzési feladatokkal, tárgyieszköz-beruházással összefüggő költségek 100 százalékát finanszírozzák TAO-támogatásból a sportszervezetek. Már ez egy nagy támogatás a korábbiakhoz képest.

A szabályozás kapcsán felvetődik, hogy míg a TAO-támogatásokat érintő fenti módosításokkal és egyébként az akadémiai rendszer kiépítésével, valamint megszilárdításával a Kormány kiemelten támogatja az utánpótlás-sportot, mely különösen fontos a jelen helyzetben, kérdés, hogy addig a felnőtt csapatokra milyen hatással van a kormányzati döntés. Fel lehet-e használni a TAO-támogatást a profi sportra is? Konkrét kérdésként merült fel, hogy a védőeszközök és a COVID-teszt költségei elszámolhatóak-e a hivatásos sportszervezeteknél, figyelemmel arra, hogy sem a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti kormányrendeleti szabályokról szóló 284/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet,^[25] sem a TAO-tv.^[26] megfogalmazása nem egyértelmű e tekintetben, sőt inkább az ellenkezőjére enged következtetni a különböző jogértelmezési technikákat használva, mint a mostani engedékeny gyakorlat.

A jogszabályváltozásokhoz köthetik továbbá, hogy amennyiben a koronavírus elleni védekezéssel közvetlen összefüggésben felmerülő költségekről van szó, akkor ezek miatt nem kell módosítani a sportfejlesztési programot. Enélkül is elszámolhatóak a TAO-támogatás terhére az ilyen rendkívüli kiadások azzal, hogy a sportszervezetnek az erre vonatkozó egyedi igényét a sportági szakszövetség felé előzetesen be kell jelentenie.^[27]

TAO-támogatásokat érintő további módosítás, hogy a járványügyi helyzetre tekintettel bevezetett hitelintézeti különadó 50%-áig szintén lehetőség van

[25] 25. § (1) A látvány-csapatsport támogatását biztosító támogatási igazolás kiállításáról, felhasználásáról, a támogatás elszámolásának és ellenőrzésének, valamint visszafizetésének szabályairól szóló 107/2011. (VI. 30.) Korm. rendelet alkalmazása során a veszélyhelyzettel, a Kormány által elrendelt egészségügyi válsághelyzettel, továbbá a koronavírus elleni védekezéssel közvetlen összefüggésben felmerülő költségek – így különösen a lázmérő, maszk, gumikesztyű, PCR koronavírus-teszt, kézfertőtlenítő, fertőtlenítő kendő, folyadék, egészségügyi védőruházat költsége – a sportfejlesztési program módosítása nélkül elszámolhatóak a társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény 22/C. § (4c) bekezdésében meghatározottak szerint, ha a támogatott szervezet az erre vonatkozó egyedi igényét 2020. december 31-ig írásban előzetesen bejelenti a jóváhagyást végző szervezet részére, és annak megvalósítását engedélyezik számára.

[26] A TAO tv. 22/C. § (4c) bekezdése szerint a (4) bekezdésben foglaltaktól eltérően a támogatási igazolások összértéke az (1) bekezdés a), b) és d) pontja szerinti támogatott szervezet – ide nem értve azokat a szervezeteket, amelyekkel összefüggésben a 30/I. § alkalmazandó – sportfejlesztési programjában szereplő igazolt költségek, ráfordítások, kiadások legfeljebb 100 százaléka lehet.

[27] V.ö. 25-ös lábjegyzet.

a látvány-csapatsport támogatáshoz kapcsolódó adókedvezmény igénybevitelére a bankadóból érvényesíthető adókedvezmény szabályainak megfelelően, azaz a pénzügyintézeteknek lehetőségük volt, hogy a fizetendő különadó felével TAO címén a választott sportszervezet sportfejlesztési programját támogassák.

IV. ZÁRSZÓ

A jelen tanulmány témaköreinek elemzése alapján megállapítható, hogy a koronavírus-világjárvány okozta krízis egyértelműen elérte a sportot mint iparágat is, mélyreható nyomokat hagyva annak minden szegmensében, ugyanakkor ma még egyértelműen csak annyi állapítható meg, hogy a sok kis részterületen fennálló és megoldandó problémák ellenére sem kézenfekvő, hogy összeomlásról beszéljünk, sokkal inkább az kap hangsúlyt, hogy a sportszervezeteknek, sportolóknak, a sport minden szereplőjének alkalmazkodni kell az új szituációhoz, és amennyiben a prognózisok alapján beigazolódnak, hogy a vírus hullámokban jelentkezik, és évekig együtt kell vele élni, akkor ez az alkalmazkodás, igazodás hosszú távon is a túlélés kulcsa lesz a sport világában.

Jól mutatja ezt, hogy a sporttal foglalkozó szakemberek már a koronavírus első hullámának közepén is arról tartottak – a körülményekhez igazodva online módon – konferenciát, hogy milyen kiútkeresési lehetőségek vannak, melyek eddig ki nem aknázott területeket kell fejleszteni, hogy a kicsit megroppant sportélet újra lendületbe jöjjön.

Nagyfokú rugalmasság és adaptivitás kell az új helyzetben, erre mutatott rá a konferencián előadást tartó Dr. Szabó Tünde sportért felelős államtitkár is, aki szerint élni kell a járvány hatására megerősödő e-sporttal, és fejleszteni kell ezt a területet, ezzel párhuzamosan pedig ki kell használni az online felületeket is a sport népszerűsítésére. „A jövőben nagy hangsúlyt kell fektetni a digitális sportstratégia megvalósítására, a digitális tudásbázis hasznosítására, valamint a Nemzeti Sportinformációs Rendszer elindítására, illetve az ahhoz való hozzáférésre” – hangsúlyozta a sportvezető.^[28]

Végezetül kiemelendő, hogy a kormányzati intézkedések nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a magyarországi sportszervezetek túléljék a koronavírus-világjárvány első hullámát, de a jövőben is szükségessé válhat – elsődlegesen a szponzori, közvetítési, merchandising bevételek változásával kapcsolatos bevételkiesések miatt – a kormányzati segítség a sportszervezeteknek a felnövelt, azon belül is az élsport jelenlegi szinten tartásához.

[28] Digitalisjoletprogram.hu: hír a „Hogyan tovább magyar sport?” című konferenciáról, 2020.

IRODALOMJEGYZÉK

- Digitalisjoletprogram.hu: „Hogyan tovább magyar sport?” - A sport nem a probléma része, hanem a megoldás lehetősége!, 2020. (Elérhető: <https://digitalisjoletprogram.hu/hu/hirek/hogyan-tovabb-magyar-sport-a-sport-nem-a-problema-resze-hanem-a-megoldas-lehetosege>. Letöltés ideje: 2020. október 6.).
- Dokumentumtar.mlsz.hu: NEMZETI BAJNOKSÁG I. OSZTÁLY NB I. Férfi Felnőtt nagypályás labdarúgó bajnokság versenykiírása 2019-2020, 2019. (Elérhető: [http://dokumentumtar.mlsz.hu/02_Szabalyzatok/02_Labdarugas_uzemeltetesi_szabalyzatok/02_Versenykiirasok/F%C3%A9rfi/F%C3%A9rfi%20Feln%C5%91tt/F%C3%A9rfi%20feln%C5%91tt%20nagyp%C3%A1lya/FFN-NBI/FFN_NBI_2019_2020_1_\(20190115\).pdf](http://dokumentumtar.mlsz.hu/02_Szabalyzatok/02_Labdarugas_uzemeltetesi_szabalyzatok/02_Versenykiirasok/F%C3%A9rfi/F%C3%A9rfi%20Feln%C5%91tt/F%C3%A9rfi%20feln%C5%91tt%20nagyp%C3%A1lya/FFN-NBI/FFN_NBI_2019_2020_1_(20190115).pdf). Letöltés ideje: 2020. október 6.).
- Eurohandball.com: Information update on EHF Final4s and the EHF Cup finals. (Elérhető: <https://www.eurohandball.com/en/news/en/information-update-on-ehf-final4s-and-the-ehf-cup-finals>, 2020. Letöltés ideje: 2020. október 6.).
- Eurohandball.com: Information on EHF competition matches in March and April, 2020. (Elérhető: <https://www.eurohandball.com/en/news/en/information-on-ehf-competition-matches-in-march-and-april/>. Letöltés ideje: 2020. október 6.).
- Eurohandball.com: EHF presents feasibility study for potential re-start of European handball. 2020. (Elérhető: <https://www.eurohandball.com/en/news/en/ehf-presents-feasibility-study-for-potential-re-start-of-european-handball/>. Letöltés ideje: 2020. október 6.).
- Eurohandball.com: Information on the DELO women's EHF Final4 2020, 2020. (Elérhető: <https://www.eurohandball.com/en/news/en/information-on-the-delo-women-s-ehf-final4-2020/>. Letöltés ideje: 2020. október 6.).
- Hunbasket.hu: Befejezettnek nyilvánítja az összes 2019-20-as bajnokságot az MKOSZ, 2020. (Elérhető: <http://hunbasket.hu/hir/52782/befejezettnek-nyilvanitja-az-osszes-2019-20-as-bajnoksagot-az-mkosz>. Letöltés ideje: 2020. október 6.).
- Hunbasket.hu: Magyarország kosárlabda nemzeti bajnoksága női NB I. a csoport versenykiírása 2019/2020, 2019. (Elérhető: http://hunbasket.hu/documents/51809_VK_NA_1920_0v_approved_signed.pdf Letöltés ideje: 2020. október 6.).
- Nemzetisport.hu: Magyarország Kézilabda Nemzeti Bajnokság férfi és női 2019-2020. évi I. osztály Versenykiírása, 2019. (Elérhető: http://www.nemzetisport.hu/data/files/egyeb/kezilabda_versenykiiras_2019_2020.pdf. Letöltés ideje: 2020. október 6.).
- Portfolio.hu: Szórakozás, szabadidő, sport - mennyire lehetetleníti el őket a koronavírus Magyarországon?, 2020. (Elérhető: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20200512/szorakozas-szabadido-sport-mennyire-lehetetleniti-el-oket-a-koronavirus-magyarorszagon-430850>. Letöltés ideje: 2020. október 6.).

JOGFORRÁSOK

- 1996. évi LXXXI. törvény a társasági adóról és az osztalékadóról.
- 1997. évi LXXXI. törvény a társadalombiztosítási nyugellátásról.
- 2004. évi I. törvény a sportról.
- 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról.
- 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről.
- 2013. évi V. törvény a polgári törvénykönyvről.
- 23/2011. (III. 8) Korm. rendelet a zenés, táncos rendezvények működésének biztonságosabbá tételéről.
 - 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során teendő intézkedésekről (III.).
 - 71/2020. (III. 27.) Korm. rendelet a kijárási korlátozásról.
 - 116/2020. (IV. 15.) Korm. rendelet a Gazdaságvédelmi Akcióterv keretében a látvány-csapatsportok támogatásának eltérő szabályairól.
 - 142/2020. (IV.22.) Korm.rendelet a veszélyhelyzet idején alkalmazandó egyes munkajogi szabályokról.
 - 168/2020. (IV.30.) Korm.rendelet a védelmi intézkedésekről.
 - 170/2020. (IV. 30.) Korm. rendelet a sportrendezvényekkel és sportedzésekkel kapcsolatos intézkedésről.
 - 241/2020. (V. 27.) Korm. rendelet a szabadtéri rendezvényekről.
 - 282/2020. (VI. 27.) Korm. rendelet a 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet megszüntetéséről.
 - 284/2020. (VI. 27.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti kormányrendeleti szabályokról.

A Natura 2000 hálózat kritikája a kötelezettségszegési eljárások „horizontján” keresztül.*

I. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A biodiverzitás megőrzése, a fajok és az élőhelyek védelme napjaink egyik legfontosabb természetvédelmi feladata. Az európai térség biológiai sokfélesége gazdag, azonban intenzíven ki volt szolgáltatva az ipari forradalomnak, az ember módosító tevékenységének és zavarásának.^[1] A biológiai sokféleség megőrzése érdekében elfogadott jogi normák sora hosszú – legyenek azok nemzetközi szerződések, uniós jogforrások vagy az egyes nemzetállamok rendelkezései. Az Európai Unió tagállamainak azzal a sajátos helyzettel kell szembenéznük, hogy egyes környezeti tárgyú szabályokat meghatározott standardokhoz kell igazítaniuk, egyre bővülő esetkörben.

A Natura 2000 hálózat kiterjedését tekintve a tagállamok területének jelentős részét elfoglalja, azonban kérdés, vajon mennyire hatékony ez a védelmi rendszer. A Natura 2000 hálózat alapvető fontosságú az Európai Unió és a tagállamok számára, hiszen mintegy 26 ezer területet foglal magába, amely egyúttal a szárazföldi területek 18, és a tengeri területek 4 százalékát is jelenti. Ugyanakkor fontos leszögezni, hogy a Natura 2000 területek inkább tekinthetők egységes követelmények alapján kijelölt, speciális védelmet élvező ökológiai hálózatnak, mintsem egy európai szintű egységes természetvédelmi területnek. A tagállamokkal szemben indított kötelezettségszegési eljárások listája rámutat, mennyire sok probléma merült fel a hálózat alapját biztosító irányelvek végrehajtása során. A 2020-ig érvényes Biodiverzitás Stratégia mind a természeti tőke megőrzése körében, mind pedig a természetvédelem kapcsán foglalkozik a Natura 2000 területekkel. A Stratégiában prominens helyen szerepel a madarakra és az élőhelyekre vonatkozó uniós irányelvek végrehajtásának javítása és a Natura 2000 hálózattal kapcsolatos problémák megoldása.^[2] Miként erre tanulmányunk is rámutat majd, a hálózattal kapcsolatosan a kezdetektől fogva számos nehézség merült

* A tanulmány alapját képező kutatás a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán, az ÚNKP-19-1 kódszámú Felsőoktatási Alapképzés Hallgatói Kutatói Ösztöndíj keretében valósult meg.

[1] Sánchez-Fernández – Abellán – Aragón – Varela – Cabeza, 2017, 109-115.

[2] A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Környezetbarát infrastruktúra – Európa természeti tőkéjének növelése COM(2013) 249 final, 2013. május 6.

fel a tagállamokban. A Natura 2000 hálózat létrehozása bizonyítottan pozitív hatással van a biodiverzitással kapcsolatos tudás növekedésére Európában, továbbá az NGO szektor részvételére a környezeti ügyekben. A fejlemények közé sorolható a hálózatok megfelelő kialakítására és a természetvédelmi szabályozás fejlesztésére tett tagállami erőfeszítések köre. Ugyanakkor a politikai és társadalmi szektorokban gyengén szerepelt a hálózat, köszönhetően a helyi és tagállami szintű implementációval kapcsolatos vonakodásnak. Végül, de nem utolsósorban, a hálózat menedzsmentjéhez hiányzik a megfelelő szaktudással rendelkező munkaerőbázis.^[3]

Jelen tanulmány elsődleges célja a Natura 2000 hálózat eredményességét hátráltató tagállami jogalkotás és végrehajtási hiányosságok elemzése, kifejezetten a kötelezettségszegési eljárás horizontján keresztül. Természetesen a Natura 2000 területekkel kapcsolatos bírósági gyakorlatot több szempontból is meg lehet közelíteni, akár az Aarhusi Egyezmény^[4] vonatkozásában, akár a tagállamokat illetően. Jelen keretek között arra vállalkozunk, hogy a tagállamokkal szemben megindított kötelezettségszegési eljárásokon keresztül rámutassunk azokra a „gócpontra”, amelyek akadályozzák a Natura 2000 hálózat, és így az uniós biodiverzitás stratégia célkitűzéseinek megvalósítását. Statisztikai módszer alkalmazásával, számszerűen összegzésre és értékelésre kerülnek a tagállamokkal szemben napjainkig megindított kötelezettségszegési eljárások. Továbbá kitekintünk a magyarországi Natura 2000 területekre vonatkozóan felmerülő és nagy visszhangot kiváltó esetekre, különös tekintettel az utóbbi évek történéseire. A tanulmány másodlagos célkitűzése a Natura 2000 hálózattal kapcsolatos, a tagállamokban felmerülő végrehajtási problémák elemzése, rámutatva azok közös eredőire, amelyek ugyancsak tetten érhetők a kötelezettségszegési eljárásokban. Ludwig Krämer már 1993-ban sikerként könyvelte el a Natura 2000 hálózat létrehozását, egyúttal felhívva a figyelmet a legfontosabb problémákra is: „miközben a Natura 2000 hálózat létrehozása figyelemre méltó siker, mindazonáltal nehézségekbe ütközik a hálózat kivitelezése, beleértve a hálózatok kijelölésének késedelmét, a nemzeti szintű ellenállást és néhány esetben, a védett területek elégtelen irányítását”.^[5] Tanulmányunk végére választ kapunk arra, vajon a Krämer által 1993-ban tett megállapítások mennyiben állják meg helyüket napjainkban.

[3] Kati - Hovardas - Dietrich - Ibisch - Mihók, 2014, 260-270.

[4] A környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságának a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény. Magyarországon kihirdette: 2001. évi LXXXI. törvény.

[5] Krämer, 1993, 25.

II. A NATURA 2000 HÁLÓZAT MÚLTJA ÉS JELENE AZ EURÓPAI UNIÓ TAGÁLLAMAIBAN

A Natura 2000 hálózat^[6] létrehozása önmagában is egyedülálló vívmánynak tekinthető, azonban már a jogalapot megteremtő irányelvek elfogadása nehézségekbe ütközött, és több tagállam ellenállását kiváltotta. Ez Európai Unió - korábbi Közösség - természetmegőrzési politikája egészen az 1950-es évek végéig nyúlik vissza. A madárvédelmi irányelv elfogadása az akkori közösségi környezetvédelmi jogalkotás korai időszakára esik, míg az élőhelyvédelmi irányelv már egy későbbi korszak instrumentuma, amikor a politikai és intézményi dinamizmus leginkább erős volt a környezetpolitika területén.^[7] A madárvédelmi irányelv tárgyalása során bevezetett koherens védelmi rendszer, amely integrációs szinten került kijelölésre, példa nélküli volt.^[8] Azonban nem minden tagállam tetszését nyerte el a közösségi szintű természetvédelem, így a kifejezetten „zöld” beállítottságú Dánia is inkább akadályt látott az elfogadásra váró normákban, amelyek lehetetlenné teszik az állami szinten kialakított természet- és környezetvédelmi intézkedések végrehajtását.^[9] A kezdetek óta a nehézségek köre csak bővült, például a hálózatok kijelölésének kivitelezésével, valamint az adminisztratív háttér és a végrehajtás hiányosságaival. Hozzá kell tenni, hogy a Natura 2000 területek kijelölése teljes mértékben tudományos kritériumokon alapul, figyelmen kívül hagyva az esetleges társadalmi-gazdasági tényezőket. Erre a rendkívül fontos, a határok megállapításával kapcsolatos problémára világított rá a Bíróság az 1996-os „Lappel Bank” ügyben, ahol kifejezetten kimondta: „a madárvédelmi irányelvet úgy kell értelmezni, hogy a tagállamok nem vehetik figyelembe a felhozott gazdasági tényezőket”.^[10] További releváns jogeset volt a „First Corporate Shipping” ügy, amikor az élőhelyvédelmi irányelv alapján kijelölt védett területek kapcsán a következő döntést hozta a Bíróság: „amikor az irányelv szabályai alapján egyébként elfogadható módon kijelölhető a közösségi jelentőségű terület, nem lehet figyelembe venni gazdasági, tár-

[6] A Natura 2000 hálózat alapját két irányelv adja: a Tanács 1979. április 2-i 79/409/EGK Irányelve a vadon élő madarak védelméről (HL L 103., 1979.04.25., 1.), amelyet felváltott az Európai Parlament és a Tanács 2009. november 30-i 2009/147/EK irányelve a vadon élő madarak védelméről (HL L 20., 2010.01.26., 7.) és a Tanács 1992. május 21-i 92/43/EGK irányelve a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről (HL L 206., 1992.07.22., 7.).

[7] L. R. Jackson, 2018, 29.

[8] Ezt a célkitűzést erősítette meg a madárvédelmi irányelv 4. cikke is: „(1) A tagállamok a mennyiségük és méretük szerint legalkalmasabb területeket e fajok védelme érdekében különleges védelmi területekké minősítik, figyelembe véve a fajok védelmi szükségleteit azokon a földrajzilag meghatározott tengeri és szárazföldi területeken, ahol ezt az irányelvet alkalmazni kell.”

[9] Bővebben: Pagh, 1999, 301-320.

[10] A Bíróság C-44/95. sz., Regina v Secretary of State for the Environment, ex parte: Royal Society for the Protection of Birds ügyben, 1996. július 11-én hozott döntése. ECLI:EU:C:1996:297.

sadalmi, kulturális követelményeket vagy a regionális és helyi sajátosságokat”.^[11]

A Natura 2000 területek létrehozása így újra felszínre hozta az átpolitizált, centralizált döntéshozatal kritikáját, és a helyi közösségek nehezen tudták elfogadni a jellegzetességek teljes figyelmen kívül hagyását, amely sok esetben előfordult a rövid határidő szorításában cselekvő tagállamok részéről.^[12] A Natura 2000 területek kijelölése és a vonatkozó uniós jogi normák teljes körű végrehajtása az Európai Unió elsődleges célkitűzéseiként szerepel a 2020-as év végéig érvényes biodiverzitás stratégiában.^[13] Az Unió két irányelve, a madárvédelmi irányelv^[14] és az élőhelyvédelmi irányelv^[15] hivatottak a biodiverzitás csökkenésének megakadályozására eredményes megoldást biztosítani. A stratégiában az Európai Unió azt a nagyszabású célkitűzést határozta meg a tagállamok számára, hogy 2020-ra állítsák meg a biológiai sokféleség csökkenését és az ökoszisztéma-szolgáltatások romlását, mindemellett pedig az élőhelyek és így az általuk biztosított szolgáltatások rehabilitálása élvez prioritást a cselekvési tervben.^[16] A célkitűzéshez több alfeladatot és intézkedést is meghatároztak: a Natura 2000 hálózat kijelölésének befejezését;^[17] a megfelelő finanszírozás biztosítását;^[18] az ismeretbővítést és a végrehajtás hatékonyságának,^[19] valamint a jelentéstételnek a javítását és egyszerűsítését.^[20] Az Európai Unió intézményei már több esetben is foglalkoztak a Natura 2000 hálózat jogi alapját megeremtő irányelvek átültetésének kérdésével és a védett élőhelyek állapotával.

[11] A Bíróság C-371/98. sz., The Queen kontra Secretary of State for the Environment, Transport and the Regions, ex parte First Corporate Shipping Ltd. ügyben, 2000. november 7-én hozott döntése. ECLI:EU:C:2000:600.

[12] Bővebben: Engelen, 2008, 1-6.

[13] 1. célkitűzés: a természet megőrzése és helyreállítása: „Az Uniónak gondoskodnia kell a madárvédelmi és az élőhelyvédelmi irányelv megfelelőbb alkalmazásáról. Ez a két irányelv alkotja az Unió biológiai sokféleséggel kapcsolatos politikájának gerincét. Az irányelvek eddig jelentős sikereket tettek lehetővé, például a Natura 2000 létrehozását, amely a világ legnagyobb, 750 000 km²-nél nagyobb kiterjedésű védett területet tömörítő hálózata. Az előrelépés azonban még nem kielégítő az európai jelentőséggel bíró élőhelyek és fajok kedvező védettségi helyzetének eléréséhez. A stratégia első célkitűzésének megvalósításához az uniós országoknak megfelelőbben kell alkalmazniuk a hatályos jogszabályokat, a szükséges erőforrások befektetésével gondoskodniuk kell különösen a Natura 2000 területek szabályozásáról és helyreállításáról. Ezek a fellépések hozzájárulnak ahhoz, hogy 2020-ig mérséklődjön a biológiai sokféleség csökkenése és lehetővé váljon a helyreállítása.” (A biológiai sokféleséggel kapcsolatos, 2020-ig teljesítendő stratégia. Elfogadva: 2011 májusában).

[14] Az Európai Parlament és a Tanács 2009. november 30-i 2009/147/EK irányelve a vadon élő madarak védelméről.

[15] A Tanács 1992. május 21-i 92/43/EGK irányelve a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről.

[16] A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Életbiztosításunk, természeti tőkénk: a biológiai sokféleséggel kapcsolatos, 2020-ig teljesítendő uniós stratégia COM(2011) 214 (végleges).

[17] 1. intézkedés: A Natura 2000 hálózat létrehozásának befejezése és megfelelő irányítás biztosítása.

[18] 2. intézkedés: A Natura 2000 területek megfelelő finanszírozásának biztosítása.

[19] 3. intézkedés: Az érdekelt felek ismereteinek és szerepvállalásának fokozása, valamint a végrehajtás javítása.

[20] 4. intézkedés: A nyomon követés és a jelentéstétel javítása és egyszerűsítése.

Az irányelvek végrehajtása során elért fejleményeket az Európai Bizottság is értékelte 2015-ben „*A természet állapota az Európai Unióban*”^[21] címet viselő jelentésében. Az értékelés a 2007 és 2012 közötti időszakban bekövetkezett változásokat vizsgálta, melynek eredményeként megállapításra került, hogy az élőhelyek védeltségi helyzetében meghatározó változás nem következett be, sőt, az élőhelyek mintegy harmadánál további romlást tapasztaltak a vizsgált időszakot megelőző állapothoz képest. A fajok védeltségi helyzetében is hasonló trendek mutatkoztak, a fajok 22 százalékánál figyeltek meg romló helyzetet, és mindösszesen csupán a fajok 1-2 százaléka került kedvező védeltségi helyzetbe. A 2007-2012 közötti időszakban kimutatható csekély javulás a kedvezőtlen vagy nem biztonságos állapotú élőhelyek és fajok tekintetében, de ennek aránya fölöttébb elmarad a negatív mutatók ütemétől.^[22] A Bizottság jelentése rámutat arra a tényre, hogy a 2020-ra kitűzött célok megvalósítása kivitelezhetetlen a tagállamok gyorsabb és hatékonyabb fellépése nélkül. Az Európai Számvevőszék 2017-ben különjelentést adott ki a Bizottság által feltárt probléma hátterének feltérképezése céljából. A különjelentésben a Natura 2000 hálózat megvalósításának eredményességét vizsgálták. A Számvevőszék értékelése alapján a hálózatban rejlő lehetőségeket nem sikerült maradéktalanul kihasználni, melynek okait három problémakörben határozták meg: elsősorban a nem megfelelő tagállami irányításban; másodsorban az uniós pénzeszközök sikertelen mozgósításában; és végül a monitoring és beszámolási rendszerek alkalmatlanságában.^[23] Az implementáció hiányosságait jól mutatja, hogy az elmúlt években a Bizottság számos tagállam ellen kezdeményezett kötelezettségszegési eljárást a Natura 2000 területekkel kapcsolatos hiányosságok miatt. 2019 novemberében Csehországot szólították fel az élőhelyvédelmi irányelv alapján történő kijelölésekre, amelyek hiányosnak bizonyultak. A Bizottság itt újra felhozta az érveket, miszerint a tagállamok nem hivatkozhatnak gazdasági vagy egyéb körülményekre a kijelölések elmaradásának indokaként.^[24]

A Natura 2000 hálózattal kapcsolatos problémákra mutat rá a kötelezettségszegési eljárások magas száma, amelyek tagállamok közötti megosztását a következő táblázat hivatott szemléltetni. Az összefoglaló táblázat a 2002. január 1. után elfogadott határozatokat tartalmazza, ugyanis a Bizottság honlapján nem áll rendelkezésre adat az ezt megelőző időszakról. A táblázatban az EU tagállamai számára küldött felszólító levelek, kiegészítő felszólító levelek, indoklással ellátott vélemények, kiegészítő indoklással ellátott vélemények és az Európai Unió Bíróságának a téma szempontjából releváns döntései kerülnek szemléltetésre. A táblázat utolsó előtti oszlopában helyet kapott a tagállamok területén

[21] A Bizottság jelentése a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek, 2019.

[22] A Bizottság jelentése a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek, 2019.

[23] Európai Számvevőszék: Különjelentés: Tovább kell törekedni a Natura 2000 hálózat teljes potenciáljának kihasználására, Luxembourg, Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2017, 9-10.

[24] Biodiversity: Commission calls on CZECHIA to complete Natura 2000 network. November infringements package: key decisions. 2019 November.

található Natura 2000 területek kiterjedése km²-ben kifejezve, ugyanis ez az adat magyarázatul szolgálhat egyes tagállamok esetében a mulasztások magas arányára.

A halványszürkével kiemelt adatok az uniós átlagtól mért nagyobb értékeket jelzik. Megállapítható az összefüggés, hogy hatványozottan több kötelezettség-szegési eljárást kezdeményeztek azon tagállamokkal szemben, ahol objektíven több Natura 2000 terület található, mint a kevesebb Natura 2000 területtel rendelkező tagállamok esetében. Ennek oka abban keresendő, hogy a több terület nagyobb adminisztrációs és hatósági munkateherrel, magasabb eljárási-ügyintézési költségekkel járhat. Ezzel magyarázható Spanyolország kiugró esete is, mely állam területén található az egyik legnagyobb kiterjedésű Natura hálózat, és mely tagállam ellen kezdeményezték a legtöbb kötelezettség-szegési eljárást. Ezen megállapítás alól kivételnek tekintendő Ausztria, ugyanis a Natura 2000 területei elmaradnak az uniós átlagtól, de a kötelezettség-szegési eljárások számát illetően mégis kiemelkedik a tagállamok közül. Ausztria ellenpéldája Svédország, mivel a 27 tagállam^[25] közül az előkelő ötödik helyet foglalhatja el a területek kiterjedésének vonatkozásában, de a részére kiküldött felszólító levelek számának fényében „hátról” csak a második helyet foglalja el, sőt azon tagállamok közé tartozik, amely ellen a Bizottság még nem nyújtott be keresetet.

Magyarország helyzetét elemezve hazánk az uniós átlag alatt helyezkedik el minden tényezőt figyelembe véve, mely mindenképpen pozitív megállapításként értelmezendő. Azonban a kötelezettség-szegési eljárások alacsony száma nem garantálja, hogy az adott tagállamban ne történt volna súlyosabb természetkárosítás az irányelvek nem megfelelő alkalmazásából kifolyólag, melyre a következő fejezetek is rámutatnak.

[25] Bár az Egyesült Királyság 2020. január 31-én kilépett az Európai Unióból, a táblázatban szereplő adatok annak tagsági időszakát is magukban foglalják, így az tájékoztatóként szerepel.

	Felszólító levél	Kiegészítő felszólító levél	Indokolással ellátott vélemény	Kiegészítő indokolással ellátott vélemény	Bírósági döntések	Natura 2000 területek (km ²)	A tagállam szárazföldi területének mekkora részét borítja (%)
Ausztria	20	2	7	1	7	12,891	15,15
Belgium	17	1	2	0	1	5,163	12,75
Bulgária	12	3	2	0	2	41,048	34,46
Ciprus	16	2	4	1	1	1,785	28,82
Csehország	9	1	5	0	0	11,148	14,14
Dánia	9	2	3	0	0	22,664	8,34
Egyesült Királyság	22	1	5	0	4	153,137	8,58
Észtország	6	0	2	0	1	14,861	17,92
Finnország	9	1	5	0	3	50,636	14,45
Franciaország	31	2	7	0	3	200,364	12,86
Görögország	31	3	17	2	10	58,778	27,27
Hollandia	13	0	1	0	2	20,605	13,3
Horvátország	2	1	2	0	0	25,690	36,58
Írország	21	5	7	2	5	19,486	13,13
Lengyelország	16	3	7	1	5	68,393	19,56
Lettország	8	0	3	0	0	11,834	11,53
Litvánia	5	0	2	0	0	9,666	12,38
Luxemburg	5	0	2	0	0	702	27,03
Magyarország	12	1	4	0	0	19,949	21,44
Málta	6	1	6	0	2	4,183	12,97
Németország	38	2	7	0	3	80,816	15,46
Olaszország	47	6	21	2	10	64,124	19
Portugália	21	2	9	1	3	57,062	20,67
Románia	13	2	3	1	1	60,577	22,74
Spanyolország	65	3	20	1	9	222,420	27,33
Svédország	6	1	2	1	0	75,854	13,41
Szlovákia	15	2	6	0	0	14,633	29,96
Szlovénia	8	1	2	0	0	7,682	37,86
Összesen	483	48	163	13	72	1,336,151	-
Átlag	17,25	1,71	5,82	0,46	2,57	47,719	-

1. táblázat: Natura 2000 területek kiterjedése és a kötelezettségességi eljárások megoszlása tagállamonként (Forrás: A szerző - Frolyó Karolina - saját adatgyűjtése és elemzése)

III. A NATURA 2000 HÁLÓZATTAL KAPCSOLATOS PROBLÉMÁK A KÖTELEZETTSÉGSZEGÉSI ELJÁRÁSOKON KERESZTÜL

A tagállami végrehajtás során felmerülő problémákat és az ezekből következő kötelezettségszegési eljárásokat öt kategóriába lehet sorolni: 1) különleges természetmegőrzési területek védelméhez szükséges intézkedések elmulasztása; 2) hiányos hálózat; 3) megfelelő vizsgálat elmulasztása; 4) az irányelvek nem megfelelő átültetése és 5) az irányelvekkel ellentétes gyakorlat.^[26] Az alábbiakban részletesen bemutatásra kerülnek az egyes esetkörök, a téma szempontjából releváns esetjog megjelölése mellett.

1. Különleges természetmegőrzési területek védelméhez szükséges intézkedések elmulasztása

Az élőhelyvédelmi irányelv rendelkezései szerint a tagállamok kötelezettséggel kijelölni azokat a közösségi jelentőségű természeti területeket, melyek elsődleges fontosságú élőhelytípusok vagy veszélyeztetett fajok élőhelyeként szolgálnak, melyek listáját jegyzék formájában küldik meg a Bizottságnak. A Bizottság jóváhagyása után a tagállamoknak legfeljebb hat év áll rendelkezésre, hogy az így kijelölt területek vonatkozásában megállapítsák az élőhelytípusok és az ott élő fajok ökológiai szükségleteinek megfelelő természetvédelmi célokat és intézkedéseket. A természetvédelmi célok és intézkedések megállapításának előfeltétele, hogy egy közösségi jelentőségű természeti területet különleges természetmegőrzési területté lehessen nyilvánítani, mely területek együttesen alkotják a Natura 2000 ökológiai hálózatot.^[27] Ilyen jellegű mulasztás ügyében a Bizottság 2018. április 26-án nyújtotta be keresetét Portugália ellen az Európai Unió Bíróságához. A Bizottság a 2004. december 7-i 2004/813/EK határozatában ismeri el Portugália atlanti bioföldrajzi régiójának 7 olyan közösségi jelentőségű természeti területét és a 2006. július 19-i 2006/613/EK határozatában a mediterrán bioföldrajzi régióknak 54 olyan közösségi jelentőségű természeti területét, melyek vonatkozásában a tagállam a bizottsági határozatok elfogadásától számított hat éven belül elmulasztotta elfogadni a védelemhez szükséges intézkedéseket, ezáltal megsértette az élőhelyvédelmi irányelv 6. cikkének (1) bekezdéséből eredő kötelezettségeit. A védelmi intézkedések megállapításának elmulasztása automatikusan maga után vonja az irányelv 4. cikkének (4) bekezdésében rögzített kötelezettségek megszegését, azaz az érintett terület különleges természetmegőrzési területté nyilvánításának elmulasztását.^[28] Portugália nem az egyetlen

[26] A Szerző (Frolyó Karolina) saját csoportosítása.

[27] A Tanács 1992. május 21-i 92/43/EGK irányelve a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről (HL L 206., 1992.07.22., 7-50.).

[28] A Bíróság C-290/18 sz., Bizottság kontra Portugália ügyben 2019. szeptember 5-én hozott ítélete. ECLI:EU:C:2019:669.

tagállam, mely precedenst teremtett ilyen jellegű kötelezettségzegés ügyében. A Bizottság által 2019 januárjában kiküldött felszólító levél szerint Bulgária rendszeres és folyamatos jelleggel elmulasztotta a védelmi célok és intézkedések megállapítását, így 230 közösségi jelentőségű természeti területből csak 9 esetében jelölt ki különleges természetmegőrzési területet. Olaszország 463 és Németország 787 terület esetében mulasztotta el ilyen jellegű kötelezettségeit,^[29] Szlovákiának a 2004-es csatlakozása óta csak 1 esetben sikerült az irányelv 4. cikkének (4) bekezdésében és 6. cikkének (1) bekezdésében foglalt kötelezettségeinek eleget tenni.^[30] A kötelezettségzegési eljárások döntő többsége a védelmi intézkedések és így a különleges természetmegőrzési területekké nyilvánítás elmulasztására irányul, ezzel azonos tárgykörben több tagállam ellen nyújtott be a Bizottság keresetet az Európai Unió Bírósága előtt, egyebek mellett Görögország^[31] és Spanyolország^[32] ellen. Mivel a Natura 2000 hálózatot a tagállamok területén található különleges természetmegőrzési területek alkotják, kulcsfontosságú az ilyen jellegű mulasztások kiküszöbölése.

2. Hiányos hálózat

Az élőhelyvédelmi irányelv 4. cikkének (1) bekezdése rendelkezik arról, hogy a tagállamok feladata a természetmegőrzési területek jegyzékére javaslatot tenni, azonban előfordul, hogy elsődleges fontosságú természetes élőhelytípusok vagy veszélyeztetett fajok élőhelyeként szolgáló természeti területek kimaradnak a listából. Ilyen esetben a Bizottság az irányelv 5. cikkének (1) bekezdése alapján konzultációs eljárást kezdeményezhet a tagállammal. A biológiai sokféleség megőrzése céljából kiemelt jelentőséggel bír, hogy minden védelemre szoruló élőhelytípusra/veszélyeztetett faj élőhelyére javaslatot tegyenek, hiszen az így kijelölt természeti területek válnak majd különleges természetmegőrzési területté, ha a tagállamok meghatározzák a terület védelméhez szükséges intézkedéseket és célkitűzéseket.^[33] Hiányos hálózat esetén veszélyeztetett fajok egész populációi maradhatnak mindennemű védelem nélkül. A madárvédelmi irányelv végrehajtásaként kijelölendő különleges madárvédelmi területek is a Natura 2000 hálózat részét képezik, így a Bizottságnak jogosultsága van az élőhelyvédelmi irányelv 5. cikkének (1) bekezdése alapján, hogy kötelezettség-

[29] Európai Bizottság: Kötelezettségzegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, MEMO/19/462, Brüsszel, 2019. január 24.

[30] Európai Bizottság: Kötelezettségzegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, INF/19/4251, Brüsszel, 2019. július 25.

[31] A Bíróság C-949/19 sz., Bizottság kontra Görög Köztársaság ügyben 2019. november 21-én benyújtott kereset.

[32] A Bíróság C-559/19 sz., Bizottság kontra Spanyol Királyság ügyben 2019. július 22-én benyújtott kereset.

[33] A Tanács 1992. május 21-i 92/43/EGK irányelve a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről, 6. cikk (HL L 206., 1992.07.22., 7-50.).

szegési eljárást kezdeményezzen, ha a kijelölt madárvédelmi területek mennyiségű és méretük vonatkozásában nem biztosítják a megfelelő védelmet. Az Európai Unió Bíróságához 2009. december 15-én nyújtott be keresetet a Bizottság Romániával szemben, mivel „összesen 4 157 500 ha területen elhelyezkedő 130 fontos madárélőhelyből a román hatóságok különleges védelmi területekként mindössze 108 területet jelöltek ki 2 998 700 ha területen, amelyek közül csupán 38 területet jelöltek ki teljes egészében különleges védelmi területekként”.^[34] A román hatóságok további 341 013 ha-t lefedő 21 madárélőhelyet mulasztottak el kijelölni, mindemellett pedig 71 különleges természetmegőrzési terület kiterjedése esetében állapították meg, hogy nincsenek összhangban a fontos madárélőhelyekkel.^[35] A különleges védelmi területek kijelölésének elmulasztása mögött gazdasági érdekek is meghúzódhatnak, mint például Csehország esetében, mely tagállam a Bizottság aggodalmai szerint az Elba folyóra tervezett duzzasztógátrendszer építése miatt zárt ki és csökkentett egyes területeket, veszélybe sodorva ezzel fajok tucatjának otthonául szolgáló élőhelyeket.^[36]

3. Megfelelő vizsgálat elmulasztása

Az élőhelyvédelmi irányelv 6. cikkének (3) bekezdésének értelmében: „...megfelelő vizsgálatot kell folytatni minden olyan terv vagy program hatása- it illetően, amely nem kapcsolódik közvetlenül, illetve nem nélkülözhetetlen a természeti terület kezeléséhez, de akár önmagában, akár pedig más terv vagy program részeként valószínűleg jelentős hatással lesz arra”.^[37]

A nemzeti hatóságok csak a megfelelő vizsgálat elvégzése után adhatnak engedélyt a szóban forgó projektek kivitelezésére, és csak akkor, ha meggyőződtek arról, hogy a projekt nem bír káros hatással az érintett területre. Vannak tagállamok, amelyek az uniós csatlakozásuk óta folyamatos jelleggel elmulasztják a hatásvizsgálatok elvégzését, mint például Ciprus^[38] vagy Bulgária,^[39] mellyel visszafordíthatatlan károkat okozhatnak egyes élőhelyeken. A Bizottság számos esetben nyújtott be keresetet az irányelv 6. cikkének (3) és (4) bekezdésének

[34] A Bíróság C-522/09. sz., Bizottság kontra Románia ügyben 2009. december 15-én benyújtott kereset.

[35] Az Európai Unió Bírósága a keresetet elutasította, mivel a felszólító levél és az indokolással ellátott vélemény tárgya nem egyezett.

[36] Európai Bizottság: Kötelezettségsszegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, INF/19/6304, Brüsszel, 2019. november 27.

[37] A Tanács 1992. május 21-i 92/43/EGK irányelve a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről, 6. cikk (HL L 206., 1992.07.22., 7-50.).

[38] Európai Bizottság: Kötelezettségsszegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, INF/19/6304, Brüsszel, 2019. november 27.

[39] Európai Bizottság: Kötelezettségsszegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, MEMO/18/4486, Brüsszel, 2019. július 19.

megsértésére hivatkozva. A Bíróság mind a Belga Királyság,^[40] mind a Spanyol Királyság,^[41] a Német Szövetségi Köztársaság^[42] és a Lengyel Köztársaság^[43] ellen indított perben megállapította a tagállamok kötelezettségszegését.

Érdemes megemlíteni a lengyel Białowieża erdő területén engedélyezett fakitermelést, melynek szükségességét erősen vitatták a szakértők. A Białowieża erdő azért is kiemelt jelentőségű, mivel Európa egyik legjobb állapotban megőrzött erdőjeként tartják számon, elsődleges fontosságú élőhely, valamint az UNESCO Világörökség^[44] és a Natura 2000 hálózat része. A 2016. évi melléklet tartalmazta a fakitermelés megháromszorozását és a faállomány korára tekintet nélküli fakivágást, amely lehetséges hatásairól nem készült értékelés. A megnövelt fakitermelést a betűzőszű soha nem látott elszaporodásával indokolták, mely egészségügyi fakitermelést tett szükségessé, valamint az irányelv 6. cikkének (4) bekezdésére hivatkozva a közbiztonság garantálása érdekében hagyták jóvá a holtfák kitermelését. Mint kiderült, a betűzőszű elterjedtsége ciklikus, természetes folyamat, ami alkalmazkodik az erdők korához. A holtfák eltávolítása pedig jelentős változásokat okoz a biológiai sokféleségen és visszafordíthatatlan károkat az erdő ökoszisztémájában. Tehát a 2016. évi mellékletben rögzített intézkedések összeegyeztethetetlenek a különleges természetmegőrzési terület célkitűzéseivel.

A szakirodalomban is egyre nagyobb visszhangot váltanak ki az egyes élőhelyek integritásának, épségének megőrzéséhez kötődő felvetések.^[45] A Bíróság ezt a kérdést vizsgálta a Sweetman előzetes döntésben, amikor egy szélerőműpark-projekt kivitelezése a kékes rétihéja élőhelyét is érintette volna. Ebben a döntésben a Bíróság liberálisan értelmezte az irányelv megfelelő rendelkezéseit, és lehetőséget adott az úgynevezett dinamikus élőhelykezelésre: „abban az értelemben, hogy az élőhelynek megfelelő területek a kezelés függvényében földrajzi szempontból és az idő során változnak”.^[46]

[40] A Bíróság C- 538/09. sz., Európai Bizottság kontra Belga Királyság ügyben 2011. május 26-án hozott ítélete. ECLI:EU:C:2011:349.

[41] A Bíróság C- 560/08. sz., Európai Bizottság kontra Spanyol Királyság ügyben 2011. december 15-én hozott ítélete. ECLI:EU:C:2011:835.

[42] A Bíróság C-142/16. sz., Európai Bizottság kontra Német Szövetségi Köztársaság ügyben 2017. április 26-án hozott ítélete ECLI:EU:C:2017:301.

[43] A Bíróság C- 441/17. sz., Európai Bizottság kontra Lengyel Köztársaság ügyben 2018. április 17-én hozott ítélete ECLI:EU:C:2018:255.

[44] A Lengyelország területén fekvő erdőterület 1979-ben került fel a világörökségi listára, amelyet 1992-ben kiterjesztettek a Fehéroroszország területén elhelyezkedő „Belovezhskaya Pushcha” részre is.

[45] Schoukens, 2017, 1-27.

[46] A Bíróság C-258/11. sz., Peter Sweetman és társai kontra An Bord Pleanála ügyben, 2013. április 11-én hozott előzetes döntése. ECLI:EU:C:2013:220. Különös tekintettel: döntés [46]-[47] és [57]. bekezdések.

4. Az irányelvek nem megfelelő átültetése

A Bizottság 2019 januárjában küldött felszólító levelet Szlovákiának, mivel nem ültették át a szlovák nemzeti jogba az élőhelyvédelmi irányelv 6. cikkének (3) bekezdésében rögzített kötelezettséget, mely szerint a tervek és projektek engedélyezése előtt hatásvizsgálatot kell készíteni, akkor is, ha nem kapcsolódik közvetlen a természetvédelmi területhez. Ennek egyik következménye, hogy a sikekfajd-populáció a felére csökkent a különleges madárvédelmi területeken Szlovákia 2004-es csatlakozása óta.^[47] Több tagállam esetében is előfordult, hogy további mentességekkel egészítették ki az irányelvet, ami gyengítette a tagállamok által biztosított védelem mértékét. Horvátországnak a 2013-as uniós csatlakozása után 4 évvel sem sikerült az irányelveket megfelelően átültetni; egyrészt súlyos hiányosságokat tapasztaltak, mint például a hatásvizsgálatról rendelkező rész átültetésének elmulasztását, másrészt viszont a horvát jogszabályok egyéb mentességekről is rendelkeztek,^[48] csakúgy, mint a lengyel és a szlovén jogszabályok.^[49] Az utóbbi két tagállamnak a Bizottság indokolással ellátott véleményyt küldött 2019 júliusában, hogy hozzák összhangba a nemzeti jogszabályokat az irányelvek célkitűzéseivel.

A jogalkotási háttérrel kapcsolatos hiányosságok és a joganyag nem megfelelő átültetése a Bíróság más kiemelkedő döntésében is elfordult. Az 2007-es Bizottság v Írország döntésben kifejezetten kiemelték a Madárvédelmi irányelv 4. és 10. cikkeiben, valamint az Élőhelyvédelmi irányelv 6. cikkében meghatározott jogalkotási kötelezettség megsértését.^[50]

5. Az irányelvekkel ellentétes gyakorlat

Annak ellenére, hogy számos tagállam megfelelően ültette át az irányelveket, kijelölték a különleges természetmegőrzési területeket és megállapították a védelmi célkitűzéseket, valamint intézkedéseket, a hatóságok sok esetben mégis engedélyt adnak olyan tevékenységekre, mely nincs összhangban az irányelvek céljaival. A Bizottság több esetben is nyújtott be keresetet, amikor a tagállamok szemet hunytak valamely hatóságuk által engedélyezett tevékenység felett, melyek az irányelvek súlyos megsértését jelentették. Az ilyen jellegű ügyek többnyire 1-1 fajhoz és az ellenük végzett törvénybe ütköző gyakorlathoz kapcsolódnak, mint például Málta esete, amikor engedé-

[47] Európai Bizottság: Kötelezettség-szegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, MEMO/19/462, Brüsszel, 2019. január 24.

[48] Európai Bizottság: Kötelezettség-szegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, MEMO/17/1045, Brüsszel, 2017. április 27.

[49] Európai Bizottság: Kötelezettség-szegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, INF/19/4251, Brüsszel, 2019. július 25.

[50] A Bíróság C-418/04. sz., Bizottság v Írország ügyben, 2007. december 13-án hozott ítélete. ECLI:EU:C:2007:780 [149]-[168]. bekezdések.

lyezték 7 pintyfajta befogását,^[51] vagy a Finnország ellen benyújtott kereset, amiért 2011 óta rendszeresen engedélyezik a hím pehelyrécék tavaszi vadászát annak ellenére, hogy a madárvédelmi irányelv 7. cikkének (4) bekezdése tiltja a szaporodási időszakban történő vadászatot.^[52]

Az Európai Unió Bíróságához benyújtott keresetek nagy szórását mutatnak a tárgyukat illetően, de ezek alapján megállapítható, hogy a tagállamok jelentős része a Natura 2000 hálózat létesítésének és jogszerű kezelésének minden állomásán megsértették a hálózat alapjául szolgáló madárvédelmi és élőhelyvédelmi irányelvek rendelkezéseit. Mind a kijelölés folyamatában, mind a védelmi intézkedések és célkitűzések megállapításában, a megfelelő hatásvizsgálatok elvégzésében vagy a belső jogba történő helyes átültetés kapcsán és az ellentétes hatósági gyakorlat elleni fellépés elmulasztása körében is találunk példát az Európai Unió Bírósága elé vitt ügyek között.

IV. KITEKINTÉS A NATURA 2000 TERÜLETEKKEL KAPCSOLATOS MAGYARORSZÁGI PROBLÉMÁKRA

A Natura 2000 területekhez kötődően a Bizottság Magyarország részére 12 esetben küldött felszólító levelet és 4 esetben indokolással ellátott véleményt, azonban keresetet még nem nyújtott be a Bírósághoz. A legnagyobb sajtóvisszhangot kiváltó eset a sajládi erdővel kapcsolatos illegális fakitermelés volt, melynek kapcsán a Bizottság 2008. október 16-án küldött felszólító levelet hazánk részére, hogy Magyarország biztosítsa a madárvédelmi és élőhelyvédelmi irányelv megfelelő átültetését, és részesítse adekvát védelemben a sajládi erdőt. Az említett erdő az ország keleti részén helyezkedik el, eredetileg 180 hektáros területéből mára csak 2,3 hektárnyi erdőrészlet őrzi az egykori tölgyes erdő emlékét.^[53] A sajládi erdő 2004 óta különleges természetmegőrzési terület, többek között Európa egyik legveszélyeztetettebb lepkefajának, a díszes tarkalepkének (*Euphydryas maturna*) adott otthont.^[54] A sajládi erdő pusztulása egészen az 1990-es évekig vezethető vissza, amikor megfelelő hatásvizsgálatok elvégzése nélkül valósítottak meg a vízkivételi mű kútjainak telepítését, amely talajvízszint-csökkentő hatással bírt a térségre, és a fák kiszáradásához vezetett. A kiszáradás miatt kénytelenek voltak egészségügyi fakitermelést végrehajtani 66 hektáron, ami azonban a fatolvajokat a térségbe csábította, és kezdetét vette a hosszú éveken át zajló illegális fakitermelés. A sajládi erdőt csaknem teljes

[51] A Bíróság C- 557/15. sz., Európai Bizottság kontra Máltai Köztársaság ügyben 2018. június 21-én hozott ítélete.

[52] A Bíróság C- 217/19. sz., Európai Bizottság kontra Finnország ügyben 2019. március 8-án benyújtott keresete.

[53] Elekházy, 2008.

[54] Európai Bizottság: Környezetvédelem: a Bizottság természetvédelmi hiányosságokra figyelmezteti Görögországot és Magyarországot, IP/08/1538, Brüsszel, 2008. október 16.

egészeben letermelték, és napjainkra a korábbi keményfás ártéri erdők foltjai maradtak meg, a térségben tömegesen elterjedtek az özönfajok. Az egykori erdők helyét mára táblás mezőgazdasági területek foglalták el.^[55] A falopások eredményeképpen az erdő állománya 60 százalék alá csökkent, így az akkori erdőtörvény szerint az erdő végfelhasználásra került. A védett területeket illetően a magyar jogszabályok nem írták elő az élőhelyvédelmi irányelv szerinti szükséges védelmi szintet.^[56]

A Bizottság állásfoglalása szerint Magyarország nem ültette át megfelelően a madár- és élőhelyvédelmi irányelvet, különösen nagy hiányosságokat fedeztek fel az erdők védelméről, ami a fent említett esetből is körvonalazódik. A sajlóádi erdő pusztulása vonatkozásában a hatóságok tétlensége erősen befolyásoló tényező volt. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Rendőrség a természetkárosítás miatt indított nyomozását bűncselekmény hiányában megszüntette, hiába kezdeményezett 142 személlyel szemben eljárást a rendőrség, az általuk okozott kár nem érte el a szabálysértési összeghatárt.^[57] Az erdő védelme érdekében őrző-védőket is alkalmaztak, azonban így sem sikerült elejét venni a lopásoknak, az egész napos őrző-védő szolgálatra pedig nem volt költségvetése az erdőgazdaságnak, hiszen ez évi 12 millió forintnyi kiadást jelentett volna. A Miskolci Rendőrkapitányság vezetője szerint a sajlóádi erdőben történt illegális fakitermelések csak kisebb súlyú ügynek minősülnek, ami talán részben magyarázatot adhat a fokozott erőfeszítések alkalmazásának elmaradására.^[58] Az ügy összetettsége miatt a mai napig nem tisztázott, hogy kik az erdő pusztulásának felelősei. A sajlóádi erdő esete iskolapéldája lehetne a Natura 2000 területek hasznosítása során felmerülő tagállami problémák összességének, rávilágít a hatásvizsgálat fontosságára, a megfelelő védelmi intézkedések megállapításának jelentőségére és a hatóság kooperációjának szükségességére, mely hiányosságok a legtöbb tagállamban észlelhetők.

2008-tól kezdődően további esetekben is kötelezettségszegési eljárás elé nézett Magyarország a Natura 2000 területek miatt. A sajlóádi erdő esetét követte a Girincsi Nagy-erdő^[59] és a Csaolc-Garbolci erdő^[60] ügye. A kötelezettségszegési eljárások indoka minden esetben az élőhelyvédelmi irányelv nem megfelelő átültetése és az erdőtervek Natura 2000 hatásbecslésének hiánya volt. A magyar jogban a 11/2010. (II. 4.) FVM rendelet szól az erdőterv-rendelet előkészítésének és a körzeti erdőterv készítésének szabályairól, amely kifejezetten speciális

[55] HUAN20004 Hernád-völgy és Sajlóádi-erdő – kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület.

[56] 2009. évi XXXVII. törvény az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról.

[57] Elekházy, 2008.

[58] Zétényi, 2008, 61-65.

[59] 2010/4112. sz. kötelezettségszegési eljárás.

[60] 2010/4113. sz. kötelezettségszegési eljárás.

rendelkezéseket tartalmaz a Natura 2000 területeket illetően.^[61] Feltehetően az új szabályok – és az erdészeti törvény módosítása – miatt az Európai Bizottság megszüntette, illetve felfüggesztette az eljárásokat Magyarországgal szemben.

Az elmúlt időszakban több, a Natura 2000 területeket érintő esemény is sajtóvisszhangot váltott ki. Az egyik ilyen eset a Budakeszin található kiemelt természetmegőrzési terület, az Álomvölgy, amely területén a kulturális örökségvédelem részeként védett kaptárkövek is találhatóak. 2019 novemberében a Duna-Ipoly Nemzeti Park levelet küldött a Pest Megyei Kormányhivatalnak, felhívva a figyelmet az Álomvölgyben zajló cserjeirtásra, árokásásra, valamint kútfúrásra és vezetékfektetésre.^[62] A médiában felkapott ügyben többen természetkárosítás gyanúja miatt tettek feljelentést, és egy helyi civil kezdeményezés, az „Álomvölgy Őrői” is rendszeres tiltakozásokat szerveztek. Mivel a változtatási munkálatok a kormányhivatal engedélye alapján folytak, kérdéses, mennyiben fognak fellépni a Natura 2000 terület rombolása miatt. További kiemelt eset volt a Normafán, parkolóépítés érdekében kivágásra ítélt fák sorsa. Természetesen korántsem biztos, hogy az újabb esetek felkeltik majd a Bizottság figyelmét is, újabb kötelezettségszegési eljárásokat eredményezve, azonban látható módon rendszeresen előfordulnak a Natura 2000 területek indokolatlan megváltoztatását vagy rombolását eredményező ügyek.

Az erdőtörvény Natura 2000 területekre vonatkozó szabályozásának módosítása az Alkotmánybíróság előtt is megmérettetett. Az Alkotmánybírósághoz az alapvető jogok biztosa fordult, mivel a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettessel egyetértve úgy vélték, hogy az erdőtörvény 2017-es módosítása egyértelműen kedvez az erdőtulajdonosok gazdasági érdekeinek, háttérbe szorítva a Natura 2000 hálózathoz tartó erdőterületek védelmét. A 2017-es módosításnak köszönhetően számos terület veszítette el Natura 2000 védelmi rendeltetését, előtérbe helyezve a magán-erdőtulajdonosok tulajdonhoz való jogát. 2020. június 15-én a II/201/2019. ügyszám alatt hozott határozatában az Alkotmánybíróság megsemmisítette az erdőtörvény 2017-es módosításainak egy részét.^[63] A döntés eredményeképpen egészen biztosan számítani lehet a Natura 2000 hálózat jogi háttérének további módosítására. Kiemelést érdemel az Alkotmánybíróság Alaptörvény P) cikkekre vonatkozó értelmezése, amely az erdőtörvény egyes rendelkezéseinek megsemmisítésével új „erőt” ad az erdőket „nemzet közös örökségének” aposztrofáló cikkelynek.

[61] 3.§ (7); 4.§, 8.§ Az erdőgazdálkodás Natura 2000 területekre gyakorolt hatásainak vizsgálata, 10.§ Hatásbecslés a Natura 2000 területen, 11.§ (4), 12. § (2).

[62] A Duna-Ipoly Nemzeti Park levele pdf formátumban, online elérhetővé vált. A Természetvédelmi Őrszolgálat munkatársai bejelentés alapján, 2019. október 4-én és 7-én végeztek területellenőrzést.

[63] Alaptörvény-ellenes az erdőtörvény 2017-es módosítása. 2020. június 15. Az Alkotmánybíróság II/201/2019. ügyszám alatt hozott határozata.

V. ZÁRÓ GONDOLATOK

Ahogy arra tanulmányunk is rámutatott, a kihívások nem újkeletűek, és a kötelezettségszegési eljárások felhívják a figyelmet még egy fontos pontra a Natura 2000 hálózatot illetően: az Európai Unió éberem őröködik az irányelvek végrehajtása felett, és igyekeznek a tagállamokat rábírni a Natura 2000 területekre vonatkozó szabályok követésére. „A Natura 2000 keretében kijelölt területek a sérülékeny élőhelyek védelmére hivatottak, amelyek viszont az ott élő állat- és növényfajok megőrzését segítik elő. A tagállamoknak be kell tartaniuk az ilyen területek védelmére és az értékes európai biodiverzitás megőrzésére vonatkozó uniós jogszabályokat.”^[64]

2020-ban véget ér az aktuális biológiai sokféleség stratégia megvalósítására kitézött időszak, így érdekes lesz nyomon követni, vajon hogyan lehet majd értékelni az elmúlt években kifejtett törekvéseket, és mennyiben valósultak meg a célkitűzések. A 2030-ig érvényes új Biológiai Sokféleség Stratégiát 2020 májusában fogadták el. Elsődleges célkitűzésként szerepelnek a szárazföldi és tengeri védett területek koherens létrehozása, valamint az uniós természethelyreállítási terv. A 2030-ig érvényes, újonnan elfogadott stratégiában is szerepel a Natura 2000 hálózat, mind a védett élőhelyek kialakításával kapcsolatos célkitűzésekben, mind pedig a megfelelő finanszírozási keretek meghatározása tekintetében.^[65]

A Natura 2000 területek jövője több szempontból is tartogathat új kihívásokat, elegendő csak a Brexit hatásaira gondolni. Az Egyesült Királyság kilépésével az ott kijelölt Natura 2000 területek sorsa egyelőre még a jövő kérdése, azonban ez a téma már túlmutat jelen tanulmány keretein. Nem vitás, hogy a madár- és élőhelyvédelmi irányelv alapján kijelölt Natura 2000 hálózat több esetben is kiváltotta mind a tagállamok, mind a helyi közösségek ellenállását. Ettől függetlenül biztosan lehet rá számítani, hogy a területek az Európai Unió számára a biológiai sokféleség megőrzésére vonatkozó uniós környezetpolitika központi elemét adják majd a jövőben is. Így utolsó gondolatként azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a Krämer által, csaknem három évtizede tett megállapítások még napjainkban is relevánsnak tekinthetők. Csupán remélni lehet, hogy a tagállamokban a jövőben hatékonyabb lesz a Natura 2000 hálózat által biztosított védelem, egyúttal megvalósítva az Európai Unió biodiverzitás megőrzésére vonatkozó célkitűzéseit is.

[64] Janez Potočnik, az Európai Unió egykori környezetvédelmi biztosa.

[65] A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: A 2030-ig tartó időszakra szóló uniós biodiverzitási stratégia - Hozzuk vissza a természetet az életünkbe! 2020.05.20. COM(2020) 380 (végleges).

IRODALOMJEGYZÉK

- Alkotmánybíróság.hu: Alaptörvény-ellenes az erdőtörvény 2017-es módosítása, 2020. (Elérhető: <https://alkotmanybirsag.hu/dontes/ab-hatarozat-jogszabalyi-rendelkezesek-megsemmisiteserol>. Letöltés ideje: 2020. július 02.).
- Az Európai Bizottság kötelezettségzegési eljárással kapcsolatos határozatok adatbázisa. (Elérhető: https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement_decisions/. Letöltés ideje: 2020. július 02.).
- Biodiversity: Commission calls on CZECHIA to complete Natura 2000 network. November infringements package: key decisions. 2019 November. (Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/INF_19_6304. Letöltés ideje: 2020. július 02.).
- Elekházy Nóra: Elemzés az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló T/6934 számú törvényjavaslathoz 2008. december. (Elérhető: <https://www.parlament.hu/biz38/korb/dok/erdo.pdf>. Letöltés ideje: 2020. július 02.).
- Engelen, Ewald (2008): European Nature Conversation Policy Making: From Substantive to Procedural Sources of Legitimacy. In: Jozef Keularts – Gilbert Leistra (Eds.): *Legitimacy in European nature conservation policy: case studies in multilevel governance*. Springer, Berlin, 1-6.
- HUAN20004 Hernád-völgy és Sajóládi erdő – kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület. (Elérhető: <http://anp.nemzetipark.gov.hu/huan20004-hernad-volgy-es-sajoladi-erdo-2>. Letöltés ideje: 2020. július 02.).
- Kati, Vassiliki – Hovardas, Tasos – Dietrich, Martin – Ibsch, Pierre L. – Mihók, Barbara (2014): The challenge of implementing the European network of protected areas Natura 2000. In: *Conservation Biology*. Vol. 29., No. 1., 260-270.
- Krämer, Ludwig (1993): The interdependence of Community and Member State activity on nature protection within the European Community. In: *Ecology Law Quarterly*. Vol. 20. no. 1., 25-45.
- L. R. Jackson, Andrew (2018): *Towards an EU Birds Directive, Conserving Europe's Wildlife. Law and Policy of the Natura 2000 Network of Protected Areas*. Routledge, New York.
- Pagh, Peter (1999): Denmark's Compliance with European Community Environmental Law. In: *Journal of Environmental Law*. Vol. 11., issue 2., 301-320.
- Sánchez-Fernández, David – Abellán, Pedro – Aragón, Pedro – Varela, Sara – Cabeza, Mar (2017): Matches and mismatches between conservation investments and biodiversity values in the European Union. In: *Conservation Biology*. Vol. 32., no. 1., 109-115.
- Schoukens, Hendrik (2017): Habitat Restoration Measures as Facilitators for Economic Development within the Context of the EU Habitats Directive: Balancing No Net Loss with the Preventive Approach? In: *Journal of Environmental Law*. Vol. 29., issue 1., 47-73.
- Zétényi Zoltán (2008): A Sajóládi erdő szomorú története. In: *Erdészeti Lapok*. CXLIII. évf. 2. szám, 61-65.

JOGFORRÁSOK ÉS EU DOKUMENTUMOK, FORRÁSOK

- A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: A 2030-ig tartó időszakra szóló uniós biodiverzitási stratégia - Hozzuk vissza a természetet az életünkbe! 2020.05.20. COM(2020) 380 (végleges).
- A Tanács 1979. április 2-i 79/409/EGK Irányelve a vadon élő madarak védelméről (HL L 103., 1979.04.25., 1.) CELEX 31979L0409.

- A Tanács 1992. május 21-i 92/43/EGK irányelve a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről (HL L 206., 1992.07.22., 7.) CELEX 01992L0043-20130701.
- Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény.
- Az Európai Parlament és a Tanács 2009. november 30-i 2009/147/EK irányelve a vadon élő madarak védelméről (HL L 20., 2010.01.26., 7.) CELEX 32009L0147.
- Bizottság jelentése a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek: A természet állapota az Európai Unióban: Jelentés az élőhelyvédelmi és a madárvédelmi irányelvben említett élőhelyek és fajok helyzetéről és trendjeiről az élőhelyvédelmi irányelv 17. cikkének, valamint a madárvédelmi irányelv 12. cikkének megfelelően COM(2015) 2019 (végleges), CELEX 52015DC0219.
- Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Életbiztosításunk, természeti tőkénk: a biológiai sokféleséggel kapcsolatos, 2020-ig teljesítendő uniós stratégia COM(2011) 214 (végleges), CELEX 52011DC0244.
- Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Környezetbarát infrastruktúra - Európa természeti tőkéjének növelése COM(2013) 249 final, 2013. május 6.
- Európai Bizottság: Kötelezettségszegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, MEMO/19/462, Brüsszel, 2019. január 24.
- Európai Bizottság: Kötelezettségszegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, INF/19/4251, Brüsszel, 2019. július 25.
- Európai Bizottság: Kötelezettségszegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, INF/19/6304, Brüsszel, 2019. november 27.
- Európai Bizottság: Kötelezettségszegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, INF/19/6304, Brüsszel, 2019. november 27.
- Európai Bizottság: Kötelezettségszegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, MEMO/18/4486, Brüsszel, 2019. július 19.
- Európai Bizottság: Kötelezettségszegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, INF/19/4251, Brüsszel, 2019. július 25.
- Európai Bizottság: Kötelezettségszegési eljárásokkal kapcsolatos határozatok, MEMO/19/462, Brüsszel, 2019. január 24.
- Európai Számvevőszék: Különjelentés: Tovább kell törekedni a Natura 2000 hálózat teljes potenciáljának kihasználására, Luxembourg, Az Európai Unió Kiadóhivatala, 2017.

AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGÁNAK DÖNTÉSEI

- A Bíróság C-44/95. sz., Regina v Secretary of State for the Environment, ex parte: Royal Society for the Protection of Birds ügyben, 1996. július 11-én hozott döntése. ECLI:EU:C:1996:297.
- A Bíróság C-371/98. sz., The Queen kontra Secretary of State for the Environment, Transport and the Regions, ex parte First Corporate Shipping Ltd. ügyben, 2000. november 7-én hozott döntése. ECLI:EU:C:2000:600.
- A Bíróság C-418/04. sz., Bizottság v Írország ügyben, 2007. december 13-án hozott ítélete. ECLI:EU:C:2007:780.
- A Bíróság C- 538/09. sz., Európai Bizottság kontra Belga Királyság ügyben 2011. május 26-án hozott ítélete. ECLI:EU:C:2011:349.

- A Bíróság C- 560/08. sz., Európai Bizottság kontra Spanyol Királyság ügyben 2011. december 15-én hozott ítélete. ECLI:EU:C:2011:835.
- A Bíróság C-258/11. sz., Peter Sweetman és társai kontra An Bord Pleanála ügyben, 2013. április 11-én hozott előzetes döntése. ECLI:EU:C:2013:220.
- A Bíróság C-142/16. sz., Európai Bizottság kontra Német Szövetségi Köztársaság ügyben 2017. április 26-án hozott ítélete ECLI:EU:C:2017:301.
- A Bíróság C- 441/17. sz., Európai Bizottság kontra Lengyel Köztársaság ügyben 2018. április 17-én hozott ítélete ECLI:EU:C:2018:255.
- A Bíróság C- 557/15. sz., Európai Bizottság kontra Máltai Köztársaság ügyben 2018. június 21-én hozott ítélete.
- A Bíróság C-290/18 sz., Bizottság kontra Portugália ügyben 2019. szeptember 5-én hozott ítélete. ECLI:EU:C:2019:669.

XXXIX. évfolyam, 14. szám. Budapest, 1963. április 2.

ÚJ IDŐK

SZERKESZTI:
HERCZEG FERENC

A Költészet. Rafael festménye a vatikáni stanzákban

Austriába:	Németországba:	Amerikába és Angliába:	Egyéb külföldre:
Negyedévre 8.— Schilling	Negyedévre 5.50 Márka	Negyedévre 1.60 USA \$	Negyedévre 1.30 USA \$
Félévre 16.— Schilling	Félévre 10.50 Márka	Félévre 3.— USA \$	Félévre 2.50 USA \$
Egyes szám ára 80 Groschen	Egyes szám ára 50 Pfennig	Egyes szám ára 15 cent	Egyes szám ára 12 cent
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI. Andrásy-út 16. Telefon: Aut. 266—83. 245—09			

Szókratész írástoposza^[1]

„A vizsgálódás nélküli élet nem emberhez méltó élet”^[2]

I. KÉRDÉSFELVETÉS

Szókratész perének kutatása választott PhD témám.^[3] Ebben a gondolatkörben született jelen dolgozatom is, amely a „Szókratész írástoposza” címet viseli. Munkám közben tapasztaltam, hogy a szakirodalomban általánosan használt álláspont, hogy „Szókratész nem írt semmit”, vagy erősebben fogalmazva: „Szókratész egyetlen sort sem hagyott ránk”. A tudományos közvéleményben ezt a tézist tudomásom szerint még ezig semki sem kérdőjelezte meg. A Szókratésszel foglalkozó, írásainak létezését tagadó munkák különböző erősségű kijelentéseket tesznek. Erre néhány jellemző példa: Szókratész „nem alkotott írásműveket.”^[4] „Szókratésznek nem volt célja az írás.”^[5] „Szókratész – mivel egyetlen sort sem írt le –...”^[6] „Szókratész egyetlen sort sem írt.”^[7] „...tanításából nem írt le egyetlen sort sem.”^[8] „...írásos művet ugyanis Szókratész nem hagyott hátra.”^[9] „Mit akar ez az ember, aki nem írt le egyetlen sort sem.”^[10]

II. TÉZISEM

Ezzel szemben azt állítom, hogy Szókratésznek legalább három írása beazonosítható, s feltételezhetően több szöveget is hátrahagyott, így ezeket az értelmezéseket illendő fenntartással kezelni. Jelen írás alaptézise szerint Szókratész esetében nem igaz, hogy egyáltalán nem írt sem-

[1] Az írás Steiger Kornélt köszönti 75. születésnapja alkalmából, s egyúttal emlékeztet egykori közös fáradozásunkra.

[2] Platón, Szókratész védőbeszéde, 38a 7-8.

[3] Laczó, 2017a, 118-137.; Laczó, 2017b, 128-148.; Laczó, 2018, 135-166.; Laczó, 2020a; Laczó, 2020b.

[4] Boros, 2007, 67.

[5] Karácsony, 2010, 19.

[6] Crescenso, 1995, 2., 7.

[7] Johnson, 2014, 12.

[8] Samu – Szilágyi, 1998, 38.

[9] Störig, 2008, 115.

[10] Kaufmann, 2001, 7.

mit, s abból a feltételezésből indulok ki, hogy a hagyatékában is található volt akár filozófiai szempontól is értékelhető egyéb írása. Kutatásom eredménye azzal az újdonsággal kecsegtet, hogy az írásainak létezését tagadó kijelentések árnyaltabbá tehetők. A tézis bizonyítását jogi és jogtörténeti, valamint filozófiai-logikai érvekre alapozom.

III. A TÉZIS BIZONYÍTÁSA

Mindenekelőtt arra a kérdésre kell válaszolni, mikor és hol születtek Szókratész hivatkozott munkái, e szövegkorpuszok milyen körülmények között jöttek létre és hol találhatóak. Nemrég hallgattam meg újra a Napoleon Boulevard együttes Mi van velem? című dalát, amely szerint: „Hisz volt nekem véleményem, csak elveszett!”^[11] Volt az a bizonyos vélemény, de jelenleg nincs meg, mert elveszett. Amely dolog pedig elveszett, az volt, és szerencsés esetben megtalálható. Szókratész írásai tézisem szerint bizonyosan létrejöttek, bár jelenleg még nem lelhetők fel, azonban megírásuk bizonyítható. A megírás tényét az ellene folytatott anakriszisz eljárás, a tárgyalás és végrehajtási őrizet adatai is bizonyítják.

A Szókratésszel szemben alkalmazott eljárás menetének szemléltetésére az írásomhoz függelékként egy folyamatábrát csatoltam, amely eddigi kutatásaim alapján készült, és a filozófus elleni per statikáját mutatja.^[12] A folyamatábra funkciója a per osztott szerkezetének, részeinek, egyes szakaszainak és fordulópontjainak a szemléltetése. A politikai szakasz, az anakriszisz eljárás, a tárgyalás és a végrehajtási őrizet egységei, amelyek további szakaszokra és pontokra tagolhatók. Az eljárás alkalmazott felosztása nem öncélú, a per tényleges lefolyásához igazodik, és elősegíti a megértést és az alaptézis kifejtését.

Az eljárásban mindig a törvény és a hatóságok, illetve a tisztviselők írják elő a kötelező perbeli cselekményeket, vagy a felek élnek alanyi jogaikkal. Az alaptézis bizonyítása szempontjából az i. e. 399-ben lezajlott eljárás és per anakriszisz szakasza 6. pontjára kell felhívni a figyelmet, tekintve, hogy ebben az eljárási stádiumban fedezhetjük fel Szókratész első írásmunkájának születését.

[11] Napoleon Boulevard, 1985.

[12] Laczó, 2017b, 128-148.

IV. AZ APOLÓGIA

Az aszebeia-per eljárása a perbehívással kezdődött, amelyet nyilvános helyen, két tanú előtt kellett megtennie Melétosznak, négy nappal az általa kívánt időpont és határnap előtt. Ennek a cselekménynek azért kellett nyilvános helyen megtörténnie, mivel a magánlakás szent és sérthetetlen volt. Szókratész perében Melétosz volt a fővádló,^[13] de feltevésém szerint nem kizárható, hogy az idézésnél a fővádló mellett a két vádlói segítsége tanúként közreműködjön.^[14] Ezek voltak a szünégoroszok, akiket Platón dialógusa is megnevez: Anütosz és Lükón. Az idézés tanúsítására azért volt szükség, hogy az illetékes főhivatalnok az arkhón baszileosz előtt hitelt érdemlően tudja bizonyítani, hogy ez a perbeli cselekmény a szabályoknak megfelelően lezajlott. Ezért téved Rossellini Sokrates című filmjében, hogy a vádlott „piaci hírből” tudja meg, hogy eljárás alá vonták.^[15] Az idézés után közvetlenül a fővádlónak és a két tanúnak, segítőknek meg kellett jelennie az illetékes arkhón előtt abból a célból, hogy a vádiratot és vádindítványt hivatalos formában átadják neki, s hogy a fővádló esküt tegyen a vádra, illetve a két tanú is esküt alatt nyilatkozzon az idézés szabályszerűségéről. A vádirat átvétele után az eljáró főtisztviselő formai szempontból megvizsgálta az iratot, és előkészítette az ügyet a legalább négy nappal későbbi eseményre. Feltevésém szerint az idézés napja nem számított bele a törvény által megkívtant határidőbe, így a feleknek a perbeli kezdő cselekményt követő negyedik napon kellett legkorábban együttesen megjelenniük az arkhón előtt, s ezzel megkezdődött a melléklet 5. pontja szerinti tartalmi, érdemi vizsgálat. Szókratész a megjelenése napján kapta kézhez az életében gyökeres fordulatot hozó vádiratot a vádindítvánnyal. Az arkhónnak ehhez a jogcselekményéhez két fontos jogi tény kapcsolódott. Az egyik az írástoppal kapcsolatos, a másik pedig a kitiltás jogintézménye.^[16]

Szókratész perének bírósági tárgyalását egy úgynevezett anakriszisz,^[17] a tárgyalást megelőző szakasz vezette be, amely álláspontom szerint két részre, az előzetes és az előkészítő eljárásra bontható. A kettő közötti különbségtétel azért értelmes és megalapozott, mert mindkettő a megelőző anakriszisz eljárás része, de az előzetes eljárás során az arkhón baszileosz elsősorban formai vizsgálatot végez, mind a vádló, mind a vádirat, mind pedig a vádlott vonatkozásában. A döntés tengelyét pedig az képezi, hogy fennállnak-e a peres eljárás megindításának a feltételei, illetve lehetséges-e a perindítás vagy nem. Ez már az ügy érdemi vizsgálatát jelentette. Az előkészítő eljárási szakaszban dől el, hogy lesz-e tárgyalás, s itt történik a tárgyalás tartalmi és formai előké-

[13] Horváth Barna, 2003, 18.

[14] Horváth Pál, 2001, 61.

[15] A per művészi feldolgozásai gyakran tévesen mutatják be az eljárást, így például Rossellini Szókratész című filmje, amelyben a vádlott „piaci híresztelésből” tudja meg, hogy eljárás alá vonták. Vö. Roberto Rossellini: Szókratész, 1971.

[16] Laczó, 2018c, 135-166.

[17] Horváth Barna, 2003, 14.

sztítése. „Az anakriszisz a hatóság eljárása, amellyel az elfogadott vádindítványt a felekkel való tárgyalás útján a bírói döntésre előkészítette. Lényegileg a felek kikérdezését jelentette. A tárgyalás alapja az írásba foglalt vádindítvány (kéréslettel) és az ugyancsak írásban benyújtandó ellenkérelem.”^[18]

Amikor Szókratész átveszi a vádiratot, az arkhónnak két kötelező szabályt kell közölnie a vád alá helyezett polgárral. Az egyik szerint az eljárás ideje alatt ki van tiltva a szent helyekről, és nem vehet részt szent cselekményekben sem.^[19] Ennek a tiltásnak indoka az, hogy az athéni felfogás szerint az istentelenséggel megvádolt személy „fertőző.” A másik szabály szerint Szókratésznek a védekezés és ellenkérelem írásban kell előterjesztenie. „A hatóság a vádindítvány átvételekor a vádlottat felszólította válasziratának benyújtására”,^[20] vagyis az írásbeli forma kötelező eljárási feltétel. Ezt a válasziratot, amely Szókratész írásbeli védekezését és ellenkérelmét tartalmazta, nevezhetjük akár „ős apológiának” is, mivel a perben és a tárgyaláson ezen kellett Szókratész szóbeli védekezésének is alapulnia. A Szókratész által kötelezően megírt és benyújtott védekező iratot minden kortársi, korabeli interpretációnak figyelembe kellett venni, ha az volt a céljuk, hogy hű, valóságos tényeken alapuló képet adjanak a perről a személyes tapasztaláson túl.

A vádirat és vádindítvány, valamint a védekező irat és ellenkérelem, az „apológia”, az anakriszisz eljárás és a tárgyalás központi eleme. Ezeket az írásmunkákat jegyzőkönyvbe foglalták, és a tárgyalás megnyitása után annak megkezdésekor a jegyzők felolvasták.^[21] A görög eljárásjogban ennek az írásbeli jogcselekménynek a kihagyására nem volt lehetőség. Ha ehhez a tényhez hozzávesszük, hogy Szókratész etikájának központi eleme a törvényeknek való engedelmesség, összhangban az eljárási kötelezettségekkel, akkor kizártnak kell tartanunk azt a lehetőséget, hogy Szókratész elmulasztotta a védekező irat és ellenkérelem írásbeli elkészítését. Egy ilyen mulasztás Szókratész számára a törvény iránti engedetlenség, „istentelen cselekedet” lett volna, ráadásul, ha lemondott volna a védekezésnek erről a lehetőségéről, az eljárás egy más irányban folyik le. Ezen túlmenően az írásbeliségnek különös jelentőséget ad két további, a görög jog és igazságszolgáltatás szakrális jellegét kifejező körülmény, illetve tény. Az egyik az, hogy a perben Szókratész állítólagos istentelenségéről kellett döntést hozni. A görög felfogás szerint az istentelenség kérdésében döntést hozó peres eljárás egyben tisztító hatású is, mivel a tárgyalással megszüntethető az istentelenség és fertőzés veszélye, akár úgy, hogy felmentő ítélet születik, akár úgy, hogy elítélik a vádlottat. A perbeli döntés nem pusztán az egyén megtisztulását jelentette, az ítélet által a közösség is megtisztult. A másik tény az, hogy Szólón hatályban lévő törvényeit a delphoi istenség, Apollón szentesítette, így megszegésük maga is aszebeia (istentelenség) lett volna.

[18] Horváth Barna, 2003, 14.

[19] Arisztotelész, Az athéni állam, LVII. 4.

[20] Horváth Barna, 2003, 14.

[21] Horváth Barna, 2003, 14.

Mindent egybevetve Szókratészről köztudott volt, hogy engedelmeskedik a törvénynek: „ám legyen ez úgy, amint az istennek kedves – a törvénynek engedelmeskednem kell, tehát védekezni fogok”.^[22] Szókratész másokat is arra tanít, illetve arra szólít fel, hogy engedelmeskedjenek a törvénynek: „Felelj, jóember! Hisz a törvény előírja, hogy válaszolj.”^[23] Feltevésem szerint Szókratész minden körülmények között, daimonionját követve, engedelmeskedett a törvény előírásainak, megírta és benyújtotta kötelező perbeli védekezését és ellenkérelmét. Így első írásműve a saját „apológiájának” az elkészítése volt, amit nemcsak a görög eljárásjog bizonyít, erre ugyanis Platón szövegeiben is található utalások, például az Euthüphrón című dialógusban, ahol kifejti, hogy azzal járhatunk a leginkább az istenség kedvében, ha betartjuk a város törvényeit, ahol élünk. „Ugyanakkor, amennyiben mégis kivonható belőle valamilyen univerzális definíciós kísérlet az istenesre vonatkozóan, az nagyjából a következő: az istenes (z isteni) törvény feltétlen betartása.”^[24]

A mellékelt folyamatábrából is kitűnik, hogy a kötelezően megírt apológiának a tárgyaláson is szerepe van.^[25] A tárgyalás megnyitása után annak megkezdése következik, mely már az érdemi részt jelenti, hogy a tárgyalás jegyzői felolvassák az eddigi eljárásban keletkezett iratokat. Eszerint a vádirat és vádindítvány, a vádlók előadásai, a vádlott védekező irata, valamint az anakriszisz eljárás során tett nyilatkozatai a felek perbeli megszólalásai előtt felolvasásra kerülnek. Ezért elemi védekezési hiba és egyben törvénysértés is lett volna, ha Szókratész nem készíti el saját védekező iratát, apológiáját. „Ezután az elnök az ügyet és a felek neveit a herolddal kikiálttatta, a vádat és az ellenkérelmet pedig az írkokkal felolvastatta.”^[26]

További bizonyítékkal szolgál Platón Kritón című dialógusának egyik szöveg helye, amelyben barátja és démosztársza szökésre próbálja rávenni Szókratészt, aki a következőket mondja: „Akkor hát vizsgálj meg a következőképpen: képzelj el, hogy mikor szökní akarunk innen, vagy hogy is nevezzük ezt, (42) élénk állnak az athéni törvények (43) és a város közössége, (44) és megkérdeznék: »Mond csak Szókratész, mit forgatsz a fejedben? Vajon mi más lehetne a szándékod ezzel a tettel, amit most megkísérelsz, mint elpusztítani bennünket, a törvényeket és az egész várost, amennyire rajtad áll.«”^[27]

Az alaptézis bizonyításának alapvető kérdése, hogy a per iratait, amelyek között Szókratész apológiájának is szerepelnie kell, hol kellett elhelyezni, illetve tárolni. Az érvényes és hatályos görög jog szerint a városi levéltárba kellett leadni Athén életének fontosabb írásbeli dokumentumait, így a lefolytatott peres eljárások iratait is. Szókratész perének teljes írásbeli anyaga is ilyen elhelyezé-

[22] Platón, Szókratész védőbeszéde, 19a 6-8.

[23] Platón, Szókratész védőbeszéde, 26d 2-3.

[24] Platón, Euthüphrón, 22. lábjegyzet.

[25] Vö. Folyamatábra, III. rész, 12. pont.

[26] Horváth Barna, 2003, 17.

[27] Platón, Szókratész védőbeszéde, 50a9 – 50b4.

dő iratköteg volt, amelyet a leadásig értelemszerűen az arkhón baszileosznak kellett őriznie, mivel az eljárás lefolytatásához szüksége volt azokra. Az eljárást követően a városi levéltár, a Métroón volt az iratok őrzésének a helye, így azok hosszú ideig ott lehettek tárolva.^[28] Diogenész Laertiosz szerint egy II. században élt rétor, egy bizonyos Favorinus, látta az athéni levéltárban a Szókratész elleni vádiratot.^[29] Mivel a szabály az, hogy a teljes iratköteget a levéltárban kellett elhelyezni, itt volt eredetileg az arkhón által utasításba adott és a törvény alapján szükséges szókratészi apológia is. Az állítólag fellelt vádirat így szólt: „A Pitthosz démoszból való Melétosz, Melétosz fia, ezt a vádat foglalta írásba és emelte eskü alatt az Alópeké démoszból való Szókratész, Szóphroniszkosz fia ellen: Szókratész bűncselekményt követett el, ... amikor a városállam által tisztelt isteneket nem tiszteli... ellenben más daimóni dolgokat hoz be...bűncselekményt követ el azzal is, hogy az ifjakat megrontja... Büntetési indítvány: halál.”^[30] Az „ezt a vádat foglalta írásba és emelte eskü alatt” fordulat használata arra utal, hogy ez nem lehet az eredeti vádirat, hanem annak kivonatáról van szó, mivel a szabály is az volt, hogy a vád kivonatát a táblákon kellett kötelezően elhelyezni.^[31]

Mindezek alapján alaposan feltehető, hogy Szókratész elkészítette a védekező iratát és ellenkérelmét, melyet eredetileg három helyen lehetett megőrizni. Az egyik ilyen őrzési hely a városi levéltár, a másik Platon könyvtára, aki bizonyára ismerte és felhasználta „Szókratész védőbeszéde” című dialógusának megírásához. A harmadik lehetséges hely pedig Szókratész hagyatéka volt. Szókratész hagyatéka a többi írásmunka vonatkozásában is, a következő gondolatmenet végén még visszatérek. Előbb azonban szólni kell Szókratész két további hexameterben megírt szövegéről, amelyek közül az egyik több részből is áll a források szerint.

V. HIMNUSZ ÉS TANMESÉK HEXAMETERBEN

Szókratész perének mellékelt folyamatábrájából leolvashatjuk, hogy a gondolatmenetben IV. résznél tartunk a per statikájában, amely a 19-23. pontokat foglalja magában. Ki kell emelnem, hogy esetünkben most a 21. pont a fontos, amely a börtönben végzett tevékenység II. esetkörét mutatja, nevezetesen Szókratész írásainak keletkezését Platon és Xenophón tanúsága szerint.^[32] Szókratész halálra ítéltése után legalább harminc napot még végrehajtási őrizetben, börtönben töltött. Ítéletét a thargélia ünnepére tekintettel nem lehetett végrehajtani. A thargélia aratási ünnepségsorozat, amelynek keretében egy hajó Délosz szigete-

[28] Horváth Barna, 2003, 22.

[29] Diogenész Laertiosz, A filozófiában jeleskedők élete és nézetei, II. 40.

[30] Horváth Barna, 2003, 22.

[31] Horváth Barna, 2003, 22.

[32] Xenophón, Filozófiai és egyéb írásai.

tére úszik, hogy zsenge áldozatot vigyen a természetből Apollón és Artemisz születési helyére, az istenség tiszteletére. Athénban a Déloszba induló hajó felkoszorúzását, megszentelését – amely állítólag Thészeusz hajója volt – minden évben megtartották egy ünnepség keretében. Görögországban az aratás korábban történik, legalább egy hónappal azt megelőzően, mint nálunk. Annak a bizonyos hajónak a felkészítése a Szókratész perét megelőző napon történt. Tudatos és kiszámított tárgyalási határnap volt. „Ezt a hajót, amelynek visszatértéig a kivégzésnek mint, amely a várost vallási értelemben beszennyezné, nem volt szabad megtörténnie. Platón szerint (6) Apollón papja a tárgyalás előtti napon koszorúzza meg hivatalosan az útra (ettől az időponttól számított a kivégzési tilalom) és 30 nap múlva tért vissza (7).”^[33] Ezzel bizonyítható, hogy Szókratész a börtönben, az ítélete végrehajtására várva, kellő idővel rendelkezett a jelzett írások létrehozatalához, valamint a Platón által megörökített beszélgetések folytatásához. A látogatási engedélyt Kritón, Szókratész gyermekkori barátja és démosztársa eszközölte ki, és tette le az engedélyezése érdekében az óvadékot.^[34] Szókratész barátai minden nap meglátogatták mesterüket, és a napot együtt töltötték. Azt nem tudjuk, hogy ezen a helyen Platón meglátogatta-e mesterét. Azonban Szókratész halála napjáról van ilyen jellegű információk. Platón nem volt jelen ezen az alkalmon, mert állítólag beteg volt. Valószínűbbnek tartom, hogy többedmagával Megarába távozott, mivel esetleg tartottak a megtorlástól, vagy a per egyéb következményeitől.^[35] Az írásokról is tudósító szövegkorpusz Platón Phaidón című dialógusában található, a történetet mások mondják el, akik azonban jelen voltak az eseményen.^[36] Itt írja le Szókratész utolsó napjának történetét, és arról is tudósít, hogy Szókratész a börtönben két további szövegkorpust is írt. „IV. Ekkor Kebész vette át a szót: – Zeuszra Szókratész – mondta –, jó, hogy eszembe juttatod. Mert már mások is érdeklődtek a költemények felől, amelyeket írtál, versbe szedve Aiszóposz meséit, meg az Apollónhoz írt könyörgésed felől, és legutóbb Euénosz is, hogy miféle meggondolás alapján írtad őket, épp miután ide kerültél, holott azelőtt soha nem írtál verset. Ha tehát fontosnak tartod, hogy legyen mit válaszolnom Euénosznak, amikor ismét megkérdez – mert meg fog kérdezni, biztosan tudom –, mondd meg, mit válaszoljak. Mond hát meg neki – szólt –, kedves Kebészem, az igazat, hogy nem azért írtam, mintha vetélytársa akarnék lenni, akár neki magának, akár a költeményeinek, hiszen tudtam, hogy ez nem volna könnyű, hanem hogy bizonyos álmolásaimról kifürkésszem, mit jelentenek, és a mulasztás bűnébe ne essem, ha ezt a múzsai tevékenységet rendelék el újra meg újra. Mert a következőről van szó: gyakran keresett fel elmúlt életemben ugyanaz az álmkép, hol ilyen, hol olyan alakot öltve magára, de mindig ugyanazt mondta: „Szókratész – szólt –, folytass múzsai tevékenységet, és azon munkálkodj. És én mindmostanáig úgy érzem, hogy arra szólít

[33] Horváth Barna, 2003, 13.

[34] Platón, Kritón, 1. lábjegyzet.

[35] Platón, Phaidón, 59b 14.

[36] Sajnos a legújabb fordítás még nem jelent meg a Phaidónról az Atlantisz Kiadónál.

fel és buzdít, amit csináltam: ahogyan a futókat buzdítják, úgy buzdít engem is az álom arra, amit amúgy is csinálók: hogy múzsai tevékenységet folytassak, minthogy a filozófia a legnagyobb szabású múzsai tevékenység, és én azt műveltem. Most azonban, miután meghozták az ítéletet, és az isten ünneplése elhalasztotta a halálomat, úgy vélekedtem: nem szabad engedetlennek lennem, ha az álom történetesen a közkeletűbb múzsai tevékenységnek a művelését parancsolná nekem újra meg újra, hanem meg kell tennem: mert biztonságosabb, ha nem távozom el, míg meg nem tisztítom magam azzal, hogy költeményeket írok, engedelmeskedve az álomnak. Így hát először annak az istennek a tiszteletére írtam költeményt, akinek épp készült az áldozat; az isten után pedig, minthogy beláttam, hogy a költőnek, ha költő szeretne lenni, meséket kell megverselnie, nem pedig gondolatmeneteket, de jó magam nem vagyok meseköltő, hát inkább, ami kézenfekvő volt, és amit tudtam is, Aiszóposz meséit szedtem versebe, sorra, ahogy épp eszembe jutottak.”^[37] Még egy érdekes dolgot üzen Szókratész Euénosznak: „V. Tehát ezeket mond meg, Kebész, Euénosznak, és hogy éljen boldogul, és ha eléggé okos, mielőbb követ engem.”^[38] Az, hogy Euénosz kövesse őt, kettős értelmű. Egyfelől arra vonatkozik, hogy a múzsai tevékenységek közül térjen át a filozófiai múzsai tevékenységre a szofista, másfelől, ha erre nem lát lehetőséget, akkor inkább haljon meg, mert másképpen nincs értelme az életnek, amely nélkülözi a filozófiai vizsgálatot. Ez pedig mások és önmaga együttes vizsgálatát egyszerre jelenti.

A rendelkezésre álló források alapján a barátok és ismerősök körében magától értetődő volt, hogy Szókratész a végrehajtási őrizetben írogatott, s Platón Phaidónja szerint az is, hogy ezen belül verset is írt. A gondolatok versformába való kifejezése ebben az esetben az időmértékes verselést, esetünkben a hexametert jelenthette. A források alapján egy himnusz megírásáról esik szó. Az istenhez szóló emelkedett tartalma, hangulata miatt akkoriban a hexameter volt az elfogadott versláb. A könyörgést magában foglaló himnusz nem áll ellentétben a Szókratész által cselekvő módon képviselt filozófiai életformával. Míg a perben filozófusként provokálva vitatkozik, az istent érvelve, és nem fohászkodva vonja be a per dialógusaiba, addig a börtönben költőként már megengedhetőnek tartja az Apollónhoz való könyörgést. Utalok a mesterségek-hivatások, elsősorban a filozófus és költő közötti megkülönböztetésére, amelyet védőbeszédében tesz. Szókratész védőbeszédéből tudjuk, Khairephón a delphoi istenségtől kért jóslatot Szókratész bölcsességét illetően. A Püthiától azt a választ kapta, hogy Szókratész a „legbölcsebb”, mert „tudja, hogy nem tud”. Szókratész erre a jóslatra alapítja filozófiai tevékenységét, amelyet életformaként, mint életmódot értelmez és végez. Ezt szép nyelven írja le Platón „Szókratész védőbeszéde” című dialógusában. Kiemelem, hogy Szókratész, amikor költeményt ír, akkor azt is filozófusként teszi.

[37] Platón, Phaidón, 60c9-61b-8.

[38] Platón, Phaidón, 61b9-11.

A himnusz mellett Szókratész Aiszóposz meséit önti versbe, amelynek szintén hexameter formát tulajdoníthatunk. Itt ugyanis filozófiai tartalmú tanmesékről lehet szó, az életbölcesség olyasfajta, iróniától sem mentes megfogalmazásairól, amelyek a kivégzés előtti börtönhelyzet kifejeződései lehettek. A halál önként vállalt elkerülhetetlensége a bölcesség legmagasabb, a halhatatlan istennel való beszéd legegyszerűbb formájára kényszerítette. Ezt egy bensőséges kapcsolatnak tudom elképzelni istennel.

A Szókratész védőbeszédében megemlítésre kerül Euénosz, a költő és szónok. „Euénoszról van szó, Szókratész felelte ő – aki paroszi, és őt minát kér”^[39] Szókratész védőbeszéde fordítójától azt is megtudhatjuk, hogy ki volt Euénosz. „Paroszi Euénosz elégiaköltőként és szónokként volt ismert Athénban... itt azonban szofista tanító-nevelőként említi Szókratész.”^[40] A hivatkozott Euénosz jegyzi meg, hogy Szókratész eddig nem írt költeményeket, ugyanakkor tényként kezeli, hogy ilyen költemények mégis léteznek, és elsősorban arra kíváncsi, mi az indoka, hogy Szókratész változtatott a szokásán, és mégis költői-műzsai tevékenységet végez. Ez is megerősíti azt a feltevést, hogy Szókratész új szokása mind az őt meglátogató tanítványok, mind pedig távolabbi ismerősei számára köztudott volt. Sőt, a szofista még arra is kíváncsi, hogy miért éppen most kezdett bele ebbe a tevékenységbe, amikor elítélték, és az ítélete végrehajtását várja. És itt érdekes fordulatot használ: „Annakidején sohasem írtál verset.” Nem azt mondja, hogy Szókratész soha nem írt semmit, hanem csak azt, hogy verset nem írt!

Szókratész nem hagyja válasz nélkül a szofista érdeklődését, sőt mi több, az indokát is a valóságnak megfelelően adja elő, mert azt mondja, hogy az igazat kell válaszolni Euénosznak. Semmiképpen nem akar a vetélytársa lenni. Tehát nem az ő területére tartozó műzsai tevékenységet végez, hanem, mint később kiderül, inkább az eddigi műzsai tevékenység, a filozófia folytatása a célja. Mint ahogyan arra a perében is hivatkozott, hogy még akkor sem hagyná abba a filozofálást, ha az athéniak ezzel a feltétellel bocsátanák el a peréből. Most is átolmlátásra hivatkozik, amikor az isten őt kifejezetten arra szólítja fel, hogy folytasson műzsai tevékenységet. Szókratész tehát beváltja az ígéretét: amíg él, nem szűnik meg filozofálni. Az álmai kifürkészésének és azok ismétlődésének megértése a célja. Feladatát itt is cselekvésnek fogja fel. Mit jelentenek ezek az álmok? Mi az azokat küldő valódi célja? Valószínű, saját cselekedete és tevékenysége helyeslésének értelmezi. Mivel a hang nem szólal meg, nem ad támpontot ebben a helyzetben, helyette az álmok vezetik őt. Platón Kritón című dialógusában is álom révén kap üzenetet. Ebben az álomban egy fehér ruhás hölgy közelít hozzá és beszél vele halálát illetően.^[41] Az írással kapcsolatosan is az álom révén kap üzenetet. Azt is üzeni neki a küldő, hogy tevékenyen és munkálkodással töltse az idejét, mint ahogyan az egy filozófushoz méltó és illendő. Gondoljunk

[39] Platón, Szókratész védőbeszéde, 20b 9-10.

[40] Platón, Szókratész védőbeszéde, 20. lábjegyzet.

[41] Platón, Kritón, 44a-b.

csak Platón VII. levelére, hogyan él szerinte egy filozófus! Az álomból Szókratész saját útjának a helyeslését olvassa ki. Mivel a beszélgetéseit a hagyományos értelemben nem folytathatja, mert bezárták, az írások révén tovább éli azt a tevékenységet, amelyet erőszakkal abbahagyattak vele. Hiszen hitvallása, hogy a „vizsgálódás nélküli élet nem embernek való élet”.^[42] Az írásra úgy érzi, hogy olyan buzdítást kap, mint a futók, akik edzenek a nagy versenyekre. Helyeslést olvas ki az álomból, mind a választott téma, mind annak formája, mind pedig a tartalom vonatkozásában. Mindezt úgy summázza, hogy a legmagasabb műzsai tevékenység a filozófia. Igaz, ennek még nincs műzsája, de biztosan lehet és lesz is majd, talán maga Apollón. Szókratész itt is arra a következtetésre jut, mint perében, hogy isteni parancsot teljesít.

Az isten ünnepe miatt halasztották el ítélete végrehajtását. Ezt úgy értelmezi, hogy nem csak buzdítást, de lehetőséget és időt is kapott erre az írásbeli műzsai tevékenységre, az írásban való filozofálás folytatására. Úgy értékeli, hogy biztonságosabb engedelmessé válnia és írnia, mint engedetlennek lennie. Haláláig értelmet ad ezzel az életének. Az írásokat pedig nem önmaga szórakoztatására végzi csak, hanem mindazoknak, akik majd azokat olvassák. Álláspontot szerez nem a „zsákjának írt”, hanem mindenkinek. Mivel nem csak egy tanmesét írt át versbe, hanem többet, amelyre emlékezetében lelt és szabad gondolatban több filozófiai tartalmat adhatott hozzá és hámozhatott ki belőle, mint amely első olvasásra, vagy emlékezésre azokban benne volt. Mert ő Szókratész volt, a filozófus.

Ezt a filozofálási hajlamot és vágyat erősíti meg írásban, még abban az esetben is, mikor levették a bilincseit és a lábát masszírozta, hogy a fájdalom és a kellemes érzés egymást kezét fogják, mert a boldogság is ilyen, mivel ezeket az érzéseket az istenség egybekötötte. Ezeket az írásokat saját maga megtisztításának is gondolhatta, amelyre úgy tűnik, alkalmasnak találta ezeket a munkákat és a tevékenységet. Kiemeli, hogy a költők meséket írnak, de ő nem mesét mond, hanem filozófiai gyakorlatot végez, gondolatmeneteket ír le. Tehát ezekben az írásokban is szükségképpen filozofál. Úgy tűnik, hogy Szókratész a filozófiát önmagában és tevékenységében keresi, az „ismerd meg magad” gondolatmenetének megfelelően, de mégis írásain keresztül akar megnyilvánulni ebben a helyzetben, mivel más lehetősége a barátaival folytatott beszélgetésén kívül nincs. A filozófiája utat tör magának még ebben az állapotában is. Úgy gondolhatta: elérkezett az ideje az írásnak. Nem soha, nem holnap, hanem most, az utolsó időszakában, nem is az utolsó pillanatban, mert akkor terv maradt volna csupán. Ezeket az írásokat Szókratész hagyatékához kell sorolnunk, az úgynevezett „hagyatéki leltárba”, azok sorsát külön is vizsgálva.

[42] Platón, Szókratész védőbeszéde, 38a 7-8.

VI. SZÓKRATÉSZ HAGYATÉKA

A mellékletben szereplő folyamatábrán is látszik, a halál tényének megállapítása és a hagyaték sorsának rendezése már a IV. rész, a végrehajtási eljárás (19-23) pontjaiban került feltüntetésre. A hagyaték és az iratok sorsa a 23. és egyben utolsó pontban van elhelyezve. Az ábra feltünteti, a halál megállapítása külön hatósági feladatát, amelyet a „méregkeverő” mond ki, mint állami alkalmazott, a hatóság embere. Itt tűnik elő a hagyaték és az iratok sorsának rendezési és tárgyalási helye is. A források alapján különféle feltevések fogalmazhatók meg az írások későbbi sorsát illetően.

Az öröklés esetén a származás tényéből kell kiindulni. Szókratész származására már a vádiratban is történik utalás. „...az Alópeké démoszból való Szókratész, Szóphroniszkosz fia ellen: ...”^[43] Szókratész a védőbeszédjében is hivatkozik származására: „Legkiválóbb barátom, bizony nekem is vannak rokonaim, hisz éppen idevág, amint Homérosz mondja: nem tölgytől, (108) vagy sziklától eredtem én sem, hanem emberektől...”^[44] Szókratész származási törzsét is meg tudhatjuk a szövegkorpusból: „És épp a mi törzsünkre, az Antiokhisz törzsré esett a Prütaneaia sora.”^[45] Védőbeszéde mondandója végén leszármazóira hivatkozik. Kéri, hogy vádlói és elítélői tegyenek meg neki egy szívességet: „Egy apróságot azonban csak kérnék tőlük. Ha majd a fiaim felnőnek, férfiak, álljatok bosszút rajtuk, és gyötörjétek őket éppen úgy, ahogyan én gyötörtelek titeket, ha azt látjátok, hogy a vagyonnal vagy bármi mással inkább törődnek, mint az erénnyel, és ha azt hiszik, érnek valamit, amikor semmit sem érnek. Szapuljátok őket éppúgy, ahogyan én tettem veletek, hogy nem azzal törődnek, ami a legfontosabb, és azt hiszik, hogy érnek valamit, holott semmirekellők. Ha ezt megteszitek, azt kapom majd tőletek én is, a fiaim is, amit jogosan megérdemlünk.”^[46] Szókratész röviden egyéb rokonai mellett védőbeszédében gyermekeit is megemlíti, akik az ógörög jog szerint minden vagyonának örökösei lesznek. „Úgyhogy vannak rokonaim, sőt fiaim is, athéni férfiak, mégpedig hárman: egyikük immár serdülő ifjú, a másik kettő még gyermekecske.”^[47] Xenophón szerint a legidősebb neve: Lamproklész,^[48] a másodikat Szóphroniszkosznak, a harmadikat Menexenosznak hívták.^[49] Öröklési szempontból a születés sorrendje határozza meg az öröklés rendjét, azaz a jog szerint a legidősebb fiú örököl.^[50] Valószínű, hogy az öröklési jog egyúttal gondoskodási kötelezettséget keletkeztetett jogi és erkölcsi szempontból is.

[43] Horváth Barna, 2003, 22.

[44] Platón, Szókratész védőbeszéde, 34d 4-7.

[45] Platón, Szókratész védőbeszéde, 32b 2.

[46] Platón, Szókratész védőbeszéde, 43e2-42a3.

[47] Platón, Szókratész védőbeszéde, 34d 7-10.

[48] Xenophón, Filozófiai és egyéb írásai, II. 2.1.

[49] Platón, Szókratész védőbeszéde, 109. lábjegyzet.

[50] Rác, 1998, 73.

A következőkben arra keresem a választ, hogy maradt-e valamilyen szöveg-hely arra vonatkozóan, hogy Szókratész halála esetére valamilyen rendelkezést tett-e? Erre egyértelmű igen a válasz. Két vonatkozásban is található ilyen szövegkorpusz. Szókratész, Kritón kérdésére maga terelte a szót a halála körüli és az utána következő dolgokra és teendőkre. Szókratész utolsó cselekedetei is azt sugallják, hogy végig összerendezett és körültekintő volt. Erre utal az is, hogy a fürdést milyen fontosnak tartotta. Egyfelől, mint megtisztulást rituális értelemben, másfelől pedig úgy, hogy a rokonság asszonyainak ne legyen gondjuk a holttest mosdatásával és az öltöztetésével sem.^[51] Végintézkedése vonatkozásában pedig az alábbi szöveghely idézésével vehetjük fel a gondolatmenetet: „LXIV. Szókratész e szavaira Kritón így szólt: – Legyen, Szókratész, de hogyan rendelkez, mit bízol rájuk vagy rám, akár a fiúkkal, akár bármi mással kapcsolatban, mit tehetnénk, hogy leginkább a kedvedre tegyünk? – Amit mindig mondok, Kritón – szólt –, semmi újabbat; hogy ha törődtek saját magatokkal, akkor nekem is, az enyéimnek is és saját magatoknak is kedvre teszitek, amit tesztek, még ha most nem ígérnétek is meg; ha pedig nem törődtek saját magatokkal és nem akartok mintegy a most és az előző időkben elmondottak nyomán élni, akkor, még ha most nagyon buzgón és sok szóval ígérnétek is, akkor sem tennétek semmivel sem többet.”^[52] Tehát ezeket a kérdéseket már korábban többször megbeszéltek mind magukkal kapcsolatosan, mind pedig Szókratész családja vonatkozásában. Hiszen a görög szokásjog vagy jogszokás szerint a barátoknak a saját rovására is illendő volt barátját és családját segíteni a bajban. A görögök számára ugyanis „a barátság nemcsak szélesebb fogalmat jelentett, mint a mi kultúránkban, hanem másfajta elvárásokat és mindenfajta kötelezettségeket is... A görög felfogás szerint Kritónnak minden lehetséges eszközt (beleértve vagyona és élete kockáztatását is) be kell vetnie barátja megmentése érdekében.”^[53]

Minden végintézkedés fontos eleme az illő eltemetés. Szókratész ebben az ügyben is konzultál Kritóonnal. Ez a gondolatmenet is úgy tünteti fel öreg barátját, aki legközelebb áll hozzá bizalmas dolgokban is. Ilyen Szókratész testének eltemetése vonatkozásában való rendelkezése. Nem a feleségével beszél ezt meg: „Tehát igyekezni fogunk –, szólt – hogy így tegyünk; és miképpen temessünk el? – Ahogy akartok – szólt –, ha ugyan megkaptok és nem csúszom ki a kezetek közül.”^[54] Tehát Szókratésznek volt olyan aggálya, hogy a holttestét nem kapják meg a hozzátartozói, sem pedig barátai esetlegesen a bűnösnek kimondása miatt. Feltételezésem az, hogy mikor Kritón az óvadékot visszakapja, mert teljesült a feltétel, és Szókratész nem szökött meg, az ítélet pedig végrehajtásra került, alapos okkal és joggal fordulhatott Kritón a Tizenegyekhez, hogy az illő eltemetés végett adják ki a holttestet. Feltételezem, az eredményes kérés mellett szól még az is, hogy a holttesteket el kell temetni minden körül-

[51] Platón, Phaidón, 115a.

[52] Platón, Phaidón, 115b-c5.

[53] Platón, Kritón, 21. lábjegyzet.

[54] Platón, Phaidón, 115c 6-9.

mények között, még a mítosz szerint is, felülírva egyéb rendelkezéseket, gondolkunk csak Antigoné esetére. További érvem a tetem kiadásának valószínűsége mellett, hogy Kritón a látogatások alkalmával sok egyéb cselekményt is el tudott intézni, és ha egy mód lesz rá, akkor a tetemnek is megadják a végtisztességet, ahogyan illendő volt abban a kultúrkörben. Hivatkozok arra, hogy az arginuszai csatában elesettek tetemeinek eltemetése meghiúsulása miatt milyen nagy közfelháborodás volt.^[55] Szókratész lehetségesnek és illendőnek tartotta mind a földbe temetést, mind pedig a hamvasztást, azzal a feltevással, hogy a holtteste vonatkozásában még a Tizenegyek döntésére lesz szükség. Hasonlóan ahhoz, amikor Kritón a végrehajtási őrizet vonatkozásában járt el. De Szókratész nyomatékkal kijelenti, hogy az, amit eltemetnek, már nem ő lesz, aki itt beszélget, hanem csupán a teste.^[56] Mindebből arra kell következtetnünk, hogy az iratok és az írások is kiadásra kerültek.

Megfigyelhető, hogy Szókratész tevékenysége továbbra is milyen összerendezett. Ezután fürödni ment, ahogyan azt jelezte: „Miután pedig megfürdött és odavitték hozzá a gyerekeit – mert két kicsiny fia volt és egy nagy –, és a családjabeli asszonyok is eljöttek, s miután Kritón jelenlétében beszélgetett velük és rendelkezett, ahogy akart, elküldte az asszonyokat és a gyerekeket, ő maga pedig átjött hozzánk.”^[57] A Kritónnal folytatott külön megbeszéléteket a végintézkedés egyik részeként kell értelmeznünk. A végintézkedés másik részét, amelyet pedig feleségének és a családjabeli asszonyoknak mondott el, adják a szóbeli végrendeletét, amelyhez megfelelő tanú is jelen volt. Valószínűbbnek tartom, hogy Szókratész írásairól és egyéb dolgairól a végintézkedés e második részében eshetett szó. A végintézkedések során nem került szóba az írások megsemmisítése, ami egyébként ellentétben állt volna az eddigi adatokkal. Nem is tűnt volna istenesnek és az álommal harmóniában lévőnek egy ilyen cselekedet Szókratész által sem. Ez a gondolatmenet azonban már a hagyatéki leltár területére tartozik.

A hagyatéki leltár fő elemei vonatkozásában szintén vannak adataink. Szókratész ugyan említi szegénységét, de köztudomású, hogy nehézfegyverzetű gyalogként, hoplitaként vett részt legalább három hadjáratban. „XVII. Tehát égbekiáltó dolgot követnék el, athéni férfiak, ha miközben akkor, amikor az általatok megválasztott parancsnokaim akár Poteidainál, akár Amphipolisznál, akár Délion mellett kijelölték a helyemet és én helytálltam, akár a többiek, és szembeálltam a halállal.”^[58] Ezekben a csatákban nehézfegyverzetű gyalogként megjelenni komoly összegbe került, szemben a könnyűfegyverzetű gyalogsággal. Fontos megjegyezni, hogy arra is van szakirodalmi utalás, hogy a hadjáratokban részt vevők a hadjárat ideje alatt ellátmányt kaptak, illetve a zsákmányból kaphattak érdemeik szerint.^[59] Ennek nagyságát Szókratész ese-

[55] Platón, Szókratész védőbeszéde, 77. lábjegyzet.

[56] Platón, Phaidón, 115c.

[57] Platón, Phaidón, 116c 1-6.

[58] Platón, Szókratész védőbeszéde, 28d13-17.

[59] Szoboszlai-Kiss, 2018, 87.

tében nem lehet megbecsülni, de a tárgyalásán említi, hogy rendelkezik bizonyos pénzüsszeggel, amelyet családja és az ő megélhetésének kockáztatása nélkül felhasználhat. „Úgyhogy, ha volna vagyonom, pénzbüntetést indítványoztam volna, amennyit ki tudnék fizetni – mert ezzel ugyan nem ártnék magamnak. Csakhogy nincsen, hacsak persze nem akartok annyira bírságotlani, amennyit ki is tudnék fizetni. De talán meg tudnék fizetni egy ezüst minát: ekkora bírságot javaslok hát.”^[60] Úgy tűnik, hogy ez az összeg Szókratész rendelkezésére állt, és elítélése után nem állt módjában költeni belőle, illetve, ha voltak kiadásai, azt Kritón és társai fizethették. Ezért úgy gondolom, hogy a hagyatéki leltárba fel kell vennünk a következő tételeket: (1) Egy komplett hoplita felszerelést; (2) egy mina mértéknek megfelelő pénzüsszeget; (3) különféle iratokat, azaz legalább egy „ős-apológiát” és a hozzá tartozó jegyzeteket, valamint egy Apollón istenhez írt himnuszt és a tanmesék több darabját. Azt sem állítani, sem pedig cáfolni nem tudom az eddigi állás szerint, hogy egyéb írásai voltak-e, de egy legenda arról tanúskodik, hogy a bizonyítható iratokon kívül esetleg más írások is voltak, amelyeket Szókratész özvegye értékesített. Nagy a valószínűsége annak, hogy mivel Szókratésznek három gyermeke volt, ők örökölték Szókratész teljes vagyonát. Mivel gyermekei nem voltak nagykorúak és az anyjukkal együtt laktak, illetve együtt maradtak, az összes tárgyai és természetesen az írásai is Xanthippé birtokában maradhattak. Mivel a legnagyobb gyermek rövidesen felnőtt korba ért, valószínű Kritónnak ezzel és a gyermekek gyámságával kapcsolatban lehettek teendői. A Kritón című dialógusban a fordító a következőket írja ezzel kapcsolatban: „A város ifjai, az epheboszok a dokimaszia procedúrája során váltak teljes jogú athéni polgárrá. Ennek során nemcsak a jelölt vallásos és erkölcsi meggyőződését, hanem politikai jártasságát is vizsgálták.”^[61] Ez az eljárás valószínűleg Szókratész halála után következhetett be, a legidősebb gyermek nagykorúvá válásával. Szókratész feltételezésem szerint megbízhatta Kritónt, mint gyermekkori barátját, démosztársát, hogy tegye meg a listára való felvételhez a szükséges nyilatkozatot, és azt esküvel erősítse is meg, hogy az eljárás megindulhasson, és Lamproklész teljes jogú athéni polgárrá váljon. Ebben az esetben az eljárás végén, a 20. életévének betöltésével a gyámság megszűnik, és ő lesz köteles gondoskodni édesanyjáról és testvéiről. Szókratész hagyatékának tulajdonosa és birtokosa is ugyanaz a személy, a fia. Az írások sorsa sajnos nem teljesen dokumentált, de a következő gondolatmenet nyújt valami megoldási lehetőséget, igaz, hogy csak hipotetikusan.

A gondolatmenet szpétoszai Aiszkhinész köré fonható. Platón tanúsága szerint Aiszkhinész jelen volt Szókratész perének tárgyalásán. Szókratész az édesapjával, szpétoszai Lüzaniasszal is ismeretségben volt. Az eljárás során esetlegesen felmerülhetett Aiszkhinész tanúkénti meghallgatása, a személyre Szókratész hivatkozik is.^[62] Nevezett személy jelen volt Szókratész halála alkal-

[60] Platón, Szókratész védőbeszéde, 38b, 2-7.

[61] Platón, Kritón, 63. lábjegyzet.

[62] Platón, Szókratész védőbeszéde, 33e3.

mával is.^[63] Kritón fordítója lábjegyzetben megemlíti, hogy a börtönből való megszökést nem Kritón javasolta, hanem a szpéttoszi Aiszkhinész^[64] (Diog. Laert. II, 60; III, 35) filozófus-életrajzaiban, hogy valójában szpéttoszi Aiszkhinész (lásd még Szókratész védőbeszéde 33 el) tanácsolta Szókratésznek, szökjön meg a börtönből, és Platón azért teszi meg a dialógus egyik szereplőjének Kritónt, mert nem kedvelte Aiszkhinészt.^[65] Hogy ez miért így alakult, arra a magyarázatot Mogyoródi Emese adja meg: „Aiszkhinész az egyik leghíresebb Szókratész követő, aki Platón tanúsága szerint jelen volt Szókratész halálánál (vö. Phaidón 59 b8) Arról híresült el, hogy különös hűséggel utánozta Szókratész dialógusait és ábrázolta jellemét.”^[66] Diogenész Laertiosz írja, hogy állítólag megvásárolta Xanthippétől Szókratész hagyatékát, és saját neve alatt adta ki.^[67] Abból, hogy Szókratész írásait eddig még nem találták meg, természetesen nem következik az, hogy nem készültek el. Ezért is szükséges a rendelkezésre álló források alapján árnyalni az idők folyamán az európai filozófiai hagyományban közhellyé vált állítást, mely szerint Szókratész „nem írt semmit”.

VII. ÖSSZEGZÉS

A filozófiatörténeti szakirodalomban eddig általánosan elfogadott állításnak számított, hogy Szókratész nem írt le egyetlen sort sem. Írásomban ezen állítás cáfolatára tettem kísérletet, mivel a rendelkezésünkre álló szakirodalom és források alapján bizonyítható, hogy legalább három írása keletkezett. Ezeket a munkákat 70 éves korában írta, bírósági eljárása és a végrehajtási őrizete idején. Tehát az írások keletkezése idejének i. e. 399. év jelölhető meg, annak is Munükhion – Thargélión hónapjainak időszaka. Az első írása az anakriszisz eljárás során, a törvény által kötelezően előírt védekező irata és ellenkérelme megírása volt. Ezt a kötelezettséget a vádirat és vádindítvány hivatalos átvételkor írták elő a számára, amely egyben törvényi kötelezettsége is volt. Az arkhón döntése e törvényen alapult. Az így megírt „ős apológiát” jegyzőkönyvezték, és a védekezés egyéb irataival egyetemben felolvasták a tárgyalás jegyzői. Az iratokat az arkhón baszileosz őrizte, majd a törvénynek megfelelően leadta a városi levéltárba, a Métroónba, ahol az iratkötegből a II. században a vádirat kivonata fellelhető volt, amelyekből több példányt a táblákra ki is tettek. A másik két írását Platón és Xenophón tanúsága szerint végrehajtási őrizetében alkotta. Az első egy himnusz, könyörgés Apollónhoz, a másik pedig Aiszóposz tanmeséinek hexameterben való újraalkotása. Ha pedig hihetünk Diogenész Laertiosznak,

[63] Platón, Kritón, 59b8.

[64] Diogenész Laertios, A filozófiában jeleskedők élete és nézetei, II. 60., III. 35.

[65] Platón, Kritón, I. lábjegyzet.

[66] Platón, Szókratész védőbeszéde, 95. lábjegyzet.

[67] Diogenész Laertios, A filozófiában jeleskedők élete és nézetei, II. 60. 1. – 61. 8.

akkor egyéb írásai is keletkeztek a fentiekén kívül, és arra adásvételi szerződést kötöttek. Mindannyiunknak nagy öröme szolgálna, ha ezek az írások valamilyen formában előkerülnének, vagy létezésüket más források is megerősítenék, ami méltó megemlékezés lenne Szókratész közelgő 2500. születésnapjáról, amelyet 10 év múlva ünnepelhetünk, 2030-ban.

VIII. FÜGGELÉK: SZÓKRATÉSZ PERÉNEK FOLYAMATÁBRÁJA

SZÓKRATÉSZ PERE (ATHÉN - I.E. 399.)

I. RÉSZ: A POLITIKAI (1 - 3. SZAKASZ)

1. A PELOPONNÉSZOSZI HÁBORÚ VÉGE, BÉKEKÖTÉS (404)

2. DEMOKRATA RESTAURÁCIÓ, AMNESZTIA - ALKOTMÁNYREFORM (403)

3. HATALMI STABILIZÁCIÓ, „DÉLIA-TERV” (IDÉZÉS 399)

II. RÉSZ: ANAKRISZISZ (4 - 8)

A. ELŐZETES ELJÁRÁS (4 - 6)

4. GRAPHÉ - VÁDRAT BENYÚJTÁSA, FORMAI VIZSGÁLAT

5. TARTALMI VIZSGÁLAT, VÁDIRAT ÁTADÁSA (KITILTÁS)

6. A FELEK AZ ARKHÓN BASZILEUSZ ELŐTT, FELHÍVÁS AZ APOLÓGIÁRA

B. ELŐKÉSZÍTŐ ELJÁRÁS (7 - 8)

7. A TÁRGYALÁS ELŐKÉSZÍTÉSE, APOLÓGIA, 30 NAP A KITÜZÉSRE

8. A BÍRÓSÁG MEGSZERVEZÉSE, THESZMOTHÉSZEK

III. RÉSZ: A TÁRGYALÁS (9 - 18)

9. SZAKRÁLIS TEVÉKENYSÉG, FÜSTÁLDOZAT - IMA

10. A TÁRGYALÁS MEGSZERVEZÉSE, 10 BÍRÓ

**11. A TÁRGYALÁS MEGNYITÁSA, A HEROLD
KIKIÁLTJA AZ ÜGYET**

**12. A TÁRGYALÁS MEGKEZDÉSE, JEGYZŐK
IRATFEOLVASÁSAI**

**13. SZÓBELI TÁRGYALÁSI SZAKASZ, A VÁD - SZÓKRATÉSZ
ELSŐ BESZÉDE**

14. A BÍRÓSÁG DÖNTÉSE SZÓKRATÉSZ BŰNÖSSÉGÉRŐL

**15. BECSLÉSI ELJÁRÁS, TIMÉTOSZ – ANTTIMÉSZISZ,
MÁSODIK BESZÉD**

**16. BECSLÉSI DÖNTÉS, AZ ARKHÓN HATÁROZATOT HIRDET,
KIFOGÁS**

17. AZ ÍTÉLET ÍRÁSBA FOGLALÁSA, ÓVADÉK FELAJÁNLÁSA

18. VÉLT SZAKRÁLIS ELEM, FÜSTÁLDOZAT, HÁLAIMA

IV. RÉSZ: VÉGREHAJTÁS (19 - 23)

19. SZÓKRATÉSZ A BÖRTÖNBEN, ÓVADÉK ÉS KEZESSÉG

**20. BÖRTÖNBELI TEVÉKENYSÉG, I. A SZÖKÉS LEHETŐSÉGE
(KRITÓN)**

**21. BÖRTÖNBELI TEVÉKENYSÉG, II. A LÉLEKRŐL, ÍRÁSOK
(PHAIDÓN)**

**22. VÉGREHAJTÁS ELŐKÉSZÍTÉSE, ARKHÓNOK
DÖNTÉSE - HALÁL NEME**

**23. A HALÁL MEGÁLLAPÍTÁSA,
A HAGYATÉK – IRATOK SORSA**

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS EGYÉB FORRÁSOK

- Arisztotelész (1954): *Az athéni állam. (Fordította: Ritoók Zsigmond)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Boros Gábor (főszerk.) (2007): *Filozófia*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Crescenso, De Luciano (1995): *A görög filozófia rendhagyó története 2. (Fordította: Péri Mária, Szomráky Béla)*. Tercium Kiadó, Budapest.
- Diogenész Laertiosz (2005): *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei*. Jel Kiadó, Budapest.
- Horváth Barna (2003): *A géniusz pere. Szókratész - Johanna (Szerkesztette: Cs. Kiss Lajos)*. Attraktor, Máriabesnyő - Gödöllő.
- Horváth Pál (szerk.) (2001): *Egyetemes Jogtörténet. I. kötet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Johnson, Paul (2014): *Szókratész. Egy időszerű ember. (Fordította: Csák János)*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Karácsony András (szerk.) (2010): *Filozófia - Társadalomelmélet*. Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Kaufmann, Eva Maria (2001): *Szókratész. (Fordította: Deréky Géza)*. Magyar Könyvklub, Budapest.
- Laczó József (2017a): Szókratész pere szinoptikus olvasatban. In: Révész Béla (szerk.) (2017): *Horváth Barna emlékkönyv*. Iurisperitus Kiadó, Szeged.
- Laczó József (2017b): Az athéni állam a tizenegyedik alkotmánymódosítás után. In: *Szakmai Szemle*. 2017/4. szám, 128-148.
- Laczó József (2018): Az aszebeia - istentelenség bűncselekménye. In: *Jog-Állam-Politika*. 2018/1. szám, 135-166.
- Napoleon Boulevard (1984): Mi van velem? (A dalszöveg elérhető: <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/1776/napoleon-boulevard/mi-van-velem-zeneszoveg.html>. Letöltés ideje: 2020. 04. 22.)
- Platón (1984): *Phaidón. (Fordította: Kerényi Grácia)*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Platón (2005a): *Euthüphrón. (Fordította: Mogyoródi Emese)*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- Platón (2005b): *Kritón. (Fordította: Gelenczey-Miháltz Alirán)*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- Platón (2005c): *Szókratész védőbeszéde. (Fordította: Mogyoródi Emese)*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- Rossellini (1970): *Szókratész*. Olasz-francia-spanyol filmdráma. (Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=qixfEOavcqE>. Letöltés ideje: 2020.04.20.)
- Samu Mihály - Szilágyi Péter (1998): *Jogbölcselet*. Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Störig, Hans Joachim (2008): *A filozófia világtörténete. (Fordította: Frenyó Zoltán, Neumer Katalin, Tőkei Éva, Zoltai Dénes)*. Helikon Könyvkiadó, Budapest.
- Rácz Lajos (szerk.) (1998): *Egyetemes Állam- és jogtörténet; Ókor - feudális kor*. HVG-ORAC Kiadó, Budapest.
- Szoboszlai-Kiss Katalin (2018): *Alvó demokrácia. Kormányzásról, törvényekről, erkölcsről Homérosztól Szókratészig*. Universitas-Győr Nonprofit Kft, Győr.
- Xenophón (2003): *Filozófiai és egyéb írásai. (Szerkesztette: Németh György)*. Osiris Könyvkiadó, Budapest.

ANDRÁS PETHŐ

Determining Damage in the Hungarian Medical Law

I. INTRODUCTION

In the era of the European legal harmonization, an ever-greater emphasis is placed upon researching how the rules of the private laws of the different European legal systems may be unified, and pertaining thereto, which are the common features of such European private laws. It is appropriate and advised to carry out researches in the widest scope possible, by examining each and every European legal system, as a planned and envisaged European Private Law Code shall be applied and incorporated into all of the legal systems of the participating states. Thereby, such different solutions may take prominence by the wider scope of research regarding the national laws, which were not yet paid due attention in the European comparative law works. These are such unique viewpoints that may take us closer to the process of European legal unification.

I intend to contribute to this work by my study, in which I shall be presenting the medical practitioners' civil liability in Hungarian law. I shall be outlining the system of the Hungarian law of damages; moreover, I shall be presenting the main principles of determining liability and the concept of damage, following the detailing of the core questions of medical law.

II. RELATIONSHIP BETWEEN MEDICAL LAW AND CIVIL LAW

With respect to the relationship between doctor and patient, the Hungarian law does not form any independent type of contract, and neither does it contain any clear provision whether the relationship established between doctor and patient could constitute a contract or not. Opinions of academic authors regarding the contractual nature of the doctor-patient relationship also vary.^[1] Nevertheless, the judicial practice is consistent in that this relationship is a contract formed by the concordant expression of intent of the parties. In particular, it is deemed a due care

[1] Dósa, 2010, 71.

obligation (obligation of means), compared to which the liability of the types of contract to produce a work (obligation of result) is exceptional.^[2] This is also confirmed by the arguments of Máté Julesz.^[3]

There can be no doubt as to the fact that the Hungarian law considers the relationship between doctor and patient as a relationship between equals under civil law, in which, apart from specific social security provisions and those of administrative law,^[4] the rules of civil law apply. In this scope, Section 244, Subsection 2 of Act CLIV of 1997 on Health is of utmost importance. The reference rule of the Act clarifies that: “with respect to damages and claims which may be pursued due to the violation of personal rights, in connection with health-care services, the regulations of extra-contractual liability and the sanctions for violating personality rights of the Civil Code shall be applied accordingly.”

III. THE CHARACTERISTICS OF LIABILITY FOR DAMAGE

The introduction of the abovementioned reference rule into the Civil Code (Act V of 2013, hereinafter referred to as Civil Code), entered into force on 15 March 2014, was required due to the recodification of liability for damage. The previously effective Act IV of 1959 (hereinafter referred to as previous Civil Code) had not established any relevant distinction between the rules of liability for damage caused by breach of contract (contractual liability) and extra-contractual liability (liability *ex delicto*).^[5] Material and non-material (theoretical, moral) damages had also rested on the same foundations.

By comparison, the Civil Code establishes a different regulation in both aspects. Apart from incorporating some relevant developing principles of the judicial practice, the Act regulates the liability for damage according to the same approach as the previous Act: “A person causing unlawfully damage to another shall compensate for the damage caused. The person causing damage shall be exempted from liability if he proves that he was not at fault.” However, in the scope of liability for damage caused by breach of contract, the Civil Code established a more severe standard of liability than the previous Act, by also taking the provisions and concepts of the Vienna Convention on Contract for the International Sale of Goods into account. Under Section 6:142 of the Civil Code: “A person causing damage to the other party by breaching the contract

[2] Dósa, 2010, 72.

[3] Julesz, 2018, 201.

[4] For the purposes of Section 3, Paragraph f of the Act on Health, healthcare services in Hungary may only be provided on the basis of a licence issued by the health authority.

[5] Section 318, Subsection 1 of the previous Civil Code lays down: “The provisions of liability for damages independent of contract shall be applied to liability for breach of contract and to the extent of indemnification, with the difference that such indemnification may not be reduced, unless otherwise prescribed by legal regulation.”

shall be required to compensate for it. He shall be exempted from liability if he proves that the breach of contract was caused by a circumstance that was outside of his control and was not foreseeable at the time of concluding the contract, and he could not be expected to have avoided that circumstance or averted the damage.”

The rules on carrying out hazardous activities are regulated in the scope of liability *ex delicto*, which nonetheless may be considered exceptional from the viewpoint of assessing the medical practitioners’ liability for damage. Such exceptional case was determined by the Supreme Court in its judgment published in BH 2005.7.251: “the hospital is liable according to the liability rules governing damage caused by carrying out hazardous activities, if its doctors perform the disinfection with alcoholic chemicals before the patient’s surgery and if they use electric knives at the same time, by the application of which sparks are emitted that inflate the disinfecting chemical and consequently the patient suffers severe burn injuries.”^[6]

It is the result of the choice of legal policy, that the rules of extra-contractual liability shall be applied to the medical malpractice legal actions. Similarly to liability for hazardous operations, liability for damage caused by breach of contract would establish such a case in which the exculpation of medical liability would become impossible. Consequently, in the course of assessing civil liability of the medical practitioners’, the courts shall always assume and take into account the rule of liability *ex delicto*, predominantly applying its general form.

1) Grievance award

The essential change introduced by the Civil Code’s entry into force is the application of grievance award instead of non-material damages. This does not only mean a change in name from the viewpoint of the solution of Hungarian law. While the previous Civil Code placed the liability for the cause of non-material injury as an integral part of damages, the grievance award constitutes damages neither due to its name nor due to its scheme, rather it is a direct compensation by material satisfaction for violation of personal rights and a sanction of private law at the same time.^[7]

Although the legal instrument is distinctive, pursuing thereof before the courts is not entirely separate from the rules on damages as pursuant to Section 2:52, Subsection 2 of the Civil Code “conditions of the obligation to pay grievance award, and in particular the identification of the person who is under the obligation to pay and the ways of exculpating him, shall be governed by the

[6] The name of the highest court of the Hungarian judicial system is Curia from 1 January 2012, which conforms better to the historical traditions.

[7] Vékás, 2012, 49.

rules on liability for damages, with the proviso that, apart from the fact of the violation, there is no need to prove further loss.” It should also be stressed that the courts shall adjudicate claims for grievance award and damages for the cause of the same harm in the same proceedings.

The fact that there is no need to prove further loss apart from the violation for the assessment of grievance award, introduced a shift in approach compared to the non-material damages as laid down in the previous Civil Code: “it establishes an irrebuttable presumption that any violation of personal rights necessarily means loss suffered on the part of the person injured”.^[8] Nevertheless, it is naturally still in the interest of the plaintiff to prove the non-material loss in the wildest scope possible, although not in the scope of the legal basis, but rather, the amount thereof, as the court “may dismiss the statement of claim either due to the fact that the violation of personal right in question is not appropriate to cause non-material loss or due to the fact that it draws consequence from the assessment of acknowledged facts that no such injury occurred at the party whose personal rights were violated”.^[9] It is evident from this wording that there is no symbolic penalization in Hungarian law, therefore the courts may disregard applying grievance award for petty violations. Nonetheless, the courts still have the possibility to determine the cause of injury according to the plaintiff’s claim as an objective sanction.

IV. THE CONCEPT OF DAMAGE IN THE CIVIL CODE

Neither the previous Civil Code nor the Civil Code offers a clear civil law definition of damage. For the purposes of Section 6:522, Subsection 1 of the Civil Code, “The person causing damage shall compensate the injured party for his entire damage.” The principle of full compensation provides the upper limit of the amount of damages as Hungarian law does not acknowledge punitive damages.

By applying the prohibition of material gain from damage, the civil law intends to achieve the objective that by pursuing a claim for damages, the person suffering damage should not realize a more favourable financial position than the one he would otherwise be in without the cause of damage. However, the second wording of Section 6:522, Subsection 3 of the Civil Code offers discretionary powers to the courts for examining whether the reduction of material gain arising from the cause of damage is justified or not. Such may be the case for material gain stemming from carrying out extraordinary work despite the reduction of the person’s capacity to work who suffered said damage; moreover, any donation, assistance, and aid provided due to the cause of damage also fall

[8] Vékás, 2008, 117.

[9] Judgement of the Curia published in BH.2016.241.

under this category.^[10]

The Civil Code summarizes the types of damage to be paid in three categories. Under Section 6:522, Subsection 2 of the Civil Code:

(2) When providing full compensation, the person causing damage shall compensate for

- a) the diminution in the value of the assets of the injured party;
- b) the loss of profit; and
- c) the costs necessary to eliminate the pecuniary losses of the injured party.

The damage becomes due from its occurrence, irrespective of the fact whether the person suffering the damage or the person causing it is aware thereof. Apart from the grievance award, damages shall also be paid by providing pecuniary compensation.

V. THE SPECIAL FEATURES OF DETERMINING DAMAGE IN MEDICAL LAW

According to the general rule of liability *ex delicto* of the Civil Code, for the determination of civil liability, the person suffering damage shall prove that 1) due to the unlawful conduct 2) of the person causing damage and not another person 3) he has suffered damage 4) and there is a causal link between the damage and the unlawful conduct. By comparison, the person causing damage may prove that the conduct causing damage is not attributable to him. For determining the medical practitioners' liability, these conditions shall be met cumulatively.

Pursuant to Section 244, Subsection 1 of the Act on Health "the healthcare provider is liable for any damage and violation of personality rights occurred in the course of medical care during healthcare services". This means that with respect to any damage caused during surgery in the hospital, the healthcare provider (hospital) shall be the defendant of the medical malpractice legal action and it shall be the one obligated to pay damages (grievance award), not the attending physician, irrespective of the manner of the physician's employment relationship at the service provider.

The Civil Code presumes that the cause of damage is unlawful. However, this in itself is not sufficient for the determination of liability, as there is no liability without damage. Therefore, we may certainly agree with the findings of ifj. (jr.) Zoltán Lomnici, that is, "in the absence of damage, there is no *locus standi* required for claiming damages".^[11] Civil law sanctions the cause of damage, not the attributable conduct. I must also agree with the findings of Károly Benedek, that is, the occurrence of the result is an indispensable but not exclusive condi-

[10] Lábady, 2014, 276-277.

[11] Ifj. Lomnici, 2009, 188.

tion of damages: it is only fulfilled if the damage in fact occurs.^[12] Should there be no damage or should the plaintiff fail to argue and prove such a violation, which constitutes damage according to the legal acts and the interpretation of judicial practice, then the litigation cannot lead to the intended legal consequence. Damage as the most relevant condition of sanction is at the centre of the theory of László Asztalos by the fact that civil law always draws conclusion back from the result whether there is an unlawful conduct in causal link thereof, which, should the other elements of liability be met, is appropriate to impose sanctions for any third party other than the person suffering damage.^[13] Should there be no anomalous result, the examination of the causal link and the fault is also devoid of purpose. Nonetheless, emphasis shall be put on the fact that the exculpation of fault may be justified by examining the conduct causing damage, rather than the damage itself.^[14]

Examining the causal link is one of the most relevant factors of the rules on damages of every legal system, as the connection between conduct causing damage and the damage itself may be interpreted in a broad scope from the category of factual causation (*conditio sine qua non*) to the different levels of legal connexion. The Civil Code does not lay down the method and benchmark of examining the causal link. In general, it can be established that the person suffering damage shall bear the burden of proof with regards to the causal link. However, in medical law cases, due to the information asymmetries between the parties, it would mean more difficulty for the patient to prove the causal link according to the general standard, therefore, in such scope of examination, the burden of proof seems to be reversed. According to the established judicial practice, the patient complies with its obligation of proving the causal link, if he provides evidence to the fact that the damage has occurred in the healthcare facility, during healthcare services.^[15] In this case, the defendant shall prove that the damage has occurred for reasons not relating to healthcare services.^[16] In its judgment Pfv.III.22.181/2011/8., the Curia offers a narrow possibility of exculpation for the healthcare provider: “the causal link required for determining liability for damages may only be excluded by proving that the deterioration of health would have inevitably occurred even in case of assessing correct diagnosis and performing appropriate treatment, and the plaintiff had no chance for his partial torn ligament to heal by so-called conservative (tailored) treatment, without permanent damage”. The special nature of adjudicating and proving medical activity serves as reason thereof, as the Supreme Court has established in its decision of principle 2003.863: “as there is no conclusive assessment from a medical viewpoint, the establishment of facts supported by evidence may also

[12] Fuglinszky, 2015, 46.

[13] Asztalos, 1980, 296.

[14] Fuglinszky, 2014, 47.

[15] Dósa, 2010, 114.

[16] Kiss, 2017, 1-17.

be interpreted at this lower level, and under Section 206, Subsection 1 of the Civil Code, it is suffice to have judicial discretion with regards to the grounds for exclusion, grounds for presumability and grounds that may be subject to exclusion for the proving of the legal concept of causal link and establishing the infectious source”.

Nonetheless, the patient may not be exempted from the burden of proof regarding the causal link according to the general rules if a long time has passed between the conduct causing damage (medical intervention) and the occurrence of damage (deterioration of health), and consequently, the abovementioned presumption may not be maintained.

According to the general rules of liability *ex delicto*, the person suffering damage shall bear the burden of proof regarding the fact that the person causing damage has in fact caused him damage. By comparison, the person causing damage may prove that he acted in accordance with the generally expected standard of conduct under the given circumstances. Pursuant to the provisions of the Civil Code, the person suffering damage shall not be obligated to bear the burden of proving the subjective elements with respect to the conduct of the person causing damage, this shall be relevant with regards to the exculpation of such person. The principle of the generally expected standard of conduct regulated in Section 1:4, Subsection 1 of the Civil Code provides a generally accepted standard, nevertheless, this does not mean that the courts should disregard the personal components regarding the person causing damage when assessing the possibility of his exculpation. “The generally expected standard of conduct varies when the subject of which is a layman, a professional, a sole proprietorship or a giant multinational corporation”,^[17] set out Tamás Lábady, and the foundations of said finding also appears in Gaius’ *Digesta*, as it set forth that “professional ignorance constitutes negligence”.^[18]

With regards to the generally expected standard of conduct of the physician, the Act on Health specifically provides for the increased level of such standard of conduct. Under Section 77, Subsection 3 of the Act “all patients, irrespective of entitlement to using healthcare services, shall be treated by all care providers with maximum care, in adherence of professional and ethical rules and guidelines”. It is a recurring error in litigation strategy that the defendants intend to exempt themselves from liability by arguing that they have complied with the professional and ethical rules and the guidelines during their procedures. Nevertheless, such procedures in themselves do not seem sufficient for someone to exempt himself from medical liability: “The standard of due care is broader than the compliance with professional, ethical rules and guidelines” - reasoned the Curia in the case of Pfv.III.21.946/2015/4. Beyond complying with professional and ethical rules and guidelines, the standard of due care shall be fulfilled, “patient care with the upholding of the laws is only a minimum requirement from

[17] Lábady, 2014, 2236.

[18] *Imperitia culpa adnumeratur* (Gai. D. 50, 17, 132.).

an expert”.^[19] Furthermore, there can be no doubt as to the fact that the judgment of the proceeding court adjudicating the case at hand shall always extend to the examination of the particular attributable conduct according to which the liability of the defendant for damages is established, with respect to the fact that the attending physician himself selects the method considered appropriate from the scientifically recognised methods of examination and therapy, nonetheless, he is not liable for his choice.

We must also highlight the fact that the failure to comply with the obligation to document may directly serve grounds for the liability of the healthcare provider, as the documentation constitutes such means of proof which is appropriate for the healthcare provider to exempt itself from liability: “The defendant shall bear the burden of proof regarding the lack of documentation. Such omission does not serve as the facts of the case concerning the liability for damage, rather it means that the failure or lack thereof as unproven facts shall be borne by the defendant when examining exemption from liability.”^[20] Judit Sándor also drew the attention thereto: “The party, whose conduct leads to the loss of evidence, is not entitled to any gains due to its or his fault.”^[21]

VI. SUMMARY

In my study, I have presented the civil liability of medical practitioners in the Hungarian legal system. In the course of establishing the standard of liability against physicians, the starting point of Hungarian law is the general rules of civil law, however, it also takes the special features of the relationship between doctor and patient into account.

As opposed to the application of the objective standard regarding damages caused by breach of contract, by offering the possibility of exemption based on fault, it contributes to the fact that the physician may avoid an impossible situation from the point of view of providing evidence if his conduct is such that he performs his obligations with due care, according to the rules and ethical standards. Nevertheless, the increased level of rules on generally expected standard of conduct and the partial reversal of proving causal link is still in accordance with the gravity of the doctor’s duties to be performed for the patient. It not only intends to observe cases disrupted by cause of damage and possibilities for restoration thereof from a legal viewpoint, rather it takes the parties to the legal relationship, the social significance, the object and final purpose of the legal relationship into account, that is, the indispensable efforts for the health of patients that must be supported by society.

[19] Hanti, 2013, 107.

[20] The Judgement of the Curia published in Pfv.III.20.559/2014/7.

[21] Sándor, 1997, 98.

By determining the standard of liability, Hungarian medical law may serve as an example for other legal systems, even for the establishment of a possible uniform judicial practice in the field of European private law.

BIBLIOGRAPHY

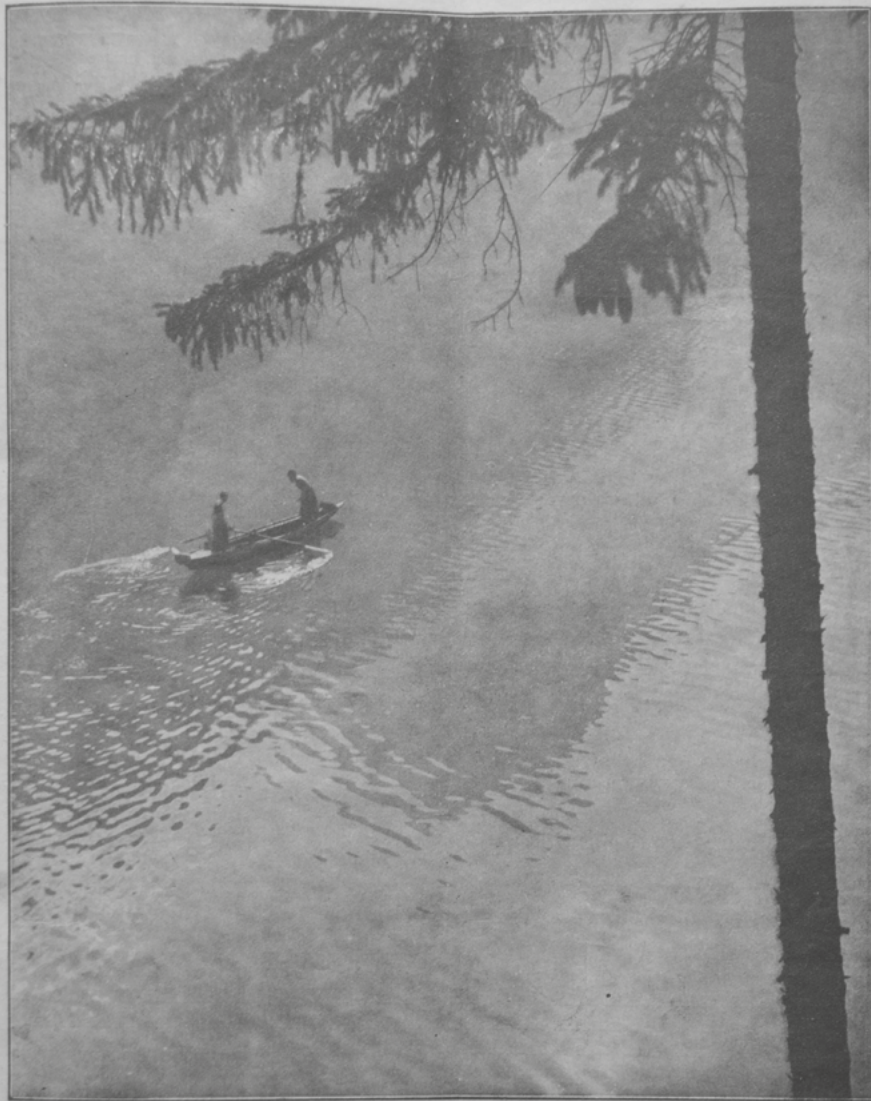
- Asztalos, László (ed.) (1980): Szankció és felelősség a polgári jogban. In: Asztalos, László – Gönczöl, Katalin (eds.): *Felelősség és szankció a jogban*. Kjk, Budapest.
- Dósa, Ágnes (2010): *Az orvos kártérítési felelőssége*. HVG-ORAC, Budapest.
- Fuglinszky, Ádám (2014) In: Osztovits, András (ed.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi törvény és kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, IV. kötet*. Opten, Budapest.
- Fuglinszky, Ádám (2015): *Kártérítési jog, Új magánjog sorozat 7.* Hvg-ORAC, Budapest.
- Hanti, Péter (2013): *Felelősség és kockázatmenedzsment az egészségügyben: Az orvosok jogai és kötelezettségei*. Complex, Budapest
- Julesz, Máté (2018): *Orvosi jog működés közben. A hálapénztől a kártérítésig*. Medicina, Budapest.
- Kiss, Miklós (2017): A bizonyítási teher problémája az alperesi oldalon. In: *Med. et. Jur.* 2017/4. sz.
- Lábady, Tamás (2014.) In: Vékás, Lajos – Gárdos, Péter (eds.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, 2. kötet*. Complex, Budapest.
- Lábady Tamás (2014): A deliktualis felelősség fontosabb változásai. In: Vékás, Lajos – Vörös, Imre (eds.): *Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz*. Complex, Budapest.
- Ifj. (jr.) Lomnici, Zoltán (2009): *Az orvoslás joga*. Lélekben otthon, Budapest.
- Sándor, Judit (1997): *Gyógyítás és ítékezés, Orvosi „műhiba-perek” Magyarországon*. Medicina, Budapest.
- Vékás, Lajos (ed.) (2012): *Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatára magyarázatokkal*. Complex, Budapest.
- Vékás, Lajos (ed.) (2008): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex, Budapest.

LIST OF LEGISLATIONS

- Act IV of 1959 on Civil Code (previous).
- Act CLIV of 1997 on Health.
- Act V of 2013 on Civil Code.
- Supreme Court's decision of principle published in 2003.863.
- Judgement of the Supreme Court published in BH 2005.7.251.
- Judgement of the Curia published in Pfv.III.22.181/2011/8.
- Judgement of the Curia published in Pfv.III.21.946/2015/4.
- Judgement of the Curia published in BH.2016.241.

UJ IDŐK SZERKESZTI
HERCZEG FERENC

XXXIX. évfolyam, 83. szám
Budapest, 1933 augusztos 13

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI. Andrásy-út 16.
Telefon: Aut. 266-83, 245-69.

Negyedévre 6.40 pengő
Félévre 12.50 pengő
Egyes szám ára 50 fillér

A vitakultúra a magyarországi társadalmi valóságban

I. BEVEZETÉS

A konfliktushelyzetek spontán, a körülmények és a helyzet hatására való kialakulása gyakorlatilag kódolva van a – hazai és a külföldi – társadalomban.^[1] A konfliktushelyzetek kialakulásával a környezetünkben, mindennapjainkban saját magunk is találkozhatunk. Dahrendorf szerint a konfliktusok a társadalomtól függetlenül az emberi együttélés társadalmi alapítványai. Nem képzelhető el olyan emberi társadalmi rendszer, amelyben mint rendszeren belüli és rendszeralkotó folyamat nem volna a konfliktus – és ezáltal a változás – lehetősége.^[2] „A jog társadalmi meghatározottsága jogelméletünk bizonyított megállapítása. Nem lehet vitás, hogy a társadalmi viszonyok és a jog (jogviszonyok) összefüggenek, fejlődésükben sajátos kölcsönhatások jelentkeznek... A társadalmi, a termelési viszonyok és a jogviszonyok egyenlőtlen fejlődése olyan következményekkel jár, hogy az előbbieket különbözőképpen hatnak az utóbbiakra.”^[3] A konfliktushelyzet a társadalom valamennyi csoportját érinti, de nem mindegyik, a társadalomban kialakult konfliktus transzformálódik polgári bíróság előtti polgári (peres) jogvitává. A vitakultúra kifejezés szorosan összefügg a konfliktus (konfliktushelyzet, nézeteltérés, nézetkülönbség, érdekütközés, érdek-összeütközés)

[1] „A konfliktus-szociológia rendszeres elméletként a huszadik század hatvanas éveiben, a mindennapi életben élesen jelentkező modernizációs konfliktusok magyarázataként alakult ki. Főbb tézise szerint a társadalomban – ami eleve konfliktusos szemléletű – a különböző szintű konfliktusok az érdekek és értékek összeütközései mentén szerveződnek, intézményesülnek. A konfliktusok főbb típusai a társadalom különböző szegmenseihez kötődnek, így beszélhetünk munkapiaci, politikai vagy jogi konfliktusokról. A konfliktusok résztvevői – a társadalmi konfliktusok hordozói, megjelenítői lehetnek természetes személyek, társadalmi csoportok vagy nagyobb szociális egységek. Az elmélet alapállásából bizonyos társadalmi konfliktusok önmaguktól megoldódnak, mások nem. Ezek feloldását azonban tudatos »technikák« kidolgozása révén »be lehet gyakorolni«, sőt – mint a munkapiacok esetében – a tudatos konfliktusfeloldást intézményesíteni is lehet. A jogtudomány a konfliktus-szociológiát hamar beillesztette saját elméleti kereteibe. Segítségével magyarázatot talált a jog szerepére, társadalmi funkcióira, emellett a bírósági szervezet is leírható úgy, mint a konfliktusok megoldására szolgáló intézményes rend. A modellben értelmezni lehetett a jogi konfliktus kialakulásának folyamatát, a jogi konfliktussá vált társadalmi konfliktus intézményes megoldásának jogi lehetőségeit, sőt a konfliktusmegoldás állami és társadalmi formái/intézményei közötti különbségekre is rá lehetett mutatni” (Gyekiczky, 2003, 76.).

[2] Dahrendorf, 1965, 110. (idézi: Morel et al., 2000).

[3] Szilberek, 1973, 11., 23-24.

meghatározással is. A vitakultúra a kutatás szempontjából személyek és/vagy személyek és csoportok és/vagy csoportok és csoportok (a csoportok körébe az államok is beletartozhatnak) közötti interperszonális konfliktushelyzet rendezését, megoldását hivatott szolgálni, biztosítani. A vita esetében emberek vagy csoportok véleményei, nézetei ütköznek ebben a formában.^[4] A vita, ha valóságos és ténylegesen objektivizálódik a társadalmi valóságban, mindig a konfliktushelyzet kialakulása után következhet csak be. A konfliktushelyzet kialakulása ezért minden esetben megelőzi a vitahelyzet (vitára okot adó szituáció) kialakulását. Ebből a tételből viszont következik az a gondolat, hogy konfliktushelyzet hiányában vitáról sem beszélhetünk. Ennek indoka, hogy vita kialakulásához valamely téma vonatkozásában eltérő, egymástól különböző, ellentétes gondolkodás és/vagy véleménynyilvánítás, nyilatkozat(tétel) szükséges. A társadalom tagjai közötti interperszonális kapcsolatok jellegük szerint vagy az „együtműködés” vagy a „versengés” definíciókkal írhatóak le.^[5] A konfliktushelyzet több síkon, több szinten is bekövetkezhet.^[6]

A felek között felmerülő vita rendezésével kapcsolatos tanításokkal azonban már a Bibliában is találkozhatunk (Jézus, Pál apostol).^[7] „A modern jogszociológia a konfliktusokat a társadalom normális jelenségeihez sorolja. A konfliktusokat nem lehet elkerülni, de mód van a szabályozásukra” – állapítja meg Volkmar Gessner, aki a hetvenes években megjelent híres könyvében a jog és a konfliktus viszonyát vizsgálta. A szabályozás következtében a konfliktusok nem szűnnek meg, de negatív társadalmi hatásuk kiküszöbölhető vagy csökkenthető (Gessner, 1976, 9.). A jogviták alapját többnyire azok a konfliktusok képezik, amelyek jogilag védett érdekeket sértenek. Az érdekellettét pusztán megjelenése már konfliktushelyzetet hozhat létre, de a konfliktust csak az érdekek összeütközése váltja ki. (Az érdek egyébként az a kategória, amelyet a konfliktusok keletkezésével összefüggésben mind a jogtudomány, mind a szociológia elfogad.)^[8]

[4] Pallai, 2011, 9.

[5] Csepeli, 2003.

[6] „Napjainkban, s még inkább a korábbi időszakokban a pszichológiai és szociológiai elméletben egy igen markáns törekvés figyelhető meg. Társadalmi struktúrák hibás működését azzal próbálják magyarázni, hogy nem sikerült társadalmi ellenőrzés alá vonni az ember parancsoló erejű biológiai ösztöneit. Az a kép, amely az ember és a társadalom közötti viszonyokról ebben az elméletben kialakul, világos ugyan, ám nagyon is kérdéses. Kezdetben vannak az ember biológiai impulzusai, melyek teljes egészükben érvényesülésre törnek. A társadalmi rend, ez a lényegében az impulzusok megrendszabályozására szolgáló gépezet azután társadalmi mederbe tereli a feszültségeket... A biológiai impulzusok időről időre áttörnek a társadalmi ellenőrzés hálóján. Az alkalmazkodás következképpen vagy hasznossági számítások, vagy gondolat nélküli kondicionálás eredménye” (Merton, 2002, 213.).

[7] Már a Bibliában is találunk példát harmadik személy általi intervenció konfliktuskezelésre. Jézus azt ajánlja a gyülekezet tagjainak, hogy az interperszonális konfliktusokat igyekezzenek négy szemközt rendezni, ha ez nem sikerülne „végy magad mellé egy vagy két embert” (Máté evangéliuma 18.15-16). „Pál apostol arra szólítja fel a korinthusi közösség tagjait, hogy peres ügyeiket ne a bíróság előtt intézzék, hanem a gyülekezetben, de az lenne a legjobb, ha nem is pereskednének, azaz minden konfliktusra találnának megoldást négy szemközt” (1 Korinthus 5,1-5 - idézi: Ferenczi, 2012).

[8] Kengyel, 1990, 17.

Az ókori Rómában is kialakult már a vitás élethelyzetek (konfliktusszituációk) rendezésének formalizált struktúrája. „Az alanyi jogok érvényesítése a fejlett társadalmakban – így a történelmi időkben már Rómában is – rendszerint a bíróságok és más hatóságok segítségével történik. Ennek az állami úton történő jogérvényesítésnek három formáját különböztethetjük meg: a bíróságok által lefolytatott a. peres eljárást és b. nemperes eljárást, valamint c. egyéb hatóságok eljárásait, különösen pedig a végrehajtási eljárást.”^[9] A (jog)vita általános és intézményes megnyilvánulási formája magánjogi tárgyú tematikában a polgári per. A polgári per jelentőségét mutatja, hogy „a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.) évente 200-230 ezer polgári per szabályozásának kereteit adja, és évi több, mint egymillió nemperes eljárás háttérjogszabályául szolgál...”^[10] Ha a jelenlegi magyarországi vitakultúra helyzetére vagy esetlegesen annak hiányára szeretnénk kitekinteni, látható, hogy a megoldás radikálisabb formákat is ölthet.^[11] Teljesen váratlanul, bárhol és bármikor, bármilyen élethelyzetben – a hivatkozott példák szerint az orvosi rendelőben való várakozás, illetve a benzinkútnál tankolás közben is – kialakulhat a hazai társadalomban konfliktushelyzet, amelynek a megfelelő kezelése egyelőre – az esetek többségében – még hiányzik.^[12]

II. A KONFLIKTUSOK KEZELÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI HAZÁNKBAN

1. Konfliktuskezelés és mediáció

A jogszociológiai nézőpont szerint „a társadalom rendkívül szövevényes és összetett viszonyok összessége, szerkezete sokrétű, s csupán bizonyos statisztikai valószínűséggel állapítható meg, hogy egy-egy jelenséggel s különösen döntéssel összefüggésben a struktúra mely elemei kerülnek előtérbe, a különböző érdekeltségből milyen viszonyok, milyen mozgása indul meg”.^[13] A konfliktushelyzeteknek különböző színterei lehetnek, ha globálisan szeretnénk

[9] Földi – Hamza, 2008, 153.

[10] A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény indokolása – általános indokolás I.

[11] „Térkövekkel estek egymásnak a hajdúhadházi vasútállomáson – Megesik, hogy a családon belül vitatkoznak a családtagok. Nem értenek egyet bizonyos kérdésekben. Néha olyan is előfordul, hogy az érintettek emelt hangon kérik számon a másikat vagy fejtik ki álláspontjukat. Ám a vitakultúra ennél radikálisabb formát is ölthet. A vitapartnerekkel szembeni intoleranciáról és az utcai elemek harcművészeti újrhasznosításáról tett tanúbizonyságot az a család, amelynek tagjai a hajdúhadházi vasútállomáson szerszámokkal, botokkal, térkövekkel estek egymásnak” (Index.hu: Térkövekkel estek egymásnak..., 2019).

[12] „Nem bírta kivárni a sort a rendelőben, orrba verte az asszisztent a megvárakoztatott nő” – (Index.hu: Nem bírta kivárni a sort..., 2019), illetve „Közelharc a benzinkúton: 75 éves és 53 éves dúlakodott egy botért” (Index.hu: Közelharc a benzinkúton..., 2019).

[13] Kulcsár, 1973, 87-116., 89.

elhelyezni azokat, a makro- és a mikrotársadalomban is egyaránt bármikor, teljesen váratlanul is előfordulhatnak, megjelenhetnek. A jogalanyok közötti konfliktushelyzetre a lehetséges választ (reflexiót) annak megoldása, a vitakultúra gyakorlása jelentheti. A társadalom különböző csoportjai közötti konfliktushelyzet megoldása, a mindenkori vitakultúra helyzete, hangneme, léte, hiánya az adott társadalom aktuális állapotát fejezi ki. Az alternatív (bírószágon kívüli) vitarendezés kialakulása az amerikai jogirodalomban, a XX. század közepén alakult ki. Az alternatív vitarendezés (ADR - Alternative Dispute Resolution) a konszenzuson alapuló módszereket és technikákat jelöli, amelyeket a hagyományos döntéshozó eljárások mellett vagy azok elkerülésével alkalmaznak.^[14] Természetesen felmerült lehetőségként már a múltban is a konfliktushelyzetek jogi eljárások nélküli megszüntetése. „A konfliktusmegoldás tehát a jogot megelőző társadalmi szükségletként jelentkezett, amelyet az adott közösség jogszabályok és jogszolgáltató szervezet hiányában is kielégített. A lényeges változás a politikai hatalom kialakulásával indult meg – természetesen folyamatoszerűen – amidőn a konfliktusok megoldása egyre inkább politikai érdekűvé válik, és mikénti megoldásukba politikai elem vegyül... Jóllehet ma már egyértelműen a jog egyik funkciójaként értékelhető a konfliktusmegoldás... Napjainkra pl. a jog e funkciója nagy mértékben irányul már a szervezetek közötti konfliktusok feloldására, és ez a tény, a szokásos bírói szervezet mellett egyre inkább kialakította azokat a szervezeteket, amelyek feladatai a szervezetek egymás közötti konfliktusainak megoldása. Vagy a hagyományos bírói szervezettel szemben terjedőben van az »igazgatási bíráskodás«, amely a jogi szabályozás fokozódó kiteljesedésével együtt járó sajátos szükségletekből eredve átveszi a konfliktusok megoldásának jó néhány területét. Végül, ahogy a jogfejlődés korábbi szakaszában a konfliktusmegoldás és a jog lazább összefüggéséből adódóan nagy szerepe volt a laikus elemnek, amely a jog »racionalizálódási« és »formalizálódási« folyamatának megfelelően háttérbe szorult (ha sokszor inkább tartalmilag is, mintsem formailag vagy szervezetenként), úgy napjainkban már nem csupán »a tiszta jogi modellnek« jut kevesebb szerep a konfliktusok megoldásában, de a jogászai szaktudás is kénytelen egyre több helyet adni a nem jogászai szaktudásnak. A jog általános behatolásával a társadalom viszonyaiba jogi eszközök segítségével való konfliktusmegoldás – feltehetően e viszonyok sokfélesége miatt – egyre sajátosabbá válik, a jog e funkciójának kiterjedése tartalmilag és szervezetenként is jelentős változásokkal jár.»^[15] Ahogy arra a jogirodalmi álláspont is rámutat, Magyarországon az 1990-es évek közepétől kezdődtek kísérletek a mediáció meghonosítására. Az első lépések nem sokkal a rendszerváltás után tör-

[14] „A deviáló vagy éppen kriminogén magatartásra is vezethető érték- és normakonfliktus közvetlenségével, illetőleg az ilyen konfliktust eredményező társadalmi jelenségek konkrét vizsgálatának lehetőségeivel is összefügg tehát a mai szociológiának is egyik jellegzetessége, a konfliktusoknak a magatartás, a norma, az értékek, az intézmények síkján való kezelése. A konfliktusproblematika – meglehetősen leszűkítve – ezen a síkon elsősorban két ponton kristályosodott ki: a társadalmi dezorganizáció és az eltérő magatartás, a deviáció fogalmában” (Kulcsár, 1971, 243.).

[15] Kulcsár, 1976, 183-184.

téntek, amikor a Partners for Democratic Change nevű amerikai nonprofit szervezet a kelet-közép-európai régió több országában (Lengyelországban, Csehországban, Szlovákiában, Bulgáriában, Litvániában, Romániában, Magyarországon, Horvátországban) létesített központokat az újonnan kialakuló demokráciák támogatására. Így alakult meg 1994-ben Partners Hungary Alapítvány néven az első magyar mediációs szervezet. A kezdeti lépéseket követően a kilencvenes évek végén került a jogalkotás szintjére a közvetítői eljárás szabályozása. Szükségesnek és egyre sürgetőbbnek tűnt azonban a közvetítői tevékenység egységes és átfogó szabályozása, így végül 1999-ben országgyűlési határozat (102/1999. (XII.18.) OGY határozat) írta elő az igazságügyi tárca számára, hogy dolgozza ki a közvetítői eljárás szabályozását egy átfogó mediációs törvényben.^[16] A magyarországi rendszerváltást – 1989/1990-et – megelőzően az amerikai „új irányvonal” még nem tudott teret nyerni Magyarországon. A magyar társadalomban a rendszerváltás időpontjában hiányoztak a bíróságon kívüli vitakultúra (konfliktuskezelés) társadalmi gyökerei, előzményei, annak a hazai társadalomba való beágyazottsága. Az államszocialista időszak ideológiája sem tudta elhittetni a társadalommal, hogy a szocialista társadalom nélkülözi a konfliktushelyzetet, tehát a vitakultúra bíróságon kívüli fejlesztésére nincs is szükség. Az államszocialista időszakra hazánkban – a korszakon belül különböző mértékben – jellemző volt az állam jelenléte, rátelepedése az élet szinte valamennyi területére.^[17] A magyar társadalom már hátrányos helyzetben volt az 1990-es évektől kezdődően: hiányzott az „állampolgári tudatosság” a jogvita bíróságon kívüli rendezése érdekében, mindazonáltal a konfliktushelyzet bíróságon kívüli rendezésének az intézményes formái is hiányoztak. A rendszerváltást követően Magyarországon a bíróságon kívüli, Észak-Amerikában és Nyugat-Európában már alkalmazott vitarendezési technikák mind az államot, mind az állampolgárt váratlanul érték. A vitarendezés közoktatásból való kimaradása 1989/1990-et megelőzően az állampolgárok számára az ezzel kapcsolatos mechanizmusok, technikák, módszerek elsajátításának elmaradásával jártak együtt, amely nagymértékben hozzájárult a jogvita rendezésében az „állampolgári tudatosság” kialakulásának elmaradásához. Ennek következtében a társadalmi köztudatba, a természetes személyek gondolkodásába a rendszerváltást követően nem épült be az alternatív (bíróságon kívüli) vitarendezés lehetősége. A gyakorlatot és rutint igénylő formalizált vitarendező eljárások hiányában ezért valódi vitakultúra sem alakulhatott ki Magyarországon az államszocializmus időszakában és azt követően sem.^[18]

[16] Vinnai, 2012, 111-112.

[17] „Közép-Kelet-Európában az állampárti rendszerek bukása óta az 1990-es évek elejétől gyors léptékkal halad a társadalom átalakulása abba az irányba, ahol a kiterjedt állami kontroll helyett a legkülönbözőbb életszférában a piaci szolgáltatások és a jog szervezi az életet. A megnövekedett jogi szerep így nálunk is sürgetővé teszi a feltételeinek és az itteni esetleges akadályoknak a vizsgálatát” (Pokol, 2002).

[18] „A közép-kelet-európai régió rendszerváltások előtti jogi kultúrája azzal a történelmileg kialakult jogszemlélettel jellemezhető, amelynek lényege a jogi szolgáltatásba vetett hit, a jogi szabályozás iránti túlzott bizalom” (Visegrád, 2003, 245-254., 246.).

2. A magyarországi vitakultúra és a hazai közoktatás

A vitakultúra vizsgálata hozzákapcsolódhat közoktatási tárgyú kérdésekhez. A magyarországi oktatás elméleti alapját a Nemzeti Alaptanterv képezi. A Nemzeti Alaptantervet (NAT) a 110/2012. (VI.4.) Korm. rend. hirdette ki, amelyet az 5/2020. (I.31.) Korm. rendelet módosított. A Nemzeti Alaptanterv szerint a köznevelés feladata:

- a) a nemzeti műveltség,
- b) a hazai nemzetiségek kultúrájának átadása és megőrzése,
- c) az egyetemes kultúra közvetítése,
- d) az erkölcsi érzék és a szellemi érzelmi fogékonyság elmélyítése.^[19]

Ez utóbbi területen merülhet fel a vita, „az embert körülvevő világ tárgyi kérdéseinek különböző megközelítési módokat felölelő megértése, megvitatása,” illetve a testi és lelki egészségre nevelés, amelybe beletartozik a stresszkezelés módszereinek alkalmazása, valamint képesség a lelki egyensúly megővésére, társas viselkedésünk szabályozása, a konfliktusok kezelése.^[20] A rendszerváltást követően született és a felnőtt generáció számára sem vált a közoktatás részévé^[21] (elsajátítandó elméleti és gyakorlati tudássá) a konfliktushelyzetek megoldása, a konfliktusok feloldása, a viták rendezése. Ennek a megállapításnak a fényében kérdéses, hogy a közvetítői eljárásról szóló 2002. évi LV. törvény mennyire talált „fogékony táptalajra”, milyen mértékben befogadó közönséghez érkezett meg a magyar társadalomba. A jogalkotás és jogérvényesülés kapcsolata a társadalmi összefüggések körében helyezhető el. „Egyének, csoportok vagy társadalmak viszonya a jogi szabályozáshoz számos módon értelmezhető. A legegyszerűbb a jogi szabály érvényesülésére koncentrálni, arra kérdezni, hogy mennyi esélye van a jogalkotói szándék megvalósulásának. A válaszok azonban nem szakíthatók ki kulturális környezetükből. A jog érvényesülésének kétségkívül vannak formális, intézményi feltételei: megfelelő eszközzel, fair eljárást biztosítva, reális célokat kitűzve, megfelelő legitimitással bírva lehet elérni a kívánt célt. De általában ezek sem biztosítják feltétle-

[19] Nemzeti Alaptanterv: Az iskolai nevelő-oktató munka tartalmi szabályozása és szabályozási szintjei I. rész. A Nemzeti Alaptanterv a köznevelés feladatának meghatározására vonatkozó 110/2012. (VI.4.) Korm. rendelet mellékletének I. rész 1.1. pontját az 5/2020. (I.31.) Korm. rend. 5.§ 1. mellékletének 12. pontja módosította.

[20] Nemzeti Alaptanterv: Az iskolai nevelő-oktató munka tartalmi szabályozása és szabályozási szintjei I. rész.

[21] Szivák Judit állapítja meg pedagógiai nézőpontból a 2010-ben megjelent „A vita” c. művében, hogy a vita az ifjúság aktív, toleráns polgárrá nevelésének lehetősége. A vitára való képesség a demokratikus értékeket valló állampolgár, a nyílt és az érdekeit képviselni tudó ember egyik fontos attribútuma. A monográfia születésekor, 2010-ben állapítja meg a szerző, hogy a vita tudatos oktatási módszerként való alkalmazása ma még viszonylag kevés szerepet kap a közoktatásban, a tanárképzésben, a tanártovábbképzésben (lásd: Szivák, 2010).

nül a sikert. A szociológiai látásmód a jogrendszeren kívüli elemekre helyezi a hangsúlyt, a jog ismeretére, a jogi attitűdökre, a jogban megjelenő értékek elfogadottságára, a normakövetés tradícióira, a legitimitás mintázataira. Ennek megismerési igénye vezet a jog és társadalom közötti viszony oksági jellegétől a konstruktivista fordulatig. Azt a folyamatot szükséges értelmezni, amelyben a társadalom létrehozza a normákhoz való viszonyát, és azt, amelyikben a normák társadalmi kapcsolatokat, identitásokat definiálnak. A jog nem pusztán egyenlőtlenül hozzáférhető a különböző helyzetű társadalmi csoportok számára, hanem létre is hozza, megerősíti, intézményesíti azokat a kategóriákat, amelyek kifejezik a különbségeket. A jogtudat kutatásának kiindulópontja a realizmus klasszikus gondolata, a társadalmi gyakorlatok, tapasztalás eredménye.”^[22] A vitahelyzet kialakulása általában feltételezi valamilyen konfliktusnak a megletét, fennállását. A vitakultúra kifejezés ezért szervesen összefügg és kapcsolódik a konfliktus (konfliktushelyzet, érdekellentét, nézetkülönbség, érdekösszeütközés) definíciókhoz, terminus technicusokhoz. A konfliktus/konfliktushelyzet fogalommal/meghatározással foglalkozó jogi szakirodalom több évszázados múltra tekint vissza – ahogy arra fent utaltunk, a vita rendezésével kapcsolatos tanításokkal már a legegyszerűsebb írásműben, a Bibliában is találkozhatunk. A konfliktus egy olyan helyzet, amelyet fel kell oldani, meg kell szüntetni, ennek egyik lehetséges eszköze lehet a konfliktushelyzet (nézetkülönbség, érdekellentét) személyes kommunikáción alapuló párbeszéddel (diskurzussal) való feloldása, kiiktatása, kiküszöbölése. A konfliktushelyzet több síkon, több szintéren is bekövetkezhet, különböző alanyi, illetve személyi kör között jelentkezhet. A jelen dolgozatnak nem célja, hogy a konfliktushelyzet fogalmának, tartalmának részletes elemzését adja.^[23] Annyit azonban le kell szögeznünk, hogy a személyek közötti interperszonális kapcsolatok – Csepeli György hivatkozott tankönyve szerint – az együttműködés vagy a versengés formájában jelenhetnek meg. Ha elképzeljük az interperszonális kapcsolatok ezen elv szerinti csoportosítását, beláthatjuk, hogy a mi, saját magunk emberi kapcsolatai a gyakorlatban is hasonlóképpen írhatók le. Azon személyek, akikkel kiegyensúlyozott, harmonikus emberi kapcsolatot sikerült kialakítani, azokkal teljes mértékben együtt tudunk működni (baráti, partneri kapcsolat – együttműködés). Azon természetes személyekhez fűződő kapcsolat viszont, akikkel az eltérő emberi természet vagy különböző személyiségjegyek miatt vagy bizonyos státuszért, pozícióért, vagy valamely személy rokonszenvének, pártfogásának, támogatásának elnyeréséért folytatott rivalizálás, „versenyfutás” alakulhat ki, a kapcsolat jellegére kevésbé jellemző a természetes személyek között az „együttműködés”, inkább a „versengés”, „rivalizálás”, erőteljes megnyilvánulása esetén az „ellenségeskedés” szóval írhatók le (lehetséges konfliktushelyzet vagy látens konfliktushelyzet). A magyarországi rendszerváltást követően a magyar társadalom a konfliktusos élet-

[22] Fleck, 2014, 17-18., 9-39.

[23] Ezzel a kérdéssel „A konfliktushelyzetek társadalmi mozgatórugói” című dolgozatban foglalkoztunk.

helyzetek kezelésében, a vitával járó szituációk rendezésében a polgári (peres) eljáráson kívül milyen változásokon ment (mehetett) keresztül a jogvitarendezés vonatkozásában? Az amerikai jogirodalomban az 50-es években kezdtek már kialakulni azok az irányzatok, amelyek során a bírósági struktúra mellett az alternatív (bíróságon kívüli) vitarendezés különböző módozatait, típusait alakították ki. A rendszerváltást megelőzően ezen amerikai irányzatok különböző okoknál fogva nem tudtak (tudhattak) teret nyerni hazánkban. A jelen írásmű keretei között vitakultúra alatt mindazokat a nézeteltéréseket, érdekellentéteket feloldását, kiküszöbölését eredményező technikákat, eljárásokat, metódusokat értjük, amelyek a hazai társadalom intellektuális-kulturális „fejlettségének” is egyfajta fokmérőjét képezik. A vitakultúra színvonala, kidolgozottsága, cizelláltsága a mindenkori társadalom aktuális állapotára vagy a különböző társadalmi helyzetben lévő személyek magatartásának mélyebb összefüggéseire világítanak rá. A magyar társadalomban a rendszerváltás időpontjában hiányoztak a bíróságon kívüli vitakultúra (konfliktuskezelés) társadalmi gyökerei, társadalmi előzményei, a társadalomban jelen lévő beidegződései. Az államszocialista időszak ideológiája se tudta elhitheteni a társadalommal, hogy a szocializmus (szocialista társadalom) nélkülözi a konfliktushelyzetet, ezért a vitakultúra fejlesztésére, előmozdítására a bíróságon kívül nincs is szükség. Az államszocialista időszak hiányossága, hogy az állam az élet valamennyi területére való rátelepedése megakadályozta, illetve nem tette lehetővé, az állampolgárok számára elérhetővé a bírósági szervezeten kívüli vitarendezést. A vitarendezés, konfliktuskezelés folyamatának bíróság irányába való terelése az állampolgár ezzel a kérdéssel kapcsolatos gondolkodását is sematikusá, egyoldalúvá, egysíkúvá tette, mert azt gondolhatták, hogy a bíróságon kívül a konfliktushelyzet feloldására más fórum, más platform már nem áll rendelkezésre. Az állam befolyásolta, manipulálta az állampolgár gondolkodását abba az irányba, hogy a bíróságon kívül a vitarendezésre más lehetőség már nem áll rendelkezésre, illetve a szocialista társadalom keretei között ilyen alternatívának ténylegesen nem is lehetett realitása. Az állam a rendszerváltozás előtti időszakban a bíróság által biztosított igazságszolgáltatást tartotta a jogérvényesítés megvalósítójának. Magyarországon az 1972-es átfogó igazságügyi reform egyik kifejezett célja a bíróság kizárólagosságának megerősítése volt az igazságszolgáltatásban, és „ebbe egy nagyon korlátozott laikus fórum (társadalmi bíráskodás) fért bele”.^[24] A bírósági jogvitarendezés preferálása az állam oldalán egyúttal az állampolgár „legvégső érve” (ultima ratio-ja) szerepet betöltő bíróság felé terelését, odairányítását is jelentette. Az államszocialista időszakban ennek megfelelően nem alakulhattak ki a bírósági fázist megelőző, azt elkerülő „enyhe” (soft), „baráti”, „közvetlen”, „bizalmi” jellegű vitarendezési mechanizmusok. Az állampolgár se volt ezért erre – tudatilag, intellektuálisan, kulturálisan – felkészítve, mert nem lehetett vele tisztában, a bíróságon kívüli vitarendezés-

[24] Fleck, 2001, 204.

sel kapcsolatban egyéb lehetőségei nem voltak, mert azok, akkor, abban az időben még nem álltak rendelkezésre. Az állampolgár tudatában (jogtudatában) sem alakulhatott ki ebből kifolyóan/ebből következően az informális, bíróságon kívüli vitarendező, konfliktusfeloldó mechanizmus, metódus, technika. A magyarországi rendszerváltást követően a bíróságon kívüli vitarendezési technikák mind az államot, mind az állampolgárt, a természetes személyt váratlanul érték. A rendszerváltást megelőző évtizedekben (az 1970-es, 1980-as években) hiányzott az a jellegű, illetve típusú oktatási-nevelési (iskolai) szocializáció, amely az akkori gyermekeket felkészíthette volna (beléjük nevelhette volna), hogy egy lehetséges konfliktushelyzetet hogyan, milyen módon kell kezelni, rendezni, megoldani. Ezek a gyermekek a rendszerváltás utáni időszakot már felnőttként nem úgy élték meg, hogy a bíróságon kívüli vitarendezés beépült volna a zsigereikbe, általános attitűddé, bevett társadalmi magatartási formává vált volna számukra. A magyarországi 1989/1990-es rendszerváltást követően viszont a közoktatásnak még (mindig) nem vált részévé a gyermek gondolkodásának, magatartásának a másik természetes személyhez való kapcsolatának, viszonyulásának kérdése, tanulása, fejlesztése akkor, abban a feltételezett szituációban, amikor az érintett felek között konfliktushelyzet alakul ki. A közoktatás feltehetően nem készíthette fel az általános és középiskolás diákokat arra a feltételezhető (valószínűsíthetően modellezhető) élethelyzetre, ha a felek között konfliktus, konfliktushelyzet alakulna ki. Egy ilyen éles helyzet kezelésének a későbbi potenciális résztvevők gyermekkorában sem alakulhattak ki a tanult módszerei, a begyakorolt sémái, a gyakorlati tapasztalatai. Ez a körülmény az oktatási rendszer felelősségének kérdését vetheti fel. A rendszerváltást követően született generáció (amely időközben már felnőtté vált, hiszen a rendszerváltás óta is már több, mint egy generációnak tekinthető idő eltelt) számára sem vált a közoktatás részévé a konfliktusos helyzetek kezelése, a vitás szituációk rendezése, a konfliktushelyzetek kezelésének gyakorlata. A szociológiai szakirodalom szerint „az oktatás funkciója az, hogy átadja azokat az ismereteket, amelyek szükségesek az egyén számára ahhoz, hogy a gazdaságban és a társadalomban be tudják tölteni szerepüket; nevelje őket, vagyis személyiségüket fejlessze; végül integrálja őket a társadalmi közösségekbe. A hagyományos társadalmakban az oktatási feladatokat nagyrészt a család, a rokonság és a helyi közösségek látták el. Ezek azonban a modern társadalmakban nem képesek mindazon ismereteknek az átadására, amelyek az ilyen társadalmakban szükségesek. Ezért jutott egyre nagyobb szerephez az iskolai oktatás.”^[25] Ilyen előzmények után vegyük szemügyre a vitakultúra alakulását Magyarországon a rendszerváltás utáni időszakban és a 2010-es években.

[25] Andorka et al., 2006, 313.

3. A vitakultúra alakulása, helyzete a rendszerváltás után Magyarországon

A vitás helyzetek, a konfliktusszituációk számarányai a rendszerváltás utáni időszakban jelentős mértékben nem változtak.^[26] A rendszerváltást követően, az 1993–1998 közötti időszakban a korábbi évekhez képest emelkedett a polgári (gazdasági) jogi jogvitákban az elsőfokú bíróságra érkező ügyek száma. A polgári (peres) ügyek számának emelkedése több tényező együttes hatásának tekinthető: 1. a Polgári perrendtartás módosítása (1992), a gazdasági-társadalmi-politikai változások jogszabályi leképezése; 2. az állampolgár rendszerváltás utáni időszakban történő „öntudatra ébredése,” sorsának saját kézbe vétele, saját érdekérvényesítés; 3. a piaci viszonyok általánossá válása, a forgalmi élet fellendülése; 4. a társadalomban felgyülemlett konfliktushelyzetek becsatornázódása a polgári (peres) eljárás keretei közé. A konfliktushelyzetek volumenére, arányára jó, megfelelő kiindulópont lehet a bíróságra érkezett polgári peres ügyek száma. Természetesen nem minden konfliktushelyzet válik jogi konfliktussá, de a bíróságra érkező ügyek standard aránya hűen tükrözi a társadalmat átható és átszövő konfliktushelyzeteket. Az alaptétel, amely a tanulmány korábbi részében megfogalmazásra került, a rendszerváltozás után sem változott: az előképzettség hiánya és egyéb okok miatt a természetes személyek nincsenek felkészülve a konfliktushelyzetek (érdekösszeütközések, nézeteltérések) megfelelő színvonalú kezelésére és az eszközök, vagyis a vita körülmekint rendezésének képessége is hiányzik a társadalomból. A társadalmi közeg, a természetes személyek stressztűrő képessége, az egymással folytatott kommunikáció elsekélyesedése, kiüresedése vagy teljes megszűnése valójában társadalmi konfliktust kiváltó, előmozdító, azt fokozó tényezővé vált. Ugyanakkor nem lehet nem észrevenni a média társadalmi folyamatokat befolyásoló, azt leginkább – negatív, pejoratív értelemben – felerősítő szerepét, funkcióját sem. A média az érdeklődés felkeltése érdekében azokat a híreket, eseményeket helyezi a híradásai előterébe, amelyeknek van valamiféle „szenzációértékű”, „figyelemfelhívó”, „figyelemfelkeltő” jellege. Mely hírek, társadalmi események bírnak szenzációt (az átlagember érdeklődését, az új dolog iránti kíváncsiságot) kiváltó hatással? Elsősorban azok, amelyek döbbenetet, csodálkozást, felháborodást, indulatot, ambivalenciát, feltehetően erős érzelmi töltetet válthatnak ki, idézhetnek elő. Ezen társadalmi események és médiahírek közé tartozhat a természeti katasztrófa, az emberi tragédia, a szokásostól eltérő (deviáns) emberi viszonyulás, magatartás (pl. a szülő éhezeti a saját gyermekét),^[27] de ilyen lehet – pozitív értelemben – az átlagot felülmúló vagy az átlagból kiemelkedő emberi teljesítmény,

[26] A polgári perek számaránya városi bírósági (járásbírósági) szinten 1990-2016 között átlagosan 145.000-160.000 között mozgott, ettől az 1993-1998 közötti időszak mutatott eltérést: 1993-ban éves szinten 182.703, 1994-ben 180.345, 1995-ben 182.065, 1996-ban 187.145, 1997-ben 195.957, 1998-ban 195.041 ügy érkezett a bíróságra (lásd: KSH, 1990-2016).

[27] „Súlyos büntetést kaptak a gyöngyösi kislányt halálra éheztető szülők” (Index.hu: Súlyos büntetést kaptak..., 2017).

kiváló eredmény (pl. tudományos területen elért siker, művészeti irányultságú produkció vagy sportteljesítmény). Azon hírek háttérében, amelyek a közvélemény érdeklődésének, kíváncsiságának felkeltését célozzák, gyakran olyan események állnak, amelyek mögött/háttérében valamilyen tényleges vagy lehetséges (anticipált) konfliktushelyzet (érdekellentét, nézetkülönbség, szembenállás) húzódik meg. A természetes személyek magatartását, más egyénhez fűződő viszonyulását befolyásol(hat)ja, ha látja, hogy a más természetes személyek között hasonló konfliktusok, vitás élethelyzetek milyen módon rendeződnek (az alkalmazott minta követése a társadalomban), amely nem feltétlenül jelenti azt, hogy kompromisszumos, mindkét fél érdekét figyelembe vevő megoldás születik, vagy ilyen módon rendeződik a vitás helyzet. Ezek a más által követett magatartásformák nem jó példák (minták), mert rendszerint negatív hozzáállás, nem ideális konfliktuskezelés átvételét, átültetését jelentik.^[28] A negatív példát a média és az Internet világa mellett a természetes személy mindennapjaiban lezajló események, történések, sok esetben a közúti közlekedés szolgáltatják. A vitakultúra hiánya, fejletlensége, artikulálatlansága, cizellálatlansága, kialakulatlansága, alacsony színvonalra itt kellőképpen hangsúlyosan és sarkítottan mutatkozik meg. A közúti közlekedésben való részvétel nem tekinthető olyan tevékenységnek, amelynek bármilyen „tétje” kellene, hogy legyen, mert nincs benne semmilyen társadalmi előny megszerzésének a lehetősége, és a cél is egyszerű: A pontból szeretnénk eljutni B pontba, lehetőség szerint mindenki testi épségének megtartása, megőrzése mellett, azon alapelvből kiindulva, hogy nap végére „mindenkit hazavárnak”. A közúti közlekedés során csak az egyik helyről a másik helyre történő helyváltoztatás következik be. A közlekedés kapcsán egy olyan eseményről beszélünk, amelyben rendszerint olyan természetes személyek „találkozhatnak” egymással, akik korábban nem kerültek egymással kapcsolatba. Ez a körülmény azt jelenti, hogy a konfliktushelyzet a közlekedésben való részvétel kapcsán olyan személyek között alakulhat ki, akik között korábban semmilyen kapcsolat gyakorlatilag nem létezett. Ez pedig azért lehet gond, mert a közlekedésben valódi, előzményre visszatekintő jogvita ténylegesen nem áll fenn, csak a felfokozott stresszhelyzet és idegállapot eredményeként alakul ki a konfliktus egymás számára ismeretlen személyek között. Az emberek tűrőképességét a közúti közlekedésben kialakult stresszhelyzet mégis nagyon, gyakran extrém módon igénybe veszi.^[29] Miért kell mégis, hogy szükséges legyen, hogy egy közlekedési konfliktushelyzet tettegességig, fizikai atrocitásig, testi bántalmazásig (esetleg emberölésig) mérgesedjen el? A miéltre történő válaszadás oka és gyökere valószínűleg „mélyebben” keresendő, és több összetevő ered-

[28] Statisztikai hivatkozás a járási hivatalok jogi segítségnyújtó szolgálatnál jogi kérdéssel kapcsolatos szolgáltatás igénybevételével kapcsolatban. A napjainkra és a közelmúltra vonatkozó statisztikai adatokat érdemes összehasonlítani a korábbi - rendszerváltást megelőző - időszak statisztikai adataival. A bíróságra érkezett polgári perek számaránya: 1971: 193.571, 1972: 196.687, 1973: 181.334, 1974: 181.664, 1975: 179.868 (Szilbereky, 1977, 27).

[29] Magyarországon legalábbis a gyakorlati tapasztalatok és a közúti balesetek számaránya is ezt mutatja.

ményeként alakulhat ki. Ennek oka lehet – más okok mellett –, hogy a konfliktushelyzetben érintett természetes személy valamilyen egyéb okból származó frusztráció miatt már „nem tiszta lappal” kerül egy ilyen lehetséges konfliktushelyzetbe, konfliktust magában hordozó szituációba, fennáll a jogalynál egy olyan állapot, amely a teljesen objektív és tárgyilagos megközelítést kizárja. A természetes személynél az említett „terhelt” lélektani helyzet (frusztráció, stressz, belső feszültség) magában hordozása már önmagában kizárja, hogy a közlekedési szituációban érintett fél a kialakult helyzetet higgadtan, nyugodtan, körültekintően, reálisan és objektíven kezelje. A magában – az egyén személyiségében – hordozott (belső) feszültség a konstruktív együttműködés akadályát képezi (a belső feszültség és frusztráció következménye: a tárgyilagos helyzetelemzés hiánya). A közlekedési szituációban megnyilvánuló konfliktushelyzet – mint ahogyan a nem közúti közlekedésben kialakuló konfliktushelyzetnél is – tapasztalati úton megfigyelhető (pl. hivatali ügyintézés során bankban, postán, közigazgatásban, de a bevásárlás során stb.) az emberi belátás, empátia, tolerancia, az esetleges saját hiba belátásának/elismerésének hiánya, a rugalmatlanság, a saját állásponthez való merev ragaszkodás abban az esetben is, ha az érintettnek nincs igaza. Ez az attitűd könnyen lehet, hogy a fent hivatkozott belső feszültség, frusztráció és – különböző okokból fakadó – stressz magában hordozásával állhat összefüggésben, hiszen a különböző dolgok összefüggenek egymással: a követett, megvalósított magatartásforma, valamint annak a következményeként jelentkező egyenlőtlen és aránytalan viselkedés, válaszreakció. A belső harmónia hiánya, a lelki kiegyensúlyozatlanság az egyént, a természetes személyt kellően át nem gondolt, érzelmileg túlfűtött magatartásra készítetheti, könnyen annak tanúsítására vezetheti. Vagyis ilyen értelemben a belső feszültség fennállásából könnyen következhet egy érzelem- és indulatvezérelt, emocionálisan túlfűtött magatartásnak a megvalósítása. A belső harmónia, a belső összhang, a kiegyensúlyozottság hiánya következtében nincs, vagy csupán alig észrevehetően van csak jelen a természetes személy individuumában a belső nyugalom, a megelégedettség érzése, a derű és az egészséges humorérzék, amely a kialakult konfliktushelyzet megoldásához nem túl kedvező előjel.

III. KÖVETKEZTETÉSEK

Ralph Dahrendorf szerint „a hatalom nemcsak egyenlőtlenséget gerjeszt, hanem ugyanazon erőfeszítéssel konfliktust is. Érdeklétté tesz a változásban is, a status quo fenntartásában is.”^[30] A társadalmi feszültségek hatása az egyénekre, a természetes személyekre és az egyéni élethelyzetekre teljes mértékben eltérő lehet a természetes személy egyéniségétől, személyiségétől, a személyiség

[30] Dahrendorf, 1994, 62.

aktuális állapotától, tértől, időtől, helyzettől, körülményektől, szituációtól, előzménytől függően. A természetes személyek ugyanazon konfliktushelyzetre való reakciója is egyénenként változhat. A magánjogi jellegű konfliktushelyzetek mérhető, hatóságok – járási hivatal és bíróság – előtti előfordulási számaránya a társadalom mindenkori aktuális állapotának, helyzetének, ez irányú „fejlettségének” lehet a fokmérője. A vitakultúra tudatos fejlesztése, a vitakultúra szakmai és gyakorlati fogásainak elsajátítása, annak a közoktatás részévé tétele a társadalom célzott állami, állam által felkarolt „fejlesztésének,” előrelépésének lehet a biztosítéka. A jog funkciói közé tartozik a konfliktushelyzetek kezelése, rendezése. A felnövekvő generációk vitakultúra elsajátítására való szándékolt nevelése és ennek megfelelő jogszabályi környezet kialakítása jogi „részegítésnek” is tekinthető annak érdekében, hogy a társadalom a jog által formálisan szabályozott konfliktusrendezést (a bírósági szervezetrendszer, a bíróságon kívüli vitarendező fórumokat) a lehető legminimálisabb/legkorlátozottabb mértékben vegye igénybe, mert ha a jogalanyoknak fejlett a vitakultúrája, a vitás helyzeteket nagy valószínűség szerint a bírósági szervezet és bíróságon kívüli jogvitarendezés igénybevétele nélkül is meg fogják tudni oldani. Ennek a perspektívának a megvalósítása az állam számára is felvillantja az igazságszolgáltatási szervezetrendszeren belül a bírósági és bíróságon kívüli jogvitarendezés szerepének, feladatának átalakítását, annak esetleges újrarendelését. Az állam felelőssége ezért óriási abban, hogy milyen mértékben sikerül tehermentesíteni a jogviták feloldására kialakított állami struktúrát. Kérdés, hogy mi az állami jogpolitikai cél az igazságszolgáltatási szervezetrendszer feladatát érintően: ultima ratio szerepet tölt-e be, vagy az a célkitűzés, hogy a fokozatosság elvének betartása mellett, ha az ügy tárgyánál fogva bírósági útra tartozik, akkor, ha elkerülhetetlen a felek közötti jogvita, a jogvita tárgyában (érdemében) a bíróság hozzon ítéletet. A társadalmi feszültségek (pl. a közlekedésben vagy a bevásárlásban előforduló) hatása az egyéni élethelyzetekre gyakran intoleráns viselkedésformák felerősödését mozdítja elő. A magánjogi jellegű konfliktushelyzetek mérhető, hatóságok – járási hivatal és bíróság – előtti előfordulási számaránya^[31] a társadalom mindenkori szellemi, kulturális, intellektuális „fejlettségének” lehet a fokmérője. A bíróságon kívüli vitarendezés kommunikációs technikái, magatartási mintái jelenleg általános jelleggel, széleskörű elterjedtséggel még egyelőre úgy tűnik, hogy hiányoznak a magyar társadalomból. Mindazonáltal „Magyarországon az emberek jelentős része nem a konfliktusok tárgyalásos megoldására szocializálódott”.^[32] Másrészt az is kérdés, hogy a jogvita rendezésében – ha az ügy már bíróság elé került, és nem sikerült kiküszöbölni a perbeli

[31] Sajó András kutatása során vizsgálta az adott társadalom lakosságszámához viszonyított polgári peres eljárások számarányát (perlési arányszámot). A szerző szerint a perlési arányszám mögött a következő dolgok állhatnak: 1. A bírósági út népszerűsége; 2. A bíróság súlya az állami berendezkedésben; 3. A bíróság politikai szervezetben betöltött szerepe; 4. Az egyéni konfliktusok megoldásának jelentősége a társadalom adott működésmódja fenntartásában (lásd: Sajó, 1982, 321-367., 333.).

[32] Kerecsi, 2011, 9.

igényérvényesítést – a bíróság által meghozott ítélet milyen legitimáló szerepet tölthet be. Lényeges szempont, hogy „a feleknek a végeredményhez fűződő érdekei... fontos szerepet játszanak. Ha számukra az a fő dolog, hogy a vita rendeződjön, és ha csak másodlagos jelentőségű, hogy a megoldás mit tartalmaz, kisebb erőfeszítéssel engedelmeskedhetnek az ítéletnek. Másrészt, ha a végeredményhez erős és versengő érdekek fűződnek úgy, hogy az ítéletnek való engedelmeskedés az egyik vagy mindkét fél számára nagy áldozathozattal jár, az engedelmeskedés kérdése bizonytalanabb. Az, hogy az egyik fél (saját jószántából vagy erőszak hatására) aláveti magát az ítéletnek – az áldozat ellenére is, amit ez számára jelent – részben a normák, részben a bíró tekintélyének tudható be.”^[33]

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Andorka Rudolf nyomán a szerzői jog jogörökösei: Kapitány Balázs, Lengyel György, Spéder Zsolt, Szántó Zoltán, Tóth István György (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Csepeli György (2003): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Dahrendorf, Ralf (1994): *A modern társadalmi konfliktus*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Eckhoff, Thorstein (1979): A közvetítő, a bíró és az adminisztrátor a viszályrendezésben. In: Sajó András (szerk.): *Jog és szociológia – válogatott tanulmányok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Ferenczi Andrea (2012): A konfliktusmegoldás társadalmi eszközei. In: *Pedagógiai folyóiratok – A konfliktusmegoldás társadalmi eszközei*. (Elérhető: https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/article_attachments/upsz_2012_7-8_09.pdf. Letöltés ideje: 2018.12.07.)
- Fleck Zoltán (2001): *Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban – Totalitarizmus – elméletek és a magyarországi szocializmus*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Fleck Zoltán – Isztin Péter – Juhász Zoltán – Kiss Valéria – Kormány Attila – Navratil Szonja – Uszkiewicz Erik (2014): *Jogszociológiai előadások (szerk.: Fleck Zoltán)*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Földi András – Hamza Gábor (2008): *A római jog története és intézményei – Brósz Róbert és Pólay Elemér tankönyvének alapulvételével*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Gyekiczky Tamás (2003): Modellek és megközelítések a polgári eljárások tudományos vizsgálatában. In: *Kontroll jogtudományi folyóirat*. 2003/01. szám.
- Index.hu, Térkövekkel estek egymásnak a hajdúhadházi vasútállomáson, 2019. (Elérhető: https://index.hu/belfold/2019/07/08/terkovekkel_estek_egymasnak_a_hajduhadhazi_vasutallomason/. Letöltés ideje: 2019.07.08.)
- Index.hu: Közelharc a benzinkúton, 2019. (Elérhető: https://index.hu/belfold/2019/08/08/fuzesabony_benzinkut_kozelharc/. Letöltés ideje: 2019.08.08.)

[33] Eckhoff, 1979, 175-187., 179.

- Index.hu: Nem bírta kivárni a sort a rendelőben, orrba verte az asszisztenst a megvárakoztatott nő, 2019. (Elérhető: https://index.hu/belfold/2019/08/07/szekszard_rendelo_asszisztenst_veres/. Letöltés ideje: 2019. 08.08.).
- Index.hu: Súlyos büntetést kaptak a gyöngyösi kislányt halálra éheztető szülők, 2017. (Elérhető: https://index.hu/belfold/2017/09/27/gyongyos_eheztetett_kislany_itelet/. Letöltés ideje: 2019.08.12.).
- Kengyel Miklós (1990): *A polgári bírásokodás hétköznapijai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Kerezi Klára (2015): Konfliktus és helyreállítás. In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*. 49. kötet. (Elérhető: http://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_49_2012/002_kerezi.pdf. Letöltés ideje: 2019. 08.12.).
- KSH.hu: A KSH igazságszolgáltatással kapcsolatos adatai: 1990-2016. (Elérhető: <http://www.ksh.hu/igazsagszolgalattas>. Letöltés ideje: 2019.01.06.).
- Kulcsár Kálmán (1971): *A szociológiai gondolkodás fejlődése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kulcsár Kálmán (1973): A társadalmi tervezés és szociológia. In: Szelényi Iván (szerk.): *Társadalmi tervezés és szociológia*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kulcsár Kálmán (1976): *A jogszociológia alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Merton, Robert K. (2002): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Morel, Julius – Bauer, Eva – Meleghy, Tamás – Niedenzu, Heinz-Jürgen – Preglau, Mac – Staubmann, Helmut (2000): *Szociológiaelmélet*. Osiris Kiadó, Budapest. (Elérhető: https://tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_szociologiaelmélet/ch08s07.html. Letöltés ideje: 2019.08.12.).
- Nemzeti Alaptanterv – Az iskolai nevelő-oktató munka tartalmi szabályozása és szabályozási szintjei, I. rész.
- Pallai Katalin (2011): Kooperatív tárgyalás és konfliktuskezelés. Közigazgatási Vezetői Akadémia – Tréning háttéranyag. (Elérhető: <http://www.pallai.hu/wp-content/uploads/2010/11/Pallai-Kooperat%C3%ADv-t%C3%A1rgyal%C3%A1s-%C3%A9s-konfliktuskezel%C3%A9s.pdf>. Letöltés ideje: 2019.08.12.).
- Pokol Béla (2002): A joghoz jutás esélyei. In: *Jogelméleti Szemle*. 2002/2. szám.
- Ralf Dahrendorf (1965): *Gesellschaft und Freiheit*. R. Piper & Co Verlag, München.
- Sajó András (1982): A polgári per társadalmi funkciója. In: *Állam- és jogtudomány*. 1982/2. szám.
- Szilbereky Jenő (1973): *Társadalmi fejlődés és polgári eljárás*. Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Szilbereky Jenő (1977): *A polgári eljárás funkciója és hatékonysága*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Szivák Judit (2010): *A vita*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Vinnai Edina (2012): A professzionális jogalkalmazás alternatívái. In: Bencze Mátyás – Vinnai Edina: *Jogszociológiai előadások – egyetemi jegyzet*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Visegrády Antal (2003): Jogi kultúránk az ezredfordulón. In: *Jogtudományi Közlöny*. 2003/6. szám.

UJ IDŐK SZERKESZTI
HERCZEG FERENC

XXXIX. évfolyam, 30. szám
Budapest, 1983 július 23

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI., Andrássy-út 16.
Telefon: Aut. 244-83, 245-89.

Negyedévre 6.40 pengő
Félévre 12.50 pengő
Egyes szám ára 50 fillér

- CSÖRGITS LAJOS egyetemi docens
SZE Állam- és Jogtudományi Kar
- FROLYÓ KAROLINA
SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
- HOLLÁN MIKLÓS egyetemi docens
NKE Rendészettudományi Kar;
tudományos főmunkatárs: MTA TK JTI;
vezető kutató, Pallas Athénéé Domus Sapientiae Alapítvány
- KNAPP LÁSZLÓ egyetemi adjunktus
SZE Állam- és Jogtudományi Kar
- LACZÓ JÓZSEF PhD hallgató
ELTE Doktori Iskola
- LUGOSI JÓZSEF PhD hallgató
SZE Állam- és Jogtudományi Kar
- PETHŐ ANDRÁS PhD hallgató
SZTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
- SISKA KATALIN habilitált egyetemi docens
DE Állam- és Jogtudományi Kar
- SZABADFALVI JÓZSEF egyetemi tanár
DE Állam- és Jogtudományi Kar
- SZIEBIG ORSOLYA JOHANNA egyetemi adjunktus
SZTE Állam- és Jogtudományi Kar

Szerzőinkhez (A publikálás feltételei)

1. A Jog-Állam-Politika című referált folyóirat magyar, angol és német nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat és könyv-recenziókat – fogad el.
2. A kézirat terjedelme tanulmányok esetén általában nem haladhatja meg az 50000 karaktert, recenziók esetén a 20000 karaktert.
3. A szöveget A/4-es méretben kinyomtatva kérjük leadni, és egyúttal Microsoft Word formátumban, e-mailben is kérjük mellékelni, a szerző nevének feltüntetésével (a cím előtt, ne lábjegyzetben!).
4. Kiemelésként szövegben és lábjegyzetben is *dólt betű* alkalmazható; kizárólag művek és idegen kifejezések kiemeléséhez. Ritkítás, aláhúzás, vastag betű, kapitális stb. használatát kérjük mellőzni.
5. A hivatkozásokat felső indexben, az adott írásjel után tüntessük fel, pl.:” XY szerint.^{1,2} Továbbá...”. A sorrend minden esetben: idézőjel-pont-lábjegyzetjelölő vagy pont-idézőjel-lábjegyzetjelölő, az idézés szabályainak megfelelően (részmondat esetén idézőjel van a sor végén, utána az írásjel, egész mondat esetén előbb az írásjel következik).

A feloldást lábjegyzetben, az oldal alján kérjük feltüntetni, több hivatkozás esetén pontosvesszővel:

- a) Szerző(k) vezetékneve (gondolatjellel elválasztva, azaz szóköz nagykötőjel szóköz egymás után írásával), évszám, hivatkozott oldal(ak), tehát:
Kiss, 2010, 10.; Nagy, 2020, 20. illetve Kiss – Nagy – Kovács, 2020, 20-30., 40.
 - b) Online hivatkozásnál Weboldal neve: Téma (nagy kezdőbetűvel), évszám:
Hvg.hu: Cikk címe, 2011. (linket itt ne helyezzük el, csak a tartalomjegyzékben).
6. Az irodalomjegyzék csak a hivatkozott publikációkat tartalmazza, és korlátozunk ezek számát 10-15 forrás megjelölésére. Rendezzük ABC-sorrendbe.
 7. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén számozás nélkül közöljük, pont felsorolási jellel ellátva:
 - a) Könyveknél: Szerző(k) teljes neve (szerk. ha van) (évszám): *Dólt cím*. Kiadó, helyiség. Például:
 - Kiss Péter-Nagy Tamás (2020): *A monográfiánk*. Universitas, Győr.
 - Smith, Joe-Doe, John (2010): *A handbook*. ABC Publishing, London.
 - b) Tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek:
 - John, Smith (ed.) (2000): A Chapter. In: Doe, John (ed.): *A Book*. ABC Publishing, London.
 - c) Folyóiratban megjelent tanulmány esetében:
 - Kiss Péter (2011): Egy cikk. In: *Folyóirat*. 2017/12. sz. Universitas, Győr.
 - d) Online hivatkozás esetében a webcím (url) és a megtekintés idejének feltüntetésével:
 - Hvg.hu: Hitelek. (Elérhető: www.webcim.hu. Letöltés ideje: 2020. február 2.).
 - e) Idézett jogszabályok esetén:

- A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény.

8. A Jogforrásokat kérjük külön listában, az Irodalomjegyzék után feltüntetni.

9. Kérjük, segítsék munkánkat a címek, alcímek tekintetében az alábbiak szigorú betartásával:

A fejezet- és alcímek stílusa Cím formátumban kerüljön beállításra, az alcímeknél a listaszintet változtassuk, és lehetőség szerint lássuk el őket automatikus felsorolással az alábbiak szerint:

I. FEJEZETCÍMEK (Behúzás, római számozás, nagybetűs, Times New Roman, 12pt)

1) Alfejezetek címei (Nincs behúzás, arab számozás, nem nagybetűs)

a) Alfejezeten belül (Listaszint szerinti behúzás, arab betűs felsorolás, nem nagybetűs)

i) Alfejezeten belül (Listaszint szerinti behúzás, kis római betűs felsorolás, nem nagybetűs)

Kérjük, hogy a dőlt, félkövér, stb. kiemeléseket mellőzzük! Angol címek esetében az angol helyesírás szerint a szavakat (a kivételektől eltekintve, pl. névelők, prepozíciók) kezdjük nagybetűvel.

9. Tanulmányok esetén kérünk a szerzőktől elektronikus formában egy kb. 15 soros magyar és angol nyelvű összefoglalót (abstract), az 5-6 legfontosabb kulcsszó feltüntetésével.

10. A (fekete-fehér) táblázatokot és ábrákat megfelelően formázva, a forrást feltüntetve, képaláírással ellátva kérjük feltüntetni. A szövegbe építve és külön fájlként is kérjük elküldeni. A hivatkozásra vonatkozó kikötéseket (név, évszám, oldalszám) itt is kérjük betartani. Példa képaláírásra:

1. ábra: Az ábra tartalma (Forrás: Kiss-Nagy, 2010, 40.).

11. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek a szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele a két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk. Az opponensi vélemények be nem érkezése esetén a szerkesztőség saját hatáskörben dönt a publikálásról.

12. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

13. Kérjük szerzőinket, hogy elektronikus úton adják meg, hogy milyen módon (foglalkozást munkahely, beosztás) szeretnének szerepelni folyóiratunkban. Kérjük, a kapcsolattartás elősegítése érdekében közöljék elérhetőségeiket (telefonszám/mobilszám, e-mail cím).

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.

A szerkesztőség

- ◆ Diplomatic relations between Turkey and Hungary deteriorated by the 1930's as Turkey moved closer to the French, in an Italian-French fight for Balkan rule. The reason of the estrangement of the two countries in 1934 was the fact that Turkey moved away from Italy, which had friendly relations with Hungary, and especially to the fact that it had got much closer relationship with two small countries, Yugoslavia and Romania. Turkey wanted to stay away from conflict at all costs and focus only on its own peaceful development, so it developed a permanent and consistent foreign policy. Hungary could not count on the support of the Turks on the issue of revision, but this was completely understandable from their point of view, as their interest was to maintain peace in the Balkans. | Katalin Siska
- ◆ A rendelkezésre álló források alapján a barátok és ismerősök körében magától értetődő volt, hogy Szókratész a végrehajtási őrizetben írogatott, s Platón Phaidónja szerint az is, hogy ezen belül verset is írt. A gondolatok versformában való kifejezése ebben az esetben az időmértékes verselést, esetünkben a hexametert jelenthette. A források alapján egy himnusz megírásáról esik szó. Az istenhez szóló emelkedett tartalma, hangulata miatt akkoriban a hexameter volt az elfogadott versláb. A könyörgést magában foglaló himnusz nem áll ellentétben a Szókratész által cselekvő módon képviselt filozófiai életformával. Míg a perben filozófusként provokálva vitatkozik, az istent érvelve és nem fohászokodva vonja be a per dialógusaiba, addig a börtönben költőként már megengedhetőnek tartja az Apollónhoz való könyörgést. | Laczó József
- ◆ Az Európai Unió nemzetközi jogi szempontból sui generis nemzetközi szervezetként írható le, azaz olyan entitásként, amely megfelel a szervezetek kritériumainak, ugyanakkor azoktól eltérő jellemzőkkel is bír. E sajátosság leginkább a szervezeteket megillető olyan jogosultságokkal összefüggésben értelmezhető, mint a nemzetközi szerződések megkötése, vagy a nemzetközi jogi felelősség. Az előzőek közé tartozik az immunitás jogintézménye is, amely kapcsán az abszolút megközelítést mind az államok, mind a nemzetközi szervezetek esetén idővel felváltotta a funkcionális immunitás tana. A tanulmány azt kívánja feltárni, hogy e koncepciók elemei milyen sajátos formában jelennek meg az Európai Unió esetében. A fogalom nemzetközi jogi eredete miatt elsőként a nemzetközi szervezetek kiváltságaira és mentességére vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumokat és fejlődési irányokat veszi számba a munka, amelyek mintául is szolgáltak az európai integrációs szervezetek számára. Mindezt az uniós jog által meghatározott kapcsolódó normák vizsgálata követi, különös tekintettel ezek alkalmazási korlátaira és arra, hogy az immunitás rendelkezik-e valamilyen (belső) uniós jogi tartalommal. Az utolsó rész azt veszi górcső alá, hogy az Unió milyen jogi kereteket alakított ki a harmadik államokkal e tárgykörben, különös tekintettel a világ számos államában működő uniós küldöttségekre. | Knapp László
- ◆ A koronavírus-járvány óriási kihívás elé állította a világot, megbénítva az élet minden területét. A COVID-19 névre keresztelt kórokozó begyűrűzött a sportéletbe is, felborítva annak jól felépített struktúráját. Az utóbbi évtizedekben viszonylag kiegyensúlyozottan működő rendszer és annak működtetői hirtelen rengeteg kérdéssel találták magukat szembe a Kínából a 2019. év végén útjára indult járvány miatt, melynek következtében számos korlátozó intézkedést vezettek be világszerte, és a legtöbb sportrendezvényt törölték vagy elhalasztották. Erre az utóbbi sorsra jutott az idei év két fő sporteseménye, a tokiói olimpia és a labdarúgó Európa-bajnokság, továbbá elmaradtak vagy félbeszakadtak az olimpiai kvalifikációs és más nemzeti, nemzetközi versenyek, bajnokságok is. | Csörgits Lajos

